6
39-f
75 n

BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE
6
28 H
17

6-39. F. 75

Martini Ruari Dithmarsi Epistolae, viri quidem doctissimi, in quibus multa habentur, quae ad historiam Socinianismi pertinent: Multae illic sunt ad Grotium Epistolae, quae ipsum Socinianismi suspectum faciunt: multa etiam ad alios Theologos, quas illi forte alio inde velint. Erat vero ille vir doctus, Graecae Latinaeque linguae scientissimus, aiunt praeterea omnium illarum controversiarum, quae Socinianis intercedunt cum orthodoxis, prae aliis gnarus disputator acutus; cui accedebat notitia antiquitatum Sacrarum. Primus certe fuisse creditur, qui Grotium in partes Socinianorum traxit, ut vel inde ingenium hujus viri conjicere possimus, cui tantus vir potuerit succumbere: misere tamen vixit et fraterna in Holsatia haereditate exclusus est ob religionem legibus imperii vetitam. Polyhystor. Literar. Lib. I. c. XXIV pag. 309.

Digitized by Google

XXXI. 14. 14

Digitized by Google

MARTINI RUARI,

Nec non

H. GROTII, M. MERSENNI, M. GITTICHII, & NÆRANI,

Aliorumque virorum doctorum, quorum nomina poſt præfationem vide,

Ad ipſum

EPISTOLARUM SELECTARUM CENTURIA.

In quibus res magni in religione momenti inter diverſarum ſententiarum atque ſectarum homines tractantur & examinantur.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

AMSTELODAMI,

Apud DAVIDEM RUARUM,

cIↃIↃc lxxvii.

Digitized by Google

Digitized by Google

LECTORI CANDIDO J. RUARUS S.

BIBLIOT. NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

MUlti fuerunt, & fortaſſis etiam tu inter illos; qui parentis noſtri in publico aliquid extare voluerunt; cujus hæ nunc primum epiſtolæ in lucem & conſpectum hominum prodeunt: quem ſine dubio melius ferre potuiſſent, ſi ab ipſo fuiſſent editæ. Ille vero tantum abeſt, ut id unquam facere voluerit, ut neque curaverit, quo id poſt mortem ſuam commodius fieret. Nam quædam ejus ſcripta ita diſperſa ut ſcopas diſſolutas reperimus, quædam vero minus accuratè deſcripta, ſine capite & calce: ita ut ne quidem in mentem ei veniſſe videatur, hæc unquam edenda fore: quod partim modeſtiæ ejus tribuendum eſt ſua non valde amantis, partim incommodis quibusdam non permittentibus ea perfici, quæ majorem animi & corporis quietem poſtulant. Etſi vero multa in his epiſtolis deſiderantur, quæ ipſe optimè ſupplere & mutare potuiſſet; tamen maluimus eas edere, quam perpetuis damnare tenebris, in quibus tot res egregiæ, jucundæ, utiles ſcitu continentur. Addidimus nonnullas aliorum ad illum epiſtolas, ut eo melius res hic tractatæ intelligantur, & ut præter utilitatem delectationem aliquam lectores capiant ex varietate rerum & ingeniorum, quæ in literis cujusque quaſi imaginibus expreſſa ſunt.

Etenim ſi jucundum eſt & nonnunquam etiam utile videre tabulas; ubi pictores clarorum hominum formam corporis delinearunt; quanto jucundius & utilius eſt ſcripta illorum legere, in quibus ipſi animi ſui ſimilitudinem ad vivum expreſſerunt? Hinc etiam apparebit, quæ noſtri parentis fuerit in religionis negocio ſententia, quæ modeſtia, & quam minime propterea invidiam hominum, aut, quod proverbio jactatur, odium theologicum meritus ſit. Sed cui ignotum eſt, quo majori fere quisquam virtute præditus fuit, eo majori eum etiam invidiâ laboraſſe? quemadmodum olim Ariſtides Athenis non alia de cauſa exilio dignus eſt judicatus, quam quod cupidè elaboraſſet (verba ſunt Cornelii Nepotis) ut præter cæteros juſtus appellaretur. Equidem omnes magni & præſtantes viri cum Ariſtide ita ſolent vivere, quaſi laudis percupidi ſint, at rurſus ita laudes ſuas excipere, quaſi antea nihil de illis cogitaſſent. Parentis vero noſtri etiam hæc nonnulla laus fuit, quod cum tot viris egregiis & doctis, quibus illa ætas abundabat, non ſolum amicitiam ſed etiam literarum commercium coluit; idque non de negociis tantum privatis aut de nugis, quæ noſtra ſcire nihil intereſt, ſed de rebus magni in religione momenti, deque earum veritate τῆ κατ' εὐσέβειαν. Porro ea ſimplicitate fidei Chriſtianæ fuit contentus, quæ clariſſimis S. Scripturæ teſtimoniis confirmata eſt atque Symbolo illo, quod Apoſtolicum vocamus:

mus:

mus: præterea nihil ut ad ſalutem neceſſarium urſit, niſi vitam ad mandata Chriſti pro viribus exactam. Reliquis aliorum erroribus facilius quam ſuis ignovit: eandemque nunc æquitatem ab aliis in ſcriptis ſuis exſpectat. Quod eum in his quidem epiſtolis tanto impetrare æquius eſt, quanto major in illis libertas locum habet, quæ ad privatos & ad familiares ſcribimus, quam quæ ipſi publici juris eſſe volumus. Non tamen utilitate ſua carebunt, etiam quæ mendis non carent: ita habebit & quod diſcat & quod ignoſcat benevolus & prudens lector. Quis enim eſt hominum, qui non erret aliquando? Quam vero injuriam infert alteri, qui ſimpliciter errat, nec errorem ſuum cuiquam obtrudere conatur? quod nunc multi faciunt, qui omnes homines quacunque ratione eo adigendos putant, ut ſuas opiniones amplectantur; veras ſcilicet, quia ipſis ita viſum eſt. Quaſi vera ſoli hominum privilegium iſtud à Deo habeant, ut errare non poſſint; aut quaſi jus & regnum in aliorum conſcientiam ab illo acceperint. Imo id genus hominum eſt iniquiſſimum, qui nil rectum putant, niſi quod ipſi faciunt, qui nil ſentiendum, credendum, loquendum putant, niſi quod ipſi ſentiunt, credunt, loquuntur. Alia fuit hominum ſapientiſſimorum ſententia, qui fidem nec debere nec poſſe cogi putarunt: quibus ſe etiam parens noſter libenter adjunxit, ſedulo vitans ſocietatem eorum, quos tyrannidem in conſcientias hominum affectare vi-

MARTINI RUARI
ALIORUMQUE VIRORUM DOCTORUM EPISTOLÆ.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

M. RUARUS ERNESTO LUDOVICO BURGSTORPHIO *equiti Marchico.*

Recreavit Epiſtola me tua à ſolitudine, quâ prius nonnihil tenebar, cum in hac affectum tuum tam calidum, nec ullis malevolorum ſuſurris delibatum, ex intervallo reguſtarem. Quamobrem gratias tibi mirificas ago, ſperoque te poſthac etiam non aliam opinionem aliturum de me, quam de homine, qui propriam ſalutem, ut quisquam, habet cordi, nec ſua voluntate malus aut invidus erit in aliena. Notari ſolet fatuitas Philoſophorum quorundam, qui divitias, quibus uti neſciebant, *matutino* ſupercilio ſpreverunt aut abjecerunt. Quid vero, mi Burgſtorphi, ſunt omnes picorum theſauri cum æternæ beatitudinis poſſeſſione collati? quam ego tanto mentis ardore perſequor, ut pene tædeat aliarum quoque rerum curis, quibus hæc vita tanquam æſtu quodam exagitatur, ſpes amplius & vota conſumere; quanquam alias non exiſtimem tam novercam mihi fuiſſe naturam, ut uni negarit ingenium ad artes, quibus fortunæ

gratiam peterem. Habeant alii quisque, quo cupidinem indomitam inter ſtudiorum divortia fatigent: ego non melius, quam in veritatis ſpeculatione conquieſco: quam cum tot opinionum venti huc illuc jactent, ſic tamen in anchora divinarum literarum ſtare conor, ut nullis præjudiciorum fluctibus, quibus humanæ vitæ oceanus ut plurimum intumeſcit, abripi velim. In hoc Dei beneficio glorior, quod nondum in cujusquam ego doctoris præterquam Chriſti verba juraverim: atque ne ipſius quidem Lutheri ſummi viri, cujus doctrinam cum lacte matris imbibi, auctoritatem mihi pro lege eſſe, ſcis quam non obſcurè præ me tulerim, cum ſemel atque iterum dicerem, ſententiam illius de bonis operibus, & humani arbitrii ſervitute, videri mihi nimis rigidam, cum ex ea præſertim Calviniani ſuum dogma de Prædeſtinatione ſane quam horrendum non omnino frigidè deducant. Hæc tamen dum dico, tantum abeſt, ut alios, licet à me diverſum ſentiant, intemperie fere jam epidemica condemnem, ut cenſeam, ſi quis ſumma fidei noſtræ capita, quæ non multa ſunt, bene perſuaſa habeat, in quibus nullum magis quam pietas ſeu innocentia vitæ commendatur à ſacris Scriptoribus, poſſe quem in cæteris impunè, modo ne cum pertinaci propoſito id fiat, hallucinari: qua de re doctiſſimè, ceu ſolet, diſſeruit Jacobus Acontius Tridentinus jurisconſultus, theologus & philoſophus excellens. Vale.

M. RUA-

2.

M. RUARUS JOANNI CRELLIO.

NUnc illud te rogatum velim, ut firmiſſimis mihi rationibus evincas, *Pontificios*, quamdiu ſuis placitis inhærent, ad genuinam Chriſti Eccleſiam non pertinere, ac proinde nec ſalutis æternæ participes futuros: novi enim virum eruditione ac pietate minimè vulgari, qui id etiam de ſeverioribus illis, quales imprimis ſunt *Jeſuitæ* aliique zelotæ (nam de vulgo inerudito aut Caſſandri gregalibus facilius aliquid fortaſſe concedi poteſt) dummodo nihil contra conſcientiam delinquerent, affirmare non dubitaret. Nondum mihi, ut verum fatear, decretoria cum illo homine pugna, ad quam libenter tuis cum armis venirem, ſed velitatio tantum hactenus fuit: in qua cum opponerem illi divinum cruſtuli conſecrati cultum, quo potiſſimum inter *pontificios* peccari, ut vix inter paganos fœdiorem fuiſſe putem; non eam *pontificiorum* mentem reſpondit eſſe, ut ipſum cruſtulum, ſed ut Chriſti corpus ex illo factum, religioſa adoratione proſequerentur, nec eos in objecto, ut ſcholæ loquuntur, cultus, ſed in illius præſentia hallucinari: qui error cum pio divinarum literarum prætextu ſpecioſè pallietur, & quantumvis alias ſat gravis, multo tamen ſit aliis minor inter illos, quos pro fratribus in Chriſto nos admittimus, regnantibus, prohibere nequaquam debeat, quo minus eadem judicii lance charitatisque menſura erga hos, qua erga alios longiſſimè

giſſimè in religione diſſentientes utamur. a. d. xv Kal. Nov. cIↄIↄcxvi.

3.

V. GRUNEWALDUS M. RUARO.

CLariſſime ac dilectiſſime D. Ruare, conſtitui jam ſufficienter ad literas tuas reſpondere, ideoque rogo te obnixè, da veniam, ſi quædam prolixius deduxero, ſi etiam tumultuariè, prout mens dictat, ſcripſero. Confido amori & amicitiæ tuæ, ideoque circa latiniſmum minus ero anxius. Calamitoſiſſima veſtra tempora ex animo doleo. Deus Eccleſiæ ſuæ clementer ſuccurrat, ac funeſta conſilia avertat. Me quod attinet, per amorem noſtrum te oro, ne mihi ſuccenſeas, quod tam raro ad te ſcribo, quodque nuper tam breviter. Hoc vero, mi frater, me non parum affligit, quod novorum ſcriptionem à me omiſſam tam moleſte fers, cum ſcias me vita ſolitaria maxime delectari, nec in nova ſolere inquirere. Quod me obnixè rogas & mones, ne ullis rationibus nimium avocari me patiar à divinarum rerum meditationibus, pro tam ſalutari admonitione maximas tibi ago gratias, & quantum in me erit, operam dabo, ut & tibi & aliis, maxime vero meæ ipſius conſcientiæ ſatisfaciam. Sed dubito, an id tam cito, & eo modo, quo plerique arbitrantur, ſit futurum. Adhuc enim animo meo altè infixum hæret exemplum Tauleri, qui antequam in notitiam illius laici veniſſet, magnus doctor & Theologus,

atque

atque in concionibus etiam ſatis & ſibi & aliis felix videbatur. Sed cum à ſuo iſto laico edoctus quam frigidè concionaretur, illius conſilium ſecutus eſſet, & biennium intra cellam ſuam aſſiduis jejuniis & precibus vacaſſet, tandem in Spiritus ſancti ſchola eruditus, tam fervidas & vivas conciones habere potuit, ut etiam auditores ſuos extra ſeſe raperet, & in ecſtaſin conjiceret. Tum demum corda hominum permovere potuit. Conſidero & illud, quod quamdiu adhuc vel ſcintilla ſuperbiæ menti ejus inhærebat, concionari *ſæpe* non potuit, imo lachrymis etiam, ſuſpiriis, & precibus in ſuggeſto jam conſtitutus, à Deo dicendi facultatem impetrare non potuit; adeò, ut re infecta non ſine maximo aliorum ludibrio (cui Deus ad reliquias ſuperbiæ extirpandas eum tunc ſubjiciebat) de ſuggeſto deſcendere coactus fuerit. Credo, mi frater, te adhuc meminiſſe hiſtoriam, nec puto te pro fabula habere: memini enim te hæc non ſine lachrymis me præſente legiſſe. Hoc igitur exemplo motus, mecum conſtitui, miniſterii functionem non ſubire, priusquam à Deo in Spiritus ſancti ſchola ſufficienter & pro tam ſancti & ardui officii dignitate inſtitutus fuero. Tales enim homines, quos Deus ipſe ad hoc munus idoneos reddiderit, una concione plus emolumenti ſuis auditoribus afferre poſſunt, quam per omnem vitam omnibus ſuis concionibus præſtare poſſunt ii, qui nullo divino inſtinctu tracti, nec ſufficientibus dotibus à Deo inſtructi,

ſola

ſola aliorum perſuaſione & nutu moti, ad miniſterium accedunt, & ea tantum ſubſidia ad illius functionem afferunt, quæ ipſi propria induſtria ex autorum lectione, & hujus vel illius hominis imitatione, ſine ſingulari & ſpeciali Dei auxilio, ſibi compararunt. Qui quantum ſuis concionibus in vera Dei gloria, & auditorum ſalute promovenda deinde præſtent, tibi ut homini ſatis oculato (modo ipſe tibi nimio perſonarum ſtudio oculos non perſtringas) ex ipſa experientia ignotum eſſe non poteſt. Plura non addo: conſidera quæ ſcribo: ſi hæc vera eſſe agnoſces, veritatem non diſſimula, nec te ipſum cum aliis decipe. Deum oro, ut oculos tibi & mihi magis magisque aperiat, ut videre poſſimus, ubi vitium ſit. Hæc perpende, veram & ſolidam Dei gloriam non in eo conſiſtere, ut homines à quibusdam erroneis in religione opinionibus ad ſaniores (quæ tamen & ipſæ interdum dubiæ veritatis ſunt) quasdam ſententias abducamus; ſed ut eos ad veram pietatem, hoc eſt, ardentem Dei & proximi charitatem, ad ſalutis ſuæ ſtudium cum timore & tremore exercendum, perducamus. Hoc ſine ſingulari Spiritus ſancti gratia (quæ, ut in Taulero, cujus exemplum libenter repeto, videre eſt, ſine ſerio jejuniorum, precum, cæterorumque Chriſtianæ pietatis officiorum diuturno exercitio acquiri non poteſt) nemo præſtabit, utut millies ab aliis quibuscunque ad miniſterium aptus judicatus fuerit. Temerè in re tam ardua nihil eſt tentandum. Non hic viden-

dum,

dum, quid alii de nobis judicent, quid de noſtra eruditione, pietate, ad miniſterium aptitudine ſtatuant, & pronuncient. Homines ſunt, falli poſſunt. Nemo patiatur ſibi perſuaderi, quod ipſe divinitus ſibi datum non deprehendit. Poſſumus interdum indefeſſo ſtudio, improbo labore, propria induſtria, etiam invita naturæ Minerva, aliqualem rerum gerendarum dexteritatem nobis comparare, & talia etiam in rebus divinis præſtare, quæ non quivis præſtaret. Sed hæc non ſtatim ſunt divina, hoc eſt, à Deo profecta, etiamſi circa res divinas & ad religionem ſpectantes, verſentur. Tandem (licet ſero) tempus docebit, quæ plantatio à Patre cœleſti plantata fuerit, quæ vero non. Quicquid à Deo venit, permanet, & utilitatem veram ſpiritualem adfert, charitatem, gaudium, pacem, longanimitatem, benignitatem, bonitatem, fidem, manſuetudinem, temperantiam, veros & infallibiles Spiritus ſancti fructus. Quicquid autem homines per ſe ipſos proprio arbitrio ſuo, absque inſtinctu, tractu, vel juſſu divino ſibi in rebus divinis proponunt, in eo nihil eſt laudandum præter bonam intentionem; opus per ſe ipſum diu conſiſtere non poteſt, nam non eſt à Deo. Conſule tuum Belgium, utere tuo ipſius ſatis alioqui perſpicaci judicio, & de rei natura non judica ſecundum externam ſpeciem plauſibilem, veritatem mox videbis. Nos hodie putamus, religionem Chriſtianam conſiſtere in ſcribendis libellis catecheticis, inſtitutionibus, apologiis, refutationibus

nibus, &c. omnes laborant circa reformandam & inculcandam theoriam, nec conſiderant, quam periculoſum (ſi Dei ſingularis inſtructio deſit) hoc totum ſit negotium. Homines ſumus: theologiam & theoriam noſtram petimus ex ratiocinationibus, diſputationibus, propriis meditationibus, interdum ſine accurata veritatis inquiſitione. Quam proclivis hic lapſus? quantum hic periculum? Si enim nos in ratiocinando, meditando, &c. (quod facile fieri poteſt) erramus, ſi autores etiam, ex quibus noſtra depromimus, erraruht, & deinde theoriam noſtram auditoribus noſtris perſuademus, obtrudimus, & ut ea ſalva maneant, omnes ingenii nervos intendimus, vah quam male nobiſcum re ipſa agitur, etiamſi nos id non ſentiamus! Utinam unus ille articulus de vera in Deum & proximum charitate hominibus probe inculcaretur, & ut in praxi apud omnes floreret, opera daretur! quanto melius nunc haberet Reſpublica Chriſtiana! Cur tantos ſumptus in ſcripta noſtra promulganda, & placita aliorum refutanda, noſtraque defendenda quotidie profundimus, qui in longe diviniores & præſtantiores uſus impendi poſſent? Quando tandem diſputationum, refutationum, apologiarum, finis eſt futurus? Vitam omnem in hujusmodi rebus cum nullo, aut exiguo (ut experientia teſtatur) verè ſpirituali fructu conjunctis, terimus: vera interim pietas ſepulta jacet, illamque reſtaurandi, conſervandi, propagandi tempus & occaſio, dum leviora

tracta-

tractamus, labitur: & ſic cum hora mortis aderit, multos quidem libros ſcripſerimus, vix autem unum hominem (utinam vero nos ipſos) ad verum Dei timorem & proximi charitatem converterimus, multaque deſtruxerimus, parum aut nihil Deo dignum exſtruxerimus. Cur non potius ſumptibus illis, quos in libros edendos inſumimus, quosque ægre ac difficulter interdum ab aliis emendicamus, parcimus, & homines ad ſedulam & ſolam Sacrarum literarum lectionem relegamus, eoſque docemus, ut ſeriis & aſſiduis precibus veram illarum intelligentiam à Deo impetrent, miſſis interim noſtris in illas commentationibus? Si quid nobis præ aliis Deus revelat, nobis & Deo, & ſi cum fructu, & abſque tumultu fieri poteſt, paucis cordatis ſapiamus. Si volet Deus alios hæc eadem ſcire, eodem, quo nobis patefecit modo, ipſis quoque etiam noſtra non accedente opera, patefacere poterit. Alia eſt ratio, ſi Deus ipſe publice docere vel ſcribere aliquid jubeat: tum enim Deo parendum eſt etiam præſentiſſima morte imminente. Sine Dei conſilio & juſſu ſi quid in reformanda religione, præſertim vero in theoria tentamus, ſemper metuendum eſt, ne is ſequatur exitus, quem omnes pii Belgæ jam dolent. Ne putes, mi frater, velle me afflictis iſtis, qui jam in vinculis detinentur, inſultare: abſit à me tam profanus animus: Deum ex animo oro, ut eos liberet: ideo tantum hæc de Belgio addo, ut diligenter ob oculos tibi ponam, quam nunquam ſatis tutum

ſit vel fructuoſum, ſine ſpeciali Dei juſſu, circa reformandas hominum de religione opiniones occupari, utque evincam, debere Theologos omnes, ne noſtris quidem exceptis, calamum ponere, nihil amplius de rebus ad ſolam theoriam (nam de edendis exhortationibus ad pietatem nunquam locutus ſum) pertinentibus ſcribere, nihil refutare, niſi quod cum certiſſimo ac præſentiſſimo animarum periculo conjunctum eſt, & in talibus etiam refutandis non ſuæ eruditioni ac conſilio confidere, ſed ſapientiam ac ſucceſſus à Deo petere. Quamdiu hoc non fit, quamdiu ultro citroque theologi ſcribunt, refutant, defendunt, tamdiu vera pietas ex hominum animis exulabit, & membra Chriſti, hoc eſt, pie ſimplices homines, nunquam in unum corpus coaleſcent, ſed ad finem uſque mundi manebit Eccleſia in ſectas diſtracta. Si volumus Eccleſiæ pomæria dilatare, atque nos cum aliis cœtibus, quos pro Chriſtianis agnoſcimus, conjungere, aliter nobis agendum erit, quam hactenus egimus. Non debemus propter ſolam profeſſionem quoſdam appellare fratres, alios vero (qui æque pii ſunt, ac nos) non item: neque debemus certis ceremoniis ac ritibus homines obſtringere: omnia factioſa ac ſchiſmatica nomina (qualia ſunt Pontificii, Lutherani, Calviniſtæ, Euangelici, Reformati &c.) ſunt intermittenda, vel nunquam ſine excuſatione, animique ab hujuſmodi appellationibus abhorrentis declaratione uſurpanda, ſi quando

ſermo-

ſermonis circumſtantiæ ita videntur neceſſario requirere: pro ſuggeſto nemo, ne illi ipſi quidem, quos pontificios vocant, multo minus alii refutandi: ineptum enim eſt, velle alios ferre, & tamen ſummo ſtudio eos publice refutare. O beatum iſtud primævæ Eccleſiæ ſeculum, ubi pia ſimplicitas, & tamen fructuoſa (multitudinis enim credentium erat cor unum & anima una) eruditio vigebat! Hæc ideo, mi frater, apud te tam prolixe, ut me bene intelligas, nec putes me abſque rationibus diligenter perpenſis hic agere. Summa hæc eſt. Si Deus ad munus eccleſiaſticum me deſtinaverit, rogabo eum, ut ipſe me ſufficienter idoneum reddat, & exſpectabo, donec ipſe in meſſem ſuam me extrudat. Ego nec ipſe me intrudam, nec ab aliis intrudi patiar. Fruſtra homo hominem in meſſem Domini ſine hujus juſſu provocat: neque Chriſtus hoc uſpiam juſſit, ſed potius præcepit, ut rogemus Dominum meſſis, ut ipſe operarios extrudat. Huic igitur Domini Jeſu præcepto omnes obtemperemus, & noctes dieſque Dominum invocemus, ut aliquos Spiritus ſui robore inſtruat, qui orbem Chriſtianum tam miſere hactenus Antichriſti fraudibus (licet alibi plus, alibi minus) deluſum reforment. Hoc ſi fecerimus res erit ſalva: etſi non à Deo exauditi fuerimus (quis enim ſcit, num Deus, & quando iterum mundi tam inſigniter flagitioſi misereri, & ad frugem eum reducere velit) tamen præcepto Chriſti ſatisfa-

ctum erit. Conſidera, ſuaviſſime Ruare, quod arduum ſit negotium, quia ſacrum: ſi igitur aliorum de me judicio magis, quam interno propriæ conſcientiæ dictamini credens temere vel imprudenter hic quicquam egero, metuendum mihi, ne loco divinæ benedictionis iram Dei in me provocem: & tunc de meo agetur corio, nemo pro me luet: ſed Deus meliora. Hic ſi erro, ſanctè affirmo, me ex ſimplicitate tantum errare: omnino enim ita ut ſcribo, in animo ſum perſuaſus: nihil fingo, nihil prætendo, nec (ut tu exiſtimare videris) nimia mei abjectione ſuperbire volo. Si igitur rectius quid hac in parte me docueris (modo fraterne & placide, id quod te facturum ſpero) facies rem Deo gratam, homine Chriſtiano dignam, mihi utilem. Sin ſententiam meam, & propoſitum meum errore vacare agnoveris, rogo te per amorem noſtrum, noli me turbare, ſed potius literis tuis me confirma, & precibus perpetuo juva. Utinam in profundiſſimum nihilum noſtrum (cum Taulero loquor) nos immergeremus, nullitarem noſtram ex animo agnoſceremus, deploraremus, & Dei gratiam imploraremus, utique noſtri miſereretur Pater ille miſericordiæ, ſicut Tauleri, (qui integrum biennium pro divina iſta gratia impetranda impendit) eſt miſertus, & in tales concionatores (ſi quando concionatores nos eſſe volet) nos transformaret, qui ſaxea hominum corda in carnea, divina ipſius cooperante gratia, convertere,

vertere, & ita veram Dei gloriam promovere poſſemus. Hanc Dei miſericordiam & tibi, & mihi, & omnibus qui illam deſiderant, ex animo precor. Eundem quoque oro, ut illorum quoque miſereatur, qui arbitrantur, ſe eſſe divites & ditatos, & nullius egere, & neſciunt, quod ſint miſeri & miſerabiles, & cæci, & nudi: oro inquam Deum, ut ipſis oculos aperiat, ut agnoſcant ſuam miſeriam, & à Domino Jeſu aurum igne purgatum, veras divitias, alba veſtimenta, ſalutare collyrium, precibus ardentibus emant, ad paupertatem, nuditatem, cæcitatem ſuam ſarciendam. De ſtudio Hermetico ita habe, me vehementer gaudere de illa occaſione, quam benigniſſimus Deus, cui notum fuit, me ex animo ſemper deſideraſſe aliquid diſcere, quo vel Eccleſiæ, vel, ſi Deo hoc non videretur (hic enim non eſt volentis, neque currentis, ſed miſerentis Dei) proximo cuique privato prodeſſe poſſem, mihi obtulit: imo cuperem tibi, ut dulcedinem hujus ſtudii (non loquor autem de vulgaribus alchymiſtis) atque utilitatem, vel leviter deguſtaſſes, & beatum te dicerem, ſi tale otium & talis occaſio in medicina Hermetica proficiendi tibi obtingeret. Vale, mi frater, nimiæ prolixitati da veniam, & ad omnia in his contenta ſufficienter reſponde, & quicquid novi habueris, mecum communica.

4.
V. G. M. RUARO.

DUlciſſime frater, binas brevi interjecto ſpatio ad te dedi: ſpero utraſque tibi eſſe redditas. Nunc per D. Weſtenbergum reſponſum exſpecto, teque rogo ut prolixè ad omnia reſpondeas, quæ in meis continentur. Magiſter meus nondum rediit: ſi quid literarum ad eum dederis, facies illi gratiſſimum. Si quid de fratribus R. C. interea notabile accepiſti, mihi quoque ſignifica, tuumque de illis judicium mihi expone. Ego per Dei gratiam bene valeo, quoad corpus quidem: animus multis gravibuſque diſtinetur ſcrupulis. Cum enim mecum habito, video quam nihil mihi ſit Chriſtianæ ſupellectilis. Sed ab hoc morbo liberationem ab animarum medico Chriſto Jeſu quotidie peto, ut & myſteriorum in Sacris literis contentorum revelationem: quippe perſuaſus, in nullius hominis ſcriptis acquieſcendum eſſe, quin meliora & veriora ab ipſa veritate ſint impetranda. Plane ejus ſum ſententiæ, in ſolis tantum verbis S. Scripturæ acquieſcendum eſſe, & nullas in eam hominum explicationes conſulendas, ſed tantum à Deo & ejus filio Jeſu Chriſto Domino noſtro ſapientiam & intelligentiam eſſe petendam: quia ipſe dicit Luc.x.22. *Nemo cognoſcit quis ſit Pater, niſi Filius, & cui voluerit Filius revelare.* Si ergo æter-

na

na ſalus in Patris, & quem miſit Chriſti Jeſu cognitione conſiſtit, hæc vero cognitio ex Filii revelatione pendet, quis non videt tutiſſimum eſſe, ab ipſo Filio cognitionem iſtam precibus impetrare? Revocare tibi poteris in memoriam, te ipſum aliquando coram me dixiſſe, doctrinam de morte Chriſti, quam Socinus in ſcriptis ſuis tradit, videri tibi nemus Pelium. Ipſe ita ſentio, & tibi liberè fateor, quod myſterium de perſona & officio Chriſti nondum intelligam: ideo Sacras literas ſolas legam, & Deum ac Dominum Jeſum rogabo, ut cœleſtem & ſalutarem veritatem (quæ non tam facile obvia eſt, ut multi putant) per Spiritum Sanctum me edoceat. Illa enim, quæ hactenus ſenſi, mihi per omnia non ſatisfaciunt. Et per Dei gratiam video, hunc ſolum verum eſſe modum ad ſalutarem rerum divinarum cognitionem perveniendi, ut ab ipſo Deo (lectione tamen Sacrarum literarum non excluſa) eam impetremus. O ſi Spiritum ſanctum haberemus, non opus haberemus ullo homine doctore in rebus divinis. Hunc Spiritum Deus mihi & omnibus, qui eum rogant, largiatur. Amen. Vale. xvj. Octob. cIↄIↄcxviii.

5.

M. RUARUS V. G°.

QUod literis tuis tardius reſpondeo, non alia de cauſa fit, amiciſſime G. quam quod moroſis occupationibus, quibus diſtineor, tan-

tum hactenus temporis ſubducere nequiverim, quod iis dignè excutiendis, cenſendis, remunerandiſque ſufficeret: multa enim in iis narras, mones, doces, diſputas, redarguis, ita denique ſacra tua commoves, ut totum videaris hominem requirere, quique ociosè ſingula ponderet, non obiter percurrat, aut perfunctoriè delibet. Quanquam autem ne nunc quidem ſatis mihi vacet, prout vellem, obſtrepentibus ingratis ſemper negotiis, ad quæ natus mihi videor: ne tamen diuturniori ſilentio anſam ſequius tibi de me ſuſpicandi præbeam, tentabo nonnihil præcipuis literarum tuarum capitibus reponere: nam ut ſingula curiosè reſumam, operæ non videtur, neque tu ipſe, ſat ſcio, requires. Priuſquam autem ad illa progrediar, de duobus te monitum, ac rogatum velim; quorum prius eſt, ne ſermonis elegantiam, quam ita fidenter mihi injungis, ab his literis exſpectes; eam enim licet exactam nunquam poſſim, ſi tamen pro meo modulo qualemcunque præſtare vellem, cogerer haud paulo diutius ſcriptionem hanc ſuſpendere, quam utrique noſtrum gratum eſſet: alterum eſt, ut liberè me nonnunquam à te diſſentientem æquo animo feras, neque tanquam deſperatum relinquas, etiamſi prima vice rationes tuas non capiam, ſi modo ipſemet aliquid iis impoſterum tributurus es, multo minus amicum abdices, etiamſi nunquam: aſſentiri enim volo, quouſque tu veritati, lubens, aſſentari vero neque debeo,

beo, neque tu pro æquitate tua unquam poſtulabis. Nunc ad rem: in qua ut minus aberrem, perſequar, quantum potero, literarum tuarum ordinem. Primum autem tranſmitto illud de errore circa hoſpitium meum deſignandum: undecunque enim natus hic ſit, ſufficit eum velut in herba jam extinctum. De Joanne Geldro monitum id te velim, ſi quas ad ipſum literas mihi inſcriptas deſtinaveris, ut addas inſcriptioni, Amſtelodamum ad Epiſcopium illas mittendas: niſi enim id fiat, vix unquam me invenerint. Adventum tuum ſerio mihi promiſſum, jure quodam meo flagitare poſſem: (ſcis enim illud vetus, quod promiſſum cadat in debitum) nunc tamen, ut anni tempus video, ſperare deſino, at nondum optare: nec enim inſignem modo voluptatem, ſed etiam fructum in iſto mihi propoſitum video, tum ad vitam, tum ad ſtudia mea: quæ quod adeo tibi cordi habeas, eſt quod eo nomine gratias agam maximas. Hoc autem ſcias, vix ſubſtiturum me in Batavia ultra hanc hyemem, & cum vere in Britanniam, atque inde in Galliam σὺν θεῷ moturum: ante quod tempus ſi poſſim adhuc te præſentem complecti, feram deinde patientius tot interruptam terris conſuetudinem noſtram, ô quando tandem ad votorum meorum ſatietatem repetendam! Navim veſtram tam imperito rectori credendam valde doleo: imperitum voco, non quod eruditionem illius ſugillem, quæ quanta ſit, neſcio, ſed quod

annos non plures habeat; qui ſi unquam, in eo certe requiruntur, qui clavum in tam undoſo mari curſumque recte tenere velit. Utinam vivat Palinurus ille noſter; cujus obitum tanto magis deploro, quod ejuſmodi turbas poſt ipſum conſecutas narras. Cum iſtinc diſceſſeris, velim ſcire, quo tendas, ubive caſtra tua fixurus ſis, annon in Liberia? Ita quidem ego ſuaſerim, licet tu videaris aliud, neſcio quid, animo volvere: quem quid tam diu ab illis noſtris ſuaviſſimis amicis abſtrahat, quam in tuis ad G. Lucam præ te fers, exputare nondum queo. Si te veterum ſtudiorum transfugium ita delectat, ut abdicata theologi profeſſione in medicina poſthac habitare velis, ſcis tu neque iſtic deeſſe, qui vota conatuſque tuos inſigniter provehere poſſint: quibus quos eruditione, & iſtarum rerum, quas tu nunc ſectaris, notitia præponas, paucos fortaſſis habebis, quos amore erga te, fidelium doctorum affectu, cum à Nollio, rariſſimo candoris & ingenuitatis exemplo, diſceſſeris, fere neminem. Quanquam ut verum fatear, in eo tibi nondum accedam, quod animum à theologiæ profeſſione ita fere penitus abducas: ſcilicet quia nemo concionem ad populum habere debeat, niſi qui in Spiritus S. ſchola eruditus, ſingulari illius inſtinctu ad concionandum agatur: quo quid velles vix ſatis intellexiſſem, niſi Tauleri exemplum toties in hanc rem allegaſſes. Nec enim pium ullum concionatorem, licet Academias &

Colle-

Collegia virorum doctorum diu frequentaverit, multos libros imprimiſque ſacros diurna nocturnaque manu verſaverit, ingenium meditationibus crebris exercuerit & ſubegerit, aliunde quam ex Spiritus S. ſchola divinarum ſe rerum hauſiſſe notitiam profeſſurum credo; ut pote cujus opem, ut iſta ſibi omnia feliciter cederent, cœlo ſemper advocaverit, atque etiamnum imploret: ejuſdem idem inſtinctum ſine dubio interpretabitur, quo ſe ad alios de religione inſtituendos, divinumque cultum promovendum propugnandumque, excitari atque inflammari ſentit. Sed tu iſta omnia longe aliter accipis, Taulerique exemplo raptus animi ſubitos, extraordinarios, ac propemodum violentos exſpectandos cenſes, quibus in ſuggeſtum protrudamur: de quibus priuſquam penitus aperiam, quid ſentiam, ipſum illud Tauleri exemplum nonnihil excutiam, ut cum, quantum illi tribuendum ſit, patuerit, reliqua tanto certius deducam. Non afferam autem hic in medium, quod alii non pauci, quanquam animo meo temere, & fronte nimis dura, totum hoc, quod de Taulero jactatur, ambitioſe excogitatum, & otioſorum monachorum de gregali ſuo purum putum commentum eſſe: aliter profecto me, cum iſta legerem, affectum ſenſi; nec ea mihi ridiculo fuiſſe aut leviter habita, teſtes eſſe mihi poterunt lacrumæ calide profuſæ; quas tu hic ipſemet allegas. An tamen omnia, quæ ibidem narrantur, prout verba ſonant,

nant, & ſecundum literam, ut vocant, vera tunc exiſtimaverim, non recordor, neque nunc, an ſint, ambigere religioni mihi duco: tuamque ipſius fidem appello, mi frater, itane crudè hæc accipias, ut nihil allegoriarum ſubeſſe, vel ſubeſſe ſaltem poſſe, ſuſpiceris, nullam hyperbolen, nullam proſopopæjam, nullam denique figuram hic agnoſcas, qua res veræ perfictionem quandam graphicè repræſentari, & velut ob oculos ſine mendacii crimine depingi ſolent. Niſi ita cenſeas, plus certè Taulero, quam divinis Apoſtolis, & primis Eccleſiæ ſanctæ doctoribus, atque conditoribus, quos Spiritu Dei palam actos certo nobis liquet, imo quam ipſi Domino & Servatori noſtro Jeſu Chriſto, ex cujus plenitudine omnes accepimus, quicquid hic habemus, tribues. Nolo jam ipſam Tauleri ecſtaſin ſub examen ſolicitè vocare: de qua cur ei quiſquam poſt tot jejunia, preces, cæteraque pietatis ardentis exercitia, difficilis ſit, non invenio. At ubi unquam fando auditum eſt, tantum hominum una concione veram in ecſtaſin raptos, & pro mortuis ſine ullo ſenſu hinc inde jacuiſſe? De Domino Jeſu legimus, quod docuerit ὡς ἐξουσίαν ἔχων, non autem, ut ſcribæ: quo factum, ut in admirationem & ſtuporem omnes adduxerit, adeo quidem, ut etiam qui ab hoſtibus ad illum capiendum emiſſi fuerant, conſternato animo reverſi faſſique ſint, nunquam mortalium quenquam ita docuiſſe. Apoſtolorum ſermoni ſimilem

lem quandam efficaciam, atque vim adfuiſſe, dubium non eſt, cum una concione tria aliquando hominum millia ad fidem in Dominum converterint. At ecſtaticos nunquam ibi legimus, & veriſimile tamen eſt, Euangeliſtas rem tam inſignem, ſi familiare concionum effectum fuiſſet, non tacituros, ſed vel verbo ſemel tantum indicaturos fuiſſe. Unde jam & illud mirari ſubit, qui factum, ut ſi in Tauleri concionibus tot auditores divino mentis deliquio correpti fuiſſent, nullus id hiſtoricorum monumentis ad nos transmiſſum ſit, cum neque clam eſſe potuerit factum tam inſigne, ſæpiuſque, ut credere par eſt, repetitum, neque credibile ſit, illo ſæculo, quo multa quoque levia aut arte ſubdole compoſita in miraculum ab hominibus credulis rapiebantur, rem tam inſolentem aliàs & mirificam negligenter habitam, aut contemptam fuiſſe, præſertim cum hæc non parum facerent ad religionem monaſterio iſti conciliandam, cui tum temporis monachi nimium quantum invigilabant. Quæres, quo pertineant hæc, quæ de Taulero hucuſque diſputavi? non eo, mi frater, quod illius laudibus, aut virtutibus quicquam derogatum velim, quas in ipſo juxta tecum præclaras agnoſco, ſed ut te, qui illius exemplo totus nunc ſtupes, admoneam, ne nimis ſupinè & inconſideratè, quæ de illo legis, accipias omnia, alioſque propterea, quorum in concionibus ecſtaticos nullos vides, cenſoriâ virgâ proſcribas, &

velut

velut ſexagenarios olim ſenes de ponte, ſic hos de ſuggeſtu dejicias. Ego enim non invitus conceſſerim, Taulerum, cum illius laici admonitu (de quo tamen quid ſentiam, nondum penitus conſtitutum habeo) intra ſe ipſum reductus omnibus mundi curis valedixiſſet, inque caſtigandis cupiditatibus ſuis, & ad normam legum Chriſti exigendis diu occupatus fuiſſet, tandem etiam ultimam & fere indiviſam ſublimioris indolis comitem ſuperbiam abdicaſſe, multo quam antea ferventiores ac plane vivas ad populum conciones habuiſſe, quibus velut fulmine quodam afflaret auditorum animos, & inflammaret, ut animo externato pene pro mortuis decumberent, ac tandem ſpiritu recreati divino inſtar novarum creaturarum reſurgerent: idque ὑπερβολικῶς revera deſignatum ſuſpicor, cum in ecſtaſin delapſi ab eo, qui vitam Tauleri deſcripſit, narrantur. Ergo nihilominus habeo, dices, quod volo, eos demum ad conciones cum fructu habendas, idoneos, qui ad modum Tauleri divinitus de myſteriis cœleſtibus eruditi fuerint: hicque jam incipies calide declamare in jejunas aliorum conciones, eaſque merito Gallica nive aut Neronianis thermis frigidiores dixeris. Neque tales ego defendo, utpote quos ſcio ſæpe nullo gloriæ Dei aut humanæ ſalutis ſtudio in ſuggeſtum prodire, ſed Theologiam, ut artificium aliquod habere quæſtus aut honoris cauſſa, quos vere dixit Apoſtolus καπηλεύειν τὸν λόγον. Illud nequaquam

quam concoquere poſſum, ut omnes, qui nulla quidem extraordinaria cœleſtis numinis inſpiratione, ſed optimo tamen animo, ſynceráque fide res divinas tractant, populoque poſcenti communicant, atro mihi carbone notes, concioneſque eorum, tanquam vanas & inutiles pipulo differas. Quicquid enim tu contradicas, experientia mihi teſtis eſt, reperiri nonnunquam tales, ex quorum concionibus vix quiſquam niſi religioſior abeat, idque in me ipſo Dei gratia non raro ſum expertus: ſi iidem tamen id non ſemper, nec apud omnes aſſequuntur, quid mirum? nunquid ipſius Jeſu Chriſti & Apoſtolorum conciones eo ſemper fructu exceptæ fuerunt, quo debebant? quæ concionatorum culpa, ſi vel nullatenus vel ſiniſtre capiunt perverſi mortales, quod dextre ab illis effertur? Si modo dextre: quod ego non in eo præcipue pono, ſi doctrina varia refertas, ſi commode diſpoſitas, ſi verborum ſententiarumque luminibus ardentes ad populum orationes habeant, quod induſtria, & exercitatione comparari poteſt: ſed ſi affectu ſerio ſanctaque conſcientia verba ſua proſequantur, ut appareat non in ore nata, ſed è pio pectore hauſta eſſe, (ſi vis me flere, dolendum eſt primum ipſi tibi, inquit Poëta) ſi deinde precibus humilibus invocaverint meſſis Dominum, ut cum ipſi divinum illius ſemen in animis hominum jecerint, cum jactum rigaverint, ille, qui ſolus hoc poteſt, incrementum felix præſtare dignetur.

Non

Non hic exſpectandum putaverim, donec velut ſtimulis admotis à Domino ad colendum illius agrum protrudamur: ſufficit ſi ipſe nos ἐκβάλλῃ ſive emittat: (ſic enim in illo loco, ad quem hic alludis, verbum iſtud cum plæriſque interpretibus vertere malo, quam tecum *extrudat.)* Immo verò, quidni occupemùs ipſi ultro, ubi ſine turbis poſſumus, & divinæ gloriæ ratio id requirit, tam ſanctum officium, nihil attendentes, utrum hoc nominatim injungat nobis Dominus nec ne? An metuendum forſan, ne alacritati noſtræ ſuccenſeat, qui voluntarium ſacrificium maximi ſemper æſtimavit? an non ſufficit Chriſtianos eſſe nos, quibus charitas à Magiſtro unicè ſemper commendata fuit? cujus neſcio, an ſit ullum magis eximium officium, quam ſi alii alios piè moneamus, adhortemur, erudiamus, caſtigemus, ſolemur, corrigamus, & ſi quid aliud eſt, quod ad utilitatem, & ſalutem proximi noſtri conducere putamus. Nec refert, pluribus hoc, prout concionatores, an unus uni præſtemus: imò tanto illuſtrior fit noſtra charitas, quanto plures fructum illius ſentiunt. Hoc tantum caveamus ſedulo, ne confuſionem Reipublicæ, & ἀταξίαν inducamus, cujus, ut inquit Apoſtolus, Deus non eſt auctor. Itàque nec ſuggeſta templorum conſcendamus invitis iis, quibus in iſta jus, nec cœtus in publico per tumultum cogamus, immo nec iſtam in concionibus paſſim habendis libertatem facile uſurpemus, quam Chri-

ſtus

ſtus & ipſius Apoſtoli; quibus, utpote illi à Deo, his ab iſto nominatim ſingulari ratione miſſis, ſine dubio plus licuit, quam nobis. At ſi magiſtratus aut populus, publicam in Eccleſia operam noſtram legitime requirat, quidni pareamus invitati, & velut Dei nos vocantis vocem hanc interpretemur? hoc modo demus operam, ut virtutes illas ſtudioſe ſectemur, quas in Epiſcopo Paulus Apoſtolus requirit: tum enim tantum abeſt, ut reprehendi debeamus, quod oblatam de multis bene merendi occaſionem hanc admittamus, ut etiam tanquam præclarum opus, appetere poſſimus. Relege, mi frater, quæ noſtri homines de miſſione miniſtrorum copioſè hactenus diſputarunt, & ſine præjudicio perpende: Senties, ut ſpero, argumenta gravia, non minus contra tuam hanc ſententiam, quam contra Pontificiorum, quibus potiſſimum oppoſita ſunt, directa; tuam dico ſententiam, de extraordinaria divini Spiritus agitatione: quam ego, ne erres, minime quidem vili pendendam, imo vero optandam & jejuniis ac precibus apud Deum quærendam, nec tamen unicuique eccleſiæ miniſtro præcisè neceſſariam duco. Lege etiam quæ de eccleſiæ conſtitutione contra eos, qui Eliam hic aliquando exſpectandum cenſebant, Socinus in epiſtola quadam diſſerit, nec parum te, adminiculante Dei Spiritu in hoc negotio juvabunt: quæ ut huc tranſcriberem ſupervacaneum mihi viſum eſt. At regeres, orare tamen juſſit diſcipulos

pulos Chriſtus Dominum meſſis, ut ipſe operarios in meſſem ſive extrudat, ſive emittat, non autem quosvis in illam ultro procurrere. Non juſſit hic, fateor: ſed an vetat tamen, quod Apoſtoli toties alibi jubent, aliis alios omni ſtudio atque officio ad communem οἰκοδομὴν occurrere? Certum autem eſt, ſæpe nos orare Deum, & recte quidem, ac ſecundum ipſius voluntatem, ut ille vel in nobis, vel in aliis ſingulari ratione quædam efficiat, quæ noſtrum & illorum fuerat ultro facere: non excluditur ergo vel damnatur humanum ſtudium & opera, cum Deum, ut illam excitet, rogamus. Quanquam & hoc in conſiderationem merito venit, qualis tunc temporis fuerit Euangelii annunciandi ratio; quæ ſi diverſa fuerit à noſtra, quid mirum, præcones illius diverſimodè inſtructos eſſe? Enimvero cum adhuc in cunabulis eſſet Euangelium, nec mundo hactenus inauditum, erat utique neceſſarium, ut nominatim quidam deligerentur, qui reliquis illud annunciarent, imo vero ut extruderentur ad meſſem tum laborioſam & periculoſam, tum ita amplam, ut pauci, qui ſuam ad eam operam molliter appellati ſponte obtuliſſent, nequaquam ſufficerent. Quod ſi diffuſo poſtea Euangelio per totum terrarum orbem, paſſim ſint, qui illud & amplectantur, & cum aliis libenter communicare cupiant, quid opus tum iſtuc extrudere voluntarios? Sed nec neceſſarium erit extraordinaria quenquam ratione hic inſtrui, ſive

ea ſit

ta ſit inſpiratio animi impetuoſa, ſive miraculorum edendorum poteſtas, ſive cæterorum quid viſibilium Dei donorum, quæ naſcenti Eccleſiæ indulta fuerunt. Cui enim fini? an ad ipſum in munere ſuo confirmandum? an ad fidem apud auditores conciliandam? crediderim profecto, cum nullum ſit aliud Euangelium, quam quod à Paulo, cæteriſque Apoſtolis, ipſoque Domino noſtro Jeſu Chriſto ſemel prædicatum eſt, utroſque merito acquieſcere iis debere, quæ ad illius fidem inter mortales ſanciendam ſemel patrata ſunt. Sed non hoc, inquies, quæritur, ut confirmetur denuo nobis Euangelium: ſed ut cum fructu agnoſcatur, hoc, quod prædico, verum eſſe Jeſu Chriſti Euangelium, vehementi quodam ſpiritu opus eſt, qui ubi me intus prius agitaverit, tandem foras prodeat, aliorumque mentes divino quodam furore agitare incipiat: & hic commemorabis mihi jam quoque Belgium meum, in quo cum reformatio ſine tali ſpiritu tentata fuerit; hinc exiguus nimirum fructus, & tantæ turbæ nunc extiterunt, quas omnes pii merito dolent. Ut de Belgio tibi meo primum reſpondeam, quæro an exiguus hic tibi videatur fructus, quod intra pauciſſimos annos, ad centena hominum millia (ut leviter dicam) de præcipuo fere religionis capite, quodque male intellectum tantam habet vim ad impietatem in animis hominum fovendam, rectius inſtituti ſunt? ego profecto pace tua aliter ſentio, qui cœleſtis

gratiæ indulgentiam palam hic agnoſco; neç unquam ſatis dignè laudes illius dici poſſe fateor. Me privatim quod attinet, non poſſum ſatis amplas immortali Deo gratias agere, quod per tantum temporis ſpatium, quod hic ſum, tam inſignes mihi conciones de divinis rebus audire licuerit, in quibus cum multa forent, quæ meum animum partim erudirent, partim in pietatis curſu plurimum juvarent, tum nihil fere falſi, quod alibi ſe paſſim offert, conſcientia mea, quam tu noſti, reprehendere poſſet. De turbis nihil mirum, cum ipſemet Jeſus Chriſtus apertè prædixerit, non veniſſe ſe, mittere pacem, ſed gladium, idque non ipſius tantum hiſtoria doceat, qui fere ſemper fuit εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον, ut S. Simeon adhuc puero ominatus fuerat, ſed etiam Apoſtolorum, qui tanquam ἀναστατοῦντες τὴν οἰκουμένην paſſim accuſabantur; à quibus ſuam Reformatores noſtri fortunam utique ſegregatam nollent. Hoc tamen intrepidè affirmo, decies majores futuras hic turbas, in tanta multorum inſolentia & injuriis, quibus boni viri præter meritum afficiuntur, niſi modis omnibus noſtri illi plebem ſuam in officio continerent, & ad manſuetudinem, tolerantiam, patientiam, tum verbis, tum exemplo ſuo deducerent, ut agnoſcere debeas; non eruditione tantum nudaque veritatis cognitione, ſed & vita plurimos hic profeciſſe: quod tanto magis diceres, ſi præſens adeſſes, & coram, quæ paſſim aguntur, & fiunt, attentis oculis intuereris.

tuereris. Redeo jam ad ſpiritum; quo ſi quis Euangelium agnoſci genuinum optimè putet, ille ne ſpecioſa ſibi imaginatione imponat, & ita Lesbiam habeat regulam, etiam atque etiam videat. Nimis fæcundum eſt ſeculum noſtrum exemplis eorum, qui cum ſpiritus, neſcio cujus, ductum ſecuti eſſent, in varios nihilominus errores delapſi ſunt, & eodem alios præcipitaverunt: quod ex eo ſatis patuit, quia multis ſibi modis ipſi ſunt adverſati, cum tamen una ſit tantum veritas: ne quid dicam nunc de impuris bipedibus, qui cum inter fœdas libidines, & quotidiana flagitia volutarentur, ſpiritum nihilominus & familiare cum Deo commercium magnifice crepabant. Noli, mi frater, exiſtimare, invidiam me tibi cum tua ſententia per has pecudes conflare velle, quem ſcio nihil in religione, quod cupiditates terrenas ſapiat, nihil niſi ſanctum ac cœleſte cogitare: ſed hoc tantum monitum te volui, quam nequiter multis ſæpe ſpiritus ſuus imponat, aliis quidem, qui elephanti corio circumtecti ſunt, craſſe, aliis emunctioris naris ſubtiliter, imò etiam ſub ſanctitatis quadam ſpecie, quod inter monachos non raro viſum eſt: qui poſtea, neſcio quæ opinationum monſtra nobis pepererunt. Quod ſi tamen Dominus eouſque te evehere dignabitur, ut divino Spiritus ſui motu te palam in modum Tauleri, aliorumque nonnullorum ſanctiſſimorum hominum agitare velit, & in cœleſti ſchola ſine magiſtro de myſteriis

ſuis erudire, quis ego ſum, qui ſummæ illius benignitati limites ponam, aut illius opes & amplitudinem indigner? quin potius ex animo tibi gratulabor, & ſupra mortalium conditionem felicitatem tuam efferam, & prædicabo: cujus & mihi votum quidem eſt, veruntamen ſpem intercipit indignitas mea. Qui enim tantam præ multis ſanctis hominibus indulgentiam apud cœleſte numen mihi polliceri auſim, quod variis meis delictis & flagitiis (proh dolor!) præ multis aliis ſæpius offendi? Interim pergam nihilominus in hoc ſanctorum ſtudiorum genere, quod exorſus ſum alacri mente, & quoniam iſta me ſublimiori ratione, quam tu ſectaris, profectutum ſperare non audeo, inſiſtam modeſtè vulgarem viam, & poſt privatam ſacrarum literarum lectionem, religioſamque commentationem, audiam & legam ſolicito ſuſpenſoque judicio doctores, quibus ſuſpicari potero Deum aliquid cœleſtis gratiæ impertiviſſe, ipſumque ſimul ardentibus votis ſolicitabo, ut vel hac ratione conatus meos promovere, & in laudem nominis ſui, meamque ſimul & aliorum ſalutem & commodum perficere dignetur, nec ullius hominis auctoritate in errorem me pernicioſum abripi patiatur. Verum quidem eſt, quod in poſtremis tuis literis, quas dum in his exarandis jam eram, accepi, objicis, quod Filium nemo noverit niſi Pater, neque Patrem quiſquam niſi Filius, & cui voluerit Filius revelare. Sed hoc tamen non ita

puta-

putaverim accipiendum, quaſi neceſſe ſit, omnem hanc notitiam ſuperne nobis à Filio immediate (ut vocant) infundi; cum ea quoque ab ipſo revelata cenſeri poſſint, quæ in ſcriptis Euangeliſtarum & Apoſtolorum, quibus coram aperuit omnia, tradita, vel ipſemet illius ope reperio, vel reperiri alii ſufficientibus mihi argumentis probare poterunt. Quare noli quæſo, mi frater, ſine gravioribus argumentis, quam hactenus attuliſti, à me requirere, ut omnem alienam eruditionem, in inveſtiganda veritate non modo ducem, ſed & comitem averſer, totumque hoc vel docendi vel ſcribendi res divinas ſtudium penitus tecum damnem & explodam. Peccari quidem variis hic modis fateor, dum & abſtruſiſſima quæque tanquam divinorum ſecretorum conſcii ſecure profitemur, incerta temere definimus, ob non neceſſaria lites intempeſtivè ſerimus, contraque ſentientes nigro theta ſuperbè jugulamus, & ea quoque ipſa, quæ veriſſima ſcituque utiliſſima ſunt, non eo modo proponimus, quo ſervos Chriſti decet: ſed an propterea totum hoc in populo Chriſtiano neceſſarium inſtitutionis genus proſcribemus? quo pone nos vel annum deſtitutos, & mirabilem ubique rerum faciem cogita. Nunc autem illud perpendas velim, ſi quis hodie veniat ad te homo ſimplex, & obſcurioris alicujus loci ſententiam à te cum lachrimis petat; qualem non ita pridem vidi fœminam quandam apud amicum meum eccleſia-

ſuis erudire, quis ego ſum, qui ſummæ illius benignitati limites ponam, aut illius opes & amplitudinem indigner? quin potius ex animo tibi gratulabor, & ſupra mortalium conditionem felicitatem tuam efferam, & prædicabo: cujus & mihi votum quidem eſt, veruntamen ſpem intercipit indignitas mea. Qui enim tantam præ multis ſanctis hominibus indulgentiam apud cœleſte numen mihi polliceri auſim, quod variis meis delictis & flagitiis (proh dolor!) præ multis aliis ſæpius offendi? Interim pergam nihilominus in hoc ſanctorum ſtudiorum genere, quod exorſus ſum alacri mente, & quoniam iſta me ſublimiori ratione, quam tu ſectaris, profectutum ſperare non audeo, inſiſtam modeſtè vulgarem viam, & poſt privatam ſacrarum literarum lectionem, religioſamque commentationem, audiam & legam ſolicito ſuſpenſoque judicio doctores, quibus ſuſpicari potero Deum aliquid cœleſtis gratiæ impertiviſſe, ipſumque ſimul ardentibus votis ſolicitabo, ut vel hac ratione conatus meos promovere, & in laudem nominis ſui, meamque ſimul & aliorum ſalutem & commodum perficere dignetur, nec ullius hominis auctoritate in errorem me perniciosſum abripi patiatur. Verum quidem eſt, quod in poſtremis tuis literis, quas dum in his exarandis jam eram, accepi, objicis, quod Filium nemo noverit niſi Pater, neque Patrem quiſquam niſi Filius, & cui voluerit Filius revelare. Sed hoc tamen non ita

puta-

putaverim accipiendum, quaſi neceſſe ſit, omnem hanc notitiam ſuperne nobis à Filio immediate (ut vocant) infundi; cum ea quoque ab ipſo revelata cenſeri poſſint, quæ in ſcriptis Euangeliſtarum & Apoſtolorum, quibus coram aperuit omnia, tradita, vel ipſemet illius ope reperio, vel reperiri alii ſufficientibus mihi argumentis probare poterunt. Quare noli quæſo, mi frater, ſine gravioribus argumentis, quam hactenus attuliſti, à me requirere, ut omnem alienam eruditionem, in inveſtiganda veritate non modo ducem, ſed & comitem averſer, totumque hoc vel docendi vel ſcribendi res divinas ſtudium penitus tecum damnem & explodam. Peccari quidem variis hic modis fateor, dum & abſtruſiſſima quæque tanquam divinorum ſecretorum conſcii ſecure profitemur, incerta temere definimus, ob non neceſſaria lites intempeſtivè ſerimus, contraque ſentientes nigro theta ſuperbè jugulamus, & ea quoque ipſa, quæ veriſſima ſcituque utiliſſima ſunt, non eo modo proponimus, quo ſervos Chriſti decet: ſed an propterea totum hoc in populo Chriſtiano neceſſarium inſtitutionis genus proſcribemus? quo pone nos vel annum deſtitutos, & mirabilem ubique rerum faciem cogita. Nunc autem illud perpendas velim, ſi quis hodie veniat ad te homo ſimplex, & obſcurioris alicujus loci ſententiam à te cum lachrimis petat; qualem non ita pridem vidi fœminam quandam apud amicum meum eccleſia-

ſten de prædeſtinatione ſatagentem, quid faceres tu? an redire domum juberes, & cœleſte numen de illorum intellectu ſolicitare? piè tu quidem, & modeſtè: ſed quid ſi jam fuſas ille ſibi preces, ſeque ſic quoque exauditum ſe putare diceret, ſi quid per te ſibi tandem aperiretur; quod quidem ſi à Deo non eſſet, iterum rogaturum ſe, ne pateretur id menti ſuæ hærere? Obſequereris credo tandem inſtanti, mentiſque tuæ ſententiam religiosè aperires; addito tamen, non vetare te, quo minus aliter ſentiret, ſi quid illi melius ſive per ſpiritum, ſive per alium hominem aperiret Deus, quem ut etiamnum invocaret ſerio moneres. Rectè! quid ſi per literas idem à te nonnemo peteret, ſcriberes ad illum utique pari ratione. Sed quid ſi plures, & vel integer populus eodem te modo vel coram, vel per literas adiret? an verò recuſares tunc operam tuam, quia pluribus expeteretur, pluribus uſui futura eſſet? non putaverim. Hæc profectò ejuſmodi ſunt, ut excutere nondum poſſim opinionem, quam prolixè tuis literis oppugnas, inſtitutumque ſtudiorum meorum mutare, niſi fortiores machinas & arietes mihi admoveas: quos ſi habes, ut adducas tandem etiam atque etiam rogo, idque ſic, ut ſententiam tuam, ſi fortaſſis eam nondum exactè perſpexiſſe videor, clariſſimè proponas, ſubtexas deinde argumenta ordine, quibus eam firmari poſſe putas, ut eorum robur & vim vel admittam tanto melius, vel

tanto

tanto fortius repercutiam. Ipſemet enim facilè agnoſcis, quam confuſè pleraque, adeoque prout in ſolum forte venerunt, in literas hactenus ad me miſſas conjeceris: ut mirum non ſit, ſi nonnulla me fugerint, quibus hac vice minime ſatisfecerim: ego autem ſic animatus ſum, ut rectè vel mecum te, vel ipſe tecum ſentire cupiam atque deſiderem. Ad chymica quod me vocas, gratiam habeo: ego illa jam à multis annis æſtimo, conſilioque quod ad illa mihi das lubenter utar, non aliâ tamen de cauſsâ, quam ut per hæc naturæ miracula in auctoris omnium Dei venerationem tanto altius aſcendam, & quædam etiam circa illius naturam, & noſtrum ipſorum ſtatum, animæ præſertim, quantum fieri poteſt, tanto rectius intelligam. Si dabitur, ut aliquando tecum conjunctus ea, quæ tu magno nunc ſtudio diſcis, bona fide excipere poſſim, digito cœlum attingere me putabo: meo enim Marte ut multum hic proficiam valde vereor; & occaſiones ejusmodi, qualem iſtic tibi natam gaudes valde raræ ſunt, & magno plerumque redimendæ, cum mihi argentum, ut noſti, non multum affluat. Præfationem illam Crollianam, quam tantopere dilaudas, diu eſt quod legerim, & erant, quantum recordor, in ea, quæ guſtui meo mirifice placebant, erant, in quibus hærebat aqua, erant etiam, quæ palam improbabam: relegam tamen monitu tuo accuratius omnia, & ſine præjudicio vel ad aurificis ſtateram expendam. Laudat

ibi Crollius tres Theologos, Braunium, *Winzium*, & Weigelium: quorum poſtremi nonnulla habeo, plura vidi, quæ tantis encomiis illi digna fuiſſe viſa, valde miror, cum, quæ ſunt hic inſignia, communia fere ſint illi cum non paucis piis ſcriptoribus: cæterorum vero non adeo magnum apud me ſit precium. Cupiam tamen ſcire, ſi quid cæteri præclarius habeant, & occaſionem quoque illa nanciſcendi, ſi quam noveris commodam. De fratribus Roſeæ crucis judicium meum libenter ſuſpendo, donec adultior ætas uberiora nobis de illis pandat. Fui diu primum in iſta ſententia, hominem quendam facetum, ut evocaret curioſa noſtri ſeculi ingenia, fabulam hanc in vulgus ſparſiſſe: neque deerant, qui choragium illius ad illuſtriſſimum quendam in Germania principem ſpecioſe referebant. Nihil autem ab hac opinione me magis abduxit, quam illa à Multero edita hiſtoria, à te modo mihi miſſa: pro qua gratias, quas poſſum maximas ago, quamvis illam legerim jam pridem, & ſciverim etiam priuſquam typis emitteretur, adeoque mirer, vel non narraſſe me tibi illa, quæ toties aliis retuli, vel illorum te non recordari. Succeſſerunt alia deinde argumenta, quibus perſuadeor, ut credam hoc hominum genus hinc inde ſparſum deliteſcere, & mirabilium rerum notitia atque editione præcellere, an omnium tamen, quæ de illis paſſim jactantur, Deus novit, & dies veritatis mater aperiet. Mihi quidem illud

Epi-

Epicharmi alte ſedet μεμνᾶσ' ἀπιστεῖν. Neque ſum tamen ex illorum hominum genere, qui teſtem ἐκ τῶν διὸς δέλτων, ut eſt in proverbio, ſemper requirunt. Librum, quem cognominis tibi Grunevaldus noſter miſiſſe ſcripſit, hactenus nullus vidi. Suſpicor autem, eum adhuc in itinere hærere cum aliis quibusdam, quorum nunc quoque exemplaria à me petiviſti, quo fine neſcio, cum totum hoc ſcriptorum theologicorum genus ipſe damnes. Cunæum de republica Hebræorum legi, neque parum inde, quod fateor, profeci: quanquam intercurrunt nonnulla, quæ malim judicii ſeverioris lima ab illo admorſa fuiſſe, quædam etiam, in quibus lauro tibi opus eſſet, cujus eſu riſum coërceres; quale eſt hoc, quod ex epiſtola ad Hebræos probare conatur, Melchiſedecum ipſum fuiſſe Chriſtum; in quo ſane mirifice ſibi placet, cum nihil in toto libro frigidius & ineptius mihi videatur. Nova quæ hic agantur, non eſt, quod à literis meis exſpectes. Habebis ea non modio, neque trimodio, ſed ipſo horreo à Weſtenbergero noſtro, ad vos reduce: quem ſuadeo ut in chymicis nonnihil excutias: exiſtimo enim manuſcripta quædam in illius manibus eſſe, quæ te vidiſſe non pœniteat. Nactus ſum non ita pridem duos libellos chymicos, qui mihi quidem inſignes viſi ſunt, itaque ſtatim eos tibi deſtinavi: rogo, ut eos æqui bonique conſulere velis, & ſi quid ex iis præclarum didiceris, id mecum aliquando communicare. Video char-

tam mihi defuturam, ſi longius pergam. Conatus ſum, ut inſtitueram, præcipuis literarum tuarum capitibus ſatisfacere: quod ſi aſſecutus ſum, lætor: ſi quid neglectum, aut omiſſum, aut non ſatis commode dictum eſt, id ſi me monueris impoſterum corrigam. Vale dulciſſimum mihi caput, & ſalve, tum à diſcipulis meis, tum ab aliis quibusdam amicis tibi notis. Eid. Nov. cIↄIↄcxviii. Lugduni Batavorum.

6.

V. G. M. RUARO.

CLariſſime ac dilectiſſime D. Ruare, ut tuis literis breviter, quantum quidem per otium licet, reſpondeam, primo omnium maximas tibi gratias ago, quod par pari referre, meique cauſa tantum temporis graviſſimis occupationibus tuis ſubtrahere volueris, ut prolixe ſcriberes. Plurimum certe hoc nomine tibi debeo: ſolvam autem quodcunque potero.

A Theologiæ profeſſione animum me abduxiſſe fateor, ſi addideris *ſpontaneâ & ultraneâ*; hanc enim plane abdicavi, non autem (ne erres) ipſam Theologiam, à cujus ſtudio ne latum quidem unguem diſcedere unquam volui, imo nunc eo minus volo, quo magis illius tum neceſſitatem, tum utilitatem perſpicio. Quæ de Taulero injeceram, quod tam operosè excuſſeris, in eo laudo tuam, mi frater, induſtriam, imo

imo & gratias tibi hoc nomine ago, quia ſcilicet agnoſco, te ex pio erga me affectu laborem hunc ſuſcepiſſe. Interim quæ contra me affers, parum me movent. Conjecturis enim tantum, non rationibus illius hiſtoriæ veritatem in dubium vocas. Nam quod ipſius Domini Jeſu ejuſque Apoſtolorum exemplum mihi proponis, ex quorum ſcilicet concionibus non conſtet ullos in ecſtaſin raptos eſſe, non video, quam appoſite abs te factum ſit. Si enim hoc argumento oſtendere conaris, non eſſe veriſimile, Tauleri concionibus hoc effectum eſſe, quod nec ipſius Domini Jeſu, nec Apoſtolorum concionibus effectum ſit, (ut ſcilicet jam ſupponam, certo conſtare, hoc Chriſti & Apoſtolorum concionibus effectum nunquam eſſe) vide, annon eodem argumento quiſpiam uti potuiſſet, qui, ſi Chriſti miracula vidiſſet, interim neſciviſſet, Apoſtolis majora etiam faciendi facultatem à Deo datam fuiſſe, poſtea vel auditione, vel lectione accepiſſet, majora ab Apoſtolis miracula facta fuiſſe iis, quæ Chriſtus ipſe edidiſſet. Sin illo argumento tuo vis evincere, non eſſe neceſſe, ut tales hodie ſint eccleſiaſtæ, qui concionibus ſuis auditorum animos ad deliquium uſque permovere poſſint, quia ſcilicet nec Chriſti, nec Apoſtolorum concionibus tale quid factum ſit, jam non pugnas contra me: neque enim unquam ita ego ſenſi, neque in meis literis affirmavi, tales eſſe debere concionatores, qui ad exemplum Tauleri animos auditorum

torum percellant: ſed tantum aſſerui, ſi in Spiritus ſancti ſchola (ex qua Sacrarum literarum ſtudium non excluſi) eruditi eſſemus, neque ſcriptis hominum, qui teſtimonium infallibilis veritatis non habent, Theologi noſtri incumberent, tales etiam conciones haberemus, quales Taulerus habuit. Hæc fuit mens mea in alleganda illa Tauleri hiſtoria, cujus veritatem apud te tunc præſupponebam, & nunc quoque (cum nihil abſurdi vel impii contineat) credere malo, quam undique conjecturas conquirere, quibus eam impugnem: interim ſalvo amicitiæ noſtræ jure ſenſu tuo hic te abundare libenter patior. De miſſione miniſtrorum prolixe tecum diſputare non eſt animus. Ut enim concedo, poſſe aliquem, qui divinitus miſſus non ſit, alios erudire, monere, ſolari &c. ex ſolo charitatis præſcripto, ita nego, hoc eſſe operari in meſſe Domini: operarios enim in meſſe Domini cum Sacris literis nullos alios agnoſco, quam quos ipſe Dominus in eam vel extruſit (ut Eraſmus & Tremellius in Syriaca verſione habent) vel emiſit (ut Beza.) Quod vero inquis, ſi magiſtratus aut populus publicam in eccleſia operam noſtram legitimè requirat, velut Dei nos vocantis vocem hanc interpretandam eſſe, vide an non etiam hoc modo febriculoſos illos eccleſiaſtas, qui Theologiam ut artificium aliquod quæſtus aut honoris cauſa habent, quales hodie multos dari ipſe fateris, quaſi à Deo vocatos eſſe innuas, quippe quorum ipſorum

rum quoque publicam operam magiſtratus aut populus requiſiverit. Miniſterium eccleſiaſticum ſublatum non volo: facile enim mirabilem ubique rerum faciem cogito, ſi eo vel annum populus deſtitueretur. Sed an ſtatim, mi frater, ſequitur, defuturos miniſtros, niſi vel ipſi operam ſuam offerrent, vel à magiſtratu populove ea requireretur? Nimis anxii ſumus, ne meſſis Domini inculta jaceat, niſi vicem ipſius in emittendis operariis obeamus. Itaque plane non ſtatuo, tollendum eſſe S. miniſterium, ſed tantum contendo, majorem exinde ad Deum gloriam redundaturum, ſi, quod facere juſſi ſumus, ipſum oraremus, ut operarios in meſſem ſuam ipſe extruderet vel emitteret. Multis ſpiritum ſuum impoſuiſſe non nego: interim tu quoque non negabis, dari & impetrari à Deo poſſe ſpiritum, à quo, ne nobis imponat, metuendum non ſit: alioqui fruſtra monuiſſet D. Johannes eos, ad quos ſcribit, ut ſicut unctio, quam accepiſſent, eos doceret, in ea manerent. Hanc igitur unctionem ſive hunc ſpiritum qui habet, facile eum diſcernet ab illo, qui aliis impoſuit. Et in hujus ſpiritus ſchola divina myſteria de perſona, officio, morte Chriſti, & aliis, de quibus tam multum hodie ſcribitur ac diſputatur, addiſcenda eſſe ſtatuo. Licet enim iſta omnia in Sacris literis conſignata ſint, non tamen ita plene explicata ſunt, quin ſuus quoque Spiritui ſancto in nobis erudiendis locus maneat: alioquin tam bonis, quam

quam impiis divina myſteria eſſent expoſita, contra ipſius Domini Jeſu doctrinam, qui margaritas porcis objici noluit. Unde etiam conſtare poteſt, quantopere illi errent, qui ita ad amuſſim divina illa myſteria (non loquor de rebus ſcitu ad ſalutem neceſſariis, quæ potiſſimum in praxi conſiſtunt, & omnibus proponendæ ſunt, ut impii quoque ſeſe convertendi occaſionem habeant) toti mundo proponunt, vel ſe proponere autumant, ut nihil, de quo dubitandum ſit, reſtet. Unde vitio mihi dari non debet, quod ſentiam, libros de jam nominatis ſimilibuſque myſteriis Theologicis edendos nullos eſſe, non tantum, ne alii per nos, ſi forte erremus, in errores conjiciantur, ſed etiam ut eo commodius omnes Chriſtianorum cætus in Chriſtiana charitate coaleſcere queant: quod certe fieri non poteſt, quamdiu diſputationes illæ, ubi una pars alteram pro adverſaria ſemper habet, manent. Interim tantum abeſt, ut doctas & pias aliorum commentationes in Sacras literas, quatenus ſcilicet hiſtoriam & phraſin illuſtrant, rejiciam, ut ipſemet autores ejusmodi deſiderem, ſicut tu ipſe noſti: immenſa tantum illa volumina de perſona Chriſti & officio, de eſſentia Dei, & ſimilibus, quæ in myſteriis ſunt ponenda, &, ſi ſufficienter ex Sacris literis agnoſci nequeunt, à ſolo Deo (qui ipſe ſeſe optime nobis revelare poteſt) ſunt petenda, improbo, tum quod veram Dei & Domini noſtri Jeſu Chriſti gloriam parum promoveant,

veant, tum quod obſtaculo ſint, quo minus diſ-ſidia illa, quibus eccleſia Chriſtiana hodie miſere lacerata eſt, ceſſent, veraque charitas poſtliminio redeat. Quod vero miraris, in quem igitur uſum ipſe libros illos deſiderem, hoc ipſum ego vehementer miror. An non perſpicis, poſſe me libros aliquos, poſtquam ſcilicet jam publice proſtant, ob privatum aliquem uſum cupere, interim, habito utilitatis publicæ reſpectu, malle, ne unquam hujusmodi libri deinceps ederentur, vel etiam editi eſſent? poſtquam vero jam editi ſunt, quid obſtat, quo minus eos mihi comparem, præſertim cum non ſimpliciter illos damnaverim, (fateor enim ex animo, in multis utiliter legi poſſe) ſed eatenus tantum, quatenus tum ad eccleſiæ unitatem conciliandam ſunt obſtaculo, tum impediunt, quo minus notitia myſteriorum divinorum, in Sacris literis contentorum, ex divina Spiritus ſancti patefactione nobis innoteſcat: quis enim à Deo ſibi revelari petet id, quod in hominum ſcriptis jam perfecte explicatum eſſe credit? De fructu iſto quem commemoras reformationis, Belgio ego quoque gratularer, niſi ex altera parte tantum ex eadem damnum illi obtigiſſet. Etſi enim illic plura, quam centena hominum millia, ad ſaniorem de prædeſtinationis dogmate opinionem ſunt converſa, tamen plura quoque viciſſim, quam totidem millia, occaſione reformationis iſtius in peccata varia inciderunt, nempe in odium fratrum, calumnias,

nias, perſecutiones &c. qui eventus reformatores (quorum alioquin omnium & ſingulorum exiſtimationem ob pietatem ſalvam eſſe volo) in antece ſſu latere non potuit, quippe qui ſimilia jam ante, ob cauſas leviores, in cauſa Colhaſii, Cornherdi, & aliorum, accidiſſe norant. Etſi vero charitas Chriſtiana omnes ab erroribus abſtrahi jubet, tamen eadem quoque tumultus, ſcandala, odia &c. excitari vetat. Unde, cum ſatis conſtare poterat, reformationem talem ſine hujuscemodi ſymptomatis fieri non poſſe, totum negotium ita attemperandum fuiſſet, ne in alterutrum Chriſtianæ charitatis officium peccaretur: quod facile fortaſſe effectum fuiſſet, ſi illi omnes, quotquot rem rectius intellexerunt, nullam hujus dogmatis mentionem apud populum deinceps feciſſent: ita ſponte ſua tandem in animis hominum obliteratum fuiſſet. Exemplum Chriſti & Apoſtolorum huc non facit: illi enim ex mandato divino doctrinam ſuam mundo propoſuerunt: quo in caſu antea faſſus ſum, etiam cum præſentiſſimo mortis periculo Deo obtemperandum eſſe: quale mandatum ſi in hac noſtra cauſa quoque acceſſit, in illa dijudicanda me erraſſe lubens fateor. Priusquam te in hac materia dimittam, paucis ad verba illa tua huc tranſcripta reſpondendum duxi: ſic enim ſcribis, *Quod ſi tamen Dominus eouſque te evehere dignabitur, ut divino Spiritus ſui motu te palam, in modum Tauleri aliorumque nonnullorum ſanctiſſimorum hominum*

minum agitare velit, & in cœleſti ſchola ſine magiſtro de myſteriis ſuis erudire; quis ego ſum, qui ſummæ illius benignitati limites ponam, aut illius opes & amplitudinem indigner? quin potius ex animo tibi gratulabor, & ſupra mortalium conditionem felicitatem tuam efferam, & deprædicabo; cujus & mihi votum quidem eſt, veruntamen ſpem intercipit indignitas mea: qui enim tantam præ multis ſanctis hominibus indulgentiam apud cœleſte numen mihi polliceri auſim, quod variis meis delictis & flagitiis (proh dolor!) præ multis aliis ſæpe offendi &c. Quæ verba quo animo abs te ſcripta ſint; etſi ego plane affirmare non poſſim, facile tamen quivis animadvertet, ita concepta eſſe, ut aculeo non careant. Quæſo enim te, quando unquam mihi præſumpſi, me eouſque à Domino evectum iri, ut divino Spiritus ſui motu me palam in modum Tauleri, aliorumque nonnullorum ſanctiſſimorum hominum ſit agitaturus, & in cœleſti ſchola ſine magiſtro de myſteriis ſuis eruditurus? Volui tantum impugnare opinionem illam hodie paſſim receptam, nolle ſcilicet Deum hoc noſtro ſeculo divina ſua myſteria immediate per Spiritum ſanctum nos docere, ejusdemque Spiritus chariſmata orantibus ſeſe impertiri, ſicut in primævis illis Chriſtianis eveniſſe legimus: addidique me miniſterii functionem prius non ſubiturum, quam à Deo ſufficienter inſtructus & juſſus fuero: an vero hanc tantam Dei gratiam (quam ab omnibus piè, idque vera fide, ad Dei

gloriam, & proximi ſalutem eam quærentibus impetrari hodieque poſſe conſtanter ſtatuo & aſſirmo) ego ipſe unquam aliquando ſim obtenturus, ne per ſpeciem quidem in literis meis aſſeveravi. Poſito autem, nunquam me hanc Dei benignitatem conſecuturum, num propterea falſa eſt mea ſententia? Nonne Deus poſſet uni alicui ob cauſas ſibi notas denegare id, quod tamen abſolute omnibus negare non conſtituiſſet? Quorſum vero humilitas illa tua, qua peccatorem te coram Deo fateris, niſi ut tacitè me accuſes, quaſi ex numero eorum, qui cœleſte numen peccatis graviter præ aliis ſæpius offendiſſent, me eximerem? quod quam immerito mihi tribuas, multis tibi oſtenderem, niſi crederem, te etiam me tacente agnoſcere, hæc hujus loci non fuiſſe. Interim ſic habe: peccatores ſumus omnes, ideoque digni, quos in æternum à facie ſua Deus rejiciat: me quod attinet, hoc non tantum credo, ſed ſæpe etiam ſentio: quod ſi tibi notum eſſet, mihi peperciſſes, nec dolorem dolori meo addidiſſes. Verumenimvero an peccatores non erant, Deumve nunquam offenderant, quibus Chriſtus dixit, *ſi vos cum ſitis mali, noſtis bona dare filiis veſtris, quanto magis Pater veſter cœleſtis dabit Spiritum ſanctum rogantibus ſe?* An item peccatores non fuerunt, qui hanc, de qua loquor, Spiritus ſancti gratiam in primitiva Eccleſia à Deo obtinuerunt? Igitur ſi veram cauſam, cur conſilium meum ſuſque deque habueris, & tam

ironica

ironica reſponſione dignum cenſueris, aſſignare voluiſſes, utique non peccata tua, (quæ ſi Deus nobis clementer non remitteret, ne panem quidem quotidianum ab ipſo ſperare poſſemus) ſed incredulitatem tuam afferre debuiſſes, quia ſcilicet non credis, eam eſſe erga homines etiamnum Dei benignitatem, ut cœleſtem ſapientiam in Sacris literis abſconditam immediata Spiritus ſancti illuminatione eos docere velit. Tam altè ſcilicet tibi ſedet illud Epicharmi μεμνᾶσ' ἀπιστεῖν. Magis itaque te movent verba Epicharmi, quam ejus, qui dixit, *Omnia quæcunque petieritis in deprecatione credentes, accipietis.* Atque hæc pauca, amiciſſime D. Ruare, ad ea, quæ contra me diſputaſti, reponere volui. Deinceps vero neque tecum, neque cum ullo mortalium de rebus Theologicis tam facile conferre volo: video enim, & in me ipſo experior, ſæpe nocere locutum eſſe, tacuiſſe vero nunquam. Rogo te autem, & quidem ex animo, ne id adſcribas proterviæ meæ, putesve me ſcientem volentem in errore verſari velle: aliam enim per Dei gratiam inveni viam, qua me ab omnibus circa religionem erroribus extricare queam, etiamſi in ſolita diſputationum palæſtra me non exerceam. Crede mihi, mi frater, tam mihi curæ eſſe, ne errem, quam alii cuiquam. Quod ſi viderem, ejusmodi diſceptationibus & collationibus, quæ hactenus inter Theologos viguerunt, myſteriorum divinorum cognitionem acquiri poſſe, certe contra conſcien-

tiam hoc ſtudiorum genus non improbarem; neque apud te tam cito receptui canerem. Proinde iterum te obnixè oro, ne putes, me quicquam hac in parte pertinaciter agere, dum conflictum hunc noſtrum perſequi nolo. Amo te ex animo, ideoque maximè mihi volupe eſſet, de materiis Theologicis plura conferre, ſi quem ſolidum fructum inde perciperem. Ad chymica non alio fine te vocavi, niſi ut per hæc naturæ miracula in auctoris omnium Dei venerationem tanto altius aſcenderes: ſi aliter me intellexiſti mentem meam non es aſſecutus. Pudet me vero vehementer, quod ſus minervam: neſcivi enim te unquam lectioni librorum chymicorum operam dediſſe, alioqui te ad eos exhortatus non fuiſſem: ſimiliter nunquam aliquid de hiſtorica illa relatione Multeri ex te audivi. Pro autoribus à te miſſis gratias ago maximas. Libenter viciſſim te munere aliquo afficerem, ſi ſcirem quomodo tibi gratum facerem: interea dum hoc non licet, & hoc & alia tua beneficia in me collata, grati animi memoria proſequar. Vale. Dabam xviij Novembris cIↃIↃcxviij.

7.

M. RUARUS V. G°.

GAudeo me tandem aliquid à te literarum accepiſſe, idque tanto magis, quod brevi cogitem hinc in Britanniam trajicere, ut, niſi nunc illæ

illæ veniſſent, vix me poſtea inventuræ fuiſſent. Vellem tamen priores illas tuas juſto mihi tempore redditas, dum, ſi quid ad illa reſponderem, & tibi ſpatium reſtaret, illa excutiendi, ventilandique: quamvis enim præſcindas hoc mihi theologicarum diſputationum filum, non deſtitiſſem tamen te vellicare, & fortaſſis denuo elicuiſſem in palæſtram. Nunc ſi maximè illa refutem, quæ fulciendæ tuæ ſententiæ attuliſti, cum reſponſum tuum hic manſurus non ſim, quid aliud facere videbor, quam quod timidi quidam gladiatores; qui, quem æquo marte aggredi non audebant, ei tum demum tragulam aliquam injiciunt, ubi commodam ſe ſubducendi occaſionem nacti fuerint, ut ita ultimo ictu victores diſcedere videantur? Mihi quidem de victoria hic non agitur, ſed de veritate, idque non tam tua (licet & tua) quam mei ipſius cauſa: cupio enim penitus pervidere, quid in illa cauſa tua momenti poſitum ſit, cum exiſtimem, non ſine gravi te ratione ad illam acceſſiſſe. Interim tamen hoc tibi, mi chariſſime frater, bona fide affirmo, te nupero tuo reſponſo minime mihi ſatisfeciſſe, ac multo magis nunc ſuſpicari me, quam pridem, non admodum eſſe ſolida, quæ tam infirmis præſidiis defendenda ſuſceperis. Præcipua literarum mearum priorum capita vix attingis: quæ convellenda ſuſcipis, ea primum mutilas, ut tanto magis habeas, quod perſtringas aliqua ſpecie: alicubi adverſarium me tibi fingis, ubi conſenſum tibi

meum aperte teſtatus fueram: quædam prioribus tuis literis ſerio affirmata plane tollis, & ita tua vineta incidis; cætera quibusdam argutiis eludis verius, quam elidis, quæ me non multum de ſtatu prioris ſententiæ movent. Singula hæc ſatis evidenter me tibi oſtenſurum ſpero, cum melior ad eam rem occaſio erit, & ſi tu admittas: nunc iſta tibi condono, quem ſcio optimo animo & pio quodam ſtudio iſtæc egiſſe, neque magis de iſtis, quæ tibi nunc objeci, ita, ut ego pro meo ſenſu interpretor, cogitaſſe, quam ego nunc contra ſuſpicari poſſum, quæ tu contra meam hanc aſſertionem fortaſſis jam meditaris. Illud tamen ſine reprehenſiuncula transmittere nequeo, quod nimis ſuſpicioſus mihi videaris, & ubi paulo liberius more meo ſtilum ſtrinxi, ſtatim aculeis te peti, & mordaciter lancinari putes. Tacitam ſuperbiam, & fictam humilitatem à me tibi objectam quereris. Egone tibi iſta, mi frater? Si feci, en jam ingenuè recanto, quæ dixi: & utinam ab omnibus ego peccatis tam liber forem, quam ab iſtis te immunem credo. Tua tamen pace, mi chariſſime, non recordor unquam me tam in te dentatum fuiſſe: & quamvis literarum mearum exemplum non ſervaverim, exiſtimo tamen, non me tibi iſta impegiſſe, ſed metum eſſe poſſe, ne alii faciant, qui te tam exacte non norunt, affirmaſſe, quod tam operoſe familiarem Domini appellationem averſatus fuiſſes, imo cum ſtomacho te illam legiſſe,
meaſque

meaſque literas cum hoc emblemate, nulla imposterum apud te gratia futuras aſſeruiſſes. Nimirum eo hoc ſpectabat, ut iſto te argumento dehortarer, ne apud alios pari vehementia communi te conſuetudini opponeres, quos id non optimam in partem interpretaturos novi: neque tamen vetabam tunc, neque etiamnum veto, quo minus placide depreceris, quod deberi tibi non agnoſcis, præſertim ſi extra ordinem tibi tribuatur: id quod nunc ad excuſandum te præter rem affers. In alteris tuis literis ægre fers, hoc à me tibi attribui, quaſi tibi, ut tu loqueris, præſumas, te Tauleri in modum extra ordinem divini ſpiritus motu agitatum iri, & ex eorum te numero eximas, qui cœleſte numen ſuis peccatis graviter offenderint. Hic quoque, mi frater, nimis ſuſpicioſus es, ac neſcio, quibus tu fidiculis hanc ex meis verbis ſententiam extraxeris: ſaltem non deerat alia multo planior, eaque obvia; quam cur tu relinquere, & iſtam tibi gravem, mihi invidioſam pene per vim inde potius extorquere malueris neſcio, niſi ita me fortaſſis nigrum arbitraris, ut ſub ſingulis verbis velut ſub herba anguem aliquem abſcondam. Quod tu à te præſumi me dicere ais, id vovere te quidem exiſtimo, non minus, quam me ipſum faſſus eram, ſectari quoque literæ tuæ ſatis docent: quod autem aſſecutum id te tibi præſumas, id neque ex literis tuis unquam colligere potui, neque vero adſcribere tibi auſim, qui modeſtiam animi tui

pene nimiam ſatis exploratam habeo. Cæterum miror, cur, quia me peccatorum conſcientiâ mihi polliceri non audere dixerim, quod tu fortaſſe conſectaris, inde concludas, me tibi peccatorum agnitionem adimere. Quid enim? an non ſine læſione tua exiſtimare ipſe poteram, ut etiamnum revera exiſtimo, te magis integræ vitæ, quam ego fuerim hactenus, & proinde minus mihi cœleſtis indulgentiæ me polliceri, quam tu fortaſſe ſperas? an non etiam, licet æque nos graviter ex delictis decumbere putaſſem, credere poteram ſine tua noxa, te fortaſſis in ea opinione eſſe, peccata iſta tua non impeditura gratiæ divinæ influxum, (ut certe in proximis quoque literis tuis profiteris) & ego tamen formidare, ne mihi obſtaculo eſſent, ideoque iterum mihi non polliceri, quod te ſectari dixerim? Vides, mi frater, nihil fuiſſe cauſæ, cur innocentibus meis verbis tam iniquum in te ſenſum imperares. Quid ſi eadem moroſitate tuas vellem excutere literas? non longe mihi quærendi, neque ſolicite indagandi eſſent aculei, quibus tu me pungis, ac tantum non jugulas. Incredulitatem mihi palam objicis: durum ſane verbum, ſed quod præcipiti calori facile ignoſco. De re tamen iſta ſic habe; nuſpiam hactenus dixi, non credere me, eam eſſe Dei erga homines etiamnum benignitatem, ut cœleſtem ſapientiam, in Sacris literis abſconditam, immediate Spiritus ſancti illuminatione eos docere velit: imo de Taulero hoc tibi non obſcure

ſcurè conceſſeram: & in illis ipſis verbis, quæ ex literis meis in tuas tranſcripſiſti, cum inquio, me tantam præ multis ſanctis hominibus indulgentiam apud cœleſte numen mihi non audere polliceri, an non tacite concedo, quibusdam hoc ſanctis hominibus contingere? Addis, magis ergo moveri me Epicharmi verbis, quam ejus, qui dixit, *Omia quæcunque petieritis, in deprecatione credentes, accipietis.* Ecce, quam mihi invidioſa ſit iſta Epicharmi cum Jeſu Chriſto Domino ac Deo meo comparatio, quam ego toto pectore abominor: & vide mihi quæſo, cui fundamento innitatur. Scripſeram ego, an fratres R. C. omnium iſtorum mirabilium rerum, quæ de illis paſſim jactantur, notitia ac editione præcellerent Deum noſſe, & diem veritatis matrem aperturam: mihi quidem altè ſedere illud Epicharmi μεμνᾶσ' ἀπιςεῖν; neque eſſe me tamen ex illorum hominum genere, qui teſtem ἐκ τῶν διὸς δέλτων ſemper requirant. Hinc tu extruis, ergo me plus Epicharmo, quam Servatori meo Jeſu Chriſto fidei habere. Deus tibi, mi frater remittat tam malignam concluſionem. Ego nihil Epicharmo credo, niſi quod & experientia, & omnium ſapientum doctrina approbatum: neque quicquam hic ei Servator noſter contrarium unquam dixit, cujus verba mihi alias pro oraculis ſunt: imo vero annon ipſæ quoque Sacræ literæ Epicharmo concinunt, quæ eandem in vita cautelam, quam Epicharmus, non uno nobis loco incul-

inculcant. Quæ tu vero Servatoris noſtri verba contra me allegas, ea quam parum cauſam tuam juvent, alias oſtendam, ſi quando dabitur hoc mihi argumentum copioſius tractare. Interim hoc tibi de me perſuaſum velim, me etiamſi tibi in hac re nondum accedam, animo tamen junctiſſimum eſſe, neque acricula quædam dicta tua vel hilum de meo erga te affectu delibaſſe: quin potius irritatum eſſe me, ad te tanto flagrantius amandum, cum videam, amoris quadam fiducia tantum in me te tibi permiſiſſe. Velim ut pari mihi lance benevolentiam tuam expendas, &, ſi calamo præcipiti paulo acrius in te invectus ſum, libertatem meam boni conſulas, meque nihilominus veteris noſtræ neceſſitudinis fructu gaudere patiaris. Libros, quos prioribus tuis literis petiveras, lubens tibi gratificarer, niſi ipſemet petitionem tuam in poſterioribus revocaſſes, aut ſi huic, cui literas meas credo, tantum oneris imponere auderem. Interim mitto hic tibi nummum aliquem aureum, quem tu ſive tanquam debitum accipias, ſi quid priori ſupputatione tua peccaveris, ſive tanquam munus, ſin minus: de eo enim nolo jam tecum contentionis funem ducere. Vale.

8.

M. RUARUS cuidam Anonymo.

QUas à nundinis Francofurtanis litteras ad te dedi, eas te jampridem accepiſſe credo, atque inde intellexiſſe, cur ſtatim non reſponderim ad illa omnia, quæ in tuis mihi proponis: temporis quippe defectus in cauſſa fuit, non voluntatis; quam nunc, occaſione mittendis ad te litteris dènuo præbita, reſumere placuit. Quanquam & nunc verear propemodum, ut ſatis mihi ſit ocii ad illa omnia, quæ tu voluiſti, ac prout velles, explicanda; præſertim cum ita tumultuariè ea proponas. Sed quicquid ſit, tentabo progredi quouſque potero, idque eo ordine, quo tu præiviſti, id eſt, nullo. De Grotio rectè ſentis, neminem hactenus eruditius contra Socinum ſcripſiſſe. Sed ut opinor Eſernium Pacidianus invenit, Bithum Bacchius, ut eſt in proverbio: id quod ex libro Crellii, quo illi reſpondit, quemque una cum his literis, ut ſpero habebis, ipſemet agnoſces. Voſſio Lugduni Batavorum familiariter uſus ſum, eodemque fere tempore, quo ad te, literas Francofurto ad illum dedi: ad quas priusquam reſponſum accepero, non habeo quicquam de illius ſtatu dicere. De eruditione illius judicio tuo accedo; idque tanto magis, quod virum illum non è ſcriptis tantum, ſed & colloquiis noſtris mutuis æſtimem. Vorſtius jam eo eſt loco, ubi

ubi nihil illi amplius obeſſe poterit impotens adverſariorum libido: aut utut famam illius infeſtent, ipſe tamen id non curat, peracta enim vitæ fabula ſcenam rerum humanarum reliquit, & cenſuram magni illius Editoris, cujus juſſu perſonam, quam geſſit, depoſuit, jam exſpectat, qui fortaſſis aliter, atque Bogermannus cum Dordraceno ſuo concilio de eo judicabit. Remonſtrantes graviter hodieque in patria à Stoicis affliguntur, neque deſinunt tamen privatos conventus clam celebrare ſummo cum periculo: in quo nonnulli è concionatoribus jam aliquoties intercepti infelicem pietatem æterno carcere luunt. In Holſatia mea permiſſu Principis novam aliquam Trojam moliuntur, cui Fridericopoli fecere nomen: quam ante annum vidi non vulgaribus auſpiciis ſurgentem, & in ea tumulum boni Vorſtii: qui tamen duabus inde leucis Tonningæ mortem obiit in arce ipſa, in qua domicilium illi princeps tantiſper conceſſerat, donec Fridericopoli, ubi profeſſor theologiæ renunciatus fuerat, ſedem ſibi commode conſtitueret. Alii ex Remonſtrantibus per Germaniam, Gallias, fortaſſis & Sueciam, ac Daniam ſparſi, poſt nubila Phœbum aliquem exſpectant, undecunque tandem is affulgeat. De Barneveldio ſententiam dicere res eſt invidiæ plena: videor tamen id tuto affirmare poſſe, quod illius judices publico ſcripto faſſi ſunt, conjurationis cum Hiſpanis eum non potuiſſe convinci. Quid quod

idu ne

ne quidem in ſententia illa, qua capitis eum damnarunt, aliud ei objicere ſunt auſi, quam mutatum alicubi religionis ſtatum, illiuſque mutationis defendendæ cauſſa varia agitata conſilia, ac milites lectos: quaſi ſcilicet id non licuiſſet ſummo magiſtratui, cui ille à conſiliis, contra turbones, & libertatis tanto impendio emptæ invaſores. Filii peſſimi nihil officere debent famæ innoxii patris; quos ne tum quidem bonæ frugis fuiſſe conſtat, cum parentem omnes tanquam ancile aliquod cœlo delapſum adorarent: cujus rei vel Altorphium veſtrum teſtis eſſe poteſt. Sed ſi exactè Barneveldii, & cæterorum, quos una cum ipſo eadem ruina involvit, cauſam cognoſcere voles, da operam ut habeas librum quendam Hugonis Grotii, quem Apologiam, ſi rectè memini, inſcripſit, & in Gallia, poſtquam è carcere eruperat, edidit: qui quantopere adverſarias urat, eo ſatis fecerunt teſtatum, quod in omnibus ſuis provinciis eum haberi aut legi graviſſimè interdixerunt. De Steinfurtenſibus nihil aliud ſcio, quam in ſummo periculo, ac velut ſub cultro hactenus fere eos vixiſſe, exercitu Bavarico non modo per viciniam ſuſpectam circumvolitante, ſed & in ipſum oppidum aliquando ad hibernandum admiſſo. Reformatio Marchica lentum eſt opus. Francofurti nuper demum duo creati ſunt eccleſiaſtæ, qui ſingulis ſeptimanis concionem in collegio habeant: nam antehac id nonniſi poſt trimeſtre intervallum, quo tempore

ad

ad ſacram cœnam ſimul conveniebant, fieri conſuevit. Pelargum aliud quid ſentire, quam compendio theologico ante paucos annos edito teſtatus eſt, mihi exactè non conſtat, ac diu eſt, quod ſermonem cum illo non conſerui. Regnat is in concionibus etiamnum apud populum, quia de priſtinis ritibus nihil in templo mutat, & ipſe vulgari modo cum civibus Synaxin ſacram celebrat, niſi quod cruſtulum illud rotundum, quam hoſtiam vocant, frangi ſibi jubet. Utinam illius viri prudentiam imitari alii maluiſſent! ita minori cum ſtrepitu terrarum orbis ad Euangelium converti potuiſſet. De aliis, qui puriorem veritatis hauſtum in his oris imbiberunt, non eſt tutum multa ſcribere: ſufficit eos ſcriptos in libro vitæ; cujus arcana patebunt aliquando, cum omnia quæ nunc in obſcuro fiunt, in lucem protrahentur. Crameri illam Apologiam, & alterum ejus ſcriptum, quod memoras, nuper in bibliopoliis Francofurtanis fruſtra quæſivi: ſi poſt illic futura ſunt, niſi ea jam aliunde nactus es, dabo operam, ut data occaſione ad te mittam. Tauleri & Arndi ſcripta tibi aliiſque nonnullis mirifice probari gaudeo; eo quód ad pietatem egregie ducant: quam tamen ſine pompa, ſine tumultu habendam cenſeo. Unum eſt, quod nollem ita peregrino eos dicendi genere nonnunquam fuiſſe uſos, quod neque divinis literis, neque ſermoni vulgari quadrat, ac proinde magis ad intricandam, quam ad explicandam rem aptum eſt.

Rath-

Rathmanni librum, quem narras, non vidi, ut nec apologiam illius. De re ipſa ſic ſentio, facile me concedere, ut nec quenquam eſſe opinor, qui id neget, Deum Prophetarum, ac Dominum Jeſum Apoſtolorum animos multarum maximarumque rerum notitia, ſine ullo ſermone externo, ſolo Spiritus ſui afflatu, imbuiſſe, quam illi aliis deinde & voce & ſcriptis expoſuerint; nec repugnare me, quo minus modus ille, quo Deus, aut Dominus Jeſus cum illis egerit, ſermo ſive verbum internum vocetur, quo autem illi cum aliis, externum. Quæ de voluntate antecedente, & conſequente huc accommodas, non intelligo: Davus enim ſum non Oedipus. Externum & internum auditum qui inculcant, id, niſi fallor, non ad illos cœli interpretes, atque nos, tanquam diverſo modo divinorum myſteriorum participes referunt, ſed ad nos, qui eundem illum ſermonem divinum à Prophetis ac Apoſtolis nobis traditum, & externis ſenſibus, oculis quippe vel auribus, & interna mente percipiamus. Quod ſi huc quoque diſtinctionem illam interni & externi verbi adhibere volet Rathmannus, ne id quidem repugno, dummodo nobis conſtet, alia jam notione eas voces hic uſurpari, quam paulo ante: quæ dum improvide confunduntur, inde ſcilicet τὸ πρῶτον ψεῦδος, ut vocat Ariſtoteles, in hac cauſa exoritur. Ex eo enim, quod quivis facile conceſſerit, Prophetis ac Apoſtolis interna quadam ratione ſine externo ſermone multarum

rerum

rerum notitiam obveniſſe, male infertur, in nobis quoque, ſine externæ ſive vocis ſive ſcripturæ adminiculo, internum aliquod Dei verbum ſuperna inſpiratione exiſtere, quo convertantur animi noſtri, cuique externus ille ſermo tantum teſtimonium veritatis perhibeat. At primum alia ratio eſt hac in parte Prophetarum & Apoſtolorum; alia noſtra, in quibus locum habet illud Apoſtoli, *Quomodo credent, de quo non audierunt?* Deinde qui poteſt externus ſermo interno teſtimonium perhibere, ſi per ipſum nil niſi literarum ac ſyllabarum picturas, aut tinnitum illum vocum in auribus intelligas? Idem dico de eo, quod Scripturam Rathmannus ſecuri comparat, aut quod eam cauſam fidei cum Spiritus ſancti gratia concurrentem facit, nec enim vel ſecuri aſſimilari, vel cauſa fidei reputari debent characteres, aut ſoni aliquot ſine mente ac ſenſu, ut quivis facile intelligit. Bene autem tu illa tria in divinis literis diſtinguis, characteres ſive ſonum vocum, ſenſum ſermonis, denique res ipſas aut perſonas, earumque qualitates aut actiones. Porro ut characteres ſive vocum ſonus ſenſum aliquem, ita ſenſus ſermonis res ipſas aut perſonas imaginationi meæ repræſentat; eaque ratione & notitia rerum divinarum in mente mea gignitur, & voluntas ad obſequium divinorum præceptorum flectitur. Cur enim minus intelligam, aut credam, exempli gratia, Jeſum Chriſtum violenta morte ſublatum fuiſſe, & poſtea revixiſſe,

revixiſſe, quod Scriptura clare affirmat, quam ſi quid de Annibale, aut Pyrrho mihi narret Livius; præſertim cum illius auctoritas pluribus ac melioribus indiciis mihi ſit perſpecta, quam hujus, atque alia extent etiam argumenta, quibus rei illi geſtæ fides adſtruatur extra Scripturam? Cur item minus movear ad agendum ex virtute, ſi Scriptura vitam mihi omnibus bonis affluentem ſpondeat, quam ſi vel parens vel præceptor, vel herus, vel magiſtratus denique præmio me aliquo invitet? Neque video cur ad hæc alio mihi adminiculo, niſi extra ordinem communem aliquid incidat, ſit opus, quam quod in Scriptura, aut per ipſam Deus omnibus ſuppeditat: quam qui non jejunè, aut frigidè legerit, næ ille vim illius ſentiet, haud paulo etiam validius, quam ullius humanæ eloquentiæ, utut in optima cauſa; quæ tamen quantum in animis hominum poſſit, & hiſtoriæ loquuntur, & ipſi non raro vidimus, imo experti ſumus. Comparatio oculorum & mentis humanæ, prout à te inſtituitur, non eſt ſatis concinna: ut enim oculis rectè utar, colluſtrari lumine aliquo neceſſe eſt, non oculos, quibus id officit potius, ſed rem oculis objectam: at tu, ut Scripturæ vim percipiam, non Scripturam; ſed mentem meam lumine aliquo colluſtrari vis: in quo ſimilitudo tua claudicat, cum tamen ob id ipſum ſit allata. Quanquam utut etiam hoc tibi concederetur, nihil tamen eſſet opus, aliud lumen menti noſtræ

 affun-

affundere, præter id, quod naturâ nobis inſitum eſt; quo ſi perverſitate noſtra non ſit corruptum; & vera intelligimus, & bona quæ ſunt approbamus. Locus ex Pſalmo xxxvj, quem allegas, & habere poteſt, & niſi fallor habet alium longe ſenſum, quam quem tu illi imponis. Lumen enim in ſacris & favorem Dei, & felicitatem non raro deſignat, ut viri docti jam pridem obſervarunt, qui & hoc Pſalmi dictum ſic interpretantur, quod ſpem ſibi faciat David, ſe divino favore ad felicitatem veram aliquando perventurum. Interim non nego, Deum etiamnum ſine externo ſermone mirifico Spiritus ſui afflatu homines & ſapientia rerum abſtruſarum, & fortitudine atque alacritate ad agendum res præclaras inſtruere: ſed nego tamen id paſſim & ſemper fieri, aut ut fiat ad ſalutem noſtram præciſe neceſſarium eſſe, niſi ſingularis aliqua ratio, aut caſus extraordinarium auxilium, ac veluti Deum aliquem è machina requirat. Hæc habui quæ de iſto argumento in præſenti diſſererem: in quo ſi minus tibi ſatisfeci, nihil miror, cum hæc ex tempore nihil admodum meditatus ſcribam: dabo tamen operam, ſi me amplius hic exercere voles, aut nodos aliquos nectere, ut explicatius, cum plus erit ocii, tecum agam. Petitione ejus quod in principio an à reſpondente peccari poſſit, deinde ex me quæris: ego vero ſic ſentio, hactenus (cedam tamen lubenter rectiora docenti) quam diu reſpondens vel concedit vel negat ſimpliciter,

plicitèr, id quod in principio eum non petere: at dum negationi rationem ſubdit, ſive illam per diſtinctionem explicet; ſive per ἐνστάσει ſufful-ciat, poſſe eum in hoc ſophiſma incurrere. Ratio cur ita ſentiam hæc eſt, quod tum deſerat quodammodo reſpondentis partes, aſſertoriſque perſonam induat, quem nemo negat huic vitio, de quo quæris, obnoxium. De loco ad Coloſſenſes ij,9, neſcio an videris quæ Eraſmus in Annotationibus, & poſt eum Vorſtius in amica collatione cum Piſcatore ſectione quinquageſima eruditè diſſeruerunt: quorum verba exſcriberem, niſi exiſtimarem illos ipſos auctores tibi ad manum eſſe. Ne tamen hos bonos viros tanquam in hac cauſa ſuſpectos rejicias, citat Eraſmus pro ſua ſententia gloſſam ordinariam & Auguſtinum Epiſtola LIX, cujus hæc ſunt verba, *Ita corpus hic non ſumitur, ut à ſpiritu diſtinguitur, ſed ut opponitur umbra & figura.* Quibus addo celebrem noſtri ſeculi Jeſuitam Johannem Marianam Hiſpanum, cujus in ſcholiis ad hunc locum iſta ſunt verba, *non ut in umbra, qualis erat lex, ſed verè & ſubſtantialiter*: quibus deinde ſubjungit Auguſtini verba, quæ habes paulo ante. Quod exemplum requiras, ubi σῶμα veritatem ſive ſubſtantiam rei ſignificet umbræ oppoſitam, miror, cum id ipſe ex eodem capite attuleris: in quo quid deſideres non video. Σώματα perſonas aliquando ſignificare non nego: ſed primum quantum recordor contemptim id fere dici ſolet, ut

cum σώματα αἰχμάλωτα dicimus, aut mancipia σώματα appellamus: deinde quod aliquando fit, non tamen hic fieri neceſſe eſt. Denique & hoc conſiderandum, ſecundum tuam explicationem σῶμα illud ad divinitatem Chriſti referendum (humana enim ejus natura perſona non eſt) quam durè & abſonè, ipſimet illi dijudicent, quibus interpretationem tuam refers acceptam.

Reliqua deſiderantur.

9.
Ex M. Ruarì ad J. Pouſchelium epiſtola.

VErbum ſive Sermo Dei proprie ſignificat illam ipſam orationem, qua Deus animi ſui ſenſa hominibus aperuit; ſive id fecerit per ſe & immediate, ut loquuntur, ſive per angelos hominesve ipſius Spiritu afflatos; idque ſive voce, ſive ſcripto, quanquam illâ magis proprie. Quæ oratio deinde & concipi à nobis mente poteſt, & verbis vel iisdem, vel diverſis, idem tamen valentibus, repeti, & literis denique in papyro exprimi. Unde fit, ut non incommodè illa divini ſermonis repræſentatio, ſive per conceptum mentis, ſive per vocem, ſive per ſcriptionem, Dei verbum ſive ſermo appelletur. Imò cum quæſtio hic ſit inſtituta de verbo Dei, quatenus id nunc facit ad converſionem noſtri, quibus datum non eſt, vel ipſum Deum ejusve angelos hominesque interpretes loquentes audire, vel ſcripta horum

mani-

manibus efformata videre; apparet hic intelligi per verbum Dei tres illos, quos dixi, modos fideliter repræſentantes vocem ſcriptumve Dei, illorumve, qui Dei partes hic geſſerunt. De his ergo diſtinctè dicendum, quomodo ad converſionem hominis concurrant. Converſio hominis, quæ eſt reformatio intellectus approbantis Euangelium, & voluntatis ſtatuentis illi obſequi, aut etiam revera obſequentis, proximè fit à conceptu, quem quis habet in mente de Deo & Chriſto, rebusque ad religionem pertinentibus, itemque argumentis, quibus intellectus flecti poteſt ad approbationem, & voluntas ad obſequium. Conceptus autem ille ex verbi vel prædicati auditione vel ſcripti lectione in mente gignitur: unde fit, ut verbum ſive voce ſive ſcripto expreſſum converſionis cauſa quædam ſit remotior, ſed ea tamen, quæ neceſſario præcedere debeat, &, ſi modò attente audiatur vel legatur, ordinariè ſufficiat ad converſionem auſpicandam in omnibus illis, qui non ſunt bardo ingenio, aut non habent mentem pravis opinionibus nimis infectam, voluntatemque vitiorum conſuetudine plane diſtortam. Dixi ad converſionem auſpicandam ſufficere, quia non nego, ſuccedere deinde Spiritus divini auxilium, quo vires in nobis ad abſolvendam converſionem augentur, poſtquam facultatibus naturalibus rectè uſi fuerimus: quibus tamen ipſis neſciviſſemus uti ad tam pium finem, niſi à Deo præventi verboque illius ex-

 citati

citati fuiſſemus. Ex quo apparet, Deum quidem efficere in nobis ut velimus, & ut perficiamus, illud, dum Euangelii commemoratione nos invitat, hoc, dum Spiritus ſui afflatu nos fovet: ſic tamen, ut relinquat virtuti & improbitati noſtræ, atque ita etiam præmio pœnæque locum. Illud addo, ſi quis ipſam notitiam in mente noſtra, quæ aſſenſum præcedit, velit converſionis noſtræ potius partem, quam cauſam facere, nolle me cum illo contentionis ſerram reciprocare. Sed tum Verbum Dei, quatenus vel auditur vel legitur, jam non mediata, ſed immediata converſionis noſtræ cauſa fuerit.

10.
M. RUARUS NICOLAO DUMLERO.

Non recordor, mi frater, an literis tuis, quas in Batavia ante diſceſſum noſtrum accepi, reſponderim, multo minus, quæ capita illorum fuerint: (nec enim quicquam meorum ſchediaſmatum huc aſportavi) quocirca ſi quid fortaſſis ibi fuerit, ad quod nominatim mihi reſpondendum erat; id ut hac vice mihi condones, etiam atque etiam rogo. De communi noſtro ſtatu nihil ad te ſcribere habeo, præter ea, quæ in literis ad herum noſtrum datis legere potes: ut enim particularem ſingulorum narrationem ingrediar, quæ vel viſu vel experiendo bona malave nobis

cognita

cognita ſunt, nimis prolixum ſit, nec epiſtolæ, ſed libri res, cui ad vos deportando vix decem floreni ſuffecerint. De me tamen privatim hoc habe, difficilem in Anglia conflictum mihi fuiſſe contra tam validas preces, tot aurea promiſſa, quibus iſtic attinebar, ac propemodum deligabar. Puto intellexiſſe te, quam ſplendida illic profeſſio in Academia Cantabrigienſi mihi fuerit oblata: ejus conditiones augebantur ſupra modum, cum intellectum eſſet, me difficulter animum ad eam adjicere: nam ultra centum librarum ſtipendium promittebatur mihi locus in aliquo Collegio honeſtiſſimus; unde tota vitæ ratio mihi gratis conſtitura erat: addebatur, ſi privatam adoleſcentium quorundam ἐπισκοπὴν ſuſcipere vellem, poſſe me inde ad minimum circiter alias centum libras colligere: ita ut ultra victum & cultum & cætera, quæ hominis literati vita requirit omnia, quotannis ad CIↃCCCC florenos veſtrates reditus meos redigere potuerim. Non mentiar, mi Dumlere: gravis hæc fuit machina ad oppugnandam conſtantiam hominis egeni, & qui fortunæ benignitatem vix unquam hactenus guſtavit: præſertim cum aliqua monſtraretur ratio, qua conſcientiam animi, cui non obſcure metuebam, quomodocunque ſalvam mihi tuerer. Vicit tandem in me libertatis amor, cui quodammodo compedes illic parari videbam, ſeu potius ipſius Dei ter optimi maximi, cui ingenuè ſervire ſtatui, nec ſuffurari pietatem, quæ cœlo teſte

exerceri debet: vicit & veſtri, quotquot iſtic veritatis veſtigia propius premitis, ſtudium, quibus in perpetuum valedicere debebam, ſi vitam illic ſalvus trahere vellem. Quod meo nomine illis renuncies velim, qui metuere poterant, ne fortaſſis tantis fortunæ blanditiis ineſcatus, & vetera mea promiſſa, & ipſorum de me deſtinationem ſubverterem. De Bataviæ ſtatu & piget & pudet ſcribere, ita iſtic ſurſum deorſum aguntur feruntur omnia. Miniſtri Remonſtrantes omnes exauctorati ſunt: quorum ex præcipuis non paucos in Brabantia ex Anglia reverſus ſalutavi, quos triſtis ſententia in exilium iſtuc egerat, ob magnum ſcilicet crimen, quia polliceri noluerunt, ſe ne privatim quidem ulli mortalium quicquam ſuorum dogmatum, quæ ſacroſancta Synodus damnaſſet, inſtiliaturos amplius aut inculcaturos: viros profecto ὧν οὐκ ἔστιν ἄξιος ὁ κόσμος: qui mihi de cæterorum quoque fratrum partim exiliis, partim periculis minime grata narrabant. Impetraverunt illi quoddam ab Archiducibus aſylum in pago Walvico, admodum Hollandiæ vicino: unde velut è ſpecula aliorum eventus ſpectare poſſunt, & bonam cauſſam, quantum licet, promovere non deſinunt. Interea populus illis addictus & fervore, & conſtantia indies proficit: adeo ut nonnulli & bombardarum, & haſtarum præferratarum ictus excipere & ſuſtinere maluerint, quam concionem ſacram deſerere: quanquam non defuerint homines militaribus animis, qui
vim

vim vi opponere voluerunt: quod mirum in illis videri non debet, qui tam ſevera lege nondum profecerunt, ut ex diſciplina Servatoris omnia patiendo vincere velint, ablatis præſertim modeſtiæ cuſtodibus ac magiſtris. Jam ex Profeſſoribus præter Vorſtium & Epiſcopium abdicatos quoque audio Bertium & Voſſium & Barlæum, idque cum hac appendice, ut neque ſcholas diſcipulis privatim aperire, neque menſas convictoribus inſtruere poſſint; quod perinde valet, ac ſi ſolum vertere juberentur, interceptis nimirum omnibus vitæ ſubſidiis. Goddæus & Jacchæus à munere ſuo ſuſpenſi ſunt: idem periculum Meurſio adhuc intentatur, niſi intra ſex menſes ad frugem redeat; quod tamen Sylvius Juriſconſultus ultro adiit & præcepit. Erpenium defectus ſucceſſoris adhuc defendit: quem interea honeſta quadam legatione ſemoverunt. Miſſus enim huc, adeoque eodem ipſo curru nobiſcum Bruxellis uſque profectus eſt, ut Molinæum ambiat, & in Academiam Lugdunenſem accerſat: in quo tamen hactenus fruſtra eſt: & fortaſſis brevi Montaubanum hinc abibit, ut Chamierum pariter tentet. Quos in cæterorum locum ſuffecturi ſint, hactenus me latet: hoc tamen pro certo habeo, non facile alibi reperturos, qui Academiæ modo florentis famam cum dignitate pari ſuſtineant. Sed hoc illi parum curant, modo boni ſint Stoici: id enim unum nunc agitur, ut ſecta Zenonis terras regat, & fato temperet or-

bem: ſed meo animo nimis calidè; quod ipſum forſan eos præcipitabit. An enim illi poterunt, quod potentiſſimo regum ἀδύνατον fuit, ut conſcientiarum imperium involent, & religionem vi ſanciant. Aut ego parum perſpexi populi Belgici ingenium, aut illi vehementer ſpe ſua fallentur. De quo videat ille, qui omnia: cui te jam ad extremum, mi frater, cum omnibus tuis, ſeu potius noſtris, ex animo commendo. Dab. Lutetiæ Pariſ. a. d. Cal. Oct. cIↃIↃcxix.

II.

M. RUARUS PETRO BERTIO.

VAriis primum itinerum jactationibus, quæ à vobis diſcedentem exceperunt, deinde ſeceſſu meo Bleſenſi, unde non tam commoda ad vos tabellariorum copia, denique occupationibus quibusdam meis factum eſt, ut promiſſo minus ſteterim, neque quas debebam literas hactenus ad te ſcripſerim, Clariſſime Berti. Interea neque de te non cogitavi ſæpiſſime, prout id non modo virtus atque eruditio tua ſumma, ſed & ſingularis illa erga me benevolentia requirit: neque, ut deeſſet, quod loqueremur de te, quotquot hic te colimus, permiſerunt illi, qui hoc unicè iſtic agere nunc videntur, ut per quotidianas injurias exerceant moroſum ſeculum celebrentque grandibus patientiæ exemplis. Infeſta profecto ſunt hæc virtutibus tempora, quæ non-

tantum bonos viros præmiis ſpoliant, ſed & debitas vitiis pœnas in eoſdem à merentibus transferunt. Et ſi fatum eſt, quod nobis hæc inſtituit tropica, aliena à primis moribus; (ut eſt profecto, ſed non illud in cœlo ab æterno fixum, ἀλλὰ χθὲς ἢ πρώην in Zenonis ſchola natum) facile inducor, ut credam poſthac, quod eruditiſſimis tuis ſcriptis validè hactenus negaſti, nihil eſſe tam iniquum, quod fato non fiat. Et quis tandem horum malorum finis aut remedium? ego quidem id nondum video, neque tamen deſpero, Deum optimum maximum, poſtquam ſatisfeceritis conſtantiæ examini, exauditurum tandem preces tot millium *qui clamant ad eum nocte & die*, mitigaturumque diſciplinæ acrimoniam, quæ mollioribus ſine dubio lachrymas, fortioribus gemitum etiam invitis ſæpe jam exprimit. Illi vero, qui per innocentiæ ludibrium regnum ſibi jam ſtruunt, videant ſanè, ut fortunam reverenter habeant, quæ, utcunque ſplendeat inſtar vitri, facile frangitur, neque ſecundarum rerum fiduciâ Nemeſin irritent, quæ laneos quidem habet pedes, ſed indignationis tarditatem gravitate ſæpenumero compenſat. Interim ſui illos mores egregiè jam ulciſcuntur, quamvis id minime ſentiant, hoc ipſo miſeriores: &, ſi omnia alia evadant, inſtabit tamen ipſis generis humani conſcientia, quæ, ſi quis adhuc reſtat libertatis vigor, quæ veſtræ quidem genti vernacula ſemper fuit, memoriam eorum ad poſteri-

tatis

tatis tribunal perſequetur. Ignoſce quæſo, Vir amiciſſime, juſto dolori, qui indignationem hanc expreſſit miti meo pectori, quod alias ne illis quidem malè vult, quorum vitia nonnulla niſi odiſſem, amicitia tua indignus forem. Privatæ meæ res (ἴι καὶ τἆλων φρόντις) ſic ſatis commodè ſe habent, neque ſtudia mea (quod ſine jactantia dixerim) ut nunc quidem eſt, infeliciter procedunt, quæ linguarum fere ſunt, Gallicæ, Hebraicæ, Arabicæ, ad quas omnes magiſtros ſatis commodos, unum poſt alium nactus ſum. Si patronus meus voto meo ſubſcribat, hac æſtate σὺν θεῷ Italiam adhuc ſalutaturus ſum: ut impoſito peregrinationibus velut colophone, fixam fortunæ meæ ſedem inde jam expeditius quærere poſſim: quam ubi tandem inventurus ſim, θεῶν ἐν γούνασι κεῖται. Britannicam quidem illam conditionem, quam noſti, alto animo graves ob cauſas reſpui, ſemelque decrevi fugere poſthac omnem invidioſæ pompæ ambitum, fortunamque ut veſtem eam potiſſimum eligere, quæ apta mihi ſit potius, quam quæ amplitudine me ſua oneret, in qua neque potentiorum libidini ingenuitas mea proſtet, & cum ſola mihi ſint ſapientia rationes, quam omnibus ego iſtis longè præfero, quibus plerique inhiantes ſpes & vota ſua lente conſumunt. Relinquendus eſt magnatibus ambitionis æſtus, neque plebejæ miſcendus fortunæ: cujus in ſimpulo fluctus quis ſine riſu conſpiciat? Illorum vero quia major plerumque res

agitur,

agitur, morbus excuſatior eſt, quanquam haud paulo etiam periculoſior, quia contagio quamplurimos trahit ac involvit: quod utinam ne nimis doceret jam dulciſſima noſtra patria, cujus nobiliſſimæ quædam provinciæ inter calida procantium deſideria tam miſere jam differuntur. Dicitur illi Chriſtianiſſimus Rex aliquid deſtinare remedii miſſa eo ſplendidiſſima legatione, cujus caput eſt Arverniæ Comes, quæ pacem diſſidentibus partibus ſuadeat; quæ utinam tolerabilibus tandem conditionibus conficiatur. Metuebamus etiam propemodum in hoc regno nonnihil turbarum ob conventum, quem Reformatarum eccleſiarum legati Lauduni agebant, & contra Regis voluntatem protrahebant: atque ſunt, ut audio, calidiores nonnulli, qui eum ne nunc quidem diſſolvendum, & fortaſſis alio transferendum putent, quamvis Rex læſæ Majeſtatis crimine eos damnaverit, niſi intra certum diem, qui jamjam præfinitus eſt, ad ſuos quiſque diſcedant. Si Bearnenſe negotium, quod tantis utrimque animis geritur, blandè tranſigi poſſet, de cæteris credo facilior res eſſet; quod tamen & ipſum clementiſſimus Deus, in cujus manu ſunt corda regum, ita, ut ſpero, gubernabit, prout eccleſiæ reique publicæ expedire novit. Aguntur jam quoque per provincias Synodi à theologis: de quibus quod tibi referam aliud non habeo: conſiliorum enim ſecreta nobis pullatis, qui nec in orcheſtra, nec in quatuordecim ſpectamus,

ctamus, parum conſtant. Salutavi nuper hic Danielem Tilenum, virum eruditione etiam apud illos venerabilem; quibus alias inviſa eſt illius moderatio; magno ſeculi vitio, quod virtutem, quæ ineſſe omnibus debebat, ne in theologo quidem ferre poteſt. Tranſtulit huc ille rerum ſuarum ſedem, ut fortunæ injuriam privato otio concoquat, & quodammodo in oculis præcipui ſui adverſarii ulciſcatur: quod, utut cætera ſe habeant, mihi, qui tanti viri conſuetudinem ambitioſis votis diu jam appeto, non incommode cecidit. Ad extremum (properat enim jam ad finem pagina) hoc te, mi Berti, oro, ut priſtinam mihi benevolentiam tuam perpetuo conſerves, teque contra à me, ſi non æſtimari quantum mereris, (hoc enim ingenii mei imbecillitas prohibet) amari tamen etiam ultra quam æſtimare poſſum, certiſſimè tibi perſuadeas. Vale; & clariſſimo Voſſio per occaſionem plurimam à me ſalutem. Dabam Lutetiæ Pariſiorum.

12.

P. BERTIUS M. RUARO.

Redditæ ſunt mihi literæ tuæ, amiciſſime Ruare, in quibus ſpirantia veteris modeſtiæ tuæ & pietatis jampridem mihi cognitæ lineamenta, cum eximio in me affectus tui teſtimonio, exoſculatus ſum. De me ita eſt. Synodus Hollandica, in qua confeſſionem veritatis publiçè

blicè edidi *coram multis teſtibus*, me Cœna Domini abercuit, comminata inſuper excommunicationis ultimum telum, ni revocem ſententiam, & Synodo Dordrechtanæ ſubſcribam. Eadem quoque me detulit ad Illuſtres Ordines: qui me exutum dignitate omni, & neceſſariis vitæ præſidiis orbatum per D. Curatores, vetuerunt etiam adoleſcentes bonarum artium ſtudioſos domi alere, aut collegia ſcholaſque aperire iis, qui vel linguarum, vel hiſtoriæ, vel philoſophiæ & eloquentiæ rudimenta ex me vellent diſcere. Sic nunc vivo, mi Ruare. Interea non deſino cætus publicos frequentare, vel in id, ut intelligant omnes, non me divortii iſtius ac seceſſionis cauſſam eſſe, ſed eos ipſos, qui, quos comitate & benevolentia ſibi poterant adjungere, gaudent à ſe removere, fracta mutuæ fraternitatis conteſſeratione. Miſeret me interea reipublicæ & eccleſiæ, & liberorum meorum, quos video paterna privatos commendatione, difficilius poſthac in patria adſurgere & promoveri poſſe. Sed curas iſtas Deo committo, qui neque me, neque ipſos deſtituet. Certè per me non ſtabit, (ita ſpondeo Dei fretus virtute) quin exemplum ſaltem poſteritati dem conſtantiæ & moderationis, ſerio illud meditans Servatoris noſtri, atque etiam meis inſtillans, *in patientia veſtra poſſidete animas veſtras*. Quæ de nobis illic ſint judicia gaudebo ex te intelligere, priusquam (quod forte futurum eſt) ipſe illuc excurram. Hic enim dici vix poteſt,

teſt, quibus artibus in nos inſurgat mundus, conſcionibus, ſcriptis, edictis, carceribus, proſcriptionibus, cantilenis, picturis, famoſis libellis: quibus ita in nos plebis animi concitantur, ut in καθάρματα & περίψημα τοῦ κόσμου. Sed bene habet: *civitas noſtra eſt in cœlis:* nobiſque quum hinc exceſſerimus, patebunt ſedes illæ, in quas mundo nullum jus eſt. Tibi vero gratulor, quod illic Tilenum habeas, cujus ſermonibus & exemplo poſſis veram pietatem exercere. Rogo illum meis verbis ſalutes, moneaſque, ut, ſi conſilio juvare me poſſit, juvet, hoc eſt, ſicubi forte judicet me non ὀρθοποδεῖν, revocet in viam. Velim quoque ex te ſcire, quomodo ipſi cum D. Molinæo & eccleſia Pariſienſi conveniat, ut, ſi contingat me illuc evolare, ſciam jam ante, quomodo illic tuto poſſim vivere, & ad quos me debeam adjungere. Vereor enim, ne diſcedentem antevertant judicia illorum, qui de noſtris capitibus ſoli hodie ſuis in comitiis deliberant, ſtatuuntque prout volunt, procuduntque formam quam cupiunt, quamque ſuis rebus profuturam, putant. Hæc aliaque ad me perſcribas velim, certus nihil mihi tuis literis gratius hoc tempore poſſe contingere. Vale. Lugduni Batavorum, VI Aprilis cIↄIↄcxx.

Hanc

Hanc 14 & ſequentem 15 epiſtolam oportuit omnium fere primas fuiſſe; ſed per errorem hic inſertæ ſunt.

14.
M. RUARUS, JOACHIMO & PETRO RUARO *fratribus.*

Binas à te, mi Joachime, literas accepi: quarum illæ, quas priores ſuſpicor (nam tu neutris diem addideras) erant aliquanto ſtomachoſiores, quod ſupellectilem tibi tuam nondum miſiſſem; quam tamen te poſterioribus jam accepiſſe ſignificas: quocirca non ero multus in excuſanda illa culpa, quam tu non apud me reſidere ſuſpicari debebas, ſed apud eos, à quibus emendos mihi libros injunxeras; quorum moras ignorare non potes. In utriſque autem multa ſcribis de rumore hæreſeos, quem de me tum apud parentes cognatoſque, tum apud omnes fere amicos meos ſparſerint homines ii, quos ego nunquam ullo maleficio læſi. Quod quanquam mihi ſane perquam grave luctuſque plenum accidit, cum ſentiam eo me crimine & dolorem & odium illorum concitaſſe, quibus & gaudio meo fortaſſis merito & amori eſſe debebam; novum tamen non fuit, cum non neſciam, quam gravi infamia malevolorum vocibus conflata multi etiam innocentiſſimi ſanctiſſimique viri ſæpe laboraverint. Si hæreſis eſt credere quicquid in ſacris literis perſcriptum eſt, aut bonis inde conſequentiis

 deduci

deduci poteſt, fateor me nominis iſtius crimen; quod mihi cum Paulo ſanctiſſimo Apoſtolo commune eſt, non aſpernari. Sin autem hoc nonnullos malè habet, quod aliquanto liberius in ſententias variarum ſectarum inquiram, nec theologos quoſdam tanquam ancilia cœlo delapſa adorem, aut reſponſa illorum pro oraculis meris habeam; in eo tantum abeſt, ut me peccare putem, ut in altero ipſum eundem Paulum habeam pro auctore, qui ſpiritus non extingui, prophetias non ſperni, ſed probari juſſit, in altero diſcipulos ipſius, qui dicta ipſius, tanti Apoſtoli, cum Scripturis tamen conferre non dubitabant, priusquam illis fidem adhiberent. Hanc mihi libertatem qui volunt eripere, vereor ne eo ipſo cauſæ ſuæ infirmitatem imprudentes prodant, quam non patiuntur tractari, cenſeri, ponderari: veritas enim judicia non reformidat, cum ſciat nunquam ſe pulchriorem apparere, quam cum verſando niteſcit, nunquam rectiorem, quam cum ad normam exigitur, nunquam graviorem, quam cum appenditur. Olim hæc fuit tyrannis, cum antichriſtus adhuc omnia ditione ſua premeret, ut ſi fortaſſis monachus aliquis, dum ſeptem penulis in cella coopertus ſedet, neſcio in quæ Epicuri intermundia abreptus, fumos & nebulas aliquot collegiſſet, febriculoſi capitis ſomnia pro divinis reſponſis nobis venditaret. Has epulas cum putarem majores noſtros ſemel evaſiſſe, video proh dolor, reliquias

adhuc

adhuc poſteris in deglutiendo negotium faceſſere: quas tamen ne ſine condimento nobis obtrudant, amabile libertatis nomen, cujus temeratores videri nolunt, in hæreſeos crimen vertunt. At hoc artificium valeat apud ſimpliciores, quibus fucus nondum ſuboluit: me, qui æra lupinis diſcernere didici, nihil umbratilis larva terrere poteſt, quæ fixius inſpiciendo ſenſim evaneſcit. *Ad populum phaleras.* Vos autem, meæ animæ, fratres mei, quorum ipſum nomen in ore meo dulceſcit; per ſanctum illud ſanguinis vinculum, quo natura nos colligavit, oro & obteſtor, primum ne hac mea juſtiſſima libertate quicquam offendamini, aut de veſtro in me amore remittatis, certiſſimeque vobis perſuadeatis, me nihil, quod ad religionem attinet, temere aut præcipitanter agere; ſed in ſententia ſacrarum literarum, quam accurata lectione ardentiſſimis junctâ precibus indagare ſoleo, libenter acquieſcere, nullâ nec ingenii mei fiduciâ, nec alienorum contemptu: quæ tamen nonnunquam doleo ignea ſua vi ita attolli, ut dum cœlos ſcrutari, & rationis ſuæ decempedâ, quam præjudiciis inflexerunt, metiri volunt, theologiam, quam Chriſtus vivendi normam eſſe voluit, in ſcholaſticam rixandi libidinem transforment. Deinde precor, ut quoniam parentes & cognatos hoc ſtudiorum meorum inſtituto, cui maximi criminis infamiam aſperſerunt alii, graviter ad dolorem commoviſſe nec leviter abalienaſſe videor, literis veſtris

ſubveniatis, & mihi quidem parentum cognatorumque favorem & amorem, illis vero diſpulſis inutilis mœſtitiæ nebulis tranquillitatem animi lætitiamque reſtituatis. Ego quidem quicquid à me literis fieri potuit, efficere conatus ſum. Sin illis nihil hactenus profeci, video non literis meis amplius ſed me ipſo præſente ibi opus eſſe: qua de re ſerio cogito, ut ſi aliter non poteſt, in patriam me deportem, ac ſedem fluctus illos, quos non aliter in ſimpulo excitatos ſentio, ac ſi Ægæum mare concitatione ventorum totum erueretur. Tertio rogo vos, & quam cara vobis eſt animarum ſalus (debet autem omnium rerum eſſe cariſſima) cohortor, ut & ipſi tam precibus ad Deum fundendis, quam ſacris literis legendis diligenter incumbatis, & tum ſententias, tum verba, quibus illæ veſtitæ ſunt, religioſe ſemper obſervetis, nec ullis ſentiendi & loquendi formulis facile credatis, quæ non aut ad verbum in illis extent, aut evidentiſſimis conſequentiis ſint deductæ: quanquam ego fere perſuaſus ſum, vix aliquid ad ſalutem ſcitu neceſſarium eſſe, quod non diſertis verbis in divino codice legatur, cum conſequentias acutas, quas ego quidem ut ad eruditionis profectum valde fructuoſas non aſpernor, rudiores vix intelligant; quorum rationem Deum non minorem, quam hominum eruditorum in iis, quæ præciſe neceſſaria ſunt, habuiſſe pluſquam veriſimile eſt. Cum autem non dubitem, quin vel ſexcenties ibi lecturi ſitis, ei qui

felici-

felicitatem æternam conſequi velit, opus eſſe fide viva, quæ non tam in ſcientia, quam in obſervatione mandatorum Dei conſiſtit, ſiquidem non quisquis Domino Jeſu dicit, *Domine, Domine*, in regnum cœleſte intrabit, ſed qui fecerit quod vult Pater ejus, qui in cœlis eſt; proinde moneo vos, & tanquam fraterni amoris pignus vocem vobis hanc commendo, ut innoxios vos & immunes præſtetis ab omni flagitiorum ſcelerumque macula, ut imprimis cupiditatibus veſtris fibulam imponatis, ut nuncium remittatis omnibus quibus plerique nimis inhiant, ut omne voluptatum obſequium ejuretis, ut academicum aut potius epidemicum gulæ morbum cane pejus & angue fugiatis, ut omne nepotum otioſorumque balatronum ſodalitium averſemini. Pauci, mihi credite, in hoc ætatis flexu, quo nos ſumus, ita currum ſuæ juventutis egerunt, ut non ad metas adhæreſcerent: quo magis nobis conandum eſt, ne numeroſa potius veſtigia, quam tuta ſequamur; cum frequentia ſit infelicitatis indicium, & quidem veluti character.

Reliqua deſiderantur.

14.

MARTINUS RUARUS, JOACHIMO & PETRO RUARO *fratribus*.

QUod de literarum mearum raritate conqueramini, fratres cariſſimi, non miror, ſi

tanto temporis ſpatio, quod ſignificatis, nullas accepiſtis: illud magis miror nullas vos accepiſſe, cum ego non unas dederim; quas quoniam periiſſe ſuſpicor, hoc ipſum magis me retardat, quo minus crebro ſcribam: nec enim ſunt ejus generis epiſtolæ meæ, quas vobis mitto, ut in aliorum manibus ſine meo diſpendio verſari poſſint. Nimis autem prolixum foret, ſi quæ ſcripſeram alias, omnia repetere vellem, nec eſt, ut opinor, neceſſe. Convertor ad proximas veſtras a. d. xvij. Cal. Jun. datas, quas poſt menſes plus quatuor demum accepi: ut ne miremini, ſi meæ quoque tanto locorum intervallo, quo disjungimur, nonnunquam paulo ſerius ad vos perveniant. Repetitis autem veterem cantilenam, de hæreſi mea, quæ in omnium ore verſetur, de infamia, quam apud notos ignotoſque, maximos, minimos conflaverim, de dictis quorundam aculeatis, quibus innocentiam meam perſtringant, de cognatorum, affinium & amicorum commiſeratione, qua calamitatem æternam meam perſequantur, ac imprimis de luctu cariſſimæ matris, quæ tantum non effletis oculis vix perſuaderi poſſit, ut vitam amplius ducere velit. Quid dicam, mei fratres, hæc mihi non acerba accidere? non ſum adeo Stoicus, nec ferrum circa pectus habeo, ut affectibus quantumcunque reſiſtam humanitus non agar, cum hæc talia ad nauſeam, ſed nondum ad ravim audio dici: præſertim autem excruciat me matris intolerabilis dolor; quem ego quovis meo

vulnere,

vulnere, atque adeo morte, ſi pie fieri poſſet, redimere vellem. Sed quid faciam? non poſſum præſtare quid alii de me ſentiant, aut loquantur: hoc vero præſtare poſſum & præſto, quantum ſpero, Dei immortalis ope, ne cuiquam merito de me malè ſentiendi aut loquendi anſam præbeam. Neſcio an poſſim æquis auribus veſtris, ſed rogo tamen ut liceat dicere, quod ſentio, & conſcientiæ ſecretum in ſinum veſtrum exonerare. Videntur mihi nonnihil mortalium conditionis obliti, qui nos tanquam in hoc juratos, à Lutheri noſtri veſtigiis ne transverſum unguem in latus abire, nec ubi ſubſtitit ille, vel punctum progredi permittunt: quaſi veritas non eſſet, niſi quæ divinis ejus pedibus calcari meruiſſet. Ego vero, quantumvis Lutherum ut magnum virum & Dei ſpiritu ſingulariter agitatum ſuſpiciam, hominem tamen eum fuiſſe memini, nec triſti humanitatis privilegio excludendum; tanto minus, quod poſt aſperrimam hiemem, cum veritas in orbe refrixiſſet, primam glaciem ipſe fregerit, haud mirum ſi non omnem. Sic enim naturâ comparatum eſt, ut magnarum rerum lenta ſint incrementa: nec unius hominis ævo, multo minus ingenio curari morbus, qui mille *annis* invaluerat, tam perfectè potuit, ut ex eo ne languor quidem ullus ſupereſſet. Quin ne nunc quidem poſt tot præclaros viros, qui corpus hoc, quod Lutheri medicina quodammodo ſanum præſtitit, ut aliptæ ad vires priſtinas, & illam na-

 tivi

tivi coloris purpuram reducere conati ſunt, quenquam tam eſſe confidentem oportere cenſeo, ut exiſtimet nihil amplius à poſterorum ingeniis in excolenda religione exſpectari poſſe. Nec enim ſterileſcit benignitas divina, quæ multa prioribus concedendo velut exhauſta, ſequentium votis nihil ſuppeditare queat. Dederit hoc antiquitas Apelli, ut Coæ tabulæ dimidium admirari, quam perfectionem integræ moliri maluerit. Nos Luthero caput & ſumma pectoris, adde etiam media & ima, denique ventrem & femur, id eſt omnia in quibus vita religionis conſiſtit, deberi fatemur: nec reliquis tamen invidebimus, ſi quid in pedibus penicillo laborarunt, & ea quæ non quidem ſumme neceſſaria, ſed utilia tamen ſcitu fuerant, divina nobis ope perpoliverunt. Sic ego, mei fratres, ſentio, quod vobis dictum velim, & ne libertatem hanc juſtiſſimam vitio mihi vertatis rogo. Doctorem ego religionis Lutherum primum habui, nec alium temere ſequor, nec quenquam tamen aſpernor, qui veritatem omnibus in medio propoſitam afferat: magiſtros autem & dominos ferre nequeo, præter Jeſum Chriſtum, qui titulum hunc ſibi ſoli vendicavit, non Lutherum, non Calvinum, non illum denique, cujus mihi nomen tanta cum invidia paſſim objicitur. Veruntamen omnis illa fabula, quæ nunc tam tragicè agitur, nec cataſtrophen ullam hactenus invenire poteſt, ἐκ τινὸς πρότασιν cœperit, tu mi Joachime, non ignoras. Hanc gra-

tiam mihi reponit Livonus ille, quod nonnulla paulo familiarius inveſtigandæ veritatis cauſſa ſub ſilentii fide cum illo communicaverim: ubi cum ſuâ ipſius confeſſione ſatisfacere non poſſet argumentis, qui ſe tamen theologum non hordearium ferebat, hinc illi ſatis cauſæ, ut non meum tantum caput famæ vitæque diſcrimini objiciat, ſed omnes, qui vel ſanguine, vel amore, vel utroque nos attingunt, ſqualore luctuque compleat. His ſyllogiſmis diſputatur ſcilicet: his enthymematis nos metuendos facimus: hac ego via ab errore revocandus eram, etiamſi eſſem ut veſtri putant, omnium hæreticorum hæreticiſſimus, ut non agnoſcerem ducem itineris, ſed lictorem ſequi cogerer. Hæc cum tu, mi Joachime, ſcias, & aliis abſque dubio retuleris, quid ſibi tandem volunt ii, qui non deſinunt abſentem rodere, totque convitiis inſtar Penthei lancinare? An ut publico ſcripto me purgem? ſcilicet ut volatico ſchedio ſuſpicionem hanc apud eos, ad quos famæ vox pertingere nequit, propagem, & ignem paucis adhuc locis incluſum, per univerſam, quam latè patet, Germaniam diffundam; ut ubique per ardentes prunas incedere cogar: nec enim ignoro ſeculi mores, cui vix quinquagenario ſacramento meam innocentiam perſuaſurus eſſem, poſtquam ſemel obtinuit, Deo me fidem fregiſſe. Quis Pelargum ſuſpectum non habuit, poſtquam is de Calvinianiſmo, quem vocant, ſe purgavit? Quis Vor-

ſtium ex iis, quibus antea ne nomine quidem notus erat, Socinianarum partium eſſe negavit, poſtquam has editis libris tantum non abjuravit? Vulpem aliena veſtigia terrebant: & ego exemplo quam periculo ſapere malo. Sed optaretis tamen vos ut ſtilum in eos diſtringerem, quorum inſimulor ſocius? At ne ſic quidem aliquid mihi profecturus videor, niſi & omnia illorum damnem, quod nequaquam facere poſſum, niſi ſimul pietatem vitæ, quam illi nonnullis ſententiis vehementer promovent, quantum in me eſt, exſcindere velim, & id faciens maledictis & convitiis crudelibus harum me partium probem, quibus proh dolor! nimis uſitatum eſt, ſi paucos excipias, his armis hoſtes ſuos perſequi. Nam licet haberem fortaſſis nonnulla contra eos, quorum ſententiæ juratus dicor, quæ nec illis omnia nota credo, qui tanto ſupercilio hæreticos proſcribunt, tamen ſi ea more Chriſtiano modeſtè proponerem, nihil agerem, & tepidi tantum diſputatoris nomen auferrem, quem illi frigido deteriorem clamarent, & ex ore Domini evomendum. Cum omnia circumſpicio, rationeſque ſubduco cogitationum mearum, illud tandem ſedere cœpit, patientia & taciturnitate incontinentium linguarum libertatem ulciſci; quæ poſtquam blaterando defatigatæ fuerint, aliquando tamen conſileſcent, & brevius, ut ſpero, quam ſi eas obloquendo irritarem. Flamma fortius furit, ſi reſiſtitur; ſi permittis liberam, in aërem

mox

mox exſpirat: canes quoque latrare deſinunt, ſi eas non modo voce, ſed ne aſpectu quidem digneris. Tubingæ idem de me, qui Roſtochii, ſparſus erat rumor, ut Voglerus inde mihi reſcripſerat: cum autem iſtac in itinere, quod Argentinam habui, tranſirem, & nec profeſſoribus nec ſtudioſis ignotus laterem, omnes mihi Pythagoræ ſilentium profeſſi videbantur: quod non exiſtimo auctoritatis meæ, quam nullam, ibi præſertim, habeo, præſentia factum, ſed quia nemine reſiſtente paulatim langueſcens rumor in auras evanuerat. Iſtic quoque minus jam vulgatum, ut puto, circulorum argumentum eſſem, niſi dolore veſtro & invidia præſentiæ ſermones alerentur. De matre tamen potiſſimum angor, quomodo illius levem aut leniam ægritudinem. Reditum in patriam, quem illa fortaſſis requirit, libens adhuc aliquandiu differrem, ſi fieri poſſit, non tantum quia rerum id mearum ſtatus hic ſuadet, ſed etiam quia invitus in hanc undam neceſſariarum litium & contentionum, à quibus natura mea abhorret, præſertim dum primo impetu nondum conſumto exſultat, immergor. Literis bis aut ter conatus ſum eam conſolari: quid profecerim neſcio, cum poſt tuum, mi Joachime, diſceſſum ſchedam à parentibus non viderim. Eſt illa ſane, ut neuter ignoratis, nimis luctui dedita, nimiſque felicitati ſuæ infeſta. Quot illa mei cauſſa lacrumas profudit, cum nonnemo verſus meos, quos quidam amoris in me prodigi

(quod

(quod ſine jactantia dictum velim) laudibus in cœlum ferebant; cœlo ſcilicet decidiſſe & pedem cum Vulcano fregiſſe criminaretur; aut cum vanior alius vulneribus me ob ſuperbiam inceſſus ad mortem conciſum mentiretur? Propemodum tunc ſatis habere cauſſæ videbatur, ut fata vivendi votis anticiparet. An toties mori volet, quoties hominibus maleferiatis aut peſſimum me poëtam, aut ſuperbum grallatorem, aut per verſum hæreticum falſò proclamare lubet? Vos mea corcula, ſubvenite infelici fratri, literiſque parentem afflictam refocillate, & audacter ſpondete, nullam me, quod vobis conſtet, hæreſin damnabilem animo fovere: ego fidem veſtram ſciens nunquam fallam; cum (ut hoc de ſuo mihi largiatur Auguſtinus,) errare poſſim, hæreticus eſſe non poſſim, quamdiu Deus hunc animum mihi ſervabit. Piget me in hoc argumento diutius morari, de quo antea non exiguam vobis chartam implevi.

De ſtatu veſtro varia mihi ſcripſiſtis, grata & ingrata, prout in rebus humanis uſu venire ſolet, in quibus nullum bonum adeo merum, quod non calamitatis alicujus lacrimoſæ ſucco temperetur. Valetudinem vobis iſtam perpetuam ſane gratulor: vos mihi quoque meam gratulamini, ſed renatam, ante menſes enim aliquot cum febri tertiana ſatis acuta conflictatus, & per dies quamplurimos lecto pertinaciter affixus fui. Nunc aliquomodo melius habeo, niſi quatenus

cum reliquiis negocium adhuc conficio, ſentum ſane mihique nuper parum decorum: tantâ enim copiâ capilli circa occiput & tempora mihi defluunt, ut deforme propemodum calvicium verear: quod ego Syneſio laudandum relinquere malo. Vertigo etiam, quæ mihi jam aliquot annis, quoties caput reclino, familiaris fuit, fortaſſis ex vigiliis Hamburgenſibus nata, paulo vehementius cerebrum turbare cœperat, ut fere poſt febrim ſolet: nunc autem in antiquos limites rediit; hactenus tamen ſatis moleſta, non tantum quia cum ipſa dolor quidam circa os ventriculi, ſive in ipſo, ſive in alio vicino viſcere, cujus cauſſam exputare nequeo, fere ſemper conjungitur, quem horror imi ventris interdum comitatur, ſed etiam, quia gravioris eam morbi nonnunquam prodromum audio; quem Deus Opt. Max. clementer avertere velit. Tuum, mi Joachime, conſilium hic requirerem: nam ut alieno medico, qui me cum pharmacopola ſatis *feliciter* emunxit, curam iterum committam, quanquam vellem ſanè, bulga mea tot impenſis exhauſta vix permittit: cujus tamen calamitas non adeo moleſta mihi accidit, quam quod audio, eandem vos quoque, mei fratres, experiri. Sed feramus ſanè, quod mutare non poſſumus, & cum fortunam nobis fingere non detur, quod ſapienti non ſemper eſt poſſible, licet id Plautus cum juramento affirmet, vincamus animo ſuper ipſam exſurgente. Aliis aliud malum, nobis bonæ

menti

mentis ſoror paupertas obvenit, ſed nequaquam hactenus tanta, ut aut cum ſtatus noſtri qualitate muliebriter rixari, aut aliis hac parte fortunatioribus miſeriam noſtram invidioſe exprobrare debeamus. Vivamus in diem, aut ſi mavultis in horam præſentibus læti. *Sufficit ſua diei afflictio*, Servatore noſtro dicente, qui nobis non in craſtinum tantum, ſed in perpetuum proſpiciet, ſi modo nos ad voluntatem illius componamus, & quod à nobis requiſivit præſtemus. *Nam pietas ad omnia utilis eſt promiſſionem habens præſentis & futuræ vitæ*. Tibi vero, mi Joachime, ne res ad incitas magis, quam cuiquam noſtrum redeat, vereor, qui longam ſtudiorum telam exorſus es; cui detexendæ licia rarò foris accedunt: quomodo ego, cum juris civilis non imperitus habear, alieni erroris benignitate ſumptum nunc exerceo. Petrus vero nec parentum ut opinor imperio peregrinas academias diu colet, & fortaſſis aliquas à ſponſa ſuppetias impenſarum habet; quibus tamen optarem illum carere poſſe. Itaque ſi quid meis uſibus de patrimonio ſupereſt, lubens tibi, mi Joachime, permitto. Te quoque, mi Petre, cohortor, ut cum res tuas in portum ſubduxeris, periclitanti fratri ne deſis: erit ut ſpero, cum ille completis τῆς μαθήσεως annis lucroſam artem factitare cœperit, ut ſortem cum fœnore nobis refundere non tantum poſſit, ſed etiam velit, ſi bene eum novi. Si enim, ut eſt in Græcorum proverbio, communia amicorum ſunt omnia;

quanto

quanto magis fratrum? Valeat hoc inter homines ferreos quod inquit poëta, fratrum quoque gratiam raram eſſe: nos autem, qui non fornace chymicâ, ſed Chriſti diſciplinâ in generoſius metallum recocti ſumus, non tantum gratiâ nos mutuâ complectemur, ſed ipſas etiam gratias ut numero, ſic benevolentia conſertis animis æmulabimur. De ſtudiis veſtris oppido quædam jucunda retuliſtis. Faxit Deus immortalis ut commodiſſima ſemper occaſione gaudeatis erudiendi dociles animos cum ſcholarum, tum maximè vitæ præceptis; quo tandem in ipſius honorem & utilitatem reip. Chriſtianæ lætiſſimis ſucceſſibus ſpes veſtri, quæ nunc eſt in herba, efflorescat. Quoniam autem de quibusdam, quæ ſtudia tua attinent, meum, mi Petre, conſilium requiris, breviter habe, quantum pro tempore ſatis erit: nam ſi quid reſtat, id vel alias indicabo, cùm habebo plus ocii, vel ab aliis hauries, qui luculentis operibus candidatum Theologiæ, cui nomen me nec ſuadente, nec reluctante dediſti, efformarunt, inter quos primas tribuo Eraſmo Roterodamo, & Andreæ Hyperio. Quæris, quænam Bibliorum exemplaria ſive Latina, ſive Hebraica maxime mihi probentur. Miror, cur non addideris etiam de Græcis: ſic enim proclive fuiſſet nominare Comelianam editionem, quæ textui Hebraico Græcam & Latinam verſionem duplicem cum doctiſſimis Fr. Vatabli notis conjunxit. Nam illa Biblia omnium optima Regia Antverpienſia,

pienſia, & his proxima Complutenſia, Craſſis & Liciniis relinquamus, qui nummos modio metiuntur. Latina ſola cum Hebraicis in veteri Fœdere & Græcis in Novo Arias Montanus conjunxit appoſite pro tyronibus, præſertim ſegnioribus, cum verbum verbo non modo reſpondeat, ſed etiam incumbat: ſed nullas ibi notas habes, quas in Veteri præſertim Fœdere propter cognoſcendum idiotiſmum Hebraicæ phraſeos nobis inter alias linguas enutritis neceſſarias duco. Itaque ſuaſerim, ut ſeparatim Hebraicum exemplar tibi compares, ſive Venetiis Judæis advigilantibus proditum, ſeu Antverpiæ, quale mihi Tarnovius aliquando commendavit, ſeu quod aliud iſtic haberi poteſt: de quo Tarnovium eundem harum rerum optimum æſtimatorem in re præſenti conſulendum cenſeo per Voglerum noſtrum, ſi tibi cum illo non eſt notitia. Latinum autem exemplar præ aliis tibi commendo, quod Vatabli nomine audit, cujus notæ, quas ſupra doctiſſimas merito vocavi, habentur in margine, cum verſionum è regione poſitarum una ſit vetus vulgata, quam propterea quod ex Hebraiſmo plurimum retineat, & à doctis viris omnium maxime allegetur, in diſputationibus habendam puto, altera nova Tigurinorum paulo elegantior, & inter alias ſatis fidelis. Junii, Tremelli, & Bezæ opera erudita laudari mereretur, niſi factionum ſtudio contaminatum decus crebro deſtrueret. Caſtellio magis Paraphraſtæ docti, quam

quam interpretis religioſi munus præſtitiſſe videtur: nec propterea tamen, ut nonnulli faciunt, convitiis exagitandus, cum etiamſi verba non adnumeret, ſenſum tamen ut plurimum fideliſſime reddat; ut ab iis, qui Latine tantum ſciunt, intelligi poſſit. Quæris deinde, quos tibi theologos tum veteres tum recentes comparare debeas. Liberalis quæſtio niſi marſupii anguſtiis reſtringeretur? Sed nos pro noſtris opibus extruamus mœnia. Priusquam autem de autoribus quicquam attingam, hoc tibi ſuadeo, ne nimis inhies libris adhuc à typis calentibus, quorum annonam bibliopolæ ſupra modum flagellare ſolent; des autem operam, ut apud ſcrutarios, aut ubicunque vetus bibliotheca venditur, uſui tuo maxime neceſſarios deligas, quos ibi non tantum dimidio minoris, ſed etiam tales interdum invenies, ut in bibliopoliis haberi nullo planè pretio poſſint. Hac ego cura nuper integram antiqui Fœderis verſionem Græcam tribus groſſis, & Paraphraſin Eraſmi in Epiſtolas omnes ſacras tantidem, & ejuſdem commentarium in Novum Fœdus duodecim groſſis, & alios quosdam libros alias, magno ſumptuum compendio coëmi. Cum autem totum hoc ab occaſione pendeat, quam cum divinus non ſim, prævidere nequeo, difficile mihi futurum eſt, incerta merce certam emptionem præſcribere. Ne tamen plane ſine reſponſo te dimittam; univerſe judicium meum de theologicis ſcriptis aperiam, paucisque digito com-

monſtratis, de cæteris ſimilem ex occaſione tibi ferendam ſententiam relinquam. Sunt autem quatuor fere generum, ut arbitror, omnia, quæ pii doctique viri ad rem theologicam ſpectantia literis prodiderunt: aut enim verba ſacrorum Scriptorum explicant, aut certa methodo tractant Eccleſiæ dogma ſive unum ſive plura, idque vel aſtruendo ſuam ſententiam, vel adverſariorum errores rationibus & Scripturæ teſtimoniis caſtigando, aut vitæ pietatem virtuteſque Chriſtianas hortando promovent, aut denique ritus & hiſtoriam rerum in Eccleſia geſtarum deſcribunt.

Quod ad hiſtorias attinet, (ut à genere poſtremo incipiam ὕστερον πρότερον ὁμηρικῶς) cum præter fructum tum in vita, tum ad intelligendos autores ſacros non exiguum, ingenuam habeant delectationem, ſuaſerim poſt prandium aut cœnam horis ſubceſivis legendum ſive Joſephum ſive Philonem, qui poſt Sacras literas de Judaicis rebus optime ſcripſerunt, aut Euſebium, Socratem & reliquos, uno opere conjungi ſolitos, qui de primis Chriſtianis. Ex recentioribus poteris, ſi placet, Platinam aut Onuphrium, qui Pontificum vitas ſcripſerunt, Sixtum Senenſem, qui ſacrorum ſcriptorum bibliothecam inſignem exhibuit, niſi fortaſſis illius loco Poſſevinum malis, quem mihi nondum videre contigit, Sleidanum qui religionis ſtatum ævo patrum in Germania mutatum magna fide retulit, Caſaubonum, qui nuper exercitationes ad operoſas Baronii Cardinalis

nalis Annales edere cœpit: à quo fortaſſis alius aliquis hanc lampada luctuoſa tanti viri morte traditam, accipiet.

Παραινετικὰ maxime pie tractaverunt veteres; quibus non male Beza plus conſcientiæ, quam recentioribus pleriſque, ſcientiæ minus tribuit, ac meo quidem judicio Græci melius quam Latini. Tu cum alienæ virtutis curam nondum geras, quæ hodie ſolis Eccleſiæ publicis doctoribus remittitur, privatæ pietatis aliud incentivum vix requiras, quam quod ipſe Deus, cujus imperium nemo ſanus contemnat, hanc à nobis ſub capitalis exitii pœna flagitat, & ne virium noſtrarum deſperatione magnæ rei conatum abdicemus, præſentem ſui ſpiritus opem implorantibus promittit multis Sacrarum literarum paginis: à quibus ſi nondum ſatis incaleſcere cœpiſti, ſuadeo cum Eraſmi te Chriſtiano milite nonnihil exerceas, qui te frigere non patietur, aut de imitatione Chriſti Thomam à Kempis audias, cujus exiguum libellum Lutherus in præfatione omnium antiquorum præterquam Auguſtini ſcriptis anteponit. Illos autem Baſilios, Chryſoſtomos, Nazianzenos ad eccleſiaſticæ functionis auxilia reſervare potes. ἄλλη βίος, ἄλλη δίαιτα.

Libros, quibus Eccleſiæ dogmata tractantur, magna cautione legendos puto, præſertim eos, quibus in adverſarios itur, cum affectibus pluſculum indulgetur, & quiquid ad manum eſt pro telo in obſtantem vibratur. Nec ipſe quenquam

hic audeo laudare, præcipue cum meo te judicio in re tanta ſtare nolim. Recentiores Theologi, qui Pontificis jugum excuſſerunt, vix quenquam antiquorum ex omni parte ſanum eſſe dicunt. Sed quis mihi præſtabit, ipſorum pleroſque, nedum omnes πάντοις ἕλκεσι βρύειν; cùm & homines ſint, & errare ſe poſſe ipſi fateantur, fateri certe debeant? Hoc tamen de Patribus quos vocant auſim affirmare, quanto quiſque Apoſtolorum ævo propior vixit, tanto eum expreſſiora divinæ veritatis veſtigia ſervare, quæ ſuccreſcentis Antichriſti ingreſſus paulatim confudit, licet id negent, qui ſolum Auguſtinum inſtar totius antiquitatis cenſent, & priores poſterioribus incautius locutos dicunt, hæreſibus quibuſdam nondum exortis; quis ſcit, annon cum illis, quos hi pro hæreticis habent, quam cum ipſis potius ſenſuros, ſi ætatem illorum attigiſſent? Interea moneo, ne controverſiis te multum miſceas primis theologici tyrocinii annis, qui ſpecie veri facile decipi poſſunt, niſi fortaſſis iis, quæ propter nimis craſſum ſequioris partis errorem etiam ab his, qui nondum ære lavantur, dijudicari poſſunt, quales ſunt de indulgentiis, de invocatione ſanctorum, de adoratione cruſtuli conſecrati, de Eccleſiæ & Pontificis authoritate, & ſimilibus pontificiis dogmatis: de quibus ſi me audis, leges Martinum Chemnitium fortiter contra Tridentini Concilii decreta pugnantem: & ſi adverſæ partis rationes apud Bellarminum attingere

tingere voles, Antibellarminum Vorſtianum conjunges. His addes myſterium iniquitatis à Philippo Mornæo retectum, Wittackerum de Eccleſia, & alios, prout ſeſe dabunt. Poſſes etiam abſque ullo propemodum erroris diſcrimine legere, quæ pii Patres Juſtinus, Tertullianus, Irenæus, Clemens Alexandrinus, Arnobius, Lactantius, Minutius Felix, Auguſtinus & alii contra paganas ſuperſtitiones ediderunt; niſi quod, aliis adhuc magis neceſſariis, de quibus poſtea mentionem injiciam, in his impetum tuum morari nolim. Si tamen Dominici Lopeſii librum de auctoritate ſacræ Scripturæ, quem alii Fauſto Socino tribuunt, habere poſſes, (poſſes autem Dantiſco fortaſſis, ad quod aſſeclæ Socini cœtum habere dicuntur: nam exemplar Hiſpalenſe vix amplius haberi poteſt, Steinfurtenſe neſcio an ſuppreſſum ſit, Baſileenſe Gallicum tu non intelliges) enchiridio uno contra atheos, paganos, Judæos, & quosvis Chriſtianæ religionis hoſtes inſtructus eſſes: nec inviſum auctoris nomen à lectione te deberet abſterrere, cum quod ſciam nullum ipſius dogma contineat, quod non omnibus, qui Chriſti nomen profitentur, ſit commune. Inter difficiliores vero controverſias maxime profuerit eas potiſſimum excutere, in quibus cum erratur pietas noſtra ſi non ſubverti, ſaltem aliquatenus impediri poteſt: qualis eſt de deſtinatione ſeu conſilio divino circa ſervandos aut perdendos mortales: de quo meo judicio me-

lius Hunnius & cæteri Lutherani quam ipſe Lutherus ſentit: de vi & natura fidei, quam nonnulli ſine anima, quam D. Jacobus vocat, ponunt nimis perículoſe: de viribus humanis, de quibus legere potes ἀμοιβάδια Lutheri & Eraſmi ſcripta, & illi Calvinum, huic Caſtellionem ſuccenturiare. Quod ſi tamen, cum omnes academiæ diſputationibus variè perſtrepant, indecorum tibi ducas in academiis viventi neſcire, quid hi vel illi, quibusque rationibus moti dicant, poteris & cæteras controverſias tanquam hiſtoriam cognoſcere, ſed niſi recitantium fide decipi vis, ex ipſis præcipuis uniuſcujusque ſententiæ auctoribus. Et cum fieri non poſſit, quin huic vel illi parti ſi non addictus, æquior tamen inter legendum evadas, hanc tibi judicii juvenilis amuſſim habe, ut attendas, utra pars loquendi formulis in Scriptura poſitis utatur, & utra novum ſermonis genus acutis concluſionibus defendat: videris enim tutius id ſequi poſſe, quod homines ſimplices, quibus Deus ſapientiam ſuam revelare voluit, ſtatim capiant, quam quod nemo niſi ſcholis innutritus ac pene immortuus ullo modo intelligere poſſit. Nec tamen phraſes omnes damno, quæ per conſequentiam è divinis monumentis probantur, dummodo perſpicuam, ut Delio natatore non ſit opus, imo ne quidem, ſi per obſcuriorem paulo. Sed harum judicium ætatis & eruditionis ἀκμῇ modeſtè reſervandum exiſtimo. Omnia probate inquit Paulus, quod bonum eſt

tenete.

tenete. Quomodo autem tenebimus, quod non intelligimus? quomodo probabimus, cum quibus omnia probantur, non exacte callemus? Scilicet priusquam mordicus ſententiam aliquam apprehendas, dum animus à factionibus adhuc eſt paulo liberior, ad Scripturam ſacram ſtatim eundum eſt, ut inde potius opiniones tuas haurias, quam ad has illam, velut Lesbiam regulam, ſeu vi ſeu dolo, quod vulgo faciunt, inflectas. Cum autem divinarum rerum nucleus ſub putaminibus verborum nobis exhibeatur, veteri proverbio frangat nucem oportet, qui vult eſſe nucleum, & putamina, quæ nec ipſa in fructu tam cœleſti fructum nullum habent, diligenter excutiat. Quocirca non tantum Hebraicæ Græcæque linguæ, quâ Fœdus utrumque primitus deſcriptum eſt, cognitionem mediocrem habere neceſſe eſt, verum etiam profuerit eos conſulere, qui doctiſſimis commentariis aliorum intelligentiam adjuvare voluerunt. Proinde cum omnes illi, qui Sacras literas interpretationibus illuſtrarunt, (& hoc erat primum genus ſcriptorum, quos ſuprà propoſui, de quo nunc ultimo paucis agendum) cum inquam omnes illi vel verborum textum explicent, obſcurioreſque locutiones ex proprietate linguæ, & ſimilium comparatione locorum illuminent, hiſtorias & ritus tractent, quâ formâ philologi libros commentari ſolent, vel ſententias diſputationibus eruant, argumentis confirment, contraria dogmata evertant, quo-

modo in Ariſtotele ſuo interpretes fere verſari ſolent; eos qui priorem viam ingreſſi ſunt diligenter tibi hoc tempore commendo, tum quia per putamina ut dixi ad nucleum itur, tum quia minus hic eſt à partium ſtudio periculi. Nominabo tibi quosdam, qui in novo Fœdere, cujus nobis Chriſtianis eſt potiſſima cura, meo judicio non contemnendam operam præſtiterunt: habes hic Laurentium Vallam, habes Eraſmum, habes Camerarium, habes Druſium, habes Caſaubonum, habes Bezam, ſed qui tamen cum non raro pauca ſublimiora ſuæ theologiæ miſcuerit, non ſine nota transmittendus eſt, habes etiam ſaltem quoad Euangeliſtas ſummum virum Martinum Chemnitium, cui, ſi quid ego intelligo, inter omnes theologos Lutheranos eruditionis palma debetur. In Veteri præter Vatablum ad intelligendos Hebraiſmos, Druſius variis operibus, & Robertus Stephanus, ſi vel magna illius Biblia, vel pulcherrimum illud ſacrum Lexicon haberi detur, & Chytræus in hiſtoriis Pentateuchi & Joſuæ, quem ex paterna bibliotheca ſumes, non parum tè juvare poterunt. His omnibus accedat Matthias Flaccius Illyricus, qui una clavi univerſam Scripturam aperire conatus eſt. Inter eos, qui ſententias & dogmata commentariis ſuis venantur, eandem ob cauſſam, quam ſuperius de tertio ſcriptorum theologicorum genere dixi, neminem tibi laudare, ſed tuo te ingenio Deoque relinquere malo. Si tamen omnino fidem

meam

meam urges, tacitis recentioribus, quorum invidiam mihi condonare debes, ex veteribus duos tibi proponam, Hieronymum, & Origenem; illum, quod ſacrarum linguarum peritiſſimum ſciam, quarum ignoratione reliqui Patres non raro impingunt; hunc, quod magnus Eraſmus inter omnes eum priſcos maximi faciat, cujus viri judicium tibi commendo, cum (ut verum fatear) Origenem hactenus nunquam viderim. Habes, mi chariſſime frater Petre, conſilium de theologorum ſcriptis, quod à me requiſivisti, huic tempori & captui tuo, ut opinor accommodatum: de quo non tantum iſtud tibi permitto, ut à me liberè diſſentias, ſi quid rectius aut ipſe vidiſti, aut ab aliis didiciſti, ſed etiam rogo, ut de eo me certiorem facias, quo vel corrigam, quod erratum fuit, vel ſuppleam, quod deeſt te monitore; cujus me licet ætate minoris pœnitere non debet, cum non ignorem, quantum annos ingenio vincas.

Quod in Affelmanni collegium te dederis vehementer probo, præſertim ſi eſt ille, ceu Joachimus ſcripſit, quantivis pretii; quod ego de ingenio hominis multaque lectione, cui par memoria reſpondet, aceperim: nam alias, quod vobis dictum ſit, viſus ſum ex illa cenſura Lampadiana, dum obiter inſpicio, tumultuarium agnoſcere judicium, & eruditione nimia temulentum. Tu cum absque dubio multa ex illo inſignia diſcere poſſis, ſemper hoc cogita, ut in vita,

ſic in doctrina ſobrietatem & modeſtiam quandam eſſe, quæ theologi laudem perficiat.

Vorſtio, Cluvero, Morſio, Woldero, Ruſſio, Bonebergio tot nuptias una voce gratulor, nec invideo ſuam cuique ſponſam, dum modo meam omnium pulcherriram mihi permittant. Pro epithalamiis ipſorum mortualia hic ego celebravi, favente dicam an invita Minerva neſcio, ipſe certè invitus. Tot enim cogitationibus diſtrahor, tot curis enecor, ut ad iſſa quæ poëta dicit animo ſereno provenire, tam idoneus ſim ἀςεῖον πρὸς λόγους: & hæc quoque ætas mea, & inſtitutum vitæ, quam dego, miſſis levioribus muſis ſupercilium meum ad ſeveriores rugas ſubducit. Quæcunque me fortuna ſecutura ſit, pœnitet certe cum Phœbo diutius eſurire. Quid enim ille cultoribus ſuis miſer niſi famem præſtat? mutata litera famam dicetis: imo mutatis duabus literis fumum. Morſii vero affectum in me nimium agnoſco, qui, ſi quid olim juvenili calore luſi, non patitur ſimplici morte perire, ſed iterum ad ſupplicium ſcombris & piperi dandum vocare cogitat. Tu vero mi Joachime, roga ſi quod tibi cum illo literarum commercium, ne me faxit invito, aut ſi tam crudeliter amat forte meum fœtum, ut illi parcere nolit, ſaltem non inſcio, quo poſſim inter peſſima malorum delectum inſtituere, & quibusdam ineptis tolerabiliora ſubſtituere. Sed de his fortaſſis aliquid coram loquendi dabitur occaſio, cum in patriam me aliquando reporta-

vero;

vero; modo ne quid præcipitet: quod te cavere velim, ſimul & monere, cum adhuc unas mihi literas debeat, (noſti vero tu quod Lipſiam ad eum ſcripſerim) ut ære ſe meo tandem liberet; de quo nihil ipſi remittere ſtatui, licet id carminibus aliquot donandis promeruit: nam pro his alias ei ſatisfaciam, & fortaſſis ſimili moneta. Valete.

16.

M. RUARUS HEINONI VOGLERO.

Quid ais, mi Voglere? ergo nondum mihi quieto eſſe licet per iſtos rumigerulos, & Hamburgum quoque tandem pervaſere, qui famam meam apud viros bonos ſugillant, neſcio quas hæreſes plenis buccis ſemper crepantes. Si cauſſam meam hactenus apud illos minus peregi, ſibi imputent, qui nunquam niſi abſentem incuſant: quod contra quam Ariſtotelem ſenſiſſe legimus, moleſtiſſimum duco. Nam apud amicos, qui hæc interdum ad me detulerunt, quoties profeſſus ſum, me divinam in Chriſto naturam demiſſo pectore venerari, nec minus verum illius meritum & ſatisfactionem noſtri cauſſa præſtitam, quamvis hæ voces in ſacris non exſtent, agnoſcere? Dicant ipſi, ſi ſciunt, quis illorum unquam audiverit, me Sancti Spiritus hypoſtaſin negare, aut infantum rejicere baptiſmum, aut in ope-

operum noſtrorum meritis juſtitiam Chriſtianorum collocare, & quæ ſunt ejus generis alia, quorum nomine hæreticus apud illos audio. Quid ergo amplius ſibi volunt, aut quid tandem à me requirunt? Fortaſſis ut pedibus nudis, ſolo induſio tectus, cereumque manibus tenens, ad valvas templi pœnitentiam publicè agam, quod unquam quicqam Socini legerim, aut cum quoquam illius aſſeclarum non protervè verſatus ſim. Relinquamus quæſo iſtam acerbitatem quæſitoribus Hiſpanis: in Germania hactenus per Dei gratiam tam ſeveris legibus vitam non agimus: neque vero ipſi quotquot Euangelicam profitemur libertatem, jugum hoc intempeſtive occupemus, quod exteri nobis jampridem minantur. Quam multos ego novi, qui ſibi Lutheraniſſimi videntur, qui dum in Italia aut alibi ſub Pontificis regno agerent, non modo ſe Pontifici addictos verbis profeſſi ſunt; verum etiam, ut id re ipſa teſtarentur, & imagines divorum, & illam, quam vocant hoſtiam, tam in templis, dum ſacris intereſſent, quam in fortuitu occurſu, imo illum ipſum, quem omnes Antichriſtum clamamus, prono corporis flexu ſæpe venerati ſunt. Hos tamen nemo ſuperſtitionis accuſat, ex quo vel ſemel poſtea ædem aliquam ſacram frequentaſſe, aut die Veneris carnes comediſſe conſpecti ſunt: imo ſunt, qui prudentiam eorum dilaudent, (quam rectè mea jam non intereſt) quod cum Romæ eſſent, Romanis vixerint moribus, & uti foro ſcive-

ſciverint. Ego ſolus, ut video, dum academica libertate paulo incautius uſus ſum, neſcio quod purgamentum calçavi, quod expiari jam nequit, ne quidem,

Si pater oceanus me cunctis abluat undis.

Sed bene habet, quod ad illos rumuſculos callum jam obduxerim, & dummodo ſupremo numini conſcientiæ meæ integritatem probem, minus de eo ſoliciter, quid Sejus aut Titius ſacro morbo correpti de me in circulis ſuis garriant. Certe ut illos minus habeam amicos, non deerunt tamen alii, qui candidos meos mores ament, & innoxia amiculi ſtudia benevolentia & favore ſuo proſequantur: inter quos cum & tu fueris hactenus, Voglere eruditiſſime, & inpoſterum quoque te futurum ſpondeas, eſt quod eo nomine mihi gratuler, tibique gratias agam. Utinam ita ferrent utriusque noſtrum fortunæ, ut propius conjuncti ſæpius una eſſe, & ſermones de literalis ſuaviſſimos inter nos cædere poſſemus. Sed hoc, ut ille ait, θεῶν ἐν γούνασι κεῖται: cujus imperium, ut boni milites, ſine gemitu ſequemur. Ampliſſimum virum Sebaſtianum à Bergen affinem tuum optem cum meliori valetudine in gratiam rediiſſe: illius quæſo erga me benevolentiam modis omnibus alas & foveas; cui ego quidem ſtudia mea libenter deferrem, niſi huic rei utriusque noſtrum fortuna egregiè occurriſſet, mea, ut nihil poſſim, illius, ut nihil requirat. Interea cum cetera nequeam, vota illius meis precibus ad cœlos comitabor;

tabor. Vale, mi optime Voglere, & bene rem gere. Dab. Crempis. a. d. eid. Febr. cIↄIↄcXXIII.

17.

M. RUARUS Eidem.

DOleo ita intempeſtivè nos nuper divulſos; cum quidem eo die Hamburgi etiamnum ſubſtiterim. Habuiſſem enim non pauca, de quibus tuum hominis omnium quotquot vivunt candidiſſimi mihique amiciſſimi pectus interrogare, conſiliumque exquirere voluiſſem, de quibus non ita commodè per literas ſermo inſtitui poteſt. Veruntamen quia præterita revocari nequeunt, fruſtra illis dolorem meum impendo. Neque vero grave mihi erit ſtylo ſollicitare prudentiam tuam: modo tibi non ſit moleſtum animo perſequi varietatem conſiliorum meorum, & quid probes inprobesve per literas mihi aperite: quod te per amicitiæ noſtræ genium ab ipſa pueritia tam ſanctè mihi cultæ etiam atque etiam rogo. Ego hactenus, mi Voglere, nullo certo lare ſectatus ſum jucundam non minus vitæ quam ſtudiorum varietatem, nec tantum fortunæ ductu inter vota dubia obvagatus ſum, ſed & favit animus erroribus meis, quamdiu ætas illos excuſabiles fecit. Nunc autem tandem par eſſe video, ut compeſcam calidos impetus, & certis veluti cancellis eos includam: quæ me res non minus quam Herculem illum Prodicium, de quo ſua-

ſuaviſſimè Xenophon noſter, inter conſiliorum diverticula fluctuantem exercet. Duo vero præcipuè ſunt, de quibus jam ſtatim aliquid mihi ſtatuendum erit: alterum, quo loco fortunam tentare velim, alterum, quod vitæ genus potiſſimum amplecti. Ac ut à poſteriore primum incipiam ὕστερον πρότερον ſcilicet ὁμηρικῶς, optimum erit ut de eo ex ſtudiorum meorum genere judicium facias: de quo nihil eſt neceſſe, ut ea tibi in mentem revocem, quæ pueritiam adoleſcentiamque noſtram aliquando occuparunt, cum ea minime ignores, modo memoriam excutias ipſemet illorum non modo mihi ſocius, ſed & rivalis. Nec aliæ fere occupationes meæ aliquot deinde annos poſt fuere, quam ut per florentiſſimos Græciæ Latiique campos inſtar apis vagarer, non ut febriculoſas aliquot obſervatiunculas ad grammaticam pertinentes, quod multi nunc faciunt, colligerem, ſed ut ſtylum ad ſcribendum proſa verſaque, nec minus linguam ad diſſerendum formarem, animum vero præclaris vitæ præceptis imbuerem, & ad civile commercium ſubigerem ac præpararem. In Hebraicis etiam, quorum tyrocinium ſub Tarnovii vexillo felix nobis fuit, eouſque progreſſus ſum, ut nec in Rabbinis plane ſim hoſpes. Quin & Syriacæ Arabicæq; linguæ rudimenta ſub magiſtris optimis Erpenio Lugdunenſi & Maronitis Pariſienſibus delibavi. Cæterum quod vernaculas iſtas linguas attinet, nemo me tam omiſſo putet animo, ut in Galliis verſans inter Gallos, aut in Italia inter Ita-

Italos, populos quippe tam cultos, mutus ſurduſque vivere voluerim. Britannicam quidem de induſtria neglexi: cujus me ita poſtea pœnituit, ut hanc pœnam ultro mihi indixerim, ut Polonicam addiſcerem, tum quod illius mihi futurus eſſet aliquis in Sileſia, imo in omnibus Imperatoris provinciis uſus, tum quod bella eſſet apud herum occaſio, qui quamvis in Sileſia habitet, prædium tamen & in vicina Polonia colit. Porro philoſophiæ ſtudium, quod ſine jactantia dictum velim, ita hactenus amplexus ſum, ut nullam illius partem reliquerim intactam, ſive notitiam magni illius veri per vaſtum naturæ ambitum diffuſi perſequatur, ſive ad conſectandum aliquod in vita bonum cupiditatem noſtram accendat: idque ſic, ut in omnium ſectarum tam veterum quam recentium placita liberrime inquiſiverim,

Nullius addictus jurans in verba magiſtri.

Quia tamen ſuperba eſt eruditionis oſtentatio, ex qua ad illius poſſeſſorem ſola delectatio, in publicum vero vix ullus redit fructus, pluſculum ſemper illi philoſophiæ immorari volui, quæ animum ad civiles vitæ functiones commodè & decorè obeundas excoleret. Quem in finem & jus, partim in natura poſitum, partim prout generis humani ac præſertim populi Romani ſuffragiis confirmatum ſcitisve auctum eſt, non omnino ocioſè ſcrutatus ſum, & varia diverſarum nationum inſtituta, partim ex omnis ævi hiſtoriis, partim curioſa rerumpublicarum noſtræ ætatis

Iu-

luſtratione in tot annorum peregrinationibus obſervavi. Ignoſce, mi Voglere optime, quod hæc tam putidè apud te velut modeſtiæ meæ oblitus decantem, homo alias ab omni oſtentatione alienus. Tu quo animo hæc tibi recenſeam vides, cujus erit exputare, quem portum mihi deligendum cenſeas, in quo tandem poſt tot jactationes anchoram figam. Quamvis enim hoc ſæpenumero ex occaſione aliqua dependeat, ſeu potius à Deo; qui quaſcunque vult occaſiones quovis tempore pro arbitrio ſuo ſufficere poteſt, vota tamen in manu noſtra ſunt, & votorum comes ambitus atque prænſatio; cui interdum eventus non infeliciter reſpondet. Ad ſcholas fateor me trahit conſuetudo & amor ocii literarii, in quo & ſemper aliquid legendo eruditior evadere, & ſcribendo fortaſſis nonnihil inclareſcere poſſim: qua vita nihil certe magis expetendum foret, niſi hoc haberet, quod plerunque cum Muſis ibi ſtrenuè algeamus, & dum famam quærimus foris, domi tantum non fame pereamus. Quocirca amici nonnulli magis auctores ſunt, ut ad rempublicam aſpirem, qui extemporali ingenio, & omnium, ut illi ajunt, horarum, amicitias magnatum, & per hos neſcio quas dignitates opeſque obvias promittunt: blanda certe illectamenta ei, qui nondum tam ſevera philoſophia obduravit animum, quam Crates ille Thebanus, qui aurum tanquam impedimento philoſophanti futurum in mare projecit. Sed vides, mi Vogle-

re, in quæ tempora nati ſimus, quæ tempeſtates tranquillitatem publicam paſſim infeſtent, & quid etiamnum ex alto nubes minentur; ut ſi unquam, nunc certe locum habere videatur illud λάθε βιώσας, quicquid etiam contra Plutarchus diſſerat. Opus eſt non modo multis literis, & maſculo plane animo, ſi quis hac tempeſtate rempublicam tangere velit, ſed & longa rerum experientia & prudentia non in umbra, ſed in ſole & pulvere educata. Sed nolo nimium iſtæc exaggerare, ne præjudicio ſinceritatem conſilii tui turbem. Quod locum attinet, in quo ſedem rerum mearum figam, ſcis, ut credo, quam amicam olim expertus ſim Britanniam, & quam ſplendidam mihi fortunam obtulerit. Et ſunt etiamnum in ea mihi amici, homines in aula gratioſi: per quos fortaſſis honeſtam conditionem affectare poſſem. Sed vides quid in Britannia agatur, & quorſum iſtic omnia jam inclinent. Faxit Deus, ut vanus ſit metus, qui nonnullos paulo ſuſpicaciores torquet; quem ipſe malim tantiſper penes Harpocratem eſſe, donec tempus veritatis pater certiora aperiat: nam ego quidem non deſino hactenus optima quæque ſperare. In Sileſia honeſta mihi conditio nunc eſt in manu: neque deſunt, qui me in vicinam invitent Marchiam, academici præſertim, quos longa conſuetudine mihi devinxi: & ut verum fatear, niſi bellici rumores iſtic turbarent affectum meum, non invitus amplecterer illas oras, in quibus tamdiu

diu bene mihi fuit, ut pene altera mihi patria videri poſſint. Nam ſi Ariſtophani credimus πατρὶς ἐστι ὅπου ἄν πράττῃ τις εὖ: quod Latinus Comicus ita extulit, *Patria eſt, ubicunque bene eſt.* At vero populares & cognati manus hic mihi injiciunt, & propemodum artificio aliquo id agunt, ut aut hic, aut in vicinia me detineant, neque deſperare jubent de gratia Regis, ſi modo pedem hic aliquandiu figam. Ego inter iſta conſiliorum plane incertus nec quid ſequar, nec quid fugiam ſatis acceptum habeo: & cum huc illuc more ſymplegadum variè agiter, in hoc uno conſtantiam ſervo, quod in nulla re hactenus mihi conſtem. Succurre tu quæſo, Vir præſtantiſſime, in partem curarum, & quid tandem ſtatuendum mihi cenſeas; ubi rem exactè exanimaveris, candidè expone: certe quocunque te inclinaverit judicii tui calculus, non parum momenti illi lanci accedet. Velim autem ut matures quantum fieri poterit reſponſum: nam ut moram hic diu traham, neque locus, in quo nunc ſum, ſtudiis meis perincommodus, neque ſumptus, quos cum duobus equis facio, permittunt: quanquam & hoc ipſum nimis quam moleſtum eſt, diu incertum animi pendere. Ego ſi qua in re viciſſim tibi fidem, ſtudium, operamve meam probare potero; tuus, ô amicorum ſumme, quid optes *Explorare labor; mihi juſſa capeſſere fas eſt.* Vale, & quoſcunque iſtic mihi velle intellexeris, eorum in me affectum commendatione tua fove. Dabam Crempis.

 M. RUA-

18.

M. RUARUS C. BERGIO.

REmitto tibi, Vir clariſſime, librum tuum ad diem dictum: quó vellem diutius mihi uti frui licuiſſet, plus enim ſine dubio ex illo profeciſſem. Nunc vix biduum in eo ponere potui, cujus maximam nihilominus partem aliæ quædam occupationes, partim conſuetæ, partim extra ordinem mihi oblatæ, abſtulerunt. Neque ſic tamen pœnitet, quod in eo legendo temporis impendi. Placuit mihi præter ingenii atque judicii acris veſtigia paſſim impreſſa, ſingularis illa moderatio, qua erga omnes alios in religione à te diſſentientes uteris: ſolis illis exceptis, qui moderationis exemplum ante omnes alios orbi Chriſtiano hoc ſeculo præbuerunt: quæ ſi in pluribus reperiretur, minus vulgo eſſet odiorum, minus anathematum, imo & minus tumultuum ac bellorum. Illud tamen miror, te, qui tam benignus es in eos quoque, qui quod è farina piſtum novimus, Deum eſſe credunt, & pro Deo venerantur, quo nomine idololatriæ rei jampridem à tuis peracti ſunt, (ne de aliis fœdiſſimis ſuperſtitionibus nunc quicquam dicam) in nos adeo immitem eſſe, ut omni nos ſalutis ſpe abjudices: quos utut errare credas, ſola tamen Scripturæ reverentia, ultra quam nihil audemus pro fidei dogmate recipere, cui eſto ut etiam ingenii

quæ-

quædam noſtri imbecillitas conjuncta ſit, in errorem delapſos agnoſcere poteras. Nam quod ad tuam illam Catholicam Scripturæ interpretationem attinet, ad quam nos aſtringere conaris, & quam nobis veluti Gorgona aliquam opponis, mihi nondum perſuades, ut in ea proram atque puppim omnium ad veritatem perveniendi conſiliorum agnoſcam. Aliter certe me docuerunt illi, quos nec tu ipſe genuinos cœleſtis veritatis præcones hoc ſeculo fuiſſe negabis: quibus nulla unquam religio fuit, ab antiquis & epidemicis erroribus diſcedere. Et quorſum uſque adhuc tantis lateribus contra Pontificios defenditur, Scripturam divinam in rebus ad ſalutem neceſſariis ſatis eſſe perſpicuam ei, qui mediocri ingenio præditus abſque præjudicio animi in timore Domini, conceptis ad eum precibus, lectioni atque meditationi ejus incubuerit; ſi, ut de vero illius ſenſu, cui ſalutem meam credam, poſſim eſſe certus, ad diffuſos omnium ſeculorum commentarios ac interpretationes confugiendum mihi eſt? Quid fiet ergo nobis miſeris, quibus neque nummi in tot libros emendos ſuppetunt, neque ocium ad legendum omnes, nec memoria ad retinendum, quæ legerimus? Illos vero nimium quam invidos, quorum ſcripta ſola pro canonicis adhuc reputavimus, qui quod ad ſalutem ſufficere poterat, noluerunt ita perſpicue literarum monumentis conſignare, ut iſta catholica interpretatione ſine ſalutis jacturâ carere poſ-

 ſemus,

ſemus, aut nos ſaltem non monuerunt, ut ex ea fidem noſtram ſuſpenſam haberemus! Non eſt, mi Bergi, ſeditio, ſed reverentia divini numinis, religioſe credere, quod exiſtimes Deum dicere, etiamſi neſcias an alii idem tecum credant, imo etiamſi ſcias, eos id non credere. Contra ſuperſtitio eſt indigna ea libertate, in qua nos Chriſtus collocavit, (*Nam pretio empti ſumus: quare ergo fiamus ſervi hominum?*) non audere quicquam ſapere præter majores ſuos, præſertim ſi Deum putes te auctorem ſequi, nec quicquam temere agas, ſed omnia probe diuque advocata divini Spiritus ope ponderes atque examines, quantum pro virili potes, nec alios aliter qui ſentiunt, ſuperciliofe deſpicias, aut condemnes. Nemo certe vitio verterit Zachariæ, aut Simeoni, ſi Scripturam veterem rectius intellexerint, quam plerique iſtius aut anterioris ævi. Laudem hanc tribuitis ipſimet Auguſtino, quod controverſiam de viribus humanis, divinaque prædeſtinatione melius quam antiquiores Patres, ſive Græci, ſive Latini, ex Scripturis explicuerit. Calvinus veſter, quam multa Scripturæ loca, & quidem ea ipſa, quibus præcipua quædam religionis capita alii potiſſimum inædificaverant, aliter atque antiqui expoſuit; injuria quidem eo nomine ab Hunnio Judaiſmi accuſatus, ſed à Paræo ſatis fortiter defenſus. Nec malè Beza veſter alicubi plus in antiquis illis conſcientiæ, quam ſcientiæ theologicæ agnoſcit. Neque eſt hoc antiquos de ponte dejicere,

cere, ſed ea cautione ipſos colere, cujus legem & verbis & exemplis ſuis ipſimet nobis poſuerunt; negare certe illam nobis non poſſunt, niſi ſe homines obliviſcantur. Ego quidem non dubito, ſi prodierit aliquando in publicum tuus hic liber, quod propter alia multa quæ in eo docentur, vehementer opto, extiturum aliquem ex illis ipſis, quibus tu te amicum ſignificas, qui te revocet ad primum illud reformationis euangelicæ caput τὴν αὐθεντίαν ſolius Scripturæ: quam adeo non modo maſculè, ſed & feliciter Lutherus propugnavit, ut non immerito alicubi, ſi bene memini, conqueratur Acontius, poſteriores ab illius veſtigiis receſſiſſe; qui ut nihil ſe ignorare oſtenderent, humanæ auctoritatis pannum divinæ purpuræ aſſuerunt. Hæc ita nunc in genere ad te volui: nam ut ea, in quibus tu nominatim bonos quoſdam viros perſtringere voluiſti, ſub judicium revocem, quod tu mihi permiſeras, ocium nunc non eſt, & ſi maxime eſſet, deſtitutus tamen iis libris, quos tu allegas, (tota enim bibliotheca mea alibi nunc hæret) vereor ne aërem nonnunquam ferirem. Sed de his erit fortaſſis alias agendi tempus: nunc illud te tantum rogatum velim, ut ſi me religione quadam prohibitus amare fortaſſis non poſſis, amari te tamen à me vehementem in modum, non modo ut virum eruditum, ſed etiam ut Chriſtianum, tibi perſuadeas. Deus ille pacis colluſtret animos noſtros gratiæ ſuæ radiis, ut ſi nondum idem plane

in omnibus ſentire poſſimus, quod fortaſſis vix erit hoc hominum ſeculo, feramus tamen mutuo alii aliorum infirmitatem, eamque quantum fieri poteſt ſublevemus, non odiis, neque ſuppliciis, ſed amore, hortatibus, argumentis, precibus denique ad communem Deum fuſis. Vale, Reverende Domine, & ignoſce tumultuariæ ſcriptioni. Dabam in Mœſtichiano ipſis Cal. Decembris Gregoriani, cIↃcIↃxxvi.

19.

C. BERGIUS M. RUARO.

Literis tuis, Vir clariſſime, debui confeſtim reſpondere: ſed procraſtinanti ſemel, ut fit aliæ ex aliis moræ inciderunt. Pœnitet me religionis tuæ, qui tractatum meum non integrè perlectum remittere, quam diutius ac promiſeras retinere malueris. Sed copiam ejus tibi iterum, ubi voles, faciam, permiſſa etiam utendi eo, donec attentius ſingula per otium examinare queas, poteſtate. De iis quæ laudas, ſi merito id facis, Deo, ſi humanitatis & benevolentiæ abundantia lapſus, tibi ago gratias multo maximas. Tantum mihi ſum conſcius, ea quæ doctè non potui, bono ſultem ac ſincero propoſito ſcriptiſſe: cui tamen ipſi quicquid deeſt, Deum ut benigne ac potenter ſuppleat rogo. Idem faxit, ut quamprimum aliquis majori auctoritate, majorique accuratione de hoc argumento utile ac ſalutare aliquid

aliquid doceat, vel antehac potius non obſcurè à multis tradita diſtinctius ac plenius paulo inculcet, atque ad ſtatum Eccleſiæ præſentem accommodet. Nam ego quidem iſtæc forte vel non editurus, vel non cito editurus ſum. Cæterum inter ea quæ reprehendis primum eſt, quod immitem me eſſe judicas, qui vos omni ſalutis ſpe abjudicem. Sed video te non vacaſſe legendæ quæſtioni ultimæ & quartæ. Inde enim intellexiſſes, multos judicio diſciplinæ ab externa communione excludi poſſe noſtra ſententia, (neque enim ex mea tantum opinione, ſed re cum aliis communicata, ſcripſi) de quibus tamen certitudinem fidei non habemus, quâ eos extra Chriſtum, & ſalutis ſpem eſſe audeamus aſſerere. Fratres multos appellamus, quos ſuſpicamur hypocritas: appellamus & hæreticos nonnunquam, de quorum pietate non prorſus deſperamus. Non addo plura, fortaſſis enim non gravaberis ſcriptum illud totum perlegere, quod properanti non licuit. Ludis deinde, & interpretationem Catholicam confers Gorgoni. Addis nondum tibi perſuaderi, ut in ea proram atque puppim omnium ad veritatem perveniendi conſiliorum agnoſcas. Sed neque nos id volumus. Iterum me accuſo, qui non amplius retinendi ſcripti ſpatium, idque per ocium perlegendi facultatem conceſſerim. Hoc ego fateor, omnes ex plebe noſtra, vel etiam doctis Theologiæ non vacantibus, non eſſe idoneos, ut objectiones

veſtras ſolvant, vel argumenta ſua defendant: nam (quod Auguſtinus in lib. de util. cred. ni fallor de Manichæis olim uſurpavit) objectiones veſtræ quidem ſunt populares, quibus dogmatibus noſtris illuditur, reſponſiones autem ſub difficiles, quas non niſi doctiores & ingenioſiores ſatis intelligunt, & non niſi otio abundantes ac diligentes addiſcunt. His igitur ſatis eſt, ut dogma quod audiunt ſecurum & tutum eſſe intelligant, & quod vocationi ſuæ temporis ſuper eſt, doctrinæ controverſiâ carentis, & pietatem magis magisque ædificantis ſtudio impendant potius, quam ut diſputationum tricis ſeſe involvant, & ex judicandi de controverſiis præſumtione naſuti ac contentioſi magis quam pii fiant. Hujus ſecuritatis nullum popularius, facilius, aut certius argumentum video, quam interpretationem catholicam: idque ex tractatu ipſo ſatis eſſe manifeſtum exiſtimo. Ut tamen divinum ſit dogma, ex manifeſta Scripturæ dictione, aut legitima conſequentia, tanquam apodixi theologica habere fateor. Ne miracula quidem olim cauſa erant, ut Chriſti & Apoſtolorum dogmata divina eſſent, ſed Scripturæ quas allegabant. Multi tamen miraculis adducti pie ac firmiter credebant, quæ ex Scripturis contra verſutiam Rabbinorum non ſatis potuiſſent defendere. Noſtros allegas, qui perſpicuitatem Scripturarum aſſerant in neceſſariis ad ſalutem. Dixi & ego, quæ abſolutè & ſcitu & creditu ſint neceſſaria ad ſalutem,

talia

talia eſſe, ut omni inter Chriſtianos controverſiâ careant. Hoc non impedit, quo minus aliqua ſint, quæ ſine vulnere Eccleſiæ & contendendi temeritate negari nequeant, etiamſi ego forte ex Scripturis illa defendere non prorſus propter imperitiam queam. Poteſt aliquod revera divinum eſſe dogma, quod apodixi theologica aut bona conſequentia demonſtretur, cujus tamen negatio non excludat ab Eccleſia. Poteſt & externum aliquod argumentum eſſe, quod certitudinem moralem faciat de contendendi libidine ac pertinacia in contradicente. Hæc autem moralis certitudo ſufficit ad judicium diſciplinæ. Tantum eſt, quod in præſenti tractatu quæſitum fuit. Quid fiet, addis, nobis miſeris, quibus neque nummi, nec ocium, nec memoria ad legendos omnes veteres? Sed falleris, ſi me huc ire ſuſpicaris, qui paupertati, & tarditati, vel ſi mavis ignaviæ meæ præſidium hac via paratum eo. An non enim ſolicitè inter requiſita interpretationis ſeu conſenſus catholici poſui, ut eſſet notorius. Notorium autem (ut intelligere potuiſti, vel ſi obſcurè ac breviter dictum eſt, clarius inpoſterum dicetur) eum voco, quem cogatur etiam adverſarius agnoſcere, niſi manifeſtè impudens eſſe velit. Ita Socinus, quicquid de aliis dicat, in hoc ſaltem fatetur omnes quorum ad nos ſcripta pervenerunt conſenſiſſe, extitiſſe Chriſtum ante mundum conditum. De homouſia quanquam conſenſum eundem plane à nobis eſſe confido

ſido, tamen non allego contra vos, quia aliqua ſaltem ſpecie unius atque alterius ſententiam in dubium vocatis. De hac enim controverſia judicandi alia principia in tractatu adjecta ſunt. Deinde quanti quæſo eſt laboris Ignatium, Irenæum, Juſtinum pervolvere? Si ex horum aliquo non manifeſtè patet dogma, jam quodammodo deficit notorietas & univerſalitas conſenſus, quæ requiſita fuit: præſertim ſi ab aliis etiam reliquorum conſenſus in dubium vocetur. At ſi quam Scripturæ interpretationem notoriè omnes quorum ſcripta ad nos pervenerint, approbent, ſi multos in ejus fide pietatem, conſtantiam, fortitudinem Deo debitam præſtitiſſe intelligam, nunquam tam ſpecioſum argumentum afferes, quod metum peccati, metum præſumtionis de ingenio & conſequentiis meis, violatique præcepti, quo idem ſentire jubemur, mihi adimat, ſi ad vos acceſſerim. Quapropter omnis de hoc capite controverſia iſtuc redit: cum ab una parte militet interpretatio & intelligentia Scripturæ, ſubnixa notorio conſenſu omnium doctorum Eccleſiæ primitivæ, quorum ad nos ſcripta pervenerint, (horum enim conſenſus etiam ſequentium temporum teſtimonium includit) quosque nemo impietatis ſine impietate accuſare poſſit, ab altera autem parte militent conſequentiæ privatæ, quas ego non poſſim ſolvere, an his aſſentiri tenear? an non cum laude modeſtiæ, vel ſaltem minori peccandi periculo illi aſſentiar?

Nam

Nam ſi non teneor, quæ ſit ſtultitia aut temeritas, à piorum veterum unitate tam manifeſta cum plerorumque Chriſtianorum ſcandalo diſcedere. Si vero teneri me probaveris, tum demum illam tecum ingrediar diſputationem, an conſequentiæ tuæ tales ſint; ut reſponſionibus meis elidi nequeant. Ad alia; quæ ſcripſiſti, quid reſponſurus ſim, facile ex his opinor ſuſpicari potes. Hoc ſaltem addo, non eſſe, quod metuas, ne ex noſtris aliquem, ſi mea edam, adverſarium habeam, (ita enim ſignificas) quando poſt Vincentium Lirinenſem, etiam Regem Angliæ, Caſaubonum, & Kemnitium præcipuos ſententiæ meæ authores habeo. Addo & D. Collegas meos: qui in rei ſubſtantia conſentientes, quod in cæteris monent gratus accipio. Amari autem me (quod poſtremo rogas) à te non tantum patior; verum ipſe te quoque propter multas cauſas & magnifeci & amavi hactenus, & impoſterum amabo, qui ſciam Apoſtolum non pro hoſtibus haberi voluiſſe, quos ad communionem admitti vetuerat. Etiam pater ſæpe filios eſſe negat, quibus ex animo conſultum cupit. Si certo ſtatuerem, mi Ruare, fieri rem Deo placentem, Eccleſiæ utilem, piis ſalutarem, ſi tuis me adjungerem, videres me non incertum hoc vitæ miſerrimæ momentum, ſed quod æternum eſt cogitare, nec hominibus, quorum maxima pars ſtulti, ſed iis, quos non videmus, qui & præſentiores, & numeroſiores, & ſapientiores

tiores longè ſunt, placere cupere. Eodem affectu ſi tu quoque es præditus, (rogo autem Deum, ut eum & nobis, & omnibus Chriſti nomine gloriantibus potenter magis magisque inſpiret) certus ſum, ſimul atque intellexeris, quam credere forte ſatis firmiter vel defendere non poſſis ſententiam ſaltem tutam eſſe, ſeu periculum ſalutis per ſe non continere, facturum eſſe, quod ad pacem cum Eccleſia ſeculorum omnium pertinet: ut quod nondum credis, ſaltem non neges publice nec impugnes: & laborem quem contentiones nobis ſuffurantur, iis potius urgendis tribuas, quæ contentionum vulnera nulla infligunt, & ad pietatem præſentiorem efficaciam habent. Hoc ubi factum fuerit, planior deinceps via erit, ad conſiderandas privatim & ſine ſcandalo dubitationes, quæ forte remanſerint. Neque ego hæc ita dico, ut me inter tacentes potius quam inter credentes dogmata de quibus inter nos diſputatur haberi velim. Sed ut moderationem intelligas, quod fratres eos ſi non pronunciare publicè, ſaltem accedentibus aliis pietatis ſignis, in corde meo judicare auſim. Nam ego quidem non tantum non impugno noſtra, ſed & defendo, ubi uſus videtur: & in veſtrorum argumentis, quæ quidem hactenus cognovi, nihil minus quam difficultatem aut acumen miror. Sive quidem illud jure fit, ſive imperitiâ meâ. Sed de ea re tum viderimus, ubi in communi illo atque populariori argumen-

to

to aliquid concluſum fuerit: tum diligentius inquiram, ubi me ex conſenſu cum aliis piis, in periculo ſalutis eſſe didicero. Sed video, me magis quam volebam prolixum fuiſſe. Tu quæſo ignoſce lituris, libertati, & ſcriptioni tumultuariæ, qua te ad ſimilem familiaritatem invitatum volo. Deus nos gratioſè illuminet, & tandem Eccleſiæ vulnera ſua potentia & benignitate conſolidet. Vale feliciſſimè, Vir clariſſime, & Nobiliſſimos Dominos à Sack officiocioſiſſimè ex me ſaluta. Dabam Francofurti VI Dec. cIɔIɔcxxvi.

20.

M. RUARUS C. BERGIO.

NOn erat, Vir clariſſime, quod te de literarum tarditate excuſares: nec enim ejus generis ſunt literæ noſtræ, ut in certum diem debeantur: quamque multa interveniant, quæ mentem huic officio intentam, ad alias, utut non meliores, magis tamen urgentes curas avertant,

Scimus, & hanc veniam petimuſque damuſque viciſſim.

Quin ut ſcias, quam nihil in iſto peccato peccati agnoſcam, exemplum tuum imitari volui: nec enim vereor, ne mihi regeras illud Poëtæ,

Exemplo quodcunque malo committitur, ipſi Diſplicet auctori.

Sed extra jocum: quod libro tuo non diutius uſus

uſus ſim, me quidem non minus quam te pœnitet, cum intelligam id per te mihi licuiſſe. Interea malo religionem meam accuſari, quam requiri. Copiam illius iterum fortaſſis à te petam, cum videbo non minus id tibi tutum, quam mihi fructuoſum fore: nam ut tabellario vili denuo committam librum, cujus nullum credo habes apographum, id vero nimium tot noctium lucubrando impenſarum periculum mihi videtur: quo quidem impunè nuper me defunctum tanto magis gaudeo, quanto major indies rumor de viarum ſubſeſſoribus his in oris increbreſcit. Mirari me dixeram, te, qui in eos, quos alii tuæ ſortis Theologi idololatriæ reos jam pridem egerunt, plus ſatis benignus es, in noſtam ſævam vibrare ſententiam, ut omni nos ſalutis ſpe abjudices. Reſpondes tu, multos judicio diſciplinæ ab externa communione excludi poſſe; de quibus tamen certitudinem fidei non habeas, qua eos extra Chriſtum, & ſalutis ſpem audeas aſſerere. Si generali hoc effato noſtram quoque cauſam comprehendere voluiſti; (quo enim fine id alias attuleris non video) gratiam tibi habeo, & aquæ nonnihil aſperſum mihi ſentio poſt tam dirum carmen, quo me prius veluti ſulmine perculiſſe videbaris. Interea miror nonnihil illud diſciplinæ veſtræ judicium, quæ ſibi eccleſiam depoſcit ipſis cœlis inculpatiorem, quæ tanquam hæreticos & ſeditioſos proſcribit eos, de quibus non plane certi ſitis, eos extra Chriſtum eſſe. Quanto mitior

mitior Marcellinus, juriſconſultus, qui in re dubia benigniorem interpretationem ſequi non minus juſtius, quam tutius eſſe pronunciat. Id quod in pœnalibus cauſis imprimis locum habere diſerte affirmant Paulus & Hermogenianus. Ergo ad Theologos hoc non pertinet fortaſſis, quod inquit Ariſtoteles (*Probl.* 13.) ſi modo illius ſunt Problemata, quæ nomine illius circumferuntur, *Quilibet noſtrum nocentem crimine potius abſolvat, quaſi ſit innocens, quam innocentem condemnet, quaſi nocens ſit:* quibus mox rationem hanc ſubjungit, *nam cum quis dubitat, illud eligendum eſt, in quo minus peccatur.* Sed fortaſſis commodius mentem tuam ea de re aperuiſti in illis quæſtionibus tractandis, quas allegas. Itaque iſtuc me reſervare malo. Cum interpretationem catholicam tanquam Gorgona à te nobis objici dixi, luſiſſe me credis in re ſeria. At quid hoc aliud eſt, cum ad illam prolatam cogis nos obmuteſcere, etiamſi divinæ literæ aliud nobis dictare videantur? An non hoc eſt, omnem & rationem & ſenſum nobis adimere, cum id nos credere jubes catholico hominum, quos divinus ſpiritus mendaces pronunciat, conſenſui, cui omnis & ratio & ſenſus δἰς διὰ πασῶν repugnat? Negas deinde, te aſſerere unicam ad verum perveniendi viam eſſe, ſi catholicam tuam interpretationem ſimpliciter admittamus: & tamen confeſtim addis, eos, qui de induſtria animum ad Theologiam non appulerunt, ſatius facturos, ſi ſine diſquiſi-

tione ulteriori catholico conſenſui acquieſcant. Sed quæſo te, mi Bergi, ſi is, qui dies noctesque Theologiæ ſacris operatur, improbo ſtudio, & ſolicita meditatione, interpretationem aliquam nonnullorum Scripturæ dictorum excogitaverit, quæ, etiamſi & collatione aliorum locorum, & rationibus ſatis illi firmata videatur, catholicæ tamen repugnet, an pateris, ut illam tandem amplectatur? Non pateris certè. Verba enim tua ſunt in quæſtione octava tractanda expreſſa, *Interpretatio, & conſequentia ex Scripturis ſumta, quæ catholica non ſit, non excuſat conſcientiam, contra conſenſum priorum interpretum.* Itaque ſi de verbis argutari nolumus, an non eo res tibi redit, quo dixi, proram atque puppim omnium ad verum perveniendi conſiliorum in eo te conſtituere, ſi catholicam tuam interpretationem ſine ullo ſcrupulo admittamus? quo ipſo, quantam Pontificiis feneſtram aperias, etiamſi tu id neges, res ipſa nimium loquitur. Subjungis paulo poſt, *Ne miracula quidem olim cauſa erant, ut Chriſti, & Apoſtolorum dogmata divina eſſent, ſed Scripturæ, quas allegabant.* Eſto ſanè: quanquam mihi vel propter illa ipſa miracula perſuaſiſſimum eſt, illa quoque Chriſti & Apoſtolorum dogmata divina eſſe, quæ nulla ab ipſis Scripturæ veteris (Novam enim ipſimet condiderunt) allegatione confirmata ſunt, ac ne confirmari quidem potuerunt, niſi in genere, cum prioribus ſeculis tacite Novi fœderis perfectioni reſerva-

ſervarentur. Interim nego, eaſdem ineſſe vires catholico tuo conſenſui, quæ miraculis, ad demonſtrandum quid verum ſit in religione nec ne. De his enim conſtat luce meridiana clarius, neminem ea potuiſſe edere, niſi Deus illi adeſſet, ut non ſuo tantum, ſed totius pene populi nomine fatetur Nicodemus, adeo ut in Spiritum ſanctum eos deliquiſſe Dominus innuat, qui illa ſequiori virtuti auſi ſunt adſcribere. At conſenſus ille tuus Catholicus, & in falſo eſſe poteſt, & certe fuit vel ad miraculum, ut multi jam agnoverunt, atque utinam ne nunc eſſet: quod fortaſſis dies aut certe Deus aliquando reteget. Scripturarum perſpicuitatem concedere te ais in omnibus, quæ abſolutè ad ſalutem ſunt neceſſaria. Sed negas id impedire, quo minus aliqua ſint, quæ ſine vulnere Eccleſiæ, & contendendi temeritate negari nequeant, etiamſi tu forte ex Scripturis illa defendere non prorſus propter imperitiam queas. Sed nec ego id inde me deduxiſſe memini: ſed hoc tantum, cum Scripturæ in omnibus ad ſalutem creditu neceſſariis adeo ſint perſpicuæ, nihil eſſe neceſſe, ut ad diffuſos omnium ſeculorum commentarios confugiam, quo mihi in his talibus de vero illorum ſenſu liqueat. Definis deinde notorium conſenſum; eumque à vobis ſtare Socinum ipſum ſatis agnoſcere ais. Sit ſane: ſed quomodo idem agnoſcemus cæteri, niſi æque ac Socinus omnes illos ſcriptores, quorum teſtimoniis id conſtare poteſt, volutaveri-

 mus:

mus: quod utique non eſt cujusvis eorum, qui ad cœleſtis regni hæreditatem aſpirant. Nam ut Socino ſimpliciter aliquid affirmanti ex antiquitatis hiſtoria clauſis oculis credam, nemo me cogere poteſt, tu etiam ſine dubio vetabis. Sed addis, *non magni eſſe laboris, Ignatium, Ireneum, Juſtinum, pervolvere: & ſi ex horum aliquo non manifeſte pateat dogma, jam quodammodo deficere notorietatem & univerſalitatem conſenſus, quæ requiſita fuerit.* At quid, ſi de dogmate aliquo controverſia ſit, de quo illi nihil literis tradiderunt? nec enim de omnibus, quæ ad ſalutem creditu neceſſaria ſunt, eos ſcripſiſſe cuivis, ni fallor, eorum ſcripta legenti conſtare poteſt. Tunc ergo me ablegabis ſcilicet ad Tertullianos, Arnobios, Cyprianos; Lactantios, forſan & ad Athanaſios, & neſcio quos alios, ὡς ναῦς μετ' μιᾶς πάντας ἄγει. Deinde, ut deficiat univerſalis conſenſus, ſi quod illi dogma non doceant, an ſtatim agnoſcetur, cum id illi docebunt? Si enim, ut Vincentius tuus Lirinenſis definit, dogma catholicum eſt, quod ubique, quod ſemper, quod ab omnibus creditum fuit, parum profecerim in catholici dogmatis notitia, etiamſi tres illos quos nominas vel ad unguem teneam. Si dicas te conſenſum catholicum non diutius urgere, quam intra duo prima ſecula, quibus Ignatius, Irenæus, Juſtinus floruerunt. Primum (ut non regeram, quam adulterata Ignatii ſcripta ad nos pervenerint, quod viri veſtrarum partium doctiſſimi jam

pridem demonſtraverunt, & Irenæi maximam partem nos tantum ex interpretum habere fide, quæ quam lubrica primis quoque ſeculis Chriſtianiſmi fuerit, vel unus Ruffinus manifeſto nobis documento eſt) reſpondeo, nondum hinc perfici, omnium Eccleſiæ doctorum, qui duobus iſtis ſeculis vixerunt, eandem, quæ iſtorum, ſententiam fuiſſe: ut proinde ne iſtorum quidem ſeculorum conſenſum obtendere ex iſtis tribus poſſis. *Quid iſti Patres ſenſerint, quorum libri extant, tenemus: quid innumerabiles alii, de quibus nihil accepimus, tradiderint, non tam facile poſſumus exiſtimare:* agnoſcis, ut opinor Witakeri veſtri verba, ne tu me pari ratione, qua Socinum alicubi ad eundem modum reſpondentem, excipias. Quanquam utut cæteri, qui iſta ætate Chriſti nomen profeſſi ſunt, nihil ad poſteritatis memoriam de ſuo ſenſu reliquerint; non tacuerunt hoc illi ipſi, quorum ſcripta extant, fuiſſe tunc temporis, qui de illis controverſiis, quæ nunc inter nos agitantur, aliter atque ipſi ſenſerint: quos ſi tu, quo nihilominus conſenſum tuum catholicum ſartum tectum præſtes, extra Chriſtianiſmi fines relegas, nimis manifeſtè τὸ ἐν ἀρχῇ petis. Deinde quæro, quis iſtos fixit veritati terminos? quis duo ille prima ſecula ab omni errore abſolvit? An non Eccleſiaſtica hiſtoria ſatis teſtatur, nonnullas opiniones portentoſas jam tum inter eos, qui nomen Chriſto dederant, invaluiſſe? Quin ut verum fatear, res ipſa

ipſa docet, nonnullos poſterioris ævi acutius in enodandis Scripturis verſatos: & ut de noſtra ætate dicam, valde me pœniteret Calvini veſtri, ac Bezæ, ſi nihilo ſolidius ſacras literas interpretarentur, quam video illos ipſos, quos tu mihi obducis, feciſſe. Unicum hoc fortaſſe obtendes, habuiſſe eos, qui Apoſtolis proximi vixerunt, veluti per manus traditas ſententias, quibus ad illorum mentem Scripturæ dicta quam commodiſſime explicarent. Fateor ſane, non eſſe nihil, quod dicis: ſed non tantum illi tribuo, ut etiamſi mihi conſtet de ſententia iſtorum bonorum Patrum, credere cogar, ab Apoſtolis eam ad illos indubitatè manaſſe, neque liceat mihi illam ad obruſſam Sacrarum literarum rectæque rationis exigere, & ſi ab illa deflectere mihi videantur, cum bona illorum venia ſuſpendere aſſenſum, aut ad meliorem transferre.

Ne quid enim dicam de eo, quam pugnantes opiniones de celebratione Paſchatis eadem illa ætas ab Apoſtolis ad ſe fluxiſſe jactaverit, quarum alteram confictam fuiſſe credibile eſt: quas & tanti fecit Victor Romanæ eccleſiæ Epiſcopus, ut excommunicationis fulmen in Aſiaticos, qui tamen Johannem ſententiæ ſuæ auctorem perhibebant, intorſerit. Ut non allegem alia multa, in quibus veteres iſtos erroris arguunt Centuriatores Magdeburgenſes aliique veſtrarum partium eruditiſſimi viri. Quotus quisque amabo antiquorum chiliaſtarum ſomniis non fuit dementatus?

tatus?

tatus? Et ita illa ſuaviter ex Scripturis tuentur, ut auſint etiam affirmare, presbyteros quosdam, qui Johannem diſcipulum Domini viderint, meminiſſe ſe ab eo audiviſſe Domini ſuper iſtis ſermonem, Judaicis fabulis non abſimilem; quem, ſi tanti eſt, videas apud Irenæum licet. Quin & idem Irenæus Chriſtum ad quinquageſimum ætatis annum perveniſſe exiſtimat, errore pene dicam puerili; quem ne illius ſolius putes, addit, præter Euangelium id teſtari omnes ſeniores, qui in Aſia apud Johannem diſcipulum Domini convenerunt, qui id eis tradiderit, imo nonnullos eorum non modo à Johanne, ſed ex aliis Apoſtolis dixit eadem audiviſſe. Si in iis, quæ ad hiſtoriam pertinent, tam turpiter nobis imponit traditio ab Apoſtolorum ore, ut jactatum fuit, adhuc calida, quamvis in vicinitate temporum pluſculum momenti ponere ſoleant, qui rerum geſtarum fidem in hiſtoriis examinant; quid de explanatione dogmatum ex Scripturis dicemus, in qua quilibet ingenio ſuo liberius indulgere ſolet? Non diu eſt, ex quo vivere deſiit Lutherus, & tamen quot in ſententias jam diſceſſerunt, qui ſe eum omnes ſequi gloriantur. Habemus enim in caſtris Lutheri Flaccianos, Melanchtonianos, Brentianos, Huberiſtas, Hofmannianos, Arndiſtas, Gieſſenſes, ac Tubingenſes adverſis inter ſe armis concurrentes, & nonnullos aliis ita infeſtos, ut tanquam milites ære dirutos Chriſti ſummi Ducis favore ac benig-

nitate indignos judicent. In omnibus iſtis familiis multos fuiſſe, atque etiamnum eſſe viros bonos exiſtimo non minus quam eruditos, quique nihil minus cogitent, quam ut alienas Luthero opiniones affingant: & tamen ut verum illius ſenſum ſinguli teneant, fieri non poteſt, cum adverſa fronte inter ſe pugnent. Ut minus mirari poſſimus, ſi bonis illis Chriſtianis, qui Apoſtolos proxime conſecuti ſunt, ſimile quid contigerit: præſertim cum Chriſtiana dogmata ab initio non ita ut hodie in templis ac ſcholis publicis paſſim à viris eruditis docerentur, ſed in obſcuro plerunque ſerperent, inter homines ſimplices ac credulos, qui non ita ſcrupuloſe fortaſſis, ut nos hodie facimus, omnia expendebant. Quod ſperas te, etiamſi librum tuum in publicam lucem proferas, neminem ex iis, quibus te amicum profiteris, adverſarium habiturum; per me quidem ea tibi ſpe ſecuro eſſe liceat, at tutus ut ſis etiamnum ambigo. Scio quid Britanniæ Regis nomine Caſaubonus (ut alia illorum ſcripta taceam) Cardinali Perronio obtulerit in eam ſententiam, quam tu ſequeris. Sed nec illud ignoro, ex quo Perronii reſponſio prodiit integro libro fuſe deducta, fuiſſe ex veſtris in Gallia, qui putaverint opportunam utrique mortem cecidiſſe, cùm ad vadimonium obeundum cogi jam nequeant. Ut ergo tibi dem, Regem Britanniæ, & Caſaubonum, ut Chemnitium quoque, & ſexcentos alios; non deerunt

tamen

tamen alii, qui cauſam hanc Chriſtianæ libertatis contra jugum Patrum validis argumentis agant. Velim te vidiſſe, (& fortaſſis vidiſti) quæ Robertus Parkerus vir, ut apparet, eruditus ex illorum genere, quos in Britannia Puritanos vocant, in libro de politia eccleſiaſtica de hoc argumento ſcripſit contra iſtos, quos vocat Hierarchicos: cujus ſecundus liber fere totus in refutanda tua ſententia conſumitur: quem ſi habere iſtic non potes, & ſi tanti videtur, à me commodato ſumere potes. Quod oblique me hortaris, ut quod ad pacem, & unitatem cum Eccleſia ſeculorum omnium pertinet, curæ mihi habeam, ac quod nondum credo, ſaltem non negem publice, neq. impugnem: ego vero, mi Bergi, quantopere pacem exoptem colere cum omnibus, in quibus aliquid video Chriſti, vel ex eo tibi manifeſtum eſſe poteſt, quod amicitiam cum multis religioſe ſervem, quos capitales eſſe hoſtes ſcio illius ſenſus, quem ego in religione ſequor. Et vide quæſo, quanto latius pateat meus hic, ut ita dicam, Catholiciſmus, quam tuus, qui homouſianos tantum, ac ne eos quidem omnes, cum inter eos fuerint olim hodieque ſint non pauci à vobis pro hæreticis damnati, in amicum fœdus recipis: cum ego non illos modo, ſed & alios omnes, qui quidem capita Chriſtianæ fidei, quæ pauciora ego longe, quam tu, eſſe cenſeo, teneant, & vitam ſecundum regulam Euangelii componant, fratres ſalutem. Nec vero ita mihi prurit animus

libidine vulgandi ea, in quibus me aliis rectius ſentire credo, ut à me tranquillitati communi ullum ſit periculum: nec etiamſi vera ſint quæ ſentio, tanti me eſſe puto, ut Chriſtiana ſalus vocem meam propterea in publico requirat. Ultro me ad diſputationem in campum prodiiſſe vix quiſquam dixerit. Invitatus ab aliis modeſtè ſenſum meum aperui, quod religioni mihi ducerem, diſſimulare animi mei conſcientiam apud eos, quos crederem bono conſilio vel mei vel ſui profectus cauſa in eam inquirere, aut quibus ea eſſet auctoritas, ut id pro jure ſuo à me exigere poſſent: nam apud alios etiam interrogatus nonnunquam alio derivare ſermonem ſoleo, memor illius interdicti, ut ne porcis margaritas projiciam. Veriſſimum credo, quod Remonſtrantes in aurea illa præfatione, quam Confeſſioni ſuæ præmiſerunt, inquiunt: *Nunquam tantum prodeſſe poſſe non neceſſariæ veritatis notitiam, quantum publicè privatimque nocere atque obeſſe poteſt importuna ac inverecunda illius inculcatio.* Tecum ſentio, *longe præſtare laborem, quem contentiones nobis ſuffurantur, iis potius urgendis tribuere, quæ contentionum vulnera nulla infligant, & ad pietatem præſentiorem efficaciam habeant.* Sed video idem mihi accidere, quod accidiſſe tibi quereris, ut præter opinionem longius ſcribendo provectus ſim: quod nolim contendendi ſtudio factum putes, à quo ſane alieniſſimus ſum, ſed pio quodam veritatis amore: quo, ut omnia tibi conce-

dam,

dam, nec te, nec quopiam alio, inferior videri cupio. Adſit nobis Dominus Jeſus Spiritu ſuo, greſſusque noſtros regat, ut per veſtigia illius contendamus ad beatas illas ſedes, in quibus ea, de quibus nunc miſeri inter nos anxiè diſceptumas, tanquam in clariſſima luce propoſita, ſine ullo errore contuebimur. Salutem à te miſſam redire ad te jubent nobiliſſimi Sacci cum fœnore. Dabam in Mœſtichiano, a. d. v. Eid. Januar. Gregor. cIↃIↃcxxvii.

21.

C. BERGIUS M. RUARO.

Secundis tuis literis, Vir clariſſime, tanto forte diligentius me reſponſurum putas, quo ſerius: ſed nolo vel te, vel me, multis fatigare, hoc præſertim tempore, quod orandi magis, quam diſceptandi nobis neceſſitatem imponit. De aliis plura forte colloquemur, ſi coram agendi facultas aliquando rurſus conceſſa fuerit: illud unum monere lubet, quod nihil de eo, de quo ego unicè quæſieram, reſponſum perſpicuè in tuis vel invenire vel intelligere potuerim. *Quæritur enim, ſi interpretatio & intelligentia Scripturæ ſubnixa notorio conſenſu, vel (ſi quis in voce notorii forte nimium argutetur) tali ſaltem, de quo perſuaſus ſim in conſcientia, & de quo quivis alius, niſi ſtuporem aut negligentiam manifeſtè affectet, perſuaderi faciliime poſſit: ſi inquam interpretatio* *Scrip-*

Scripturæ ſubnixa tam perſpicuo conſenſu omnium doctorum Eccleſiæ primitivæ, quorum ad nos ſcripta pervenerint, quoſque nemo impietatis ſine impudentia accuſare poſſit, militet ab una parte, ab altera contra conſequentiæ privatæ, quas ego forte non poſſim ſolvere, utrum ego tum his prorſus aſſentiri tenear, an illi potius cum laude aliqua modeſtiæ, vel minori ſaltem peccandi periculo aſſentiri queam? Mea quæ ſit ſententia intelligis. Contra eam nullam ex literis tuis objectionem colligere potui, niſi *quod hoc modo magnam Pontificiis feneſtram aperiri, etiamſi ego id negem, res ipſa nimium loquatur.* Ego vero etiam nunc conſtanter id ipſum nego: imo colligens porro, non eſſe neceſſaria creditu, in quibus de conſenſu veterum valde probabilem dubitandi cauſam allegare poſſumus, dogmata de primatu papæ, indulgentiis, invocatione ſanctorum, transſubſtantiatione & ſexcenta alia, protinus ex numero catholicorum dogmatum relegatum iri dico. Quæ ſuſpicari potui, in quibus noſtri ab interpretatione notoriè catholica receſſiſſe videri queant, de iis ſufficienter, ut opinor, reſpondi quæſtione octava tractatus mei. Sed fac ſane dari aliqua, in quibus diſſenſum noſtrorum excuſare nequeamus: aperte profiteor, modo cætera pontificii remittant (quod nunquam futurum eſt) in his me conſenſum ilico complexurum eſſe. Imo ſi propter illas propriè ſententias, quæ manifeſta & conſentiente piorum veterum interpretatione firman-

firmantur, diſceſſio facta eſſet, accuſarem noſtros. Nunc quando propter recentes errores eosque intolerabiles diſceſſum eſt, malo etiam in cæteris cum noſtris conſenſum colere, quam dum veritatem in rebus levioribus affecto, ab his diſſentiens, quibus novum pariter atque intolerabilem errorem, quem pro articulo fidei obtrudant, objicere non poſſum, majus in hiſce offendendis, quam in illorum interpretationibus relinquendis, peccandi periculum ſubire. Quæ ſub finem epiſtolæ ſcribis favere videntur meæ ſententiæ, ác ſpem profecto de pietatē tua non levem faciunt. Laudant etiam Leidenſes illa Remonſtrantium verba, *Nunquam tantum prodeſſe poſſe non neceſſariæ veritatis notitiam, quantum obſit importuna inculcatio*: praxin tantum in ipſis deſiderant. Eſt vero importunum, quicquid ad bellum eccleſiaſticum, eos præſertim, quos ante nos invenimus, errantes de re non prorſus neceſſaria concitat. Scio tutam eſſe ſententiam, quæ tanto piorum conſenſu celebrata eſt: abſit à me ut contra eam, quamvis erroneam noſſem (quod tamen longe ſecus eſt) bellare velim. Quid præceptum nobis putamus, quando tam ardenter paſſim obteſtatur Apoſtolus, ut idem ſentiamus, idem loquamur? an ut tum denique conſentiamus, ubi rationibus convicti fuerimus. Hoc vero non eſſet extinguere certamina, ſed accendere: quivis enim ſuæ rationi pluſculum fidens, alios omnes ſecum ſentire volet.

Illud

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Illud igitur vult, ut noſtris ipſorum ratiociniis maxime diffidamus, ut conſideremus, non quid acumini noſtro magis reſpondeat, ſed quid ad pacem faciat eccleſiæ; nihilque contra alios dicamus, niſi quod conſcientia contra propriam quaſi voluntatem, & manifeſta rei dicendæ neceſſitas, ab invitis extorqueat. Fingamus erroneam eſſe ſententiam de æterna divinitate Filii & Spiritus ſancti. Eſto. Pauca ſunt neceſſaria prorſus ad pietatem: ad hanc illa, quamvis erronea, quæ nec martyribus olim nocuerunt, nec nobis nocebunt, torqueamus, ut ex ſuo ipſorum ore ſuisque verbis ſervos fideles excitemus, confundamus infideles. Deus eſt Chriſtus. Tanto magis humilitatem admirare, caritatem imitare, expaveſce judicium. Deus eſt Spiritus ſanctus. Tanto timidius tecum ipſo, qui templum illius es, agito. Non tu illius es ſacrarium, ſi in his vel illis ſordibus volutatum videro. Quem contriſtes cogita. Hac inculcatione atque accommodatione quamvis erroneorum (ita enim finximus) dogmatum multo plus agemus, quam ſi neſcio qua ſpe Turcicæ aut Judaicæ converſionis, Chriſtianos interim quaſi bello civili commiſſos à pacata pietatis meditatione abſtrahamus. Ipſa imo concordia noſtra (ſicut primorum inter gentiles Chriſtianorum, quorum incrementa divinæ Chriſti naturæ confeſſio non impedivit) plus apud infideles, quam accurata illa quæ prætenditur veritas profutura eſt. In aliis quæ ſcripſiſti erudi-

eruditionem & ingenium tuum agnoſco: neque in iis nunc refellendis ſcrupuloſè occupari volo. Ad ea tantum quæ initio contra judicium diſciplinæ attuliſti uno verbo addo; juxta tua principia nunquam quenquam ex teſtimonio duorum vel trium condemnandum eſſe. Hoc enim teſtimonium non infallibilem ſeu fidei divinæ certitudinem facit, ſed humanam tantum, quam moralem vocant. In re prorſus dubia moderationem tuam admitto, eamque & ipſe contra pontificios urgeo. Ubi vero certitudo ſaltem moralis datur, ne tu quidem iſpe, opinor, ſerio illam poſtulaveris. Vale feliciſſimè, & nobiliſſimos Dominos à Sack meo nomine perofficioſè ſaluta. Deum autem oro, ut & pacem nobis foris concedat, & Spiritu ſuo ſancto corda intus illuminet, ut ſincerè & cognoſcamus & faciamus ipſius voluntatem, atque in ipſo unum efficiamur ſermone atque animis cum omnibus ſanctis. Amen. Dabam Francofurti x Aprilis, cIↃIↃcxxvii.

22.

M. RUARUS FRIDERICO SCHOSSERO.

Vidi heri, Vir ornatiſſime, literas tuas ad Scheferum ante aliquot dierum hebdomadas exaratas, atque ex iis agnovi, tum affectum tuum erga me non vulgarem, tum præclarum in te atque

atque ardens Euangelicæ philoſophiæ ſtudium: quorum de illo quidem gratias tibi ago quam maximas, hoc vero non poſſum non vehementer in te laudare: in utroque ut conſtanter perſeveres partim hortor, partim etiam rogo. Doleo te, cum his in oris adeo mihi vicinus eſſes, in conſpectum meum non veniſſe, ſimulque occaſionem voluntatem erga te meam teſtandi mihi ereptam eſſe. Neque vero erat, cur Scheferum tibi manuductorem ad me tantopere requireres: nec enim ita ſunt ſuperbæ ædes noſtræ, ut adventores reſpuant, aut non niſi per ambitum operoſæ commendationis admittant. Quocirca te moneo atque hortor, ut, quandocunque ita tulerit occaſio, liberè me convenias, neque dubites iſtud me officium tuum in beneficii loco habiturum: idem & me facturum polliceor, ſi quando rerum mearum ratio eo, ubi te verſari intellexero, perduxerit. Quod ſi quid abſens vel ſtudiis, vel reliquis tuis rebus commodare potero, adnitar pro virili, ut intelligas, amicitiam meam, utut minus fortaſſe fructuoſam, fide tamen atque juvandi conatu minime erga te ſterilem fuiſſe. Glogovienſem illum librum, cujus in literis tuis mentionem facis, neque ego, neque Scheferus, quantum ex illius literis intelligo, vidit: ideoque neque judicium de illo meum, quod tu quantivis pretii exiſtimare videris, exponere tibi poſſum. Quanquam autem de non viſo judicare nequeo, ne vetus mihi exprobretur adagium,
quod

quod cæcus de coloribus: cum tamen ex qua officina prodierit conſidero, facile cujus ſit coloris augurari licet. Non dubito pleraque in eo ita comparata, ut tibi Euangelii armis inſtructo, ſophiſmata utut belle incruſtata, facile ſit tuo ipſius Marte expugnare. Sicubi tamen hæſitas, atque ea, quæ negotium tibi præcipue faceſſunt, excerpere, & ad me transmittere libet, ego, quantum & per virium mearùm tenuitatem, & per alias occupationes potero, ſuppetias lubenter ibo. Adſit tibi Dominus Jeſus ſpiritu ſuo, eoque regat & ſtudia & vitam tuam, ut quantum in veritatis amore, quem ſentio tibi eſſe cordi, tantum & in pietatis cultu proficias, atque ita viam ad æternas atque beatas illas ſedes, quas ſine ſanctimonia nemini adire licet, tibi ſternas, atque munias. Vale Schoſſere eruditiſſime. Dabam in Bobowicio a. d. xv Cal. Auguſti, cIↃIↃcxxix.

23.

M. RUARUS Eidem.

TArdius, Vir eruditiſſime, literis tuis reſpondeo, partim ob diuturnam meam ex his oris abſentiam, ſub qua tuæ huc appulerunt, partim ob occupationes varias, quæ reducem exceperunt, & ita adhuc circumvallarunt, ut interdum vix reſpirare liberè potuerim. Quod meam erga te benevolentiam tantopere deprædicas, id ipſum

benevolè tu magis, quam merito facis : præſertim ſi illam æſtimes ex eo, quod præſtiti, non quod præſtare cupio : quod ipſum tamen non adeo magnum eſſe patitur virium mearum tenuitas. Si ferrent res tuæ, ut aliquando mihi coram adeſſes, paulo forſan clarius agnoſceres apertum tibi benevolentiæ meæ ſinum : forſan & de rebus iis, de quibus per literas mecum diſputas, copioſius & ad aſſenſionem tuam provocandam accommodatius, mentem tibi meam explicarem. Sed dum illud fiat, quod tamen ut cito fiat valde vereor, quandoquidem egomet ipſe novo propediem itineri accingor, quod minimum ſeſquimenſem mihi auferet, ad literas ὡς ἐπὶ δεύτερον πλοῦν recurramus. Quod negas te videre, qui poſſis ſententiam eorum, quos tu orthodoxos vocas, deſerere, non miror : meo enim ipſius exemplo novi, quam ægre dimittantur, quæ cum lacte materno quodammodo imbibimus : nec id tibi vitio verto, quod partes, in quibus natus atque altus es, non facile mutas : in religionis enim re graviter agendum, nec niſi maturo conſilio, rationibusque utrimque diu multumque penſitatis ulli mutationi ſubeundum. Non dubito tamen, quin, ſi ſincero veritatis amori, exutis omnibus affectibus, qui mentem in transverſum agunt, incumbas, cum tempore animadverſurus ſis, iis argumentis, quibus tu modo tantum tribuis, rem adeo ab omni ratione abhorrentem nequaquam confici. Submitto tibi nunc libellum aliquem,

in

in quo ad multa, quæ contra nos in medium afferri ſolent, mea opinione pro ratione inſtituti, quod auctor libelli ſibi propoſitum habet (animadverſiones enim, ut vides, ſcripſit, quas ſuccinctas eſſe oportet) ſatis reſpondetur. Quod ſi ea tibi nondum ſatisfacient, de illis, ſi ita lubet, poſthac inter nos agemus.

Nunc ut ſcribendi laborem compendi faciam, venio ad ea, quæ pro Chriſti ſatisfactione, ut quidem vulgo intelligitur, ſtabilienda, adducis Scripturæ ſacræ teſtimonia. Ubi primum monitum te velim, non negare nos, Chriſtum voluntati Patris ſui, & agendo & ſuſtinendo omnia, quæcunque is ei noſtri noſtrorumque peccatorum cauſâ impoſuit, ſatisfeciſſe, quo fiat, ut & peccata nobis remittantur, & vita æterna donetur; ſed id tantum in controverſiam vocare, an Chriſtus vice noſtri, & obedientiam legi eam quam nos debebamus, abſolutè præſtiterit, & pœnam illam, cui nos ob peccata noſtra obnoxii eramus, plenè perpeſſus ſit, ita quidem, ut vi atque merito illius tum obedientiæ, tum perpeſſionis proprie ſic dictæ, & peccata noſtra aboleantur, & vita æterna nobis debeatur, modo id ita geſtum credamus, Chriſtique talem ſatisfactionem per fidem nobis applicemus. Talis autem Chriſti ſatisfactio, qualem ex veſtro ſenſu jam deſcripſi, illis Sacrarum literarum locis, quæ tu allegas, non modo non adſtruitur, ſed etiam plane deſtruitur. Quanquam enim Rom. 3, 24,

dicamur juſtificari per eam redemtionem, quæ eſt in Jeſu Chriſto, interponitur tamen, id fieri gratis, ipſiusque, puta Dei, gratiâ. Et Eph. 1. 7. & Coloſſ. 1. 14, dicimur quidem in Chriſto habere redemptionem, per ſanguinem ejus, ſed utrobique ea per appoſitionem (ut Grammaticorum filii loquuntur) ſic explicatur, quod ſit remiſſio peccatorum, & quidem ſecundum divitias gratiæ ipſius, (Dei, ut ad Epheſios additur) quæ in nos exundavit. At ſi Chriſtus ea ratione, quam vos commenti eſtis, planiſſimè pro nobis ſatisfecit, nullus eſt gratiæ, nullus peccatorum remiſſioni locus. Utut enim nihil Deo nos ſolverimus, ſolvit tamen noſtro nomine Chriſtus, imo nos per illum ſatis ſuperque: nec Deus, qui ſuum integrè recepit, de remiſſione debiti gloriari poterit. Vides quam injuria ſit veſtra de Chriſti ſatisfactione ſententia in gratiam Divinam, quamque male ea cum remiſſione peccatorum gratuita, quæ cum alibi ſæpiſſime, tum in his ipſis Pauli dictis à te citatis tantopere prædicatur, ſimul conſiſtat. At ſi dicas, ut nos quidem ſentimus, Deum utut ſtatuerat, ex mera nobis gratia peccata noſtra remittere, vitamque æternam donare, voluiſſe deducendæ ad rem benevolæ ſuæ voluntati intervenire adminiſtrum atque executorem Jeſum Chriſtum Filium ſuum unigenitum, cujus obedientiæ uſque ad mortem id benigne indulſerit, ut non modo ipſemet per eam, ſed & nos cum illo ad immortalitatem perveni-

veniremus, quo nomine & caput illum noſtrum fecerit, ſimulque id imperium atque robur ei contulerit, quo membra ſua ab omnibus malis aſſerere, & in æternum beare poſſit; hoc inquam ſi nobiſcum dicas, omnia plana atque liquida erunt. Nam & gratiæ divinæ ſuus conſtabit honos, tanquam cauſæ beatitatis noſtræ principali, quæ nullo jam merito propriè dicto deſtruetur aut obſcurabitur: & mors Chriſti nihilominus agnoſcetur cauſa ſalutis noſtræ intermedia atque miniſtra, ut per quam divinæ gratiæ munus ampliſſimum in nos derivatur, atque confertur. Ita ſcilicet & Apoſtolus noſter jure affirmare poterit, nos per ſanguinem, id eſt, interveniente ſanguine Chriſti, tum juſtificari, ſive pro juſtis haberi, atque tractari, tum redemptionem habere, id eſt, cum tanquam captivi ad mortem ſervaremur, in libertatem filiorum Dei aſſeri, atque eam tamen juſtificationem cum gratia copulare, & redemptionem per peccatorum remiſſionem explicare. Vereor, ne ut ab initio tarditati, ita nunc prolixitati literarum mearum veniam à te ſtipulari cogar. Sed quicquid hujus feci, ſalutis tuæ ſtudio indulſi, quæ in eo non parum vertitur, ut cognoſcas, qua illam ratione, quove pacto Chriſtus nobis comparaverit - - - quod nimis proh dolor! exemplo plerorumque Chriſtianorum liquet: qui cum Chriſti morte quantumcunque juſtitiæ noſtræ deliquium penſari credant, alieno merito ſecurè indormiunt, &

ſeculi more ſuo genio liberaliter indulgent. De tua quidem, mi Schoſſere, pietate longe honeſtius ſentio: ſed intereſt tamen non parum ad virtutis tum contentionem, tum conſtantiam, ut ſciamus quamobrem, & quo auctoramento illi ſit militandum. Adſit tibi Dominus Jeſus Spiritu ſuo. Dabam in Bobowicio a.d. III eid. Aprilis Gregoriani, cIↃIↃcxxx.

24.
M. RUARUS HENRICO HUDEMANNO.

GRavem tu quidem dicam mihi intendis ſilentii nomine, & poteſt fieri, ut non uſquequaque innocentiâ meâ tectus evadam. Interea tamen, ne & hic ſilentio delinquam, ſi indictâ cauſsâ me condemnari patiar, audi excuſationem meam. Tria potiſſimum ſunt tempora, quibus tuto literæ noſtræ ultro citroque deferuntur, quoties nimirum nundinæ in hac urbe celebrantur, ad quas mercatores Hamburgo commeare ſolent: extra illa quam periculosè literæ committantur nautis illis, quos tu allegas, & ego, & frater meus Joachimus ſæpius experti ſumus, dum vel planè non curatæ fuerunt, vel ſaltem tardiſſimè; prout nunc quoque tuæ ferè trimeſtre in itinere peregerunt. Cum igitur ſuperiores nundinas, ob iter, quod tunc mihi incumbebat, neglexiſſem, exiſtimavi has mihi exſpectare

ſpectare licere, uſus ea fiducia, quæ inter ſtrictos amicos obtinere ſolet, inter quos officia non ſemper ad demenſum exiguntur. Poſſem & febri me excuſare, quæ cum me ante ſeptem fere dierum hebdomadas invadere cœpiſſet, cum illius reliquiis etiamnum conflictor. Sed de his ſatis: malo enim & veniæ locum aliquem relinquere, ne diffidere videar humanitati tuæ. Porro invitas me iterum, Conſobrine cariſſime, in patriam. Audio, ſed non auſculto: interim ago gratias amori, qui tam calida tibi verba hic dictavit. Quo enim fine quæſo iſtuc nunc revertar? ut ne iterum ad quadraginta, & eo amplius, taleros imperiales, non exigui temporis labore mihi partos, magnifice prodigam, ne de aureo tempore nunc quicquam dicam, non optimè mihi ſemper iſtic ſive elapſo, ſive extracto? Non pœnitet me quidem illius æris, quod iſta vice nuper parentibus, cognatis, affinibus, amicis, quorum nonnullos intra tot annos non videram, nonnullos etiam nunquam, impendi: quanquam ſi meo arbitrio ſapere mihi licuiſſet, potuiſſem aliquanto citius inde ſolvere, deque ſumptu non parum decidere. Sed nunc certe valde me ejus pœniteret, ſi ad incertæ ſpei auram iterum tam facile pelago me committerem, & dum abſentia, ſeu potius quæ nulla ſunt, perſequor, præſentia periclitarer. Nam (ignoſcat mihi hoc pietas) video parentes iterum nihil aliud agere, quam ut ſecundum proverbium Gallicum caſtra in aëre ex-

truant: quod in literis ad illos ſcriptis uberius deduxi. Agnoſco quidem hac in re pium, ac prope nimium eorum erga me affectum ac ſtudium: ſed & hoc cuivis notum eſt, quam facile ſe amori imprudentia miſceat. Noſti illud Poëtæ, *Credimus? an qui amant*; reliqua non addo. Nec eſt, quod mihi dicas, poſſe me iſtic aliquandiu ſine meo ſumptu degere. Scis proverbium Germanicum de triduano hoſpite: quid ſi trimeſtris fiat? Et repugnat hoc, ſi quod aliud, naturæ meæ (quod ſine jactantia dixerim) non illiberali, alieno beneficio ſpiritum hunc debere (excipio Deum immortalem, cujus beneficio & ſpiritum, & quicquid habeo, ac ſum, lubenter acceptum fero) cum poſſim eum mea mihi virtute aſſerere, & nemini eſſe obnoxius. Mihi hic per Dei gratiam ſatis eſt proſpectum: atque etiam aliquanto melius, ex quo in has oras reverſus ſum, res meas conſtabilivi: ſic ut ſperem, non mihi me tantum honeſtè ſuffecturun, ſed & meis, ſi qui erunt aliquando, quos præter puerum à manibus, quem nunc alo, meos hic proprie appellare potero. Eſt autem viri prudentis, non commovere ſe loco temerè, ſiquidem ſe ſat commodè habeat in eo, in quo nunc eſt: nam quid teneat novit, quid autem illius amiſſi loco recepturus ſit, ſeu potius an ſit aliquid recepturus, experientia ſtultorum, ut ajunt, magiſtra poſtea demum docebit. Vetus eſt hexameter,

Νήπιος ὃς τὰ ἕτοιμα λιπὼν ἀνέτοιμα διώκει.

Cui reſpondet illud Pindari, τὸ πρὸ ποδὸς ἄρειον ἀεὶ τὸ χρῆμα: quod cum neglexiſſet canicula illa Æſopica, fruſtra poſtea nimiam ſuam accuſavit cupiditatem. Deinde quid eſt, quod mihi neſcio quos non aureos jactant montes, & dignitates opeſque in republica crepant? cum, ut tu bene in me animadvertiſſe videris, nihil mihi naturæque meæ gratius ſit, quam intra modicam ſtare fortunam, quæ ut veſtis magis ſit apta, quam ampla. Et certe ſi unquam, nunc certe magis magiſque mihi placet vetus illud, λάθε βιώσας.

Crede mihi, bene qui latuit, bene vixit, & intra
Pelliculam debet quiſque manere ſuam:

inquit Poëta, ſed in eo minime poëta, cum nihil verius ex tripode Apollinis unquam profectum ſit. Punctum temporis eſt, quod in hoc ſeculo vivitur: quod cur operoſo ambitu in illis rebus quæramus perdere, quæ poſt obitum noſtrum hæredes quidem noſtros aliquid, nos vero non magis juvant, quam ſi nunquam de illis cogitaſſemus. Meditanda eſt ſerio ad æternitatem via, cui quantumcunque demas, infinitum ſemper ſupererit: in hac aſſequenda inſumendæ & cogitationes & actiones noſtræ; quas quantum ad alia abſtrahis, tantum te ipſo deterior, ſi tua voluntate, aut infelicior, ſi neceſſitate coactus, evadis. Certe ut diu vivam, vix potero, imo etiam vix opto, alterum tantum vitæ meæ adjicere. Sit ergo ſatis, alterum vitæ dimidium

omnis generis literaturæ, variis jactationibus, cupiditatibus juvenilibus, ac ſæpe immoderatis, multiſque vanis ac profanis rebus hactenus impendiſſe. Æquum eſt ſane, alterum dimidium, quatenus humanæ vitæ ratio patitur, ei dedicare, qui totam mihi gratificatur, & quidem non mancupio eam cedere mihi juſſit, ſed uſui tantum. Quanquam autem hoc ita mihi proponam, nihilominus dubium non eſt, quin interventuræ ſint multæ ex adverſo & ex inopinato occaſiones, quæ plurimum inde mihi ſuffurentur & alio quam quo vellem abducant: ſed ſuffurentur ſane & abducant, modo invito: neceſſitatis enim ferrea eſt lex, quæ ſi non accerſita ſit, ſed ultro irruat, honeſtam præbet excuſationem, imo & veniam. Ubi autem, quæſo, Deo commodius totus vacabis, quam in ſeceſſu aliquo obſcuriore, ubi longe à ſplendore & faſtu ſeculi remotus, longe à turbis omnis generis, quæ miſeros fatigant mortales, liber quoque & à ſpe & à metu & ab odio & ab invidia, totus tui ſis juris, teque ei, cui vis, ſine interceſſore liberrime impendere poſſis? Noli quæſo, eruditiſſime Hudemanne, mihi invidere felicitatem meam, quam ego ita amplecti cœpi, ut ſi qua fata ſinant, nunquam eam dimittere cogitem; cum nec ego cuiquam tantillum invideam ea bona, in quibus plerique & vota & ſtudia ſua, tanquam rebus omnium præſtantiſſimis uniceque expetendis, defixerunt. Unum quiddam

eſt,

eſt, quod ægritudinem mihi aliquam creat: quod patriâ, parentibus, cognatis, affinibus, amicis nonnullis, quos iſtic habeo, caream. Sed quid faciam? ubicunque tandem pedem fixero, nunquam erit, ut mihi non carendum ſit multis, imo plurimis bonis viris, cum quibus arctiſſima mihi neceſſitudo intercedit: nec quicquam in hoc mortalitatis ſtatu ita poteſt eſſe beatum ab omni parte, ut nihil deſideres: & hoc ipſum mihi calcar addere poteſt ad futuri ævi deſiderium, ubi expletis votis omnibus nihil quæram, nihil querar amplius,& vos quoque, ut ſpero, æternum amplectar. Hæc volui, Conſobrine optime, ad tuas literas, ſatis ut vides prolixè: ſed volui ipſa prolixitate culpam ſilentii delere. Tu ſi quod impoſterum aliud de ſtudiis noſtris argumentum ſuggerere voles, lubens id amplectar. Vale.

25.
M. RUARUS EUGENIO.

Literas tuas, mi Eugeni, poſtridie Aprilis datas ante quatriduum accepi: in iis alias brevi ſubſecuturas promittis, quas propemodum ſtatueram per hos pauculos dies, qui mihi ad iter meum ſolenne reſtant, exſpectare, ut, ſi interea temporis advenirent, una deinde fidelia, quod dicitur, duos parietes dealbarem. Sed ſupervenerunt paullo poſt illæ, quas hic inſertas vides: quæ moram illam fortaſſis ægrius ferrent.

Nunc ad tuas ordine reſpondebo. Si minus de

de ſucceſſu rerum in Pruſſia expreſſe ad te ſcripſi, factum id eſt fortaſſis vel properatione quadam, vel quod nollem meam tibi operam ambitioſa prædicatione venditare, quod nihil aliud eſſet, quam piſtillum exornare. Quia tamen ita jubes, id ſaltem dicam: quanquam animo divinæ gloriæ ſitientiſſimo vix quicquam ſatis eſſe poſſit, exiſtimare tamen me, non male tempus in iſta peregrinatione à me collocatum, cujus fructum utut in vere ac pene ante flores non pœnitendum viderim: melius tamen de autumno ſpero. In hoc judicio ut ipſe mihi accedas, paucis narrabo quam fere agendi rationem tenuerim: fortaſſis non diſplicebit exemplum, quod non quidem imiteris, ſed æmuleris tamen. Contraxi Gedani ſtudioſè notitiam cum viris aliquot eruditis, quos moderatiore intelligebam eſſe ingenio, ſed cum longe pluribus è plebe: illos enim obſtinatiores fere reddit eruditionis perſuaſio, & ſcholaſticarum aliquot diſtinctionum ſubtile effugium. Fuit tamen & inter illos non plane mihi fruſtra inſumptus labor, præſertim ſi ſolus ſine teſtibus cum aliquo agerem, ubi de ingenii gloria minus erat periculi; idque non tam cominus, & adactis in frontem ictibus, quam ex obliquo, ut ſedatis affectibus vincerentur prius, quam vinci ſe ſentirent, aut irritati aciem contra inſtruerent. Id certe eouſque mihi profuit, ut non defuerint, ne ex ſacro quidem ordine, qui dextram mihi fraternitatis junxerint, & ut noſtram

ſtram ſententiam non perinde approbent, ſe tamen ob eam nolle nos triſti anathemate ferire clarè faſſi ſint. In plebe ut fructuoſior, ita majore mihi cum moleſtia conſtitit labor. Sapienti enim, ut inquit ille, dictum ſatis eſt: his vero ſingulis toti ſæpenumero impendendi fuerunt dies, atque eadem ter quater inculcanda. Ut vero pluribus ſufficerem, contraxi ſingulis dierum hebdomadibus bis, denos aut ſummum duodenos amicos ex variis eorum cohortibus, qui Chriſti militiam ſequuntur, ne pontificiis quidem excluſis, idque nunc in hoc, nunc in illo loco, & eo quidem tempore, quod ab aliis fere non ſacris, ſed deambulationi aut poculis tribui ſolet: quanquam ne nobis quidem poculum aliquando deerat, ut non modo aliunde ſupervenientibus, ſed & nonnullis qui aderant minus rerum gnaris, familiaris potius, quam ſacri conventus ſpecies iſta videretur. Ubi coivimus alius poſt alium, permiſſum cuilibet fuit in medium proferre ſive locum aliquem Scripturæ ſacræ, ſive caput aliquod religionis difficile, deque eo ſententiam aliorum explorare. Eæ vero dicebantur ordine à ſingulis: hoc enim & attentionem eorum ubi aderant, & diligentiam cum domum redierant, mirifice in illis alebat, cum quilibet ſe dignum haberi, qui & alios inſtrueret, videret. Cum ad me ordo ſententiam efferendi perveniebat, laudabam ſi quid ab aliis probe dictum animadverteram; ſi ſecus, commoda id interpretatione lenie-

leniebam, aut blande refutabam: dabam autem cumprimis operam, cum meam proferebam ſententiam, ut ea, licet, quod ſacris teſtimoniis ac rationibus munitior foret, plerorumque ac interdum omnium ferret punctum, non emineret tamen inter cæteras, ſed iis ut una è multis intermixta videretur. Si videbam nonnullos procacioribus ingeniis in ocioſas aut ſubtiles magis quam fructuoſas diſceptationes abire, revocabam eos molliter: atque ipſemet aliam pietati magis utilem, ſed vicinam tamen, & tanquam ex ipſorum ſermonibus natam, inferebam, qua illas ſenſim ac pene ſine ſenſu obtererem. Intellexi autem, à meo quoque diſceſſu, uti rogaveram, in ejusmodi collocutionibus ab amicis meis perſiſti, idque ſpero eos poſthac etiam cum fructu facturos: quanquam & in hac rerum ſacrarum agitatione id uſu venire poteſt, quod in omni.

Reliqua deſiderantur.

26.

M. RUARUS HUGONI GROTIO.

ILluſtris virtutum tuarum ſplendor, & eruditio multiplex ac propemodum ſine exemplo, importunos ſine dubio ſalutatores frequenter tibi adducit, Clariſſime Groti. Inter illos audeo tandem & ego me tibi ſiſtere, & affectum, quem pene à puero erga Grotianum nomen anxiâ quadam

dam religione intra pectus hoc foveo, literis aperire. Non indignaberis, ut ſpero, (quæ tua eſt humanitas) ſi amari te atque coli intelligas ab homine obſcuro & quem nec ſuum meritum, nec ſæculi favor in vulgus admodum commendat. Virtus enim publici juris eſt, & non minus in amorem, quam in exemplum omnibus patet. Mihi vero non modo virtutis tuæ dignitas venerationem imperat, ſed & excellens ac perpetuum tuum publicam erga rem ſtudium beneficii confeſſionem exprimit. Nec enim tam abjectè de me ſentio, ut, dum tu & virtutis inuſitato ſpecimine, & tot gravibus ac cedro dignis ſcriptis orbem terrarum cum meliorem tum doctiorem efficere conaris, nihil interea operâ me tuâ profeciſſe agnoſcam. Negent hoc ingrati, diſſimulent ſupercilioſi, qui alienam laudem ſuam injuriam exiſtimant: ego vero quantum hoc tibi nomine debeam, nec negare poſſim ſi velim, nec diſſimulare velim, ſi poſſim. Noli autem ſuſpicari, verba hæc non in pectore, ſed in labris nata, aut ut vulgo mos eſt, in ſpeciem ficta: rem animi erga te hujus teſtem dabo, ſi quando periculum officii alicujus exactione facere tibi libuerit. Video equidem illud inter nos & terrarum & fortunæ diſcrimen, quod non facile ullo officio coire poſſit: ſi tamen in tam diffuſis literarum ſtudiis, & earum te rerum, à quibus propius hic abſumus, cupido fortaſſis aliquando inceſſat, ego me tanquam obſequio tuo auctoratum pro-

xenetam

xenetam ad illas offero. Quod ſi ad nihil, quod tu requiras, tenuitas ſe mea porrigit, ſaltem non ingrata tibi eſſe poterit pietas mea, ad vota atque preces cœlo pro incolumitate tua inferendas intenta: quibus (quod ſine jactantia dictum velim) etiam tunc præſto tibi fui, cum non niſi cogitationibus aditus ad te eſſet. Dab. Dantiſci, a. d. XI Cal. Apr. MDCXXXI.

27.
HUGO GROTIUS M. RUARO.

FOrte adverſis meis hoc debeo, Vir Clariſſime, quod nomen meum latius quam pro merito ſpargitur, alioqui obſcurius per ſe, quam ut inter tot ac tantæ eruditionis ſidera locum aliquem obtinere poſſit. Cæterum ſi qui ſunt, qui nos quoque reſpiciunt, multum illis debeo, vel ob hoc, quod id quoque ad virtutis ac literarum ſtudia non leve incitamentum eſt, credere ſe in aliqua lucis parte verſari. Tibi vero, qui tam rara comitate amicitiam tuam, quam ſane facio maximi, & offers mihi & re ipſa oſtendis, niſi gratiam habeam maximam, multum abſim ab iis quibus me pingis coloribus. Neque tam ruſticè verecundus putari volo, ut, ſi occaſio ſe ferat, non auſim uti tam amicè ſe offerentis officio, ſed ea lege, ut ſi quid hic ſit, quod tui tuorumque cauſâ fieri poſſit, id ne alteri potius, quam mihi injungas. Vale, Vir Clariſſime. X Maji, CIↃIↃCXXXI. Lutetiæ.

M. RUA-

28.

M. RUARUS HUGONI GROTIO.

FAcile tibi concedo, Vir Ampliſſime, & adverſis tuis aliqua ex parte nominis tui celebritatem deberi, ut ſolent ſane . . . . . Quanquam enim id obſcurum jam ante minimè patiebatur & eruditio tua ſingularis, & eximia erga rempublicam merita; clarius tamen inter adverſa enituit innocentia atque fides erga patriam tua, itemque prudentia atque moderatio in conſiliis, una cum invicta animi erecti conſtantia atque patientia: quas nunc virtutes in te non minus, quam eruditionem tot ſcriptis conteſtatam ſuſpiciunt quotquot virtutis aliquem guſtum aut ſenſum habent. Ego vero jam & humanitatem tuam exoſculor, quæ mihi tam promptè tuæ fores amicitiæ, tot annos voto mihi tacito expetitæ, aperuit. Quocirca facere non potui, quin cum amiciſſimus mihi Johannes Crellius & literas & librum tibi quendam ſuum per meas manus deſtinaret, illius literis meas inſtar umbræ ſocias adjungerem, quibus hunc in te affectum erga me pro virili foverem. Veniet fortaſſis ad te ſalutandum hac hieme jam imminente generoſus Georgius Niemiericius, illiusque ductor Andreas Rutkovius, eximio uterque ingenio, & pro ætatis cujusque modulo doctrina præditus haud

 vulgari;

vulgari; ille vero natalibus inſuper illuſtribus editus. His tu, ſi quid ad nos reſcribere fortaſſe dignaberis, tuto committere poteris: ſin illi minus tibi erunt præſto, vir præſtantiſſimus Franciſcus Limburgius Amſtelodamenſis mercator, mihi jam pridem amicus; & tibi quoque ut opinor non ignotus, hanc nobis operam lubenter præſtabit. Niemiericium (quæ tua eſt humanitas) & ad colloquium, ut ſpero, nonnunquam lubenter admittes, & conſilio tuo ad decurrendum virtutis ac literarum ſtadium, quod feliciter ingreſſus eſt, occaſione data vel illa de cauſa tanto ſtudioſius inſtrues, quod ad rempublicam ſpes illius tendant, cujus adminiſtrationi ſalubribus monitis hos tales præparare non modo utile, ſed & pium eſt. Diſſertationem de pace & concordia Eccleſiæ neſcio an videris: auctor ejus vir elegantiſſimi ingenii, qui nunc Radzivilio principi à conſiliis eſt, nominis tui perquam eſt ſtudioſus. Vale, Vir Illuſtris & ſalve à Samuele Nærano, cujus hic exilio, quamvis ipſi moleſto, jucunde ſæpenumero fruor. Dab. Ged. a. d. XII Kal. Decembris, MDCXXXI.

29.

HUGO GROTIUS M. RUARO.

QUas ad me in Galliam deſtinaveras literas, Ruare doctiſſime, eæ me in patria deprehenderunt, quo veneram amicorum vocatu, exiſtiman-

ſtimantium & tempore, & meæ in patriam fidei haud dubiis experimentis, mitigatos eſſe animos eorum, qui per noſtram ruinam in potentatum reipublicæ viam ſibi fecerant. Sed vix me his in locis poſueram, cum magnas video illius tempeſtatis ſupereſſe reliquias, quibus diſflandis an pares ſint futuri, qui æquiora ſequuntur conſilia, exitus in incerto eſt. Ego vero ſive hic, ſive alibi ſum futurus, vivam tui amans ac reverens, & ſi eos videro, quos jam commendaſti, aut quos in poſterum es commendaturus, dabo operam ut cognoſcant, valere apud me & auctoritatem tuam, & cultum Polonici nominis. Quando vero tam benignè te offers, utar beneficio, teque mihi ſumam adjutorem hæ ut literæ ad doctiſſimum Crellium curentur, cujus ſcripta quo magis lego, hac facio pluris. Tu viciſſim, ſi quid eſt in quo utilis tibi eſſe poſſum, utere jure tuo atque impera. Vale, Vir præſtantiſſime. XIX Januarii cIↄIↄcxxxII.

30.

M. RUARUS J. GREVINCOVIO.

EQuidem non literas meas amplius, ſed me ipſum tibi, Vir clariſſime, jam exhibere ſtatueram: ſed præter opinionem itineris mei feſtinationem inhibui, quod intellexerim, naves veſtrates in freto Danico interdicto regio attineri. Intereà per amicum quendam in aures inſu-

ſurratum mihi fuit, Magnum virum, oppidi aliquando veſtri advocatum, cujus conſpiciendi ſpes inter alia non exiguum ſuſcipiendæ mihi tam moleſtæ profectionis auctoramentum fuit, decreto publico ab ingrata patria diſcedere juſſum, & Hamburgum ſe jam deportare. Doleo ſanè ex animo indignum innocentiſſimi viri fatum: ſed & nova me jam inceſſit cura, ubinam gentium virum illum incomparabilem, quem in itinere meo lubenter alicubi convenirem, nunc tandem veſtigare, ac deprehendere poſſim. Si ſubſtiturum Hamburgi aliquandiu noſſem, vel illius cauſâ (quanquam & alia, quæ me illuc trahant, non deſint) Hamburgum iter meum deflecterem. Sed (ut incerta fere eſt in aſſequendo alienorum conſiliorum ſcopo divinatio) nonnunquam ſubvereor, ne Holſatia mea tam eximiæ ſapientiæ virum ad ſeſe trahat. Incidit & illud, huc eum fortaſſis, unde nunc ego me ſubducere cogito, tendere, ubi in libera republica debita generoſis mentibus ſentiendi loquendique libertate fruatur. Quocirca rogatum te, Grevincovi amiciſſime, etiam atque etiam velim, ut quicquid hujus habes, quod ſcire me de commoratione viri illius liceat, id eveſtigio mihi per literas renunciare digneris: erit enim fortaſſis, ut literas hic tuas operiar: ſin minus, ita tamen rem inſtituam, ut illæ nemini futuræ ſint fraudi. Salutem adſcribo tum incomparabili illi viro, ſi tecum nunc eſt, ut ſuſpicor, tum ſpectatiſſimo

atque

atque integerrimo noſtro Curio. Ad literas tuas tertio Maji ad me datas, nihil nunc reſpondeo, tum quod neſciam, ubinam te meæ ſint inventuræ, tum quod de omnibus melius coram, idque brevi, ut ſpero. Vale & me amare perge. Dab. non Maji, cIↄIↄcxxxII. Gedani.

31.

M. RUARUS HUGONI GROTIO.

QUi literas tibi meas reddent, Vir Ampliſſime, alter natione Italus, quique ſummo belli duci Tillio aliquot annos à ſecretis fuit, alter patritius Norinbergenſis, cum ad notitiam tuam eximiis viris ſemper expetitam aſpirarent, ut per literas ſibi meas aditum ad te ſtruerem rogarunt: quod pro amicitia, quæ cum utroque mihi intercedit, negare illis non potui. Eximiam utriuſque eruditionem, ceteraſque virtutes vel ex uno colloquio ipſe tam perſpicaci vir ingenio facile agnoſces; ut proinde ad illam commendationem nihil mihi ſit neceſſe verba multa inſumere, occupato præſertim, & itineri, quod in Poloniam minorem meditor, accincto: unum tamen hoc ſilentio præterire nolim, eos in religionis negotio libero eſſe judicio, & moderatis ſententiis inter diſſidentium partes plurimum ſtudere. Mitto tibi hac occaſione libellum de reformatione Eccleſiæ, quem præſens pollicitus tibi fueram, cujus auctor natione Marchicus diem in

Tranſylvania nuper obiit: addo & Panegyricum Samuelis Przypcovii, viri nominis tui ſtudioſiſſimi, cujus ingenium ex diſſertatione de pace & concordia Eccleſiæ, & ex deſcripta Turpilii vita, quam coram tibi exhibui, æſtimare, ni fallor, cœpiſti. Obiter moneo, in præſtantiſſimis tuis libris de jure belli & pacis παρόραμα mihi videri, quod nec in poſterioribus editionibus mutatum legitur. Lib. 1. cap. 11. §. viij. ais, Paulum Corinthios ad beneficentiam in Macedonas exercendam excitare. Atqui non in Macedonas, ſed Macedonum exemplo Corinthios ad beneficentiam exercendam excitat, & quidem in ſanctos Hieroſolymitanos: liquere quod dico videtur ex cap. viij. & ix. poſterioris, & xvj. prioris ad Corinthios Epiſtolæ, item ex Actor. xj. 29. Rom. xv. 29. Gal. ij. 10. Cæterum incidi nuper in locum quendam Arriani Epictetæi commentatoris, qui quod è Thalmude de Judæorum baptiſmo coram mihi referebas, in mentem mihi revocavit. Quanquam autem non dubitem, tibi, cui quid lectum non eſt? locum eſſe notum, quia tamen liber iſtic fortaſſis ad manum non eſt, lubet integrum hic aſcribere, ut & de alio quodam, quod in eo mentem meam exercuit, judicium tuum interrogem. Sic vero habetur lib. ij. cap. 9. Τί οὖν ςωικὸν λέγεις σεαυτὸν, τί ἐξαπατᾷς τοὺς πολλοὺς, τί ὑποκρίνῃ Ἰουδαῖον ὢν Ἕλληνις; οὐχ ὁρᾷς πῶς ἕκαστος λέγεται Ἰουδαῖος, πῶς Σύρος, πῶς Αἰγύπτιος; καὶ ὅταν τινὰ ἐπαμφοτερίζοντα ἴδωμεν, εἰώθαμεν λέγειν, οὐκ ἔστιν Ἰουδαῖος, ἀλλ' ὑποκρίνεται. ὅταν δ' ἀναλάβῃ τὸ πάθος τὸ τοῦ βεβαμμένου

καὶ

καὶ ᾑρημένου, τότε καὶ ἔστι τῷ ὄντι, καὶ καλεῖται Ἰουδαῖος. οὕτω καὶ ἡμεῖς παραβαπτισταὶ λόγῳ μὲν Ἰουδαῖος, (ſic quidem eſt in meo exemplari, ſed legendum, ut opinor, Ἰουδαῖοι) ἔργῳ δὲ ἄλλο τι. Satis manifeſtè Judæis baptiſmum hic tribuit, & παραβαπτιςὰς ab illis diſtinguit: quanquam fieri poteſt, ut Ethnicorum aliorum exemplo Chriſtianos, qui baptiſmo ad religionem Chriſtianam initiabantur, cum Judæis confuderit: quod eruditiſſimus Wolfius hic non injuria ſuſpicatur. Sed quid hoc eſt, quod ſe, alioſque ſecum παραβαπτιςὰς & λόγῳ Ἰουδαίους appellat, à quibus ſeſe alioquin re abire profitetur? An tam honeſtum erat tunc temporis Judæorum nomen, ut & gentiles ſibi illud arrogarent? an potius reſpicit probitatem ſive Judæorum, ſive Chriſtianorum iſtius ſæculi, & multos eam gentiles profiteri queritur, quam tamen non præſtent? Sed manum tandem de tabula, ne horas tuas melioribus occupationibus debitas garritu meo morer. De rebus tuis privatis nondum quicquam intelligo, quod animum meum tuorum commodorum cupidiſſimum exhilaret. Interea vota pro tua felicitate ad cœlos effundo: quæ utinam tandem exaudiat ille, cujus tu honori conſilia tua atque actiones præcipue conſecraſti! Vale.

32.

HUGO GROTIUS M. RUARO.

SUaviſſimorum ſermonum tuorum, Ruare Clariſſime, cum voluptate maxima memini, & quoſcunque ad meam perduxiſti notitiam, quod ego in beneficii parte accipio, eorum & colloquiis recreatus ſum, & quod non ipſis me quantum vellem utilem præſtare potui, doleo. Separatim venerunt, prior Italus, poſterior Germanus, cui & literas pro nomenclatore ad amicos in Gallia ſcripſeram, hinc Gelucſtadium ad Regem Daniæ proficiſcens: ſed eas literas huc reverſus ab ipſo non ablatas, ut ſperaveram, reperi. Samuelis Przypkovii Panegyricum legi, dignum & ipſius fœcundiſſima eloquentia, & patriæ Regisque majeſtate. Gaudeo tales faces allucere Sarmatiæ. De meo errore, ubi Macedonas pro Hieroſolymitis nominavi & benignè & verè me mones: & miror, non correxiſſe me eo loco, cum libro pro Chriſtiana religione ſecundo rem uti poni debuit poſuerim. De Arriani loco memini, & eum de Judæis intelligendum cenſeo: cum idem ſcriptor Chriſtianos Galilæorum appellet nomine. Sed in verbis poſterioribus pridem eſt cum ad libri mei oram notavi legendum λογῳ μὲν σπουδαῖος, ἔργῳ δὲ ἄλλο τι. Conſidera loci ſenſum ac ſeriem: non improbaturum confido. Vocis aliquanto ante poſitæ duabus literis di-

ſtans

ſtans ſonus aut ſcriptura librariis, ut fieri aſſolet, errandi cauſam dedit. Has literas ad te, & alias ad amicos, quas curandi onus ne grave tibi ſit rogo, diſtuli in id tempus, quo te Gedani fore ex amicorum ſermonibus augurabar. Pro amiciſſimis votis multum tibi debeo. Hæreo adhuc inter conſilia varia, neque ſatis conſtituere poſſum, ubi ſedes ponere debeam cum tota domo, non mutandas iterum jam ad pejores annos vergenti. Tibi ſi valetudo, & ſtudia, & res omnes bene procedunt, ſatis eſt de quo gaudeam. Hamburgi cIↄIↄcxxxiii, Julii ſecundo die ex Pontificis Kalendario.

33.
M. RUARUS H. GROTIO.

Multum debeo comitati tuæ, Vir Ampliſſime, qui non me tantum benignè coram habuiſti, ſed & amicos meos. Ego ab illis, poſtquam hinc abierunt, literas nullas accepi: quod miror. Intellexi tamen aliunde, alterum eorum, cui tu literas pro nomenclatore ad amicos in Gallia paraveras, opinione diutius in urbe veſtra ſubſtitiſſe: itaque non dubito, eum literas, quas tu relictas exiſtimaſti, poſt à te petiviſſe. Quas tu literas meis junctas ad generoſum Slupecium atque Domaradzium deſtinaſti, eas jam curavi. Sed ad Crellium quo tuas mittam, non invenio: is enim rebus humanis jam valedixit: quia tamen exiſti-

exiſtimo argumentum earum nihil habere ſecreti, permittis, ceu opinor, mihi ut eas reſignem, mihique habeam. Ægrotare cœperat vir optimus, me præſente, qui illuc veneram IV eid. Maji, cum paullo ante eruditiſſimè pro concione de ſenſu duorum extremorum verſiculorum capitis tertii poſterioris ad Corinthios diſſeruiſſet, ex febri maligna, quæ paſſim tum per oppidum graſſata domum quoque illius infecerat: ex illa cum XXI dies mente integra (quod in illo morbo rarum) laboraſſet, tandem IV non. Junii paullo ante octavam horam, ætatis circiter quadrageſimum tertium annum, placidè exſpiravit, præſente fere tota loci illius eccleſia, quæ paullo ante ad illum valedictura convenerat, illiusque ſpiritum Domino Jeſu voce eccleſiaſtæ Slichtingii multis cum lachrymis commendaverat.

De loco Arriani tibi aſſentior, illum de Judæis intelligendum, & ipſe jam deprehendi in libro quarto, Chriſtianos illi Galilæorum nomine venire, & video alibi quoque ita eum Judæorum mentionem facere, ut ſatis appareat, diſcrimen utriuſque cultus illi non ignotum fuiſſe. Illud tamen miror, cur cum initiationem Judaicam deſignare vellet, baptiſmum potius, quam circumciſionem nominaverit? an id eo fortaſſis fecit, quod baptiſmus, qui in publico fiebat, magis in externorum oculos incurreret? an potius, cum in eodem loco Syros atque Ægyptios nominaſſet, exiſtimavit non ſatis commodè ab his gen-

tibus

tibus Judæos per circumciſionem diſtingui, quandoquidem & Ægyptios, & Syrorum nonnullos circumciſos fuiſſe Herodotus aliique ſcriptores antiqui teſtantur, eoque baptiſmum, non æque fortaſſis illis gentibus frequentatum nominare maluit? Conjecturæ tuæ, quâ apud Arrianum pro Ἰουδαῖος σπουδαῖος ſubſtituis, volens ſubſcribo, & cauſſam erroris agnoſco, nec video, quis alioquin idoneus ex eo loco ſenſus exſculpi queat. Cæterum invitatus benignitate tua, quam in explicanda ſuperiore difficultate adhibuiſti, affero nunc aliam ad te quæſtionem, ſeu quæſtiones potius, paullo majoris quidem momenti, ſed tui tamen fori proprias, qui de jure pacis atque belli tam erudite diſſeruiſti, & de eccleſiaſtica diſciplina ex monumentis antiquitatis illuſtranda ſpem nobis aliquam inpoſterum feciſti. Quæſtiones meæ ex facto naſcuntur: itaque factum ipſum primum exponam. Quidam ex noſtris uxoris defunctæ ſororem germanam in matrimonium ducere conſtituit, diſſuadentibus amicis, qui cum id mori publico repugnaret, & à multis lege divina vetitum exiſtimaretur, ſcandalum inde graviſſimum metuebant. Perrexit nihilominus ille firmus animi, quem putabat caſſibus humanis, cum divina lex non repugnaret, fruſtra irretiri: & cum neminem inter eccleſiaſtas noſtros inveniret, qui nuptias conſecraret, ex illa familia quæ Calvinum pro duce ſequitur, nonneminem advocavit, cui tam ſcite os ſublevit,

ut

ut affinitatis illius ignarus matrimonio benedixerit. Noſtri ut eccleſiam purgarent à ſcandalo, & criminationi legum violatarum occurrerent, ſimulque & pertinacia, & fraude hominis offenſi, ſacris ei interdixerunt, donec legitima pœnitentia facinus expiaret: Euangelici vero, quos vocant, ſive Reformati non modo eccleſiaſten, quod imponi ſibi paſſus fuiſſet, in perpetuum exauctorarunt, ſed & matrimonium male conflatum, quod id inceſtum exiſtimarent, ſua in ſynodo publica voce irritum pronunciarunt. Hinc aliquot mihi quæſtiones ſuboriuntur: earum prima eſt, an matrimonium cum defunctæ uxoris ſorore lege divina ſit vetitum, imo & pro inceſtu habendum? Non ignoro, quid vetent Imperatores in Codice, ſub titulo de inceſtis & inutilibus nuptiis: legi & quæ ex Baſilio Magno adducit Matthæus monachus Lib. VIII Juris Græci à Leunclavio editi: quin & hoc ſcio, omnes fere noſtræ ætatis theologos, quotquot à Pontifice deſciverunt, legem divinam ita interpretari, ut ejusmodi matrimonium vetitum exiſtiment. Mihi tamen aqua hæret, & video te quoque in alia eſſe ſententia, ſi modo rectè capio mentem verborum tuorum, quæ leguntur lib. II. cap. V. § XIV de jure belli ac pacis. Obtendunt illi quidem, in pari affinitatis gradu vetitum fratri fratris defuncti uxorem ducere: ſed recte tu obſervaſti, non idem ſemper jus in pari gradu obtinere, quod diverſa nonnunquam ſubſit ratio. Quin ipſa lex non obſcure

obſcure id genus matrimonii approbare videtur, dum interdicto de uxoris ſorore ducenda expreſſe addit, בחייה *in vita ejus*: cur enim diſtingueret, niſi ipſâ mortuâ foret aliud? Nam quod nonnulli reſpondent, plurium uxorum matrimonium hic vetari, dilutum nimis videtur, & recte refutatur per ea, quæ tu habes § IX capitis ſupra jam allegati. Ejusdem coloris videtur & illud, quod alii de ſorore non germana aut uterina, ſed conſobrina ſermonem in controverſo Levitici loco eſſe velint: nec enim veroſimile eſt, legislatorem, ubi tam accuratè cognationis affinitatisque gradus diſtinguit, nomina confundere, & ſub appellatione minus uſitata ſimplicitati legentis imponere voluiſſe. Illud me tamen nonnihil turbat, quod videam Moſen Maimoniden, quem tu rectè cenſes Hebræorum veterum omnia legiſſe, ſummoque judicio digeſſiſſe, hoc genus matrimonii improbare; à quo tamen non abhorrere videtur Salomon Jarhides, quodque inter Judæos noſtra tempeſtate, quantum ex ipſis intelligere potui, ſatis eſt uſitatum. Verba Maimonidæ ita habent, ſi modo non imponit nobis interpres Buxtorfius par. III cap. XLIX. More Nevochim, *Fratres ſe habent ut Radix & Ramus: hinc quia prohibita eſt ſoror, prohibita etiam eſt ſoror uxoris, & uxor Fratris; quoniam hæc eſt duorum individuorum, quæ ſunt ſicut Radix & Ramus in conjunctione corporis tertii.* Atque hæc quidem eſt prima mea quæſtio. Altera eſt, an ob facinus, quod expreſſa

Dei

Dei lege non ſit interdictum, ſolo ſcandali metu; aut quia mori gentis, in qua vivimus, adverſatur, quenquam ſacris arcere liceat? Ego quidem hic non culpo, quæ noſtri egerunt, quos video variis gravibusque cauſis impulſos fuiſſe: nec ignoro, quantopere Chriſtiano perſequenda ſint non ea tantum, quæ honeſta atque juſta, ſed & ὅσα προσφιλῆ, ὅσα εὔφημα, quantoque horrore cavenda infirmorum offenſio: ſed vellem tamen hic libenter definitos limites, quousque ſcandali fugæ, aut moribus populi in animadvertendo indulgere liceat; ne ſi ſeveritas ſine cancellis ſit, ſub antiquam humanarum legum ſervitutem redeatur. Quid enim, ſi ſecundum theologorum uſitatam diſtinctionem ſcandalum ſit non datum, ſed acceptum? quid ſi mores libertati Chriſtianæ nimis ſint graves atque moleſti? Tertio quæro, an matrimonium ea qua dixi ratione male conflatum humana improbantium voce reſcindi queat, quamque ea reſciſſio vim habere debeat aut poſſit, cum in eccleſia, tum in republica? Credo quidem bonos illos viros, qui hoc ſibi judicium arrogarunt, eo jure niti, quod Sechanias atque Eſdras in Judæos, qui alienigenas in matrimonium duxerant, conſtituerunt. Sed primum non ita liquidum eſt interdictum de uxoris defunctæ ſorore, quam de alienigenis: deinde recte obſervas ipſe § XVI capitis jam ante dicti, non ſtatim irritum fieri, quod male ab initio contractum eſt; cum diverſa ſint, prohibere, atque

irritum

irritum quid facere. Ego tamen vereor, ne is, qui matrimonio iſti infelici ſeſe implicuit, periculi, quod imminere ſibi miſero videt, metu, Pontificis Romani diſpenſationem, quam vocant, hic requirat. Qua occaſione quarto ex te quæro, an putes eum, qui Pontificis Romani jugum ſemel abjecerit, ſalva animi conſcientia, ut in republica ſalvus ſubſiſtat, legis aut conſuetudinis humanæ laxationem ab illo petere poſſet? ni fecerit, in periculo erit & matrimonii contracti honor, & illius fortuna: ſi fecerit, videbitur poteſtatem ejus, quem fortaſſis pro Antichriſto habet, denuo adorare, atque eo nomine peſſime apud omnes, qui Pontificis imperium repulerunt, audiet. Sed nimis jamdudum moleſtus tibi ſum tot quæſtionum nodis; eoque nec petere à te audeo, ut ad omnes æquè reſpondeas, aut ita reſpondeas, ut & ſimul ſententiæ tuæ rationes in medium afferas: video enim id gravius occupationibus tuis futurum, quibus tanquam in publicum bonum ſemper intentis non lubenter privata curioſitate obſtrepo. Interim hoc mihi fortaſſis dabis, ut innuas breviter tuam de ſingulis ſententiam; cujus ego cauſſam aliunde deinceps conquiram, modo auctoritatis tuæ pondere judicii mei lanx interea firmetur. Sed ut & hoc nimium ſit, illud ſaltem à te impetrem ſine, ut ne mea hæc importunitas alieniorem te mihi fecerit; nam ad illam me impulit, tum fervens in me aliquid ſemper diſcendi ſtudium, tum quod me nemo te melius docere

poſſit,

poſſit. Vale, Vir Ampliſſime, & publico bono diu ſuperſtes age. Dab. Gedani prid. eid. Auguſti, MDCXXXIII.

34.
HUGO GROTIUS M. RUARO.

Funeſtis literis, Ruare doctiſſime, funeſtas literas reddo, triſtem mihi nuncium de morte Crellii, triſti & tibi nuncio de morte Leonardi van Sorgen, dolens cum dolente commutaturus. Patiamur Dei arbitria, & quid Chriſtianos deceat vel à Cleanthe diſcamus, cujus Græcos jambos Latinos ſic fecit Seneca,

Duc me Parens celſique dominator poli,
Quocunque placuit: nulla parendi mora eſt:
Aſſum impiger. Fac nolle: comitabor gemens,
Maluſque patiar quod pati licuit bono.

Jacturam quam in Crellio fecimus, poſtuma ſcripta, quantum ſpe auguror, ſolabuntur. Pro literis transmiſſis gratias habeo: illas ad Crellium, ſi tanti putas, & reſignare, & tibi habere potes. Sunt de loco illo μιᾶς γυναικὸς: ſed pendent à prioribus literis, quas Amſtelodamo ad virum illum eruditiſſimum miſeram. Bene tibi proceſſit conjectura de viro nobili, quem mihi commendaveras: nam emerſit iterum, & literas illas in Galliam, quod gaudeo, ſecum tulit. Noli dubitare, quin ſemper in potiſſimo ordine amicorum habituras eos ſim, quos tibi probari

probari intellexero. De Arriani loco confirmat me judicium tuum. Cur de Judæis agens baptiſmum potius, quam circumciſionem attulerit, cauſam veram utranque attigiſti: nam circumciſio domi peragi poterat: baptiſmus in fluminibus adminiſtrabatur, ut & apud Chriſtianos etiam Juſtini ævo. Tum quod notaſti Ægyptiorum quosdam circumciſos, id Herodoto atteſtatur Philo περὶ περιτομῆς, Joſephus, Strabo, Clemens Alexandrinus, Celſus, Origenes, Epiphanius, etiam Magiſtri Hebræi, & ex eis Hieronymus ad Jerem. 1. 25. qui ajunt Joſephi exemplo introductum morem. Syros apud Herodotum puto eſſe Judæos ipſos, quorum ſedes Syria Palæſtina. Colchi ἐκ διασπορᾶς decem tribuum, Æthiopes ex Abrahami & Cethuræ liberis videntur traxiſſe hunc ritum: nam de Idumæis, & Ismaëlitis aperta ratio eſt. Venio ad quæſtiones tuas, ſed ut tecum quæſiturus, & hoc orans, ut ſi quid meis habes rectius, mihi impartias. Lege Moſis permitti, ut uxoris mortuæ ſoror ducatur, recte à te colligi puto, tum ex natura legum prohibentium, quæ ſuis ſe finibus tenent, neque extendi ſe incerta argumentatione patiuntur, tum eo argumento, quod in legum interpretatione validiſſimum ex contrario ducitur. Qui enim vivæ ſuperinduci ſororem vetuit, & quidem ad evitandum æmulatum inter adeo propinquas acriorem, mortuæ ſubſtitui ſororem permiſiſſe cenſendus eſt. Memini me

ad oram libri mei, quem nunc penes me non habeo, annotaſſe variantes ſuper hac re juris prudentum Hebræorum ſententias: ſed qui vetant, more eoque non generaliter recepto nituntur. Maimonidæ quæ ſententia fuerit ſcire non poſſumus, niſi conſulto Arabico codice: nam Hebræa verſio, ut jam de Latina nihil dicam, alicubi παρεγχειρήθη. Secundam quod attinet quæſtionem, Chriſtianus cum civis ſit, civiles etiam leges, multoque magis eas, quæ multarum gentium conſenſu receptæ ſunt, ſervare ſemper officii ſui ducet. Itaque in veteribus Apologeticis videmus id palam prædicare Chriſtianos, ſe ſecundum omnes leges, religionem non lædentes, vivere, ſed ita ut probitate ſua leges multum ſupergrederentur. Loquor de illis legibus, quæ & cauſam aliquam habent probabilem, & intolerabiles non ſunt: quod ipſum ἐν στιγμῇ definiri non poteſt. Lex autem iſta de non ducenda mortuæ uxoris ſorore laudabilis eſt, & ſtupris ex domeſtico convictu naſcentibus ſpe matrimonii ſublata occaſiones præcidit. Quare qui eam violat, & civilibus judiciis ſubjacet, & eccleſiæ cenſuram juſtè patitur, quam παρὰ τοῖς ἔξω infamat. Ad tertiam ut veniam, verum eſt, non omne, quod prohibetur, irritum cenſeri, & in conjugio cum Amoræis vicinarumque gentium fœminis ſpectatum à lege periculum, quod perpetuum eſt. An igitur irrita ſint conjugia contra legem humanam facta ex legum verbis ſenſuque colligendum

gendum eſt, aut ſi leges ſcriptæ non exſtant, ex eo, quod ſæpe judicatum eſt, maxime circa eos, qui Pontificis Romani auctoritatem defugiunt. Illud video, multarum gentium leges imitari Romanum jus, quo conjugia talia non prohibentur tantum fieri, ſed & irrita pronunciantur, & diſſolvi jubentur: neque ego dubito, quin ſocietati civili, aut ejus præſidibus poteſtas hæc competat, utilitatis alicujus publicæ cauſâ vim adimendi nondum natis contractibus. Poſtremâ erat quæſtio de petenda matrimonii talis indulgentia à Romano Pontifice, quod recte dicis non convenire illis qui diſcidium à Pontifice fecerunt. Sed monendum te cenſui, in Gallia Reformatis prohibitorum matrimoniorum gratiam ab ipſo Rege fieri, cujus rei aliquot mihi exempla ſunt cognita. Id ſi imitari velint Rex & ſenatus veſter, quid obſtet non video. Ipſorum erit prudentiæ judicare, an in hac facti ſpecie cauſa aliqua inſit rarior, ob quam æquitas ferat diſcedi ἀπὸ τοῦ λίαν ἀκριβοῦς. Hæc ſunt quæ lectis ſtatim literis tuis in mentem venerunt, ſi quid percoctius ſubierit, ejus quoque te participem faciam, hac lege, ut tua quoque cogitata me non celes. Vale, Vir multis nominibus ſuſpiciende. Hamburgi xx Auguſti novi Cal. anni cIↃIↃcxxxiii.

35.

HUGO GROTIUS JOHANNI CRELLIO.

MAgna eſt tua humanitas, Vir eruditiſſime; qui pro officio & exiguo & vulgari tam liberaliter gratias agis, hoc ipſo digniſſimus cui majora & à majoribus præſtentur. Tecum ſentio, verba Apoſtoli non, ut Scaliger exiſtimaſſe videtur, pugnare cum eo ſenſu, qui & veterum multis, & apud vos, ut ſcribis, eruditis placuit. Nam & τριάνωρ Lycophroni Helena mortuo Theſeo, & bivira Afranio, quæ nupſit iterum, ſicut quæ uno matrimonio ſe continuit univira Tertulliano. Obſtare videtur maximè, quod dura ſatis hæc lex videtur in presbyteros, qui non omnes ſenes, ut Timothei patet exemplo, magisque in diaconos, qui ferme juvenes legebantur, ut ætate procedente in majorem gradum procederent; & quod in cæteris, quæ exiguntur, nihil ſit, quod non & Chriſtianis omnibus conveniat; niſi quod credibile eſt, ad regimen & munera Eccleſiæ admotos, qui nihil unquam commiſiſſent, quo eccleſia poſſet offendi. Hanc ſententiam ſi ſequamur, unius mulieris vir erit quidem maritus unius ſuæ conjugis, ſed ex rei conſequentia, non ex vocis vi. Oppoſitum enim eſt, non vir multarum uxorum, quales tunc in Græcanica Aſia & Creta repertos non puto niſi Judæos forte, ſed

vir

vir multarum mulierum, ſicut Cæſar omnium mulierum vir dicebatur. Talis autem eſt non is modo, qui viventem uxorem alia mutat, ſed & qui unius uxoris ſuæ concubitu contentus non eſt: quod viris per illorum temporum ac locorum leges immune cedebat, ut & ipſæ leges nos docent, & nobilis apud Gellium Catonis Cenſorii ſermo. Contra vero multivira mulier erit, non quæ adulterio ſe polluit, quod legibus vindicari ſolebat, ac proinde eccleſiaſtica cautione non egebat, ſed quæ deſultoriis matrimoniis conditiones mutaſſet: quod cum matronis Hebræis lex ſua non indulgeret, & Græcæ & Romanæ leges ſuis feminis concedebant. Id ſi recipimus, poterit σώφρων intelligi, qui in vultu, habitu, geſtu, ſermone, dignam Chriſtiano gravitatem ſervat: ἐγκρατὴς vero, qui rebus omnibus aliquid in ſe delectationis aut remiſſionis habentibus utitur modo reſtrictiore. Sed de his aliisque rebus quid tu pro ſumma tua diligentia notaturus ſis, avide exſpectabo. Ego ſi quid poſſim contribuere ad labores tuos, facerem id animo promtiſſimo: ſed & quam multa mihi ad eam rem ſemper defuerint, facile intelligo, & nunc nondum conſtituto ubi larem figere debeam, vivo deſertus à libris, quorum in vicem non usque quaque ſuccedit memoria. Tibi pro iis quæ mihi optas gratias habeo maximas: tibique viciſſim opto, quod maximum puto, ut iſto otio, nemine interpellante, tibi feliciter, aliis utiliter fruaris.

 Vale,

Vale, Vir multis nominibus colende. Hamburgi 11 Julii novi Kalendarii, anni cIↄIↄcxxxxii.

36.

M. RUARUS HUGONI GROTIO.

Diuturnioris mei ſilentii cauſſam quidem haud unam allegare poſſim: at illa præcipua eſt, quam tu, Vir Ampliſſime, fortaſſe miraberis, & cum venia tamen, ut ſpero, accipies. Ego iſtuc ætatis amori operam dare cœpi, & poſt anxiam tot annorum deliberationem, uxorem tandem duxi. Nondum autem oblitum te credo, quantæ ſoleant eſſe diſtractiones novorum procorum, ſponſorum, novorum denique maritorum: quæ me omnes intra hoc tempus exercuerunt, præter operas conſuetas aut ex obliquo illatas. Nunc redeo tandem ad ſcribendi officium; in quo ſi quid fortaſſis negligentia mea deliquit, quod non poſſum penitus negare, ſat magnam hanc pœnam illius pendo, quod tuis interea literis caruerim, ex quibus ſemper doctior evado. Obitum integerrimi ſpectatiſſimique viri Leonardi Sorgii vehementer doleo, cum alias ob cauſſas, tum quod amicum amiſerim in præſtandis quibusdam officiis mihi neceſſariis ſemper facilem: cui quem iſtic jam ſubſtituam vix habeo.

Intelligo præter duos illos, quos tibi commendaveram amicos, Italum Germanumque, & Polonum quendam equitem familiarem meum tibi adfuiſſe:

adfuiſſe: qui quanquam nullas à me literas exhiberet, amicitiæ tamen meæ obtentu acceſſum ad te facilem habuerit, comiterque habitus, & cum conſilio, quod ipſe ſibi ſalutare fuiſſe gloriatur, à te ſit dimiſſus: eo ergo nomine gratias tibi ago atque habeo. De baptiſmo Judæorum, cujus primam mentionem colloquio tuo debeo, deprehendi tandem aliquot loca ex Thalmude à viris eruditis allegata. Johannes Cochus in annotationibus, ſeu potius in earum ſpicilegio ſuper caput ſecundum Maccoth citat ex Aboda ſacra fol. LIX. p. I. hæc verba: אינו גר עד שימול ויטבול וכיון דלא טביל גוי הוא לעולם *In æternum non eſt proſelytus, dum circumcidatur, & baptiſetur: nam donec baptiſatus non eſt, gentilis eſt.* Duo alia loca ex Jebammoth fol. LXVI, LXVII, & ex Barachoth fol. XLVII. affert Chriſtianus Gerſon in Thalmude ſuo Judaico; quæ quia prolixiora ſunt, & Germanica tantum lingua ab illo exprimuntur, non exſcribo. Ex eodem Gerſone diſco, Thalmudem hunc ritum pro antiquiſſimo habere: utpote qui in Sota fol. XII. & in Megilla fol. XIII. lotionem filiæ Pharaonis in flumine, de qua Exod. II. hoc fine ſuſceptam (quanquam id ſanè ridiculè) interpretetur, ut per baptiſmum Iſraëlitarum religioni initiaretur. Crediderim tamen, ſaltem Servatoris noſtri ævo, poſtquam tam multi baptiſmi vel ad ſuperſtitionem uſque invaluerant, Judæis hanc gentium externarum initiationem ad Sacrorum Judaicorum communionem

nionem in uſu fuiſſe. Nec vana, ut opinor, eſt conjectura, quod quemadmodum Servator noſter in inſtitutione ſolenni τῆς ἐυχαριςίας ritum Judæis uſitatum, quamvis Lege non præceptum, imitatus eſt, prout inter alios Beza ex Paulo Burgenſi, Tremellio, atque Scaligero annotavit, ita & Johannes Baptiſta primum, & deinde Chriſti diſcipuli, ſeu potius Chriſtus ipſe, ſine cujus voluntate illi ſine dubio nihil ſunt auſi, hunc ritum homines diſciplinæ ſuæ de novo accedentes initiandi, ab exemplo Judæorum, quanquam id ſane inſtinctu divino, mutuati ſint. Hoc ſi tanquam verum accipitur, concludere ulterius non ineptè licebit, baptiſmum Chriſtianorum non Judæorum circumciſioni proprie, ſed potius eorundem baptiſmo ſucceſſiſſe: atque ita collabetur argumentum, quod à circumciſione infantium inter Judæos ad eorundem baptiſmum apud Chriſtianos vulgo trahi tamque acriter urgeri ſolet. Scrutatus ſum curioſè, an Judæi ex ſua gente natis, quoties religioni initiantur, baptiſmi legem imponant. Et invenio in Buxtorfii Synagoga Judaica, infantes Judæorum, non quidem circumciſos, ut in gentibus ad Judaiſmum converſis fieri ſolet, ſed circumcidendos, lavari diligenter ſolere. Sed, ni fallor, hæc lotio non eſt illis pars initiationis, ſed præparatio initiandi, qui cum ſordibus ad vitam tam ſacroſanctam admitti non debet. Quorſum hæc tam ſolicitè quæram cauſſam facilè intelligis. Ad ætatem baptiſmi

Judaici

Judaici nonnihil facit, quod Arrianus mentionem illius ex interpretatione tua faciens, non procul ab ævo Servatoris noſtri, ſub Hadriano & Marco & Antonino Imperatoribus vixerit, ſi modo commentator Epicteti, quem habemus, is eſt, quem Suidas ἐπικλήπιον φιλόσοφον appellat. De ſolutione quæſtionum, quas tibi nexueram, plurimum tibi debeo. Ego judicio tuo, quod magni ſemper feci, in cæteris quidem omnibus facile acquieſco: hoc unum tantum non niſi cum diſtinctione quadam accipere poſſum, quod exiſtimas matrimonia utut jure divino per ſe licita, ſi tamen contra legem humanam contrahantur, hominum arbitrio irrita fieri poſſe. Mihi enim videtur in contractibus merè humanis id quidem poteſtati magiſtratuum licere, ut (quod tu allegas) iis nondum natis utilitatis publicæ cauſſa vim omnem adimant: at matrimonium non humano tantum jure, ſed & divino nititur. Itaque (quod pace tua dictum ſit) exiſtimaverim, ſi matrimonia contra legem humanam contrahantur, contrahentes quidem privilegiis à civili poteſtate dependentibus privari, imo & pœnis utilitatis publicæ cauſſa prudenter conſtitutis ſubjici poſſe: ipſum tamen matrimonii vinculum, quo minus reſcindatur, obſtare puto legem ſacram, quæ vetat, ne, quæ Deus conjunxit, homo ſeparet. Exemplum aliud eſt in matrimoniis contra parentum voluntatem à liberis nonnunquam initis, quæ quidem legibus Chriſtianorum

principum rerumque publicarum vulgo prohiberi ſolent: conſummata tamen non reſcinduntur; ſed pœnarum ſumma eſt, ut liceat hos tales legum patriæque poteſtatis contemptores parentibus exhæredes facere. Diſcrimen matrimonii aliorumque contractuum hinc quoque animadvertere licet, quod alii contractus, quemadmodum conſenſu mutuo coëunt, ita & partium conſenſu diſſolvuntur: at non item matrimonia, ne ſi pars quidem utraque velit. Hujus diſcriminis obſervationi non inepte quis fortaſſis addat, nihilo plus magiſtratui in res ſibi ſubditorum licere, quam iiſdem in eas licuit, antequam magiſtratui jus in ſe ſuum ſive expreſſo ſive tacito conſenſu reſignarent. Hæc quidem adhuc ita mihi videntur: quæ tamen contra meliora docentem obſtinate non defendam. De fortunæ tuæ mutatione nihil adhuc audio, niſi quod nuper quidam mihi perſuadere voluit, te Cæſareanarum copiarum Imperatori Fridlandiæ duci operam tuam ad hiſtoriam ſcribendam addixiſſe: quod eo minus illi credidi, quod exiſtimem, res illius geſtas, cujus favori ſtylum tuum ſubmitteres, multas tibi fortaſſis non probari. Nomen tuum in aula Regis noſtri inclaruit, adeoque gratioſum eſt, ut Rex legato ſuo Savazio in Belgicam Britanniamque tendenti injunxerit, ut conſilium rei bene gerendæ à te peteret: quod ille tamen neſcio qua de cauſſa neglexit, quemadmodum ex illo ipſo habeo, qui legato à ſecretis in itinere

fuerat.

fuerat. Novi quoſdam id agere, ut ſalario regio te in hanc urbem invitent, quod an apud Regem ſucceſſurum ſit, nondum habeo dicere: fortaſſis tamen illi paulo fortius rem urgerent, ſi non ſpernere te conditionem illis conſtaret. De Aſſuero Matthiſio lubens reſciſcerem, an domicilium Hamburgi fixerit, (nam uxorem illic eum duxiſſe inaudivi) itemque an Bernhardus Dwinglo Tychopolim adhuc incolat, quam ſe derelicturum ante annum minabatur. De Anglia paullatim gliſcit rumor, proceres nonnullos, qui ad Eccleſiæ gubernaculum ſedent, ad antiquatas Romanæ Eccleſiæ ſuperſtitiones non parum propendere: id an ita ſe plane habeat, an vero ex innovatis ceremoniis quibusdam ἀδιαφόροις temere arreptum, aut & ad conflandam Remonſtrantium dogmatis illic invaleſcentibus invidiam confictum ſit, tu credo me melius noſti: ego autem lubens ex te ſciam. Sed jam dudum tibi fortaſſis prolixa ſcriptione moleſtus ſum: itaque abrumpo telam, teque, Vir ſumme, ſalvere atque valere jubeo. Dab. Gedani, a. d. III. Cal. Januarii, anno æræ Chriſtianæ cIↃIↃcxxxIII.

37.

HUGO GROTIUS M. RUARO.

Literas tuas, doctiſſime Ruare, ut crebras amo, ita dilatas non queror. Etſi cauſam non afferres, commodum mihi tuum ſufficeret, nunc

cauſa,

cauſa, quam adfers, talis eſt, ut vel duro exactori purgare te poſſit. Ad alia antequam venio, Deum precor conjugii auctorem tuas nuptias ut proſperet, perpetuaque concordia beet. In Leonardi Sorgii morte quod feciſti damnum utinam aut ego ſarcire poſſem, aut qui nunc hic cum bene dotata uxore larem fixit, cujuſque & ædibus & amicitia fruor, Mathiſius; qui te & ſalutat plurimum, & omnia offert quæ ſuæ ſunt opis. Crellii poſtuma opera avidè exſpectabimus. Noli dubitare, quin in amicorum claſſe habiturus ſemper ſim, & quidem interioris admiſſionis, non eos tantum, quos mihi epiſtolæ tuæ commendaverint, ſed quoſcunque tibi caros ſciero: id enim mihi pro teſtimonio ſufficiet. De baptiſmo Judaico quæ ſcribis vera ſunt: & adjici poteſt ad ea quæ commemoras loca, illud ex Scholiaſte Juvenalis vetere, & ſcriptoribus uſo, qui proxime Juvenalis ſæcula fuere. Ad illum verſum

Quæſitum ad fontes ſolos deducere verpos,

ſic ille ait: ubi *baptizantur*. Quod quanquam ad rectam verſus illius expoſitionem non pertinet: culpat enim Juvenalis τὸ τῶν Ἰουδαίων ἄμικτον, qui ne communia quidem humanitatis officia, qualia ſunt erranti viam, ſitienti fontem monſtrare, præſtarent τοῖς ἀλλοεθνέσιν; teſtimonium tamen præbet mori τῶν Ἰουδαϊζόντων, in oculos Romanorum quoque incurrenti. Quantum ex libris, quos ad manum non habeo, cognoſcere potui, ſic res ſe habet. Quo tempore, lex per Moſem data eſt,

multi adhuc populi, quanquam ſub diverſis ritibus, perſtabant in cultu unius Dei, & honeſtis moribus, quos Deus aut per ſenſum communem, aut per oracula Adamo Noæque data, humano generi præſcripſerat. Ex illis ſi qui vellent cum Hebræis habitare, licebat id per legem; neque inſtitutis Hebraicis, niſi in quibus ob publicæ εὐταξίας faciem ſejungi ab aliis commode non poterant, tenebantur, ut videre eſt tum alibi, tum Levit. xxij. 25. & Levit. 25. 47. ubi Chaldæus גר ותושב interpretatur *incolam incircumciſum*. Si quos tamen populos ab Abrahamo ortos conſtaret, puta Iſmaëlis, Cethuræ, Eſavi poſteros, his jus incolatus non dabatur, niſi impleta & circumciſionis lege, quippe ad ipſos non minus, quam ad Iſraëlis poſteros pertinente. Quod dixi de duratione τῆς μονοθέου θρησκείας ex hiſtoria de Abimelecho, Melchiſedeco, Jethrone apparet. Paulatim, tum quod Deus curam ſuam ferme ad unum populum retraheret, tum quod ejecti ab Hebræis populi late ſpargerent ſuperſtitionis & morum illaudabilium contagia, factum eſt, ut nulli eſſent populi defectionis immunes. Itaque ex eo tempore à ſapientibus Hebræis inſtitutum eſt, ne qui ad jus incolatus admitterentur, niſi qui ſolenni merſatione profeſſi eſſent, ſe primum cultum vitamque ἄνομοι exuere, prævia circumciſione, ſi de Abrahami eſſent genere, ſine ea, ſi aliunde orti. Si qui præterea vellent totam Moſis legem ſibi imponere, de eo fiebat teſtatio;

& ſic

& ſic in numerum non incolarum, ſed civium recipiebantur, honorumque erant participes, niſi ex illis eſſent gentibus, quas lex ſpeciali de cauſa exceperat. Gravis autem cauſa fuit, cur etiam circumciſis injungeretur altera baptiſmi profeſſio, quia gentes aliquot circumciſæ ad falſos Deos jam defecerant. Eſt autem ferme apud populos omnes receptum, ut emendatio vitæ ſigno conſpicuo ablutionis, & ubi magna eſſet mutatio, merſationis exprimeretur. Vetus Scholiaſtes Horatii ad illud Epiſtolæ primæ, *Ter puro lecto: ter*, ait, *mergunt, qui ſe expiant*. Hinc baptæ apud Græcos. Iſidos quoque & Mithræ ſacris, Tertulliano docente, eo qui de baptiſmo eſt libro, per lavacrum initiabantur. Ejuſdem Tertulliani eſt eodem libro: *Certè ludis Apollinaribus, & Peluſiis tinguntur, idque ſe in regenerationem, & impunitatem perjuriorum ſuorum agere præſumunt*. Hunc ergo communem gentibus intellectum ſecuti Hebræi, non immerito commaculatis vita impura tinctionem, id eſt, merſationem injunxere. Ac propterea cum Johannes divino inſtinctu ipſos, quod hactenus factum non erat, Judæos tingeret, facile intellectu omnibus fuit, ſignificare eum, gentem Judaicam non minus impuram eſſe, quam eſſent οἱ πολύθεοι, ac proinde in illis quoque parem vitæ mutationem, quæ merſatione indicari ſolebat, requiri. Ad vetus illud exemplum Apoſtoli à Chriſto juſſi τὰ ἔθνη merſarunt, Judæos vero ad Johannis exemplum;

plum, utroſque in agnitionem peccatorum, non qualicunque ſpe remiſſionis, ſed certa ejus fide, Dei ſummi parentis auctoritate, per Filium publicata, per Spiritum obſignanda. Nunc ad conjugalem quæſtionem venio. Vetuit Chriſtus matrimonia rata, id eſt ſecundum legem Moſis, aut aliorum populorum honeſtas ac probabiles leges inita dirimi, niſi ex graviſſimis cauſis: qua in re omnium populorum bene moratorum leges ſibi faventes habet: nam & quæ leges divortia indulgent, optant tamen ac præferunt indivulſam fidei conjugalis copulam. At, ne humanis legibus poteſtas hujus aut illius generis matrimonii adimi hominibus poſſet, qua poteſtate ademta ſequitur ut conjugium nullum ſit, ſicut in contractibus aliis evenit, nusquam edixit: imo vero legum conditoribus non reliquit modo, ſed & ſanctionibus ſuis confirmavit, quam conſenſu gentium habebant in rebus ejusmodi poteſtatem. Quin & ſepoſita conſideratione ejus juris, quod aut ab initio, cum una viverent homines, commune humani generis in ſingulos habuit, aut quod poſtea diſperſis gentibus in minoribus illis ſocietatibus boni communis atque ordinis cauſa reſedit, faciamus aliquem probabili de cauſa, quæ Dei cultum, aut parentum reverentiam, aut meliorem ſui cuſtodiam attingeret, voto atque etiam jurejurando palam ſe obſtrinxiſſe, ne talem aut talem duceret, & videamus an ratum futurum ſit cum aliqua talis impedimenti conſcia matrimonium,

monium. Sunt ſane, ut ais, populi, ubi rata habentur matrimonia liberûm etiam intra annos xxv inita ſine parentum proximorumve aſſenſu: ſed alibi aliter obſervatur, nec in Proteſtantium tantum terris, ſed & in Gallia jam pridem, ubi ne rata aut licita eſſent id genus conjugia conventu ordinum Bleſenſi conſtitutum eſt, &, frementibus quanquam ſacerdotibus, quotidie in ſummis Auditoriis, quæ Parlamenta vocant, eum in modum judicatur. Sic & aliis in locis irrita habentur conjugia feminarum cum tutore tutorisve filio: & multa alia ſunt ejuſmodi conſtituta in Theodoſii & Juſtiniani Codice, non ſine Epiſcoporum conſilio, antequam Eccleſia rem iſtam ſui juris feciſſet. In Baſilii reſponſis invenio matrimonium à liberis factum invitis parentibus ab Eccleſia habitum πορνείας loco. Quæ cur cum Chriſti præceptis pugnare non exiſtimem, ex allato jam diſcrimine, quod eſt inter impedimentum à lege poſitum nondum contracto conjugio, & inter rite contracti diſſolutionem, puto poſſe intelligi. Res meas quod attinet, etiamnum ἐπέχω. A Savazio ſi quiſquam ad me veniſſet, ultro ad ipſum cucurriſſem: nunc quid interceſſerit ſuſpicari forte poſſum, ſcire non poſſum. Rex veſter ſi mea opera uti volet, ubi ſciero quam ad rem, non longum ſumam deliberandi ſpatium. Dwingloius manet in ſtatione. In Anglia is qui Londinenſis fuerat epiſcopus ad ἀρχιεπισκοπὴν Cantuarienſem evectus ſummam

in

in Regni Eccleſiæque rebus auctoritatem obtinet, vir prudens, & ad antiquum Eccleſiæ exemplar, quantum tempora ferunt, reſpiciens. Τῶν ἀδιαφόρων nihil ibi Romanorum rituum reducitur: ſed quæ publicis regni moribus recepta ſunt, ea ut ubique eandem habeant faciem, datur opera. Dogmata duriora, quæ ſalutem hominum aut exitium clavis figunt adamantinis, magis magisque ibi exoleſcunt, & paucos defenſores inveniunt. Vale Vir Clariſſime, &, ubi res tuæ id ferent, me ac Mathiſium fac certiores de tua valetudine, deque tuis laboribus. Hamburgi XIV Januarii, CIƆIƆCXXXIV.

38.

H. GROTIUS M. RUARO.

Legatio, quam mihi gratularis, Ruare Clariſſime, utinam ſucceſſus voto meo reſpondentes habeat! quod tum futurum eſt, ubi ad pacem communem aliquid noſtra conferre poterit opera. Cogitationem certe ad hæc ſæviſſima bella, quæ τοὺς χριστωνύμους exagitant, ſine maximo dolore nunquam flecto: Deumque tecum precor, finem ut faciat, tantæ non magis vitarum ac fortunarum, quam morum ruinæ. Itaque Suediam, ac Poloniam expeditas bello mutuo, lætus intellexi, nullum ſatis magnum exiſtimans pretium, quo res tam bona emitur. Germania quam etiam properaverit vides. Nec cauſam vi-

deo cur diu Suedi noſtri perſtent in armis, quæ derelicta cernimus ab iis, quorum pro ſalute ſuſcepta fuerant. Batavos hujus anni adverſa cummaxime quietis avidos fecerunt. Si qui feriores ſunt, eos quoque mitigabit, ſi non aliud, certe crumena deficiens, optima pertinacium conciliatrix. Grata mihi ſunt, quæ mittis munera. Reponerem tragœdiam editam Amſtelodami, cui ex Ægyptio Joſephi patriarchæ nomine Sophompaneas inſcriptio eſt, ſi ejus exemplum hic haberem. Inſpexi Crelliana ad Hebræos, plena eruditionis, nec ſine magna utilitate; quam in ejuſdem labore ad Galatas etiam paſtores Reformati, qui hic dicuntur, agnoſcunt. Quæſtio, de qua agit libellus alter, magni eſt ponderis. Ego ſic exiſtimo, non habitus tantum, ſed & actus ſingulos contra Fœderis leges, qui προαίρεσιν habent, id eſt, cum notitia deliberationem tractumque temporis, tales eſſe, ut de ſtatu adoptionis hominem dejiciant, idque mihi ſacris literis conteſtari videtur & ſenſus & mos puriorum ſæculorum. Neſcio an videris Richardi Thomſoni de Juſtificationis interciſione & amiſſione diatribam Lugduni Batavorum quondam editam: certe digna eſt quæ legatur. Gratum eſt & quod de loco libri mei capite de jure jurando memoras. Dubius hæreo. Pythagoram, qui exactius iſta colligunt, floruiſſe ajunt ſexageſima Olympiade, id eſt, ſub finem Cyri. In Judæa eum fuiſſe, cum Judæis ibi collocutum; Numenius, & Malchus, ſive Porphyrius,

rius, Pythagoræ ſectatores ambo, prodidere. Addidit Hermippus libro de vita Pythagoræ, ταῦτα γὰρ ἔπραττε καὶ ἔλεγε τὰς Ἰουδαίων καὶ Θρᾳκῶν δόξας μιμούμενος: et hoc, πολλὰ τῶν παρ' Ἰουδαίων νομίμων εἰς τὴν αὐτοῦ μετήνεγκε φιλοσοφίαν. Qui autem in Judæis ſint, quorum inſtituta cum Pythagoricis maxime congruant, facile videbit, ſi quis ea quæ de Eſſenorum cœtibus ac diſciplina apud Philonem ſunt, cum ὁμακοεῖοις Pythagoricorum, qualia Malcho, Jamblicho, Hierocli deſcribuntur, contulerit. Nec id inobſervatum Joſepho, qui de Eſſenorum genere agens ait διαίτῃ χρώμενοι τῇ παρ' Ἕλλησιν ὑπὸ Πυθαγόρου καταδεδειγμένῃ. Video apud eundem Joſephum primam mentionem Eſſenorum fieri ad tempora Jonathæ Aſmonæi, ſed per occaſionem duarum ſectarum, quæ multum eo ſæculo ſe negotiis publicis immiſcuere, Sadducææ, & Phariſææ, nullo adjuncto, quod obſervaverim indicio, unde colligatur non ante extitiſſe Eſſenos: quorum ſodalitates ad Rechabitarum, aut etiam Nazaræorum formatas exemplum non improbabilis mihi videtur conjectura. Certe inter Eſſenorum & Pythagoricorum præcepta, rationemque vivendi tantam reperio ſimilitudinem, ut non facile eam συντυχίᾳ (?) aſſignaverim. Cum autem Pythagoras à Perſis, Chaldæis, Brachmanibus multa ſumſerit, illa quoque à Judæis illum hauſiſſe, quam Judæorum partem puriſſimam ad Græci hominis cogitata ſe vertiſſe, credibilius videtur. Sed hæc ſunto arbitraria

 Polonos

Polonos adoleſcentes, quos mihi commendas, & ſi quos alios tibi amicos noverim, non illa communi tantum, ſed & propiore amicitia complectar. Vale, Vir præſtantiſſime, & ſi qua in re utiles eſſe poſſumus, operæ noſtræ ne parce XVIII Febr. cIↃIↃCXXXVI.

39.
H. GROTIUS M. RUARO.

QUem mihi, commendaſti, Vir doctiſſime ac præſtantiſſime, Andreæ Conradi filium, ejus conſuetudo ſuavis mihi fuit; feceriſque rem mihi pergratam, ſi ejus probitatis ingeniique juvenes ſæpe ad me allegaveris. Optima enim eſt negotiorum gravium intermiſſio, ad amœnitatem literarum & prioris ætatis ſtudia ſe recipere interdum, & refoveri amicorum mitibus colloquiis. Libros, quorum mentio eſt in ſecundis tuis literis, non accepi, alioqui, ea, qua inter nos utimur, libertate, mei judicii te facturus participem. Velim credas, ſi quid eſt, in quo tibi, aut eis, quos caros habes, poſſim commodare, facturum me id non promto tantum, ſed & gaudente animo. Lutetiæ III Aug. novi Cal. cIↃIↃCXXXVIII.

H. GRO-

40.
H. GROTIUS M. RUARO.

POſtquam literas ad te obſignaveram, Vir præſtantiſſime, relatum mihi à librario, Slichtingii librum Meiſnero oppoſitum legi. Video ab eo ſtatui non adulterii tantum, ſed & ſcortationis actum tales eſſe, qui hominem Chriſtianum, ſi ſubito moriatur, à vita æterna ſint excluſuri. Quod cum haud dubiè & de aliis delictis æquè gravibus ac deliberatis ſentiat, nihil habeo quod contradicam. Verum non modo de ſcortationis, ſed & de adulterii actu aliter ſenſiſſe Socinum, videbar ex ejus ſcriptis didiciſſe. neſcio an me fallat memoria. Puto perveniſſe jam ad te Clementis Epiſtolam ad Corinthios in Anglia editam; de ea quid ſentias, ubi otium tibi erit, diſcere amabo. Vale quam optimè.

Sequentem epiſtolam ſine inſcriptionis nomine invenimus; attamen putamus Ruaro inſcriptam fuiſſe.

41.
HUGO GROTIUS. . .

GAudeo, Vir clariſſime, me eum tibi credi, qui eſſe primum, deinde & credi laboro, amantem bonorum virorum. Tibi eum eſſe, qui

Chriſtianis eſſe debet, in adverſis non levibus animum, gaudeo, proque eo, ut & pro ſuperata magna morbi parte, Deo habeo gratiam, utque id quod deeſt impleat, eum veneror. Tum vero multum debeo, quod cordi tibi fuiſſe pericula mea, quorum illud, quod in itinere adii, magnum ſane fuit, nec minus iis, quæ in calidiſſimis præliis adeuntur, oſtendis, quodque me eo juveris officio, quod vel maximum haberi debet, ad Deum precibus. De rebus Poloniæ veſtræ perſto in meis, quas video ab aliorum ejus regni peritorum judiciis non abire, conjecturis. Deus malos eventus avertat. Venio ad locum libri mei de belli pacisque jure. In eo video mentem meam aut à me non lucide expreſſam, aut ab aliis non bene intellectam. Ultionis vox ſi rigide ſumitur pro ea, quæ tantum alterius dolore ſe ſatiat, eam interdictam Chriſtianis non dubito, idque apertum feci me ſentire capite quod eſt de Pœnis. Si autem leve aliquid ſit, quod à magiſtratu exſpectandum habeat is, qui me læſit graviter, non vitam auferens, non corpus mutilans, ne patrimonio quidem eum ſpolians, atque ego juſta adductus ratione non videam, quomodo hominis illius inſolentia aliter à malis, aut paribus, aut majoribus, mihi aut alii inferendis, coërceri poſſit, puto me non peccaturum, ſi cautione utar, qualem morbus requirit, coactus tamen utar, nec gaudens. At vero eo, quem adducis loco, diſtinguo ulciſci, & arcere, illud ut

majus

majus ac gravius, hoc vero ut multo æquius favorabiliuſque, & oppoſitionem in Domini noſtri verbis puto eſſe non directam, ſed à majori ad minus. Permiſit Moſis lex etiam ultionem à privato exactam, datam ab judice. Ego vero non modo hoc veto (nempe eo, quo jam dixi, ſenſu) ſed & defenſionem contra injuriam non omnem permitto, ſive illa injuria corpus impetat, non tam cum periculo aliquo noſtro, quam cum contemptus ſignificatione, ſive de bonis aliquid imminuat, dummodo ſcilicet non nimis grave ſit hoc aut illud malum, quod ἐν στιγμῇ definiri non poteſt, ſed homini patienti ac benigno ipſa lenitas bonitaſque ſuggerit. Sic in tunica & pallio intelligo damnum tolerabile, in milliari uno aut altero laborem nobis non exitioſum. Eandemque interpretationem adhibeo ad præceptum non litigandi, & ad præceptum petita non abnuendi; quæ à prioribus diſcreta eſſe, ſed tamen ex eodem bonitatis fonte venientia, non primus ſentio, ſed cum Chriſtianis antiquis, ut puto, omnibus. Quod vero nonnulli poſteriorum illud τῷ θέλοντί σοι κριθῆναι interpretantur, potius quam ut te ulciſcaris, ſane coactum eſt. Ego hoc, nec minus illud, αἰτοῦντί σε δίδου per ſe ſumendum arbitror, non autem connectendum cum prohibita ultione. Neque enim rigidus ordo in aphoriſmis talibus exigendus eſt, non magis ſane, quam analyſis in pſalmis. Sic igitur intelligo præcepta illa, ut tacitè inſit exceptio, ſive ex ipſo exem-

 plo,

plo, puta alapæ, comprehendi facilis, ſive ſupplenda ex æquitate reique natura, ut de jurejurando. Ideoque ἀντιστῆναι mihi eſt, vim imminentem vi arcere, quod minorem habet mali ſpeciem, quam poſt factum ſe per judicem ulciſci, in quo plerumque eſt animus alterius malo ſemet exſatians. Libanius homo paganus, ſed Euangelii non indiligens lector, in oratione de cuſtodia rerum, laudat præceptum de chlamyde aut tunica non litigandi. Juſtinus vero Martyr hæc ipſa quæ dixi præcepta explicans ait, περὶ δὲ τοῦ ἀνεξικάκους εἶναι, καὶ ἀοργήτους ἃ ἔφη ταῦτά ἐστι. Chryſoſthomus illud, Petenti dato, explicans ad locum 2 Cor. viij. ait, ὁ Θεὸς τὸ κατὰ δύναμιν ἀπαιτεῖ, καὶ καθ' ὃ ἔχει τις, οὐ καθ' ὃ οὐκ ἔχει, addit tamen prudenter, ἐπαινεῖ μὲν τὸ ὑπὲρ δύναμιν, οὐκ ἀναγκάζει δὲ τέλεια ποιῆσαι πάντα. De alapa vero idem Chryſoſtomus hunc in modum philoſophatur vij. ad Romanos, τοῦτο γὰρ ἡ λαμπρὰ νίκη, τὸ πλεῖον αὐτῷ παράσχειν ὧν βούλεται, καὶ τοὺς ὅρους τῆς πονηρᾶς ἐπιθυμίας αὐτοῦ τῇ δαψιλείᾳ τῆς οἰκείας ὑπερβῆναι μακροθυμίας. Cauſam reddit in prima oratione de everſis ſtatuis, ὕβρις οὐκ ἀπὸ τῆς γνώμης τῶν ὑβριζόντων, ἀλλ' ἀπὸ τῆς διαθέσεως τῶν πασχόντων ἢ συνίσταται ἢ ἀπόλλυται. Præceptum de vitandis litibus in libro illo explicavi quibusdam Chriſtianorum veterum dictis, quibus addi poteſt illud ex concilio Carthaginenſi quarto, Epiſcopus nec provocatus de rebus tranſitoriis litiget. Multa alia adferre poſſem ſanctioris ætatis teſtimonia, eam, quam cæteris prætuli, interpretationem firmantia. Verum id

epiſtolæ

epiſtolæ modum excederet: quam claudam repetitis ad Deum pro te & Chriſtianorum univerſitate precibus. VI Novemb. cIɔIɔcXXXVIII.

42.

H. GROTIUS M. RUARO.

SUnt interdum, Vir eruditiſſime, fortunata quædam infortunia, qualia mihi nonnunquam evenerunt, & nunc etiam in libris, quos ad me bis miſiſti. Nam prior eorum congeries, quæ periiſſe credebatur, paullo ante hanc ſecundam ad me pervenerat, ejusque partem alteram retinueram mihi, partem alteram Mercerio dederam. Legi omnia: reperi non pauca cum iis, quæ in meos uſus obſervaveram, convenientia: diſſidentia ab iis quædam: ſed, quod maximi facio, plena omnia iis monitis, quæ ad emendandam vitam valent plurimum: cujusmodi ſcriptorum cara hoc ſæculo eſt annona. Miſſa poſterius congeries eorundem librorum jam nunc ad me pervenit, cum uno quem non videram libro, Ethices compendio: in quo multa ſunt docta, multa ad vitam utilia. Nimis in quibusdam ἀριστοτελίζει. Verum hoc ipſum quoque deprehendiſſe, ſed morte præventum emendare nequiſſe, ex præfatione diſco. Iſtius libri alterum exemplum mihi meisque retineo: Mercerio dedi alterum. Cæterorum vero librorum, quos jam videram, exempla dedi, V. N. Theophilo Mileterio, qui olim

inter Reformatos partium prope dux, nunc dogma de Juſtificatione, & piorum operum ad ſalutem neceſſitate, multis libris defendit, invictus adverſus offenſas. Eſt diſcipulus Cameronis. Altera exempla miſſorum poſterius librorum dedi D. Corderio presbytero moderatiſſimarum in religione ſententiarum; cujus cura nobis Hincmari & Caſſandri dedit opera. Gratias autem tibi ago pro duplici liberalitate, tam meo, quam aliorum, qui iſta acceperunt, nomine. Si quid à me viciſſim proficiſci poterit, tibi, aut iis, quos amas carum, ſemper expoſitum vobis erit. Deo, quod me duobus, quorum ad vos fama pervenit, periculis eripuit, ſicut gratias agere debeo, ita te mihi ea in re eſſe adjutorem, multum gaudeo. Tetigerunt me viciſſim veſtra mala: quibus utinam levamenti aliquid per me evenire poſſit. Quod ſi opera mea non eſt ad eam rem quàm vellem efficax, preces certe ad Deum pro vobis confido irritas non fore. V. N. Ivanicium, optimumque Hirtenium amo, ut certe debeo: meque ab ipſis mutuo amari, & credo, & gaudeo, & facio magni. Exigua ſunt pro animo quæ eis exhibui animi mei teſtimonia. D. Pelſius ſcio ea eſt bonitate, ut ſi qua in parte ſolari veſtras calamitates poſſit, non ſit id omiſſurus. XVII Maji, cIↃIↃCXXXIX. Lutetiæ.

43.
M. RUARUS ABRAHAMO CALOVIO.

QUi meam tibi, Clariſſime Vir, eruditionem Roſtochii tantopere prædicarunt, ii me vel non ſatis norunt, vel amicitiæ, quam olim fortaſſe mecum coluerunt, dum tyrocinium ſtudiorum iſtac in academia ponerem, id dederunt: nam ego nullus dubito, quin ſi mei viſendi gratia, quemadmodum habuiſſe te ſcribis conſtitutum, huc veniſſes, verum deprehenſurus fuiſſes illud, quod vulgari jactatur hemiſtichio, *Minuit præſentia famam*. At de humanitate mea, ſi periculum ejus facere coram voluiſſes, minus habuiſſes, ut opinor, cur te falſum diceres: de qua tamen non eſt, quod ſe quiſquam efferat, cum non tam laudari mereatur, qui virtutem hanc habeat, quam reprehendi, qui non habeat, ut quæ communis vitæ quoddam velut gluten eſt, & ipſo quoque nomine hominem, quo nullum animal πολιτικώτερον, ad ſui cultum obſtringit. Videris nunc quoque ſpecimen humanitatis interpretaturus, ſi tibi operam in comparandis quibusdam libris, quibus tua careat bibliotheca, præſtem. Ego vero non modo lubenter id facio, ſed & jure me quodam ad id faciendum tibi obligatum agnoſco. Cum enim eo te fine libros illos petere ſcribas, quo accuratius religionis noſtræ illius-

illiusque fundamentorum cognitionem ex iis haurire poſſis, peccarem & in ipſam ſanctiſſimam religionem, & in regiam charitatis legem, ſi tibi, qui & vis, (qua pietate es) in iſta inquirere, & ob eruditionem eximiam, ſubactumque judicium optimè de illis exiſtimare potes, officium tantillum negarem. Unum illud ignoſcere te mihi & velim, & æquum puto, quod non omnium, quæ requiris, copiam tibi faciam: Cauſſa hæc eſt, quod nonnulla jam pridem ſint diſtracta, nec uſquam amplius promercalia, quod ſciam, habeantur. Vellem te rogare, ut antequam his libris manum admoveas, omnes affectus, qui mentem in inveſtigatione veri præpedire poſſunt, præceptosque animo ſenſus, non quidem Jovi Poſitorio, quod ſenatui ſe Romano ſuaſurum fuiſſe ſapientiſſimus Rex Alfonſus ajebat, ſed Jeſu Chriſto, ſub cujus obedientiam τὰ νοήματα ἡμῶν debent eſſe αἰχμάλωτα adoleas atque ſacrifices, niſi perſuaſum haberem, illud te ſine me monitore facturum. Non poſſum tamen, quin, ut mutuum tibi reddam, eundem illum Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum pro te rogem, ut Spiritus ſui radiis mentem tuam illuſtret, quo myſteria philoſophiæ Euangelicæ & ipſe penitus perſpicere, & aliis pandere poſſis. Vale. Dab. Gedani 2. d. VI Cal. Decembr. anno æræ Chriſtianæ CIↃIↃCXXXVII.

M. RUA-

44.
M. RUARUS ABRAHAMO CALOVIO.

TU vero bonum nomen es, Clariſſime Calovi, qui non tantum ſolvis quæ debes, ſed & pro iis quæ requiris, nummos in anteceſſum mittis. Vellem ad manum mihi foret omnis illa merx, quæ deſiderium tuum implere queat. Sed ut inquit poëtarum princeps.

Παρ' δύναμιν δ' ὐκ ἔςι καὶ ἐσσύμενον πτολεμίζειν.

Quicquid autem collatis accepti expenſique tabulis nummorum apud me tibi reſtat, id vel in alios libros, qui forte ex Polonia appellent novi, reſervo, vel quandocunque juſſeris tibi remittam. Cæterum quod ais, diligenter in Theologia te noſtra diſcernere ea quæ affirmamus, ab iis quæ negemus, aut impugnemus, id quam rectiſſime à te fieri res ipſa ſatis docet: fides enim noſtra non tam in iis conſiſtit, quæ non credimus, quam quæ credimus. Quod autem nondum ſatis perſpicias, quomodo capita doctrinæ noſtræ alia ex aliis apta cohæreant, non adeo miror, cum & idem in Lutheranorum mihi theologia uſu veniat, neque diffiteri poſſim homines eſſe nos hallucinationi obnoxios; quam ut Deus diesque revelet, nemo nobis magis optat. Nec enim in doctorum noſtrorum verba juravimus, quamvis Dei erga eos gratiam in eorum ſcriptis ſingularem agnoſca-

agnoſcamus: & paratos eſſe nos ἐπὶ σωτηρίᾳ τῆς ἀληθείας, ut Philoſophus monet, καὶ τὰ οἰκεῖα ἀναιρεῖν, vel exempla nonnullorum ex noſtris oſtendunt, qui in explicatione doctrinæ Chriſtianæ, veſtigia anteceſſorum libere nonnunquam deſeruerunt. Quod ſi lubebit ea, quæ diſſona tibi noſtrorum in ſententiis videntur, ſcripto conſignata ad me mittere, uti polliceris, lubens id ſanè videbo; non ideo, ut te virum tam eruditum, quod tu petis, informem, ſed ut tuo monitu altius in ea penetrem, quæ fortaſſis ocioſius adhuc tranſmiſi. Cæterum quod in calce litterarum tuarum rogas Deum, ut eo me ducat, quo *captivata ratione ſub obſequium fidei*, theologiæ myſteriis aſſenſum præbere poſſim, in eo affectum quidem erga me tuum agnoſco, deque eo tibi gratias ago: at (quod pace tua dictum ſit) minus tamen providè ſaluti meæ conſulere videris. Quid enim miſero me fiet, cum rationem habebo vinctam, nec ea in quærenda ad cœlos via uti libere potero? nec enim aliud à Deo naturæ inſtrumentum mihi conceſſum intelligo, quo poſt imploratum auxilium divinum verum Sacrarum litterarum ſenſum, variis aliorum interpretationibus nonnunquam vexatum, vener, vim verborum, itemque antecedentia & conſequentia expendam, loca ſimilia conferam, in ſpeciem pugnantia conciliem, quæ ex iis per conſequentiam ab aliis eliciuntur examinem, quam rationem rectam atque integram. Sed impoſuit, ut opinor, tibi,

tibi, quæ multis, Germanica Lutheri verſio, qui in loco poſterioris ad Corinthios epiſtolæ, ad quem alludis, τὸ νόημα rationem interpretatus eſt: unde natum eſt in illius ſchola vulgatum axioma, *Rationem ab unoquoque noſtrum ſub obſequium fidei captivandam.* Atqui rectius Eraſmus atque Beza *cogitationem* verterunt: quam Paulus non in ſe (nec enim eo jam erat opus) ſed in aliis captivam ſe ſub obſequium Chriſti ducere gloriatur: ubi non de cogitationibus, quæ à recta ratione, ſed quæ à ſenſu carnis, aut ſi ita vis, à ratione pravis ſenſibus malaque conſuetudine imbutâ, proficiſcuntur, ſermonem eſſe liquet. Vetus Interpres *intellectum* vertit: ſed eum Ambroſius, ſeu quisquis eſt auctor commentariorum, quæ ſub illius nomine veniunt, ſic explicat, *Captivat*, inquit, *intellectum, dum contradicentem ratione vincit, & ad fidem Chriſti, cui prius repugnaverat, humilem & manſuetum inducit.* Quid vero magis, quæſo, rationi conſentaneum eſſe queat, quam ut ei nos ſubmittamus totos, quem à Deo ad imperium univerſi evectum, Regemque regum conſtitutum, tot illuſtribus documentis conſtat; quique ſe & in hac vita gratia ſua nos complexurum, & poſt mortem beata immortalitate ſervitium noſtrum remuneraturum promiſit? Non abdicandam certè nobis rationem in ſacræ rei tractatione Petrus Apoſtolus docet, cum jubet nos τὸ λογικὸν ἄδολον γάλα expetere, & Paulus, cum τὴν λατρείαν ἡμῶν

vocat

vocat λογικὴν, & ipſemet Servator noſter Chriſtus, cum apud Marcum inter ea, quæ hominem polluunt, ἀφροσύνην, quam Lutherus *unvernufft* vertit, collocat. Hæc non tui carpendi ſtudio, cujus eruditionem alias plurimum ſuſpicio, ſed ea de cauſſa paullo uberius deducere volui, ut te in illo, quod ſuſcepiſſe te ſcribis, inſtituto theologorum dogmata animo à præjudiciis vacuo libere cenſendi, confirmarem. In quo, ut gratia tibi ſua de cœlis aſpiret, Dominum Jeſum ſupplex rogo. Vale Vir mihi venerande, & prolixæ ſcriptioni ignoſce. Dab. Gedani.

45.

ABRAHAMUS CALOVIUS M. RUARO.

POſtquam te reducem accepi, Clariſſime Ruare, literis tuis reſpondendum duxi. Principio vero gratias habeo maximas pro librorum plerorumque tranſmiſſione, quos accepi: ſimulque omnem offero animi promtitudinem.

Fateor ſane, veteres illos ſcriptores pleroſque ſententiis non parum variare à veſtra doctrina, utut ſæpe à nonnullis cum veſtris ſcriptoribus confundantur: & ut ita credam, faciunt non minus noſtrorum hominum, quam etiam veſtratium allegationes, ubi de illis quidpiam adducitur, aut judicium fertur. Si tamen vel abs Claritate tua de iſtis uberius informari poſſem, & quo loco haberi

haberi debeant edoceri, vel nonnullos ex iſtis opera illius impetrarem id tanto melius cognoſcendi gratiâ, longè foret gratiſſimum. Ut enim nihil mihi prius, nihil antiquius eſt (abſit jactantia verbo) candore & veritatis ſtudio; ita neceſſarium omnino arbitror, ut iſta omnia evolvam quam diligentiſſimè, ne vel in minimis aliorum oculis videre videar, priusquam de ſcriptoribus illis, eorumque ſententia communi an propria, quicquam ſtatuam vel definiam.

Nimirum judicium de veſtra ſententia ferri non poſſe intelligo, niſi univerſa ſalutis ratio probe attendatur, quam vos proponitis, & diſputationes veſtræ accuratè atque logicè reſolvantur: in quibus interdum difficultas latere videtur; cæterum ſi accuratè loca examinentur, facile evaneſcit. Id tamen nondum adſequor in veſtra ſententia, quid de ſempiternis cruciatibus impiorum infernalibus ſtatuendum ſit; utrum nimirum impii à mortuis reſuſcitati ſint cruciatibus nunquam finiendis in æternum excruciandi, nec ne. Pro negante enim ſententia video urgeri poſſe ex veſtra ſententia, quod nulla ſit proportio inter peccatorum actus ſive habitus temporales, & cruciatus animæ & corporis ſempiternos; quodque proinde à juſtitia divina, omnis recti & æqui normâ, id ipſum alienum eſſe videatur: nec quicquam certè definitum reperio, ut hactenus quidem legi veſtrorum ſcripta, quid ſtatuendum ſit. Sed & de reſuſcitatione impiorum

ambigue interdum veſtri autores loquuntur: ut nonnunquam arbitrer eoſdem annihilationem eorundem credere, vel certe poſt reſuſcitationem annihilatum iri reprobos potius, quam ſempiternis cruciatibus ſubjiciendos eſſe. Ita cum perpetua diſſolutio animæ & corporis homini naturalis adſcribitur à Socino libro contra Puccium, & neceſſaria eadem ſtatuitur facta per transgreſſionem Adæ, nec vero liberentur ab hac neceſſitate præterquam fideles & pii à Chriſto ſecundum ejusdem ſententiam; utique concludendum videtur impios ab ea non liberari, adeoque perpetuæ diſſolutioni obnoxios eſſe, nec unquam in vitam revocari. Præterea cum reſuſcitandis corpora ſpiritualia parari ſtatuat, nimirum fidelibus, quomodo reſuſcitabuntur infideles? an hoc mortali corpore, quod hic habuerunt, an vero corpore ſpirituali & immortali? ſi iſtud, quomodo in æternum vivent in gehenna? & quæ cauſa hujus diverſitatis, quod fideles alio quam proprio corpore præmia, infideles vero proprio ſuo corpore ſupplicia percepturi ſint? ſi vero hoc, ergo in gloria reſurgent infideles; quod abſonum vobis erit. Porro quum alias pœnas primum peccatum attuliſſe negetSocinus, quam mortis perpetuæ neceſſitatem, utique non poteſt ex ejus ſententia ſtatui, ſempiternos cruciatus idem adduxiſſe. Inſuper quid de gentilibus dicendum? quos fide in Chriſtum deſtitui conſtat, qua gentiles erant: ideoque omnes erunt ſempiternis cruciatibus nuncupandi:

quod

quod num ex ſententia Socini ſtatuendum ſit ambigo. Servari eos æternum non videtur dicendum, quum nemo ſervetur æternum, niſi per fidem in Chriſtum. Veruntamen ut adverto, Socinum tractat. de fundam. fidei id adſerere, quod fundamentum fidei in homine ſit, quodque is qui rationi adhærere conſtituerit facile credat, & porro fidem juſtificantem conſequatur, non omnino fidem juſtificantem gentilibus derogari poſſe concludendum arbitror. Et quum fides illa nihil aliud ſit, quam obſervantia mandatorum Dei, quidni poſſet ea cadere in gentiles, qui natura Deum eſſe norunt, vel certe ex opificio mundi hominisque conſideratione id colligunt (uti confirmat Joh. Crellius libro de Deo & attributis divinis, hac in parte diſſentiens à Socini prælectionibus Theologicis cap. 11.) quosque ſæpe virtutis ſtudioſiſſimos fuiſſe conſtat? An ideo à ſalute excludendi, ſempiternisque cruciatibus mancipandi, quod ea non obſervarunt Dei præcepta, quæ ipſi penitus ignorarunt, quæque nunquam iis revelata ſunt, tametſi ea, quæ ex inſito diſcrimine juſti & injuſti cognoverunt, ſanctiſſimè obſervarint? Quid vero de infantibus tandem ſtatuendum, qui ſecundum Socinum fide deſtituuntur? Num illi quoque ſive ex gentilibus, ſive ex Chriſtianis prognati ſint parentibus, ſi in infantili decedant ætate, ſalutis æternæ extorres ſempiternis obnoxii erunt cruciatibus? nam aut ſine fide eos æternum ſalvari dicendum: aut ſi

non ſalvantur, æternis cruciatibus torquendi erunt: tertium enim non datur: cum limbus puerorum, quem papiſtæ commenti ſunt, à Socino quoque exploſus ſit. Quid quod naſcantur ſecundum Socinum rei perpetuæ mortis ob originem quam ab Adamo habent? Proinde niſi reatus ille tollatur (quo autem modo tolletur cum fide deſtituantur?) quomodo æternum ſalvari poſſunt? De his ergo in præſens tuum appello judicium, Ruare clariſſime, ut quid ex mente Socini vel propria ſtatuendum ediſſeras, meque certiorem reddas melioris veritatis inveſtigandæ gratia. Quod ubi impetravero, magno me affectum beneficio profitebor, & in veritate indaganda atque confirmanda felicius fortaſſis progredi potero: cujus cauſſa unicè ago quicquid ago. Tandem quod minus providè me ſaluti tuæ conſulere ſcribis, dum Deum rogo, ut eo te ducat, quo captivata ratione ſub obſequium fidei Theologiæ myſteriis aſſenſum præbere poſſis, eo ipſe ſaluti tuæ deeſſe velle videris. Nam quod Apoſtolus omnino id requirat 2 Cor. x. 5. ut πᾶν νόημα, omnes conceptus, omneſque adeo ratiocinationes ſubdamus fidei obſequio, id quod unicè tibi precabar (nec enim ratio alio modo captivari poteſt, quam ratiocinationibus quibuſcunque rationis, quas ipſa ſibi relicta pariat, obſequio fidei ſubditis) negari non poteſt. Dices autem eorum νόημα captivandum, qui non recta ratione reguntur, ſed ſenſu carnis ducuntur, aut à ratione

tione pravis ſenſibus malaque conſuetudine imbuta abripiuntur. At non vides, quod hoc ipſum tibi precer, ne deinceps rationi pravis ſenſibus corruptæ indulgeas; ſed Spiritus ſancti virtute πᾶν νόημα, quod ſeſe erigit adverſus Chriſtum & fidei myſteria, ſubjungas. Quanquam vero arbitraris fortaſſis, de te id præſumendum non eſſe, quod ſenſu carnis ducaris. Nec ideo id præſumo, quia ne id fiat precor: & utut præſumerem, non fortaſſis tamen peccarem vel ea ſaltem de cauſa, quod nemo hominum ita ſecundum ſpiritum vivat, dum adhuc eſt in hac infirmitate conſtitutus præſentis vitæ, ut non aliquando in ipſo caro adverſetur ſpiritui. Non eſt homo, qui non peccet: & quis dabit mundum de immundo? vel quis abſque mendacio profitebitur ſe peccatum non habere? quis vero non potius conqueretur, quod mente ſerviat legi Dei, carne vero legi peccati, tametſi cum Apoſtolo gratias etiam agat Deo, quod ſit in Chriſto Jeſu? Quid quod non tantum ſenſus carnis, ſed etiam præcepti rationis corruptæ ſenſus ſæpe ſeſe erigant adverſus ſalutarem Dei cognitionem? Hos ergo ut ſubdamus obſequio Chriſti, cum ſanctiſſimis etiam quibusdam non immerito precamur. Nec vero rationem ſanam atque integram ab indagatione veri ſenſus S. literarum excludo: ſed ultro profiteor, neque vim verborum, neque antecedentia & conſequentia expendi poſſe, neque loca ſimilia conferri, aut ea, quæ in ſpeciem pug-

nantia ſunt, conciliari, aut quæ ex iis per conſequentiam eliciunter conſtare poſſe ei, qui recta atque integra ratione deſtituatur. Sed ut integra rectaque ratione nobis eſſe liceat in ſcrutinio S. literarum, præſertim quoad viam ſalutis, neve illa vel à præconceptis opinionibus, vel à naturæ ad errores veritati præferendos proclivitate abripiatur, id piis precibus à Deo impetrandum erit. Quum enim animalis homo non percipiat ea, quæ ſunt Spiritus Dei, ſed ea pro ſtultitia habeat, & τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς, hoc eſt, id quod præſtantiſſimum in ea eſt, inimicitia adverſus Deum ſit, legique Dei ſubjici non poſſit, quis non opus habebit Spiritus ſancti gratia ad intelligendum & credendum myſteria fidei, qui ſaltem agnoſcit, ſeſe non omnino carnis expertem eſſe, nec adhucdum prorſus ſpiritualem eſſe, ſed hanc perfectionem demum in beatiori exſpectat vita? Rationem autem ut abdicandam prorſus in ſacræ rei tractatione contendam, abſit. Quanquam id iis Scripturæ dictis non obtineri poſſe perſuaſiſſimus ſim, quæ à tua Claritate adducta ſunt. Nam τὸ λογικὸν ἄδολον γάλα Petri, de lacte ſincero ſermonis ſeu verbi Dei, quo nutrimur, & ex quo renati ſumus, exponi poſſe conſtat. Non ergo ille ſenſus eſt neceſſarius, (ut veſtri homines concludere ſolent) quem intendit tua Claritas. Imo pro ſuperiori ſententia argumenta non contemnenda adduci poſſent, quam etiam Syrus interpres ſecutus eſt. Et res ipſa loquitur, non rationis ſed

ſermonis

Digitized by Google

ſermonis Dei virtute nos in virum perfectum creſcere & evadere: quod & alibi Paulus docet. Illa vero λογικὴ λατρεία, quam Paulus à nobis requirit, ab Origene accipitur de cultu, cujus ratio conſtat: qualis non erat in Veteri Teſtamento. Sed ab aliis rectius vel per ſpiritualem cultum explicatur, quod ſub veteri Teſtamento hoſtiæ cum ceremoniis carnalibus offerrentur; vel cultus rationalis dicitur, quia homo ratione conſtat, qui ſeſe ipſe Deo conſecrat: ſecus atque ſacrificia Veteris Teſtamenti, quæ ἄλογα erant. Ἀφροσύνην denique hominem polluere non nego. Sed non ideo ratio intelligit fidei myſteria, quia ἀφροσύνη hominem polluit: imo illa rationi extra Spiritus ſancti gratiam mera ſunt ſtultitia: quomodo Chriſtus crucifixus Græcis etiam ſapientiſſimis quibusvis, & principibus hujus ſeculi ſtultitia videbatur, teſte Apoſtolo. Sed eſto, nos nutriendos eſſe lacte rationali: an ideo ratio extra Spiritus S. gratiam aſſequitur fidei myſteria, vel an ideo ratiocinationes adverſus Verbum Dei directæ audiendæ erunt? Eſto, cultum noſtrum rationalem eſſe: an ideo in myſteriis Verbi divini ritè percipiendis ratio haudquaquam indigebit illuſtratione Spiritus ſancti? Cultum Dei rationi etiam rectæ quadantenus innoteſcere non diffiteor. At de fide in Chriſtum ratio nihil novit, eaque unicè eſt opus Dei, qui mentes aperit, donatque nobis ut in Chriſtum credamus. Sed hæc in præſentiarum perſequi nolo, nec ſi vel-

lem, ob occupationes poſſum. Si tamen de his per literas conferre libuerit, prolixius mentem meam & fundamenta exponam: quæ ſi diluentur ſolidè, ilico in veſtram ſententiam, quoad hoc dogma, concedam. Quod ſupereſt Deum rogo, ut is tibi mihique det ſpiritum ſapientiæ & revelationis in cognitione ipſius, & illuminationem oculorum mentis noſtræ, per & propter Jeſum Chriſtum. Amen. Regiomonti, cIↃIↃcxxxvIII.

46.

M. RUARUS. A. CALOVIO.

QUod pro vulgari officio tantas mihi gratias agis, Clariſſime D. Calovi, id tuæ magis humanitati, quam merito meo tribuo. Facit tamen iſta tua ſuperflua humanitas, ut de libris, quos adhuc requiris, tanto tibi lubentius gratificari vellem, ſi modo mea foret illud in manu. Sed vetus dictum eſt, ſupra vires neminem obligari. Video enim in indice librorum à te mihi tranſmiſſo, nonnullorum quoque titulos, qui mihi nunquam viſi ſunt, nonnullorum, qui nunquam in lucem prodierunt, addo de nonnullis me ne fando quidem inaudiviſſe. Itaque meum de iis judicium fruſtra deſideras. Quin & de illis, quorum ſcripta vidi atque legi, trepidé ſententiam dico: quis enim ego ſum, ut judicem alienum ſervum, qui Domino ſuo vel ſtat vel cadit? Ne tamen petitioni tuæ prorſus deſim, proferam de

de nonnullis quid videatur, ſed breviter, ſed velut ἐν παρόδῳ. De Serveto, cujus nonnulla ab amico commodato ſumpta, qui ea Norimbergæ in foro ſcrutario emerat, ante plus quam XX annos obiter percurri, accedo judicio Philippi Melanchtonis, qui ſcribit in epiſtola ad Camerarium, habere eum confuſas imaginationes, nec ſatis explicatas earum rerum, quas agitat, cogitationes: quantum tamen intelligere potui à nobis in quamplurimis diſſentit. Dietrichus Dorſchius, qui idem & Nathanaël Ælianus Matthania, atque etiam Matthias Glirius de regno Chriſti planè Judaizat, ut qui non aliud illi quam terrenum tribuat, per annos aliquando mille in Palæſtina gerendum: interea temporis eum ab omni rerum noſtrarum cura abſolvit. Glirii veſtigia ſecuti ſunt Jacobus Palæologus, Franciſcus Davidis, & Joannes Sommerus in ſcriptis poſterioribus, itemque Chriſtianus Francus. Valentinus Gentilis tres in divinis eſſentias diſtinctas agnovit: quem Georgius Pauli in quodam ſcripto imitatus videtur, ſententia non multum diſſona ab ea, quam in Patribus, qui ante Concilium Nicænum vixerunt, legere eſt. Ochinus in ſuis dialogis varius eſt, & academico more diſputat, ut interdum neſcias, magiſne interrogantis an reſpondentis cauſam agat. Martinus Crechovicius de Deo atque Chriſto nobiſcum, de Baptiſmo cum Mennonitis, in cæteris, ni fallor, cum Calvini ſchola ſenſit. Fricius inter

Euangelicos, quos vocant, atque Pontificios medium ſe geſſerat in libris de emendanda Republica, idem inter Trinitatis Athanaſianæ profeſſores atque noſtros facit in Sylvis ſuis. Quæ Proſperi Diſydæi nomine prodierunt, ex Socini libro de Servatore decerpta ſunt.

Si quæ fortaſſis extant effata noſtrorum de ſtatu impiorum poſt ultimum judicium, quæ ſiniſtrum in ſenſum trahi poſſint, ea non ſtatim ſingulis noſtrum imputanda, nec ad ea defendenda magis cogor, quam ſacrarum me literarum illis aſtringit auctoritas. Video tamen eos, quoties hac de re ſermo incidit, phraſin fere ſacrarum literarum retinuiſſe; eoque vix quicquam illis objici poſſe, quod non idem & his. Si meam tamen de re tam difficili ſententiam nominatim requiris, non nego cum plurimis aliis, quos forte conſului, me potius cenſere, non eos modo, qui cum pietate vitam egerunt, ſed & impios atque ſceleratos, ad audiendam ſupremi judicis ſententiam, à morte ſuſcitatum iri; & ut illi cœli gaudiis in æternum fruentur, ita hos igni inextinguibili, quo & mundus ipſe conflagrabit, cruciandos, ſervata tamen pro ratione delinquentium juſta ſupplicii proportione. Qualibus in corporibus ſupplicium ipſi laturi ſint, de eo minus laboro, cum ſciam rectè alicubi à Scaligero dictum,

Neſcire velle, quæ magiſter optimus
Docere non vult, erudita inſcitia eſt.

Idem

Idem & de gentilium, qui ſecundum naturæ legem vixerunt, deque infantium, qui per ætatem nihil delinquere potuerunt, in altero ſæculo ſtatu dicendum cenſeo; ut de quorum ſalute, aut interitu nihil itidem in myſticis litteris expreſſe conſtitutum video. Si rationis judicio alterutrum eligendum eſſet, magis utique naturæ divinæ illiuſque clementiæ conſentaneum agnoſco, ut vel ſine fide certa ſervet eos, qui aut nihil ipſi mali, aut tantum etiam boni, quantum valuerunt, egerunt, quam ut innocentes ſine culpa ad æternos cruciatus condemnet. Nec huic obſtare ſententiæ puto dicta illa; ſine fide neminem Deo placere poſſe, & eum qui non crediderit, (puta Euangelio) condemnandum. Nam ut ne dicam gentiles, qui vel ex conſideratione naturæ, variorumque in hiſtoriis conſignatorum eventuum, vel traditione majorum, primi rerum auctoris aliquam habuere notitiam, ejuſque providentiam agnoverunt, ea fide quod ſit Deus, & quod ſit remunerator eorum, qui ipſum quærunt, non fuiſſe penitus deſtitutos: ea dicta ſine dubio de ejusmodi incredulis intelligenda ſunt, qui cum per ætatem vel occaſionem poſſent, fidem tamen non habuerint. Ob ſolum Adami peccatum quenquam poſterorum, ipſoſque adeo infantes æternis cruciatibus exagitandos eſſe, ſententia nimis mihi crudelis, & in Dei juſtitiam iniqua videtur; præſertim cum videam ipſimet Adamo Deum non niſi mortem comminatum fuiſſe,

fuiſſe, ſub qua utut cruciatus ad eam ducentes non male comprehendantur, ſubſecuturos tamen eos tam immenſos, eosque interminatos, quî-nam ex iſtis verbis miſer vel ſuſpicari poterat? Venio nunc ad ea, quæ de rationis captivitate diſputas; quam (quod pace tua dictum velim) loco 2 Cor. 10. malè is aſſertum. Nam νόημα non eſt ratio, ſed cogitatio; quæ cum nonnunquam rectæ rationi ſit conſentanea, nonnunquam tamen & à ſenſu carnis proficiſcitur: hanc vero, non illam Apoſtolus captivam duci vult, ut ex antecedentibus apparet: quod cum ſit, ratio non in carcerem detruditur, ſed in libertatem potius aſſeritur. Itaque ſi Dei mihi Spiritum eo fine precatus fuiſſes, ut illius ductu cogitationes minus rectas ſub obedientiam Chriſti ſubigerem, aut & animum ab inolitis quibusdam pravis opinionibus vindicarem, non adeo de me ſuperbè ſentio, quin ejusmodi mihi votum uſui eſſe poſſe cenſeam, deque eo gratias tibi debeam. Τοὺς ψυχικοὺς, quà tales, non capere ea, quæ ſunt Spiritus Dei ex Apoſtoli verbis juxta tecum agnoſco: ſed ut οἱ ψυχικοὶ eo evadant, quo τὰ τοῦ πνεύματος capiant, ad illud rationis opus eſſe captivitate, id ibidem non additur: & res ipſa contrarium potius docet, cum non alio pacto ſpirituales evadamus, quam cum ratio noſtra divina revelatione illuſtratur, ejusque argumentis adjuta, à rebus terrenis ad cœleſtium ſtudium elevatur: in quo vera illius libertas conſiſtit. Τὸ φρόνημα τῆς

σαρκὸς

σαρκὸς non eſt ratio, ſed rationi potius non minus quam Deo adverſatur, ut vel ex illa pugnæ inter interiorem & exteriorem hominem deſcriptione, quæ Rom. 7. legitur, apparet. Quod per γάλα λογικὸν apud Petrum lac rationale intellexerim, in eo pleroſque tum veteres tum recentiores interpretes ſecutus ſum, ac inter cæteros Lutherum quoque, cujus ſacroſancta vobis ſolet eſſe auctoritas. Nec ab illis tantopere diſſentire Syrus videtur, ac tu putas, qui ſic περιφράζει, *ſermonem tanquam lac mundum ac ſpirituale.* Utut enim per lac illud ſermonem ſive doctrinam Euangelii intelligat, in quo me ſibi habet ſuffragantem; qualitatem tamen ejus lactis deſcribens, vult illud eſſe mundum, quo τὸ ἄδολον, & ſpirituale, quo τὸ λογικὸν interpretari velle videtur. Spiritus enim in homine cum ratione magnam habet cognationem. Favet interpretationi meæ locus Rom. 12. in quo uno præter hunc in Novi fœderis ſcriptis fit τοῦ λογικοῦ mentio, in quo ad rationem reſpici ne ipſe quidem negas. Favet & antitheſis præcedentium, ubi cum juſſiſſet eos Apoſtolus malitiam, dolum, ſimulationem, invidiam, obtrectationem deponere, præcipit contra ut deſideremus lac ἄδολον; quo tamen ne ſimplicitatem nimiam ſive fatuitatem inculcare nobis videatur, addit illud etiam eſſe rationale debere: quo ſic, prout alibi præcipit, non ſimus pueri ſenſibus, ſed malitiâ parvuli. Verum quidem eſt illud, quod dicis, ſermonis

ſermonis Dei virtute nos in virum perfectum creſcere: ſed res ipſa tamen loquitur, nihil illo ſermone veræ rationi magis conſentaneum vel excogitari poſſe. In loco Rom. 12. ubi cultus noſter λογικὸς vocatur, ut jam antea dixi, ne ipſe quidem audes diffiteri, ad rationem fieri reſpectum quocunque tandem modo illam interpreteris: unde hoc ſaltem concludere licet, rationem illi non adverſari, nec ab illius diſciplina excludendam. Cum ἀφροσύνη, quam Lutherus veſter vertit *unvernufft*, hominem polluere dicatur, utique φρόνησις contra, quæ rationis ductu nititur, ad mundationem noſtram requiritur: ac proinde rationis miniſterio libero, cum ad res divinas animum applicamus, abdicare nos non debemus. At inquis, non ideo ratio fidei intelligit myſteria, quia ἀφροσύνη hominem polluit. At ego licet nunquam ita ſim argumentatus, viciſſim tamen ex te lubenter quæſiverim, quid ergo ſit in nobis, quod fidei myſteria intelligat? non manuum id certè, neque pedum, aliorumque corporis membrorum, ac ne ſenſuum quidem officium eſt. Sed bene te poſtea explicas, an ratio extra Spiritus ſancti gratiam fidei aſſequatur myſteria quærens: quod ego quidem nequaquam aſſero. Nam myſteria quidem fidei ratio per ſe non aſſequitur, ſed ubi tamen hæc illi per Spiritum ſanctum non modo revelantur, ſed & argumentis evidentibus probantur, ratio aſſenſum illis commodat, eaque tanquam ſibi conſentanea lubenter

lubenter admittit. Neque quicquam hic mihi officit, quod Chriſtus crucifixus Græcis ſtultitia ſit: nam & Græciæ ſapientes delirare poſſunt, & ſine dubio delirarunt, id eſt, ratione non ſunt uſi, cum Chriſtum eo repudiarent, quod per crucem ſibi atque nobis viam ad immortalitatem ſtravit. Sed abrumpo tandem, ne epiſtolæ modum excedam. Vale, Vir clariſſime. Adſit utrique noſtrum Dominus Jeſus ſpiritu ſuo. Dabam Gedani a. d. XVI Kal. Jan. cIↃIↃcXXXVIII.

47.
M. RUARUS A. CALOVIO.

Rectè mihi, Vir clariſſime, literas tuas anno ſuperiore Georgius Gulichius reddidit. At priores illas, in quibus de conſilio profectionis tuæ ad capeſſendam in Academia Roſtochienſi theologiæ profeſſionem munusque eccleſiaſticum ſcripſeras, nullus vidi. Eram autem, cum Gulichius me conveniebat, in procinctu, ut rus me peſtis in urbe graſſantis metu ſubducerem: inde factum, ut cum non vacaret libris, quos petebas, conquirendis operam navare, ne literas quidem ad te dederim. Poſt te quoque ſimilis contagii metu ab urbe Regiomontana diſceſſiſſe cognovi: unde *acto* ſemel ſilentio excuſatius deinceps indulſi. Redii tandem in hanc urbem, poſtquam aſperior hiems divina aſpirante gratia contagii vim edomuit; dumque ſumptuum compendium

pendium in mittendis pauculis hiſce libris capto, in hanc uſque diem navalis itineris commoditatem exſpectavi. Ignoſce vero, quod è multis, quos requiris, non plures à me recipias: cujus ea eſt cauſa, quod cæteri jam pridem diſtracti promercales amplius non habeantur. His vero nullum ſtatuo precium, id tantum rogans, ut eos tanquam ἀντίδωρον pro iis, quos de tuis mihi hucuſque ſuppeditaſti, æqui bonique conſulas. Commentatio Crellii de Spiritu ſancto nunquam edita eſt, neque edetur fortaſſis, cum ut ipſe mihi aliquando retulit, (nam ego quidem illam non legi) maximam partem in librum de uno Deo Patre relata ſit. Ethica quidem Chriſtiana lucem aliquando, ut ſpero, aſpiciet: ſed in eo falſus eſt nobiliſſimus Ganowski, cum ſub prælo eam jam fervere tibi narravit. In iis, quæ ediſti, video te cauſam, quam ſuſcepiſti, acriter agere: & fortaſſis minus ob id Biſterfeldius tibi placet, quod nonnulla ſicco pede prætereat, & adverſario pluſculum largiatur, eumque mollius alicubi tractet. Mihi (ut verum fatear) iſta ἀμελεία τῆς ἀνθολκῆς obſtare plurimum veritatis inveſtigationi videtur: qua tamen longe te minus agnoſco laborare, quam alium quendam tui gregis, & magni alioqui nominis, præ quo certe tuam æquitatem, ac candorem, præſertim in recenſendis adverſariorum tuorum ſententiis, vehementer laudare cogor. Illud neſcio quomodo (ut alia taceam) tibi exciderit, ut Fauſto Socino

tribuere

tribuere auſus ſis, quod Lælium patruum ſuum, non modo Apoſtolis, ſed & ipſimet Chriſto rerum divinarum cognitione prætulerit, quia ſcilicet dixerit, neminem eas unquam iſto exactius calluiſſe; quaſi vero ignota tibi ſit ejuſmodi dictionis figura, aut parum conſtet, aliam, & quidem modeſtiorem, quam verba rigidè accepta præ ſe ferunt, fuiſſe Socini mentem. Ignoſce, Vir clariſſime, quod jure tui monendi utar, quod ipſe mihi dediſti, in hiſtorico præcipue genere. Eo pertinet & illud, quod Paulum Alciatum perinde atque Neuſerum ad Turcas ſe proripuiſſe, & ejurata religione Chriſtiana Alcoranum profeſſum, nimium aliorum relationi credens, affirmas; quorum nomina ſatius fuiſſet allegare, ne fides tua accuſari poſſet. Impoſuit, ut opinor, tibi Beza, qui in epiſtola quadam refert, Gentilem de Alciato ſodali ſuo interrogatum, reſpondiſſe, Mahumetanum eum eſſe factum, neque ullum ſibi jam pridem cum eo fuiſſe commercium. At fieri poteſt, ut eo convitio magiſtratus Bernenſis, à quo captivus tenebatur, gratiam captare voluerit Gentilis, dum Mahumetanum vocat eum, à quo ſolum Jeſu Chriſti Patrem pro ſummo Deo agnoſci ſciebat: nec abhorret hoc ab ingenio Gentilis, ut cum ipſe tres quodammodo Deos profiteretur, unius Dei cultorem Turciſmi opprobrio infamaret: cum & in aliorum ſcriptis, qui tamen unum Deum ſe tantum agnoſcere perhibent, Servetus, Socinus,

alii, ſimili pipulo differantur. Quicquid ſit de mente Gentilis, tu noris Alciatum in hac urbe vitam per aliquot annos Chriſtiano ritu ſingulari cum pietate exegiſſe, & moriturum animam Chriſto Servatori commendaſſe. Id Catharina Weimera uxoris meæ avia, quæ tanquam vicinum in platea, quam caninam vocant, habitantem, familiariter norat, & morti ejus interfuit, marito ſuo Davidi Wernero Buttelo, qui adhuc in vivis eſt (nam ipſa ante triennium obiit) ſæpius narravit. Socrus quoque mea uxorem ejus viduam, quæ marito annos aliquot ſupervixit, ſibi ſæpe diuque viſam in hac urbe, vel heri mihi retulit. Memini quoque ab Andrea Woidovio mihi narratum, eundem Alciatum, virum, ut ipſe ajebat, pium, & Socino ὁμόψηφον, cum Cracoviæ aliquandiu egiſſet, periculum vitæ præſentiſſimum à petulantibus ſcholaſticis propter Arianam, ut illi ferebant, religionem intentatum, ridiculo ſchemate evaſiſſe, cum ſe non Arianum, ſed Marianum eſſe diceret: quod cum illi quid ſibi vellet quærerent, reſpondiſſe, credere ſe Jeſum Chriſtum Dei vivi & Mariæ filium. Illi non minore ſtupore, quam malitia obſeſſi, audito venerando Mariæ nomine, incolumem dimiſerunt: qui ex eo Dantiſcum, ut opinor, domicilium tranſtulit. Lubet nunc & aliud quid annotare, in quo te hiſtoriæ fugit ratio. Scribis Sebaſtianum Caſtellionem xxx Ochini dialogos in Latinam linguam tranſtuliſſe. Id ego utut

mihi

mihi dubium, cum non niſi à Caſtellionis inimicis mera ſuſpicione ductis affirmatum videam, in medio tamen relinquo. At in eo perſpicue falleris, cum eos dialogos à Lælio ſub Felicis Turpionis nomine editos affirmas. Sunt enim ſub ipſius Ochini nomine editi, qui priorem librum Comiti Bethfordiæ Anglo, poſteriorem Nicolao Radzivilio Lithuano dedicavit: neque uſpiam in eis libris Felicis Turpionis nomen comparet. Scribit quidem Bullingerus in præfatione Simleri libris præfixa, Ochinum dialogos illos per Italum quendam amicum excudi curaviſſe: ſed is amicus Italus Petrus Perna fuit, typographus Baſileenſis; cujus nomen in calce libri ex more expreſſum legitur. Lælius quidem eſſe non potuit, qui jam anno ante (nam dialogi anno Chriſti CIↃIↃLXIII. editi ſunt) diem ſuum obierat; nec ipſe Felicis Turpionis ſibi nomen unquam aſcivit. Occaſionem errori ſive tuo, ſive eorum, à quibus id tu ſumſiſti, alii quidam ipſius Sebaſtiani Caſtellionis dialogi de Prædeſtinatione, Electione, Libero arbitrio, & Fide ſcripti præbuerunt, quos Felix Turpio Urbevetanus cum præfatione ſua edidit, quæ poſt primam editionem Baſileenſem in ſecunda quoque Goudana comparet. At iſte Felix Fauſtus eſt, qui Italicum Sozini nomen Latino Turpionis interpretatus, cum Senenſis eſſet, merito ſe quoque Urbevetanum appellavit. Eſt & aliud leviculum, de quo te ne ægre quæſo feras moneri. Facis Petrum

Stoinium ſive Statorium cœtus Luclaviciani Miniſtrum Gallum: at is in Polonia natus, & Petri Statorii Galli ſive Theonvillani filius fuit: ut vel ex vita Socini conſtare poteſt. Leviora ſunt hæc, fateor, ſed tua tamen intereſt, ne error in his talibus fidem tuam in gravioribus ſuſpectam reddat. Itaque meo erga te ſtudio, atque benevolentiæ tribuas velim, quod iſta noluerim apud te diſſimulare. De aliis forte alias. Nunc vale. Dab. Gedani, a. d. III. Non. Apr. cIɔIɔcxl.

48.

M. RUARUS *cuidam anonymo.*

AMori tuo erga me illud tribuo, quod ſilentium meum ægrè fers: quorſum enim nobis amici, ſi nullus eorum uſus? At tu meo non minus id erga te amori tribuere poſſes, quod tam diu ſiluerim. Cum enim ubi locorum ageres affirmatè mihi non conſtaret, ſuadebat amor tui, ne tam incertæ auræ litteras committerem, quæ meæ tibi amicitiæ apud malevolos opprobrium parere poſſent.

Gaudeo hiſtoricum illum, quem nominas, utut caſtra nobis inimica ſequatur, non abhorrere tamen librorum noſtrorum lectionem: neque dubito, eum, ſi præjudicium abſtergat animo, & ſplendorem ac opes eorum, quibus ſeſe addixit, procul ſeponat, multo benignius adhuc, quam nunc facit, de nobis judicaturum. Quæ de conſenſu

ſenſu ſeculorum, de pietate ac martyriis profeſſorum religionis ſuæ, deque miraculis, quibus ea confirmata fuerit, objicit, ea fateor plauſibilia quidem eſſe; ſed penitus tamen excutienti non videntur tam certa veritatis κριτήρια, ut illis animus validis argumentis in diverſum tractus acquieſcere poſſit. Nam primum quod ad conſenſum ſæculorum attinet, tam diligenti antiquitatis eccleſiaſticæ ſcrutatori latere non poteſt, haud eadem omnia, quæ Eccleſia Romana orbi Chriſtiano ſub æternæ ſalutis jactura credenda nunc imponit, prioribus ſæculis à Chriſtianis vulgo credita fuiſſe, cum ex ipſis Patribus, quos vocant, loca plurima jam pridem à viris eruditis congeſta ſint, ex quibus diverſum illos ſenſiſſe conſtat. Ut de ſola jam controverſia, quæ cum aliis de Chriſto nobis intercedit, loquar, mihi nondum videre contigit ullum indubitatæ auctoritatis Patrem, ex iis, qui ante Concilium Nicænum vixerunt, qui Chriſtum (quod omnibus nunc in ore eſt) altiſſimum illum Deum, eundemque prorſus cum Patre faciat. Quin contra apud Ignatium in Epiſtola ad Tarſenſes diſerte lego, inter Satanæ miniſtros numerari, qui dicant ipſum eſſe illum, qui eſt ſuper omnia, Deum. Et Juſtinus in Dialogo contra Tryphonem aliquot argumentis probat, Chriſtum Deum eſſe alium ab univerſi conditore. Et apud Tertullianum adverſus Hermo-

genem, Fuiſſe tempus cum & delictum & Filius non fuit, quod judicem, & qui Patrem Dominum faceret. Et apud Lactantium, lib. 11. 9. De matre natus eſt qui ante jam fuit: de patre, qui aliquando non fuit. Taceo fuiſſe omnibus fere ſæculis, qui diſſenſum ſuum ab Eccleſia Romana palam teſtati ſint: quos ſi quis audiendos non eſſe dicat, quod ab Eccleſia Romana illiusque aſſeclis hæreſeos damnati ſint, quid hoc eſt aliud, quam Eccleſiam Romanam, ubi de orthodoxia illius quæritur, in propria ſua cauſſa facere judicem? At dices, ea ſaltem capita, quæ religionis Chriſtianæ veluti fundamenta quædam ſunt, & ſine quorum notitia atque fide nemo ſervari poſſit, integra ſemper in Eccleſia conſervari debuiſſe, idque divinæ providentiæ conſentaneum eſſe: à qua per tot ſæcula ſalutis humanæ curam fuiſſe abjectam, haud ſit credibile. Non utar hic ea defenſione, qua alioquin jure poſſem, Deum, ut virtuti locus ſit, nolle arbitrii libertatem hominibus eripere, cumque ſua ſponte in errores fœdos prolapſi fuiſſent, ut in iis quamdiu vellent hærerent, juſto judicio ſuo permiſiſſe. Non adducam & illud, Apoſtolos de gliſcentibus jam ſuo ævo gravibus quibusdam in eccleſia erroribus conqueſtos, deque ſubſecutura generali à fide defectione vaticinatos fuiſſe. Concedam enim non invitus, utut errores paulatim in eccleſia Chriſti, iique admodum noxii pullularint, ipſa tamen Chriſtianæ religionis funda-

fundamenta, divina providentia procurante, integra reſtitiſſe. Manſit enim utcunque ſalva ſacrarum litterarum auctoritas, quamvis earum lectio vulgi manibus fere tandem excuſſa fuerit: manſit profeſſio Symboli quod Apoſtolicum vocamus, eaque, ni fallor, ſola adhuc ab initiandis per baptiſmum ad Chriſtianiſmum, tanquam teſſera ſufficiens exacta fuit. Quin fidentius dico, omnia fere, quæ nos non modo ad ſalutem neceſſaria, ſed & utilia ſcitu factuque affirmamus in religionis negocio, quovis ſæculo ab omnibus eccleſiis Chriſtum profitentibus, ne Romanâ quidem exceptâ, & credita paſſim fuiſſe, & etiamnum credi. Utut autem aliorum curioſitas multa his, quæ nos de rebus ſacris aſſerimus, adjunxerit, noſque, qui iſta vel negemus, vel cum tanta neceſſitatis lege non admittamus, diris devoveat, non ob id tamen apud nos laborabit divinæ providentiæ gloria; cujus curam eo magis admiramur, quod inter tot ſuccreſcentes herbas, ſalutis humanæ pabulum extingui non permiſerit. Nec vera pietas Chriſtiana ſua laude aut præmio ſtatim excidit, etiamſi fidei ad ſalutem neceſſariæ dogmata erronea quantumvis multa agglutinentur, dummodo impietatem non ſapiant, aut ad eam omnino ducant. Interim mihi fit ſane credibile, in ipſa Romana Eccleſia non paucos extare, qui fidem ſuam intra noſtram ſimplicitatem coërceant, de operoſis ſcholarum placitis minus ſolliciti. Martyres quidem

dem illos, qui vitam religioni impenderunt, de iis potius, quæ nos aſſerimus, quam quæ aliorum ingenioſitas iis adſtruxit, interrogatos fuiſſe conſtat. Quod ſi nonnulli pro propriis Eccleſiæ Romanæ dogmatis mortem obierunt, haud paullo plures contra obducam, qui dum ejusdam eccleſiæ dogmatis adverſantur, vario mortis genere extincti ſunt. De miraculis, quæ in Eccleſia Romana facta perhibentur, breviter tibi reſpondeo, primum multa falſo jactari; deinde non ſtatim ad ſingulorum dogmatum confirmationem trahenda, quæ ad fidem univerſæ religioni Chriſtianæ adſtruendam edita ſunt; denique non ſatis firmum veritatis argumentum à quibusvis eſſe miraculis, cum & falſos prophetas in iis vim ſuam oſtenſuros prædictum ſit. Atque hæc ad præcipuum litterarum tuarum caput ſatis nunc ſunto. Veniendum nunc eſſet ad alterum de Antichriſto; cujus convitium in Stegmanno clariſſimus ille hiſtoricus ægerrimè fert. Sed de illo parcior nunc ero, ſeu potius mutus, non tantum quod res periculoſæ plena ſit aleæ, ut nunc ſunt tempora; ſed quod illud argumentum meo animo ſatis pertractarint Volkelius in lib. 3. de vera religione, & Crellius in commentario in cap. 11. poſterioris ad Theſſalonicenſes Epiſtolæ: quorum modeſtiam ſi lubebit eximio illi viro cum Porelli Angli confidentia, qui de Antichriſto integrum librum edidit, conferre, haud paullo, ut opinor, æquior in nos evadet. Objectionem

jectionem tuam contra Germanicum Anonymi cujusdam libellum, in quo pietati lex ſcribitur, vehementer miratus ſum. Tribuis enim illi auctori, quod omnem gratiæ miſericordiæque divinæ ſpem præcidat iis, qui carnis imbecillitate in cogitationes non usquequaque bonas, in verba otioſa, atque alia iſtius generis peccata leviora abripiantur; cum tamen is, non eis modo, qui per incogitantiam, carnisve imbecillitatem delinquunt, (quod fatetur ſanctis nonnunquam in hac vita evenire) ſed ne graviter quidem voluntarieque delinquentibus, omnem veniæ ſpem eripiat. Vide mihi quæſo, quæ à pagina 71 usque 77 ibidem leguntur. Negas, cordatis viris effugium noſtrum ſatisfacere, quo conamur iis elabi, qui ex cap. VII ad Romanos, & 1 Joh. 1. renatorum in peccata omnis generis proclivitatem aut lapſus tueri volunt. Sed optarim rationibus allatis oſtenſum à te fuiſſe, cur eorum locorum interpretatio noſtra tibi diſpliceat. Stratagema Satanæ, quod Paulus 2 Cor. 2. 2. notat, tum demum nobis merito objiceres, ſi omnem veniæ ſpem in peccata prolapſis amputaremus: id quod nos minime facere, vel ille Germanici libelli locus, quem ſupra laudavi, ſatis oſtendit. Poſſes etiam inſpicere, cum ad manum erit, commentarium Crellii in Ep. ad Hebr. cap. x. Sed tollo tandem manum de tabula ne epiſtolæ modum excedam. Si non ingratum eſt hoc tibi literarum commercium, certiorem me facias velim, ubinam te loco-

rum litteræ meæ ſemper offendere poſſint: ipſe enim vides, quam minime tutum ſit incerto eas itineri committere. Vale. Dab. Gedani IV Aprilis cIɔIɔcxxxvIII.

49.
M. RUARUS MARINO MERSENNO.

ITane vero, Merſenne celeberrime? an ad tuas quoque aures aliqua mei non dicam fama, ſed mentio ſaltem pervenit? Miror vero per quosnam. Nam ego meditatione bonarum artium, rerumque inprimis divinarum, quoad captus meus fert, inveſtigatione contentus, reverentiâ quadam eruditi hujus ſeculi in publicum me non dedi. Non adeo tamen ſum contemptor famæ, ut non præclarè mecum actum putem, quod tibi viro tanto, cujus eruditionem cum aliis jampridem admiratus ſum, vel leviter innotuerim. Unde tanto magis gaudeo, oblatam mihi per te ipſum commodam tibi gratificandi inſerviendique occaſionem. Quoniam igitur libros quoſdam, quæ Lutetiam raro aut tarde deferuntur, ex his oris deſideras, ego quidem, quoad in me poſitum erit, voluntati tuæ morem libenter geram, ſive tu eos ut amicus lecturus es, ſive ut adverſarius & tanquam refutaturus. Cum enim non cauſæ, ſed æquitati animum geram obnoxium, ut Chriſtianum fas eſt, quid magis optem, quam ſcripta

ſcripta noſtra vel à ſcientiſſimis cenſoribus examinari, quo veritas in profundo nonnunquam puteo latens, ut Democritus loquebatur, in apertum eruatur? Interim ſcire te velim, ex Tranſylvania nullos ad nos libros perferri: ex iis vero, qui in Polonia typis excuſi ſunt, exemplaribus paulatim diſtractis, multi quoque jam haberi amplius nequeunt. Ut ergo ſcias, quorum à me copiam ſperare poſſis, catalogum eorum his literis inſeram: ex quibus deligas quicunque ad palatum tuum fecerint. Cum enim nonnulla habere te jam intelligam, periculum eſt, ne ſi meo indulgeam arbitrio, noctuas mittam Athenas. Habebis tamen per navim, quæ proxime hinc ſolvet, Slichtingiana contra Meiſnerum, quæ nominatim expetis. Judicium meum de adverſariis noſtris cur requiras miror, cum, niſi cauſæ meæ prævaricari velim, illos conſcientiæ meæ non ſatisfacere, præſumere facile poſſis. Sed tu fortaſſe non tam de argumenti ſententia, quam de ſcriptorum eruditione ſententiam meam quæris: quam ego ſane præclaram in iſtis tribus, quos nominas, agnoſco, & haud paulo fortaſſis ingenuitate majore, quam ipſimet de ſe mutuo judicant. Nam de Calovio quidem affirmare tibi poſſum, illum in literis, quas ad me dedit, optare Biſterfeldii librum ſuppreſſum potius, quam editum, utpote cujus argumenta Cabalam potius Judaicam quàm genuinam Theologiam ſapere illi videantur, quique cum adverſarium refutare debeat,

beat, theſin ſuam probet. Fieri poteſt, ut Biſterfeldius de Calovio non multo mitius judicet: noſti enim illud, ſuam cuique ſponſam videri pulcherrimam. Si de difficilibus quibusdam Scripturæ locis agere mecum dignaberis, ut pollice-ris, gratiſſimum mihi feceris.

Turcarum libros contra religionem Chriſtianam Latina lingua editos nullos unquam vidi: ac ne Judæorum quidem, niſi quos Manaſſes Ben Iſraël in Batavia edidit: cujus libros de reſurrectione mortuorum ſi vidiſti, velim ſcire quid reſpondeas ad caput 8. lib. 3. ubi multa recenſet ab Ezechiele circa ſtructuram templi prædicta, quæ in ſecundo libro non completa aſſerit. Prodierunt in Batavia & veterum quorundam Rabbinorum ſcripta (ut nunc de Doctore perplexorum nihil dicam) quæ Chriſtianæ religionis ſcita nonnunquam perſtringunt. Sed hæc tibi non ignota arbitror. In Tranſylvania quidem non ea nunc eſt ſive libertas ſive licentia, ut quis contra religionem Chriſtianam apertè mutire auſit, ut in qua ante biennium nonnemo adhuc lapidatus ſit juſſu Principis, quod contra adorandam Chriſti majeſtatem quædam effutiſſe argueretur. Socini contra Atheos nihil nunc extat, niſi quatenus Scripturæ auctoritatem contra eos aſſeruit, tum in libello de Scripturæ auctoritate, tum in Lectionibus ſacris. Attigit tamen quoque nonnulla in epiſtolis ad Dudithium. In Miſcellaneis quoqe ejus nonnulla

extant

extant contra Martinum Seidelium, qui religionem Chriſtianam ejuraverat, & Judæorum cauſam, quanquam ipſe non Judæus, contra illum agebat. Volkelii libros de vera religione ſi vidiſti (& eſt ſane operæ pretium eos, ſi nondum legiſti, legere) non pauca quoque contra Atheos diſſerta animadvertes in libro, quem Crellius illis præfixit. Miror Vanino licuiſſe libros ſuos in Gallia publicare, qui etiamſi Atheiſmum impugnare videantur, aliud agendo non parum eum commendant. Ac ſunt ſane, qui de Campanellæ Triumpho Atheiſmi idem ſentiant: de quo ego tamen judicium mihi ſumere nolim. Vale. Vir Clariſſime. Dabam Gedani.

50.

M. MERSENNUS M. RUARO.

STatim atque hacce prima Decembris die tuas literas accepi, Vir eruditiſſime, miratus ſum tuam inſignem modeſtiam; quippe *qui* cum hic audiaris primus omnium doctorum, qui Dantiſci degunt, te nihilominus velut incognitum prodas; ſed qui nequeas nobis hos radios ita ſuffurari, quibus illis præluces, quin ſplendor aliquis nobis affulgeat. Quapropter doleo, quod nihil velis edere, quo juves Chriſtianam rempublicam. Hinc enim fit, ut plurimorum libros volvamus exſuccos, cum egregii cordatique viri nil ſcribere velint. Porro ſum in ea ſententia, poſt Socini libros

libros nil in eo genere ſcriptum eſſe ſubtilius operibus Crellii, quem diutius vixiſſe fuiſſet operæ precium, ut Biſterfeldio repoſuiſſet; quo doctiorem in rebus Theologicis Calovium exiſtimo: cujus opera, ſi perficiantur, ad me mitti velim ea lege quam edixiſti.

Quod attinet ad 8 caput lib. 3. Manaſſæ, mutuo ſumam librum hunc ab aliquo, hic enim habetur, ut videam, quid de reſurrectione deque templo dicat, ut meum poſtea judicium audias. Vaninus ille fingebat hic ſe contra Atheos agere, & cum duos libros ſuorum dialogorum Franciſcano doctori probandos obtuliſſet, obtenta approbatione tertium librum adjunxit, ſicque fefellit doctorem. Noſti, credo, quam miſerè *vitam* finierit Tholoſæ, quapropter non explico.

Supereſt ut exoptem Chriſtianos tantundem deinceps de charitate ſolicitos eſſe, ac de fidei articulis ſunt hactenus. Sola nempe charitas noſtras controverſias componet, & qui charitatem habuerit ſalvus erit: Deus enim charitas eſt, & qui manet in charitate in Deo manet, & Deus in eo. Faceſſunt lites, ubi viget verus Chriſtianiſmus.

Jam legimus præclaras illas in Euangelia Grotii obſervationes Amſtelodami hoc anno editas: de quibus judicium tuum velim expetere. Jam alias notas in totum antiquum Teſtamentum, & in reliquum Novum parat. Sed & ad calcem videbis, quid de Antichriſto dicat, & quid

quid reponat Molinæo, qui ejus fuerat ſtrigil. Cum autem chartæ mihi ſuperſit nimium, velim addere, quæ ſequuntur. Primo, me graviter ferre, quod nolint Chriſtiani omnes in eandem ſententiam, quæ vere nutriat charitatem convenire: unde lites & bella perpetua, quibus parum abeſt, quin genus hominum conſumatur. Secundo, videri propterea vivam religionem Chriſtianam in pejus ire: quandoquidem non jam deſunt homines, neque credo apud vos, qui contendant hunc unicum articulum fidei eſſe ad ſalutem neceſſarium; nempe Jeſum eſſe Chriſtum; quod illi ex Deo nati dicantur, qui illud crediderint, & quod unum urgebant Apoſtoli. Quibus alii ſubjungunt, ne quidem iſtius articuli fidem internam neceſſario requiri, quippe quæ non ſit in noſtra poteſtate: ſufficere vero profeſſionem ſeu confeſſionem externam iſtius articuli, hoc eſt, ſi præſtetur obedientia juſſis magiſtratus. Vide, Vir optime, quo ruant hominum ingenia ſibi permiſſa, quaſque ſibi laxent habenas, alioſque propterea ſuſcitent, qui jam ſuſpicentur omnem religionem eſſe fictitiam, & ab hominibus acutis inventam: ex quibus exurgunt athei, qui non ſolum providentiam, ſed & ipſum Deum tollant: quorum ego rationes ad Geneſin aliquando proferebam. Quid dicam de quibuſdam chymiſtis, qui vetus imo & novum Teſtamentum nil aliud ajunt, quam elixiris ſeu lapidis philoſophici diſciplinam, ut &

Deus

Deus ipſe ſit illud diſſolvens univerſale, cui eaſdem proprietates tribuunt, quas nos Deo præpotenti omniaque pervadenti tribuimus. Quam igitur miſerum oportet eſſe Chriſtianum tot inter ſtultorum nænias, ni quibusdam limitibus à patribus noſtris poſitis contineatur. Quot lapides è fundamento Chriſtiano Nicæno movent veſtri novi Chriſtiani? quot item alii moturi deinceps, partim noſti, partim facile prævidere poſſis. Satius longe judicarim terminos à patribus Græcis & Latinis præfixos retinere, tametſi nonnihil ſuperſtitionis contineant, quam veteribus contemptis nova pejora cudere. Sint plures ceremoniæ, quæ Scripturis non contentæ, imo ſi vis, quæ gentiliſmum ſapere videantur: numquid præſtat, aliquibus ſepibus ad legem Chriſti cuſtodiendam uti, quam apris illius vineam apertam committere? Suas & ſepes Maſſorethæ conſtituunt Teſtamento veteri. Neque minora, aut quæ nullius pretii videantur, contemni debent, ut majora ſerves. Satis ſit Chriſtiano prudentiam ſerpentis conjungere ſimplicitati columbinæ; illas omnes ceremonias ad Dei gloriam referre; ad quam nullus dubito, quin omnia quantumvis ἀδιάφορα ſincero relata corde, ſancta Deoque grata reddantur; omnia denique propter electos, hoc eſt Chriſtianos, qui charitati ſtudent, quæ omnia ſuffert, omnibus benefacit, neque quærit quæ ſua ſunt, ſed quæ Chriſti: qui cum unicam Dei Patris ſui gloriam quærat, certe

dum

dum ejuſdem gloriam quærimus, & voluntati divinæ obedimus, idem cum Chriſto facimus, eique veluti capiti noſtro regali inſerimur. Sanctè juravero nil aliud quæri à Chriſtianis, quos dicunt veſtri pontificios, præter illam gloriam. Ita de me ſentio, charitasque jubet & volentem cogit, ut de reliquis idem judicium feram: cum enim mihi cupiam credi, cur non credidero idem mihi prorſus ſanctè jurantibus? Faxit Deus, ut brevi omnes in unum & idem animo conveniamus, cum non poſſimus corpore.

Petavium jam adverſus Crellium editum, ſed nondum venalem exſpectabis circa menſem Majum. Spero veſtros fortiſſimum, ſaltem politiſſimum & Græcè ſcientiſſimum experturos. Quam præſtaret, nullum deinceps adverſarium occurrere, ut cum Pſalte cantemus uno corde, *Ecce quam bonum, & quam jucundum, habitare fratres in unum*: quod potius deſiderem, quam ſperem. Vale doctiſſime Vir, deque theſauris tuis nobis tandem aliquid prome, tuique obſequentiſſimum Merſennum credito. Calendis Decembris, eodem die quo tuas accepi. Lutetiæ Pariſiorum.

Jam memini, tuam famam cum celebritate ad me perveniſſe per Joannem Fabritium-Dantiſcanum, qui, dum hic adeſſet, me nonnunquam inviſebat.

51.

M. RUARUS M. MERSENNO.

REverende Pater, Multum ſane debeo Fabricio noſtrati, quanquam mihi (quod ſciam) de facie minime noto, qui tam honorifica mei commendatione tuæ mihi amicitiæ proxeneta fuit, quam pluris, quam tu forte putas, æſtimo. Noli tamen aliis plus de me credere, quam mihi ipſi, qui mecum habito, & novi, quam ſit mihi curta ſupellex. Quæ Calovius contra nos edidit, quoniam tanti tibi videntur, do operam ut pro te conquiram, & cum naves hinc ſolvent, iſtuc mittam. Scribitur mihi ex Gallia veſtra, præter Petavium Jeſuitam doctiſſimum, eſſe quoque Salmurii Placæum quendam, qui ſtylum contra Crellii librum de uno Deo Patre ſtringat. Prodiit hic jam & Botſacci noſtri contra illum refutatio. Ita ergo liber ille Crellii poſitus eſt εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον: de quo tamen memini magni cujusdam inter Reformatos, quos vocant, theologi judicium, eum, niſi ſtatus controverſiæ mutetur, refelli non poſſe. Quorſum iſte ſpectaverit, fortaſſe non obſcurum erit illuſtriſſimi cujusdam legati ſententiam expendenti; quæ utut à noſtra diverſa eſt, minus tamen quam illa communis contradictionibus eſt implicata. Cæterum quoniam de ſummi illius viri nuperis in Euangeliſtas annotationibus judicium meum requiris;

requiris; ingenuè tibi fateor, me poſt tot ab aliis exaratos & à me lectos commentarios, vix putaſſe tam multa, quam ille profert ex abyſſo eruditionis, & ſingularia & eximia ſuperfuiſſe. Diu ab Heinſio aliquid non vulgare exſpectaveramus: ſed ſi quid ego ſapio, ne palum quidem ille præ hoc in parietem figere dignus. Aliter profecto olent catuli, aliter ſues. Delectavit me plurimum in his annotationibus, quod non paucas inter nos tritas Sacrarum literarum explicationes, quibus ab omnibus aliis in diverſum abire credimur, autoritate tot Latinorum, Græcorum, Hebræorum firmatas atque ſtabilitas ibi viderim. Glorioſum fortaſſe nonnullis videtur ſapere præ multis: at mihi nihil gratius, quam cum multis ſapere, piis, inquam, atque doctis, ac præſertim antiquis, modò per animi conſcientiam liceat: alioquin enim ὅσιον προτιμᾶν τὴν ἀλήθειαν. De commentario ſuper loca de Antichriſto mallem ſententiam meam non exegiſſes: quanquam & ille doctrinæ profundæ ubertate patrem ſuum refert; ſunt tamen in eo non pauca, in quibus aqua mihi hæret. Quæ in caput ſecundum poſterioris ad Theſſalonicenſes affert, præter alia cum ratione temporum pugnare mihi videntur, prout alii jam aliquatenus demonſtrarunt: à quorum impugnationibus nondum eum apud me abſolvit Appendix nupera. Cui enim perſuadebit, Timotheum, qui Paulo ſub finem Neronis in vinculis agente monendus adhuc erat, ut juveniles cupi-

ditates fugeret, ſub initia Caligulæ, id eſt, plus quam viginti annis ante ab eodem in ſocietatem ſcriptæ ad Theſſalonicenſes epiſtolæ tam gravis aſſumptum? Jubet nos vir antiquitati addictiſſimus contra omnem antiquitatem credere, poſteriorem ad Theſſalonicenſes epiſtolam illa priori prius exaratam. Quonam igitur pervenit iſta prior, niſi hæc eſt, quæ extat, cujus ipſe in II ad Theſſalonicenſes 2. 15. facit mentionem?

Reliqua deſiderantur.

52.

M. MERSENNUS M. RUARO.

QUanto me gaudio tuæ noviſſimæ perfuderint, Vir eruditiſſime, vix ipſe credas, cum ob tuam humanitatem ſingularem, tum ob eum animi candorem, quem præ te ferre videris. Ut igitur illud teſter abundantius, hiſce litteris tibi plurima, quæ forte palato tuo non parum arrideant, libenter aperiam.

Contendunt plerique Notarum autorem Paulum Samoſatenum ſuſcitaſſe, nec ulla religione teneri. Sed paſſibus adeo ſubitis progredi nolim, Domino ſiquidem ſtat vel cadit, qui ſolus corda profunde vereque ſcrutatur. Nec alii deſunt, qui ſcopum illius & inſtitutum laudent, quod Chriſtianorum ſchiſmata tentet ad ejuſdem fidei charitatiſque unionem adducere. Quid enim, amatius, hominibus poteſt eſſe jucundius

dius & utilius, quam *ut* ſub eadem fide, ſpe & charitate, in eadem eccleſia militante, eadem unitate gaudeant atque fruantur? Vix certè credo, te ſocietatem & fidem Auguſtini detrectare, cujus amoris in Deum ardorem ex illius ſcriptis probè noſti: neque puto damnabis omnino Concilium Nicænum. Sed videre mihi videor, quid vos à noſtris dogmatibus deterreat: nempe ſtupendum illud de tribus perſonis unâ gaudentibus eſſentiâ. Quid ſi pater dicatur, ut eſt, origo intellectus, quo ſe perfecte intelligit, & voluntatis intellectu mediante; ut hinc tres relationes manent, quas nomine perſonarum majores noſtri donandas cenſuerint. Scio quantis difficultatibus trinitas in unitate laboret: nec jam velim in unitate arithmetica trinitatem in unitate demonſtrare: quandoquidem acutius rimanti ſufficere poteſt, nullum eſſe religionis Chriſtianæ myſterium, quod ejusmodi careat difficultatibus. Noſti ſiquidem intellectu capi non poſſe, quomodo Deus inviſibilis, infinitus, & ſpiritualis, res corporeas & finitas creare potuerit; adeo ut malint plurimi credere mundum independentem eſſe ab æterno, & ex ſe, quam ut haſce difficultates devorare queant. An igitur illos laudaveris, quod tam à vobis quam à nobis recedant, quoniam exiſtimant repugnare, mundum hunc tam imperfectum ab ente tam perfecto fieri. Alii putant repugnare Dei perfectioni, ſi rerum iſtarum adeo vilium curam ullam habeat. An

igitur vos imitari debent, ut illorum conſortium vitent, qui Dei providentiam admittunt; quemadmodum adverſus nos detonatis, quod Trinitati benedicamus? Quam, obſecro, vobis injuriam inferimus, quod credamus tres illos, qui dant teſtimonium in cœlo, unum eſſe? Vultis voluntatis unitatem, quod fatemur: ſed & eſſentiæ noſtram unitatem ſuſtinere. Si nondum poteſtis credere, donec major illuceſcat dies, ne damnetis eos qui credunt. Vix dubitem, Vir præſtantiſſime, quin ægerrime feras, ſi quis neget Chriſtum eſſe Regem & Meſſiam, & natum ex virgine. Quot ſunt tamen, qui nequeant comprehendere id eſſe verum, cum id illis omnino repugnare videatur? Adde non deeſſe, qui Deum ipſum tollant, quod hic nihil videant præter res finitas, quæ teſtari non videntur ſatis autorem ſuum. Quî nempe finitum repræſentet infinitum? Sed quid pluribus virum doctiſſimum alloquar, qui hæc omnia probè novit, & qui poſſit absque ullo conſcientiæ ſcrupulo Deum in illa eccleſia celebrare, quam D. Auguſtinus, Ambroſius, & alii viri magni & ſancti tantâ conſtantiâ ſecuti ſunt. Utinam noſtra ſors ſit eadem in æterna beatitudine, quæ Nazianzeni, Chryſoſtomi, Baſilii & aliorum, quos mecum, credo, ſuſpicis & admiraris. Cogita quanto labore, quantisque vigiliis Socino ejusque ſociis opus fuerit, ut loca Scripturæ, quæ prædictis patribus Chriſti divinitatem ſuaſerant, in alium ſen-

ſenſum verterent: quale eſt, *antequam Abraham erat ego ſum:* adeo ut non deſint inter vos, qui dicant, illam veſtram explicationem ei revelatam eſſe. Abſit, ut vel tibi, vel ulli alteri velim inſultare, quos potius egregios viros exoſculer, & vicem doleam, quod non eadem area portam ſalutis adeamus. Scio vos lachrymas fundere, ut idololatriam agnitam damnemus. Sed crede mihi, nulla penitus idololatria, nec illius periculum; & quæcunque Catholica facit Eccleſia ad ſolius Dei gloriam collineant. Ad alia vero tranſeamus, præſertim quæ tuis literis attingis; Grotium primo, cujus Notæ magnam animi vim & peritiam arguunt: quanquam aliis jejunæ videantur, quod fere profanis autoribus contentus, eos Chriſti doctrinæ videatur æquaſſe. Iniquiores, quod ita gratiam, & Euangelium velint extolli, ut naturam non ſolum deprimant & opprimant, ſed omnino deletam cupiant: ac ſi Deus idem qui gratiæ, non ſit etiam naturæ notitiarumque naturalium, quas Epictetus, Hierocles, Porphyrius, Plato explicarunt, unus & idem autor, & quicquid veri docuere non peræque à Deo, ac ipſum Euangelium proficiſcatur. Non es ſolus, qui commentarium de Antichriſto improbet: quamvis alii riſu digni videantur, qui ea de Pontificibus noſtris uſurpant: nec enim ævo Pauli & aliorum Apoſtolorum illam pompam vidiſſe potuerunt, quæ nulla erat, cum tum jam plurimi eſſent antichriſti: quos præſertim arbitror, qui

Chriſtum populis impoſuiſſe dicebant, vel qui Chriſtianum cum pallio ambulantem digito monſtrabant, clamabantque ὁ γραικὸς ἐπιθέτης. Certe nondum in mentem inducere potui, ullum ex Chriſtianis, qui Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum pro rege ac filio Dei colunt & agnoſcunt, eſſe vel dici debere antichriſtum, quidquid etiam Euangelio ſuperimpoſuerit. Quis enim unquam vel addidit vel etiam ſubſtraxit Euangelio, niſi quia credidit Chriſtum propterea majori honore affici? Quis Antichriſtus? qui modos omnes quæſiit, quibus ſuam adverſus Chriſtum propenſionem, & animi cultum ſui teſtaretur? Atque adeo mihi perſuaſum eſt, qui dicuntur Antichriſti ſive præſentes ſive futuri, eos eſſe duntaxat, qui Chriſtianam doctrinam impugnarent, nollentque ſe vel alios ei ſubjici: quos inter Muſſelmannos, & alios Chriſtianorum irriſores auſim reponere. Quod ſentis de paganorum virtutibus, exiſtimo ſingulis nullo præjudicio utentibus viſum iri: ſunt enim aliæ virtutes in Chriſtiano, aliæ in philoſopho. Quodnam amabo lumen hic ſequitur, cum in omnes beneficus eſt, cum etiam hoſtibus parcit; an aliud, quam quod habet à Deo, juxta id, *ſignatum eſt ſuper me lumen vultus tui Domine*? Ergone Deum offendit, qui lumen illius liberè ſequitur? Sed ajunt, non agit ob amorem & gloriam Dei, ad quem qui non refert omnia fur eſt & latro. Sed nullus præter id, quod poteſt, agere tenetur:

lumen

lumen illud Chriſtianūm Deus nunquam illi præbuit, quo ſi tantiſper illuſtraretur, magnis paſſibus me forte ſuperaret. Qui promptiſſimus eſt ad omnem actum virtutis, & corde profitetur, ſe, quidquid agnoverit bonum & honeſtum eſſe, ſtrenue facturum, qualem nunc ſuppono Hieroclem, aut Arrianum ejus diſcipulum, aut alium quempiam, damnabiturne à Chriſtiano tanquam criminis reus, aut nulla virtute præditus? Quanto citius ego pedibus & manibus iverim in Juſtini martyris ſententiam, qui contendit, philoſophos veteres, qui juxta rectæ dictamen rationis vixere, fuiſſe Chriſtianos, ſi non re, ſaltem voto implicito. Unus tamen ſcrupulus mihi, tibique credo ſupereſt ex D. Paulo ad Romanos, ubi cap. 1. 20. illos facit inexcuſabiles, quod Deum agnitum non glorificaverint: quod quanam ratione quadret cum iis, quæ Hierocles habet in XLVII verſum Pythagoræ, vide, ſi ad manum habueris; ubi fatetur preces Deo fundendas, priusquam opus aggrediamur, Deoque tribuit, quæ nos Chriſtiani fatemur. Gaudebo certe tuam de ſimilium paganorum ſalute vel damnatione ſententiam audire.

Quod ad noſtras cæremonias attinet, quæcunque extra fidei canonem fuerint, ne credas me vel unico Scripturæ jotæ vel adæquare vel comparare; quæ ſi vel oblivione, vel alia re, absque ſcandalo & contemptu omittantur, nullum ſaluti præjudicium faciant. Quæcunque

vero creduntur, in Scriptura reperias habere baſin hujusmodi, quæ fidem absque ſcrupulo poſſit ab animo verè Chriſtiano, qui contentiones oderit, impetrare. Quid ſi nondum poſſit omnia ſibi perſuadere? non omnia poſſumus omnes: quæ poteſt amplectatur, quibus porro Deus cætera, cum volet, ſit additurus. In quo rurſus tuam ſententiam exopto: num quis Muſſelmannus absque fictione dicens, ſe velle quidem Chriſtianum fieri, ſed propter conſcientiam non poſſe, & qui nil in tota vita ſciens volens contra conſcientiam egerit, cœlo carebit? Ad noſtra redeo, ut ſcias, quod jam credo audieris, opera Grotii in Pentateuchum edi: qui brevi in Actus Apoſtolicos & Epiſtolas Pauli notas ſuas ſit etiam daturus; adeo ut in univerſam Scripturam illum poſſis expectare. Heinſium quidem eo longe videmus inferiorem, non tamen inutilem: & ingratos dixerim, qui ſtipem quantulamcunque ſibi erogatam manu grata non accipiant: ego vel obolum in Dei templum allatum à quocunque tandem ut theſaurum excipio. Quid ſi Salmaſius noſter notas in Euangelium aggrediatur? quid aliquando fundat! *quam* pulcrè manum utrique de tabula poſſit tollere! quantos expectoret theſauros!

Hæc ſunt, Clariſſime Vir, quæ nunc ſcribenda putavi, donec tuas uberiores excepero. Idibus Aprilis, cIↃIↃcXLII.

M. MER-

53.

M. MERSENNUS M. RUARO.

STatim atque Fabricius ille veſtras è peregrinatione ſua rediit, Vir præſtantiſſime, de repetendis meis ad te literis cogitavi, tum ut confirmem, quanti te faciam, tum ut aliquid proponam, quod in operibus Socini & ſociorum illius mihi negotium faceſſit. Nempè cum illi nullum originis vitium agnoſcant, quod in Adæ poſteros transfuſum fuerit, qua ratione poſſint aſſerere, Chriſtum huc veniſſe, ut nos à peccatis liberaret: à quibus enim? numquid abſque peccato naſcuntur omnes, & permulti, quibus præceptores optimi circa octavum aut nonum annum præficiuntur, abſque peccato vivunt; in quod ſi forte quando inciderint, per contritionem vel amorem, quem Dei vocamus dilectionem, vel charitatem poſſint ab eo reſurgere? Quorſum igitur Chriſtus venerit? ſi enim ad ſolum virtutum exemplar, lege Stoicos, præſertim Epicteti Arrianum, qui tot exempla, totque rationes explicat, quibus homines ad virtutis faſtigium provocentur. Vide quî vel comedendo dicat nos Deo placere poſſe, ſi nempe veſcamur ἀνεκτῶς, ἴσως, καὶ ἐγκρατῶς, καὶ κοσμίως; quomodo nos accendat ad fratris, hoc eſt omnis hominis moleſtiam libenter perferendam, cum eundem nobiſcum habeat Δία πρόγονον, cap. 13. lib. 1.

lib.1. uno verbo Dei ſummam reverentiam, & proximi perfectam dilectionem commendet, & demonſtret. Quid ſi quartum ejusdem librum conſulas, ſi Hieroclem teras in verſus Pythagoræ, ad quos ait hunc eſſe ſcopum noſtrum, nos ὁμοιωθῆναι τῷ δημιουργῷ, idque πρὸς κανόνα τὴν ἀρίστην, illum ſi ad verſum quartum conſequenter legas, quid, amabo, requiris ulterius? Ut neque deſint, qui doctrinam illius dicant anteponendam Pauli epiſtolis, & Chriſti Domini præceptis ipſis, niſi præter doctrinam Euangelii, & exemplum, quo nobis præluxit, neceſſarium fuerit, ut nos ab originali labe per baptiſmum, aut quo vellet modo liberaret. Abſque vero primo peccato, undenam ſomes concupiſcentiæ, quo malum, quod nolebat Paulus operabatur? Certe ſum ego non minus potens & liber ac Adamus, ut nulla ratione peccem, ſi nullum ex eo peccatum contraxi, quod me pellat ad alia. Si non omnes in eo peccavimus, ut putabat Paulus, igitur neque ullus in eo peccavit. Sumus igitur ejusdem omnino juris ac Adamus antequam peccaret, atque hinc Chriſto non indigebat. Itaque ſcire velim, quamobrem venerit, & ad quæ peccata delenda ex animo Stoicorum & aliorum philoſophorum, qui paſſim teſtantur noſtras voluntates Dei voluntatem omni ex parte ſequi debere; hanc autem eſſe Dei voluntatem, ut ſancte juſteque ambulemus, vivamus, edamus. An igitur concedet Socinus illos Philoſophos, quos

Clemens

Clemens Alexandrinus & Juſtinus Martyr Chriſtianos audent appellare, non eguiſſe Chriſto? cum enim non ſit acceptor perſonarum Deus, numquid ad illius attinet bonitatem, ut quosvis juxta rectæ dictamen rationis viventes diligat, *immo* ſervet in æternum?

Jam ob librum Gallicè editum, virtutes paganorum fuiſſe veras virtutes aſſerentem, theologos quosdam inter ſe dimicantes audimus. Quod Auguſtini ſectatores negant, aſſeruntque fuiſſe vitia, quod debito fine caruerint, nempe relatione ad Deum, vel quod ob amorem Dei non egerint: aliis tamen aſſerentibus, ſufficere ſi conformiter rectæ rationi vixerint, & exempli gratiâ pauperi tribuerint eleemoſynam; quod juſtum ſit alteri fieri, quod tibi fieri velis &c. qua de re mentem tuam agnoſcere velim.

Num ea vidiſti, quæ Grotius ad Caſſandri conſultationem notavit, quæ contra Rivetus ſuis in Animadverſionibus repoſuit, quæque contra ei Grotius reſpondit? Digna ſunt quæ abs te legantur: ſunt enim hi duo magni viri. Sed miror plurimum, ex tot qui paci eccleſiaſticæ navarunt operam, nullum eſſe qui vel hilum profecerit: adeo res deplorata videtur. Ubi ergo pax illa, quam Chriſtus toties ſe ſuis reliquiſſe dixit? Vale, Vir clariſſime. Lutetiæ cIↃIↃcxlii.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITT. EMANUELE

M. MER-

54.

M. MERSENNUS M. RUARO.

MEiſnerum duobus voluminibus à Slichtingio refutatum abs te, Vir eruditiſſime, tandem hiſce diebus accepi, quorum pretium cum me jubeas retinere, donec ſumma magis excreſcat, etiamnum tuam in me benevolentiam & animi candorem experiris: quibus nunquam me ſuperari permittam.

Porro, Vir clariſſime, per tene ſtabit; quin omnes ad concordiam & charitatem redigamur? qui ab uno Chriſto veluti radice vitam trahimus? Magni illius Gregorii primi veſtigia legamus: cujus vitam & mores ſi ſequamur, vel Auguſtini, quid times? Utinam eſſemus cum D. Baſilio, Nazianzeno, & aliis Eccleſiæ patribus! Quid vero de Trinitate? quaſi fuerint veſtro ſenſu idololatræ . . . . . myſteria, prout à majoribus tradita ſunt, amplexi; neutri hac in re comprehendimur, & omnes unum verum Deum adoramus. Quid tibi curæ de iis, quæ non comprehenhis, ſive de perſonis, ſive de iis, quæ abſque intellectu diſputantur? Omnia charitate coaleſcant, neque fiat ſchiſma: id unum præcipue in Euangelio requiritur.

Legendo reſponſionem Slichtingii adverſus Meiſnerum, quam ad me miſiſti, *notavi quod initio* contendit, rectæ rationi nullum articulum fidei

fidei repugnare, & ſapientes Græcos, Romanos, & qui ſtultam putaverunt doctrinam Chriſtianam, non fuiſſe ſapientes, neque recta ratione uſos. Dicat igitur nobis Slichtingius, vel tu pro eo, ſi poſſis, qua ratione convincamus Græcum philoſophum non uti recta ratione, cum illam doctrinam rejicit, ob omnes illas rationes, quæ ſolent afferri contra religionem Chriſtianam: contendunt enim philoſophi, nos eſſe ſtultos, & nulla recta ratione fulciri, cum doctrinam adeo, ut ajunt, ridiculam amplectimur, nobisque à Moſe & Chriſto fuiſſe impoſitum, cum à Deo miſſi non fuerint, ſed cautè ſe ſimplicium animis immiſerint, & quæ probè noſti. Afferantur ergo regulæ rectæ rationis, quibus eos convincere poſſimus non eſſe ſapientes, non uti recta ratione, ſed ea nos revera uti: & hoc opus, hic labor, tractatum neceſſarium ab aliquo veſtrum requirens: in quo ſi vis ipſe, pro tui judicii ſoliditate & eruditione maxima cum utilitate laborare poſſis. Oro Deum, ut tuam valetudinem, quam febri tertiana jactatam audivi, reſtituat. Idibus Maji cIↄIↄcxlii. Lutetiæ Pariſiorum.

De Grotianis ſcriptis judicium meum accipe: virum illum mihi ad eccleſiaſticam pacem natum videri, cujus ſcripta vix ullum poſſint offendere, in omnibus fere doctiſſimum, præſertim in jure & hiſtoria, in omnibus politum, contra quem vehementer admiror Calviniſtas tanto impetu inſurgere.

M. RUA-

55.

M. RUARUS M. MERSENNO.

TErnas à te literas, venerande Merſenne, ſuperiore æſtate accepi: quibus quominus reſponderim primum peregrinatio mea Polonica, deinde morbus, variæ denique diſtractiones obſtiterunt: quæ tamen cauſſæ non ita me mihi purgant, quin agnoſcam venia mihi gratiaque opus, ut abſolvi judicio tuo poſſim à negligentiæ crimine: eam vero non alia conditione peto, quam ſi culpam impoſterum emendavero. Fuſam tu mihi ſcribendi materiam literis tuis ſuggeris, ut libro, non epiſtola opus foret, ſi ad omnia, quemadmodum par erat, reſpondere vellem: eaque res (ut verum fatear) me quoque non parum à ſcribendo retinuit, cum vix prius animum ad exarandas literas inſtituere poſſim, quam quo die tabellarius eas ſtatim hinc ablaturus eſt: eo vero die plerunque & aliis non paucis exarandis diſtringor. Quocirca ne nunc idem quoque mihi contingat, per faſtigia literarum tuarum currere, teque ſuccincto ſermone, quam nunquam abſolvere malo. Premam autem veſtigia literarum tuarum. Aveo ex te ſcire, quam ad palatum tuum ſint iſta, quæ & Calovius & Botſaccus coxerunt. Annotationes Grotii in Euangelia varia experiri judicia, non miror, cum minus plerunque tritâ viâ vir ille maximus incedat.

Illi

Illi quidem omnium perverſiſſimè mihi judicare videntur, qui nulla eum religione teneri cenſent. Cur enim tam multa de religione ſcribat, cur ob religionem criminationes atque odia multorum ſubeat, ſi religionem ſusque deque habet: præſertim cum alio eruditionis genere inclareſcere porro poſſet? Quod ex paganorum Judæorumque ſcriptis tam multa illuſtrando Chriſti Euangelio congeſſerit, eo nomine non parum inivit gratiæ ab omnibus, qui veritatis regnum quam latiſſime vellent patere. Et cur ægre feramus, Ægypti ſpolia ad exornandum Domini tabernaculum ab illo converſa; præſertim cum quæ magis domeſtica ſunt huic rei, ab aliis fere jam ſint occupata? Et tamen quam multa nos in ſacris ille docet, quæ fortaſſis perpetuo ignoraſſemus? Quod Heinſium illi poſtpoſuerim, non eo feci, quaſi non & hunc optime de re ſacra meritum agnoſcam; ſed ut illius beneficium in omnes Euangelicæ philoſophiæ ſtudioſos comparatione alterius extollerem, qui regnum quodammodo in omni literarum genere obtinere videtur. Utinam duorum iſtorum ſummorum virorum exemplo Salmaſius multijugam ſuam eruditionem illuſtrandis divinis literis pariter impendat! quantum ætati noſtræ poſteritas ob iſtos triumviros deberet! Scopum Grotii in ſarcienda Eccleſiæ concordia quis pius improbare poſſit; licet fortaſſis non deſint, quæ in modo ſcopum hunc attingendi merito quis requirat? Mihi quidem

(ne diſſimulem quod ſentio) quædam in Eccleſia veſtra excuſare videtur, quæ præſtaret emendata: quale eſt imprimis, quod fit circa ſacræ, Euchariſtiæ ac angelorum, pieque defunctorum, quos divos vocatis, cultum: quod quantum ab idololatria abſit, præſertim ſi vulgi error atque praxis inſpiciatur, ego quidem non video. Huc accedit iniquum in conſcientias alienas imperium, quas tam multis præter Magiſtri inſtitutum, tamque horrendis legibus obſtringitis, ut & anathematis in animas, à Chriſto redemptas, & ferro atque igni in corpora errantium forte, ſed tamen errantium, ſæviatis: quo quid magis alienum eſſe poteſt à charitate, quam Chriſtus nobis una cum manſuetudine præcepit, quamque tu ipſe tantòpere inculcas? Scio poſterius hoc ipſimet Grotio, multiſque aliis in Eccleſia veſtra Gallicana, inter quos & te pono, vehementer improbari: ſed quæ tamen ſpes eſt, ut hunc rigorem tot legibus ſancitum Eccleſia Romana emendet, quæ ſe nullis in legibus errare mordicus profitetur? Non nego multa in Eccleſia Romana moribus introducta, quæ licet à ſimplicitate Euangelii primæva abeant, ſi non laudari, ſaltem tolerari poſſent: puto etiam multa, immo plurima eidem in ſenſu erroneo condonari poſſe, modo eadem pari quoque facilitate erga alios, quos errare credit, uteretur. Nimirum pauca ſunt, quæ nobis Euangelium præciſe credenda præcipit: quæ ſi accurate teneantur, in cæteris humanæ mentis imbecilli-

tati

tati veniam, ut mihi videtur, dabit æquiſſimus judex, modo vita noſtra Euangelicæ legis normæ reſpondeat. Hac mente cum ſim, facile vides, me nec Patres illos antiquos, quorum pietatem tantis laudibus effers, nec ſi qui ex recentibus in quacunque tandem eccleſia virtutis ſtudium in Euangelio nobis præſcriptum abſque idololatria atque tyrannide in alios colunt, damnare; immo cum omnibus illis in eadem me Eccleſia vere Catholica agere, & religionis meæ præmium una cum illis à communi Domino exſpectare. Cum hucusque ſcripſiſſem, intervenit amicus, per quem reliqua, quæ inſtitueram, ſcribendo abſolvere non potui. Ne tamen te diutius teneam, hæc præmittere malui; quibus reliqua, quæ mihi ex literis tuis reſtant, brevi ſuccenturiabo. Interim Vale Vir Clariſſime, & favere mihi perge. Dab. Gedani XIX Decembris, MDCXLII.

56.

M. RUARUS *Eidem*.

TElam nuper abruptam adventoris importunitate, Merſenne clariſſime, nunc tandem redordiar, atque pertexam, præſertim quandoquidem & novæ tuæ ſupervenerunt, quæ reſponſionem requirunt. Putas idolatriæ vos à nobis accuſari, quod Trinitatem in divinis colatis. Bona verba quæſo. Nam & ego *τὴν τριάδα*, id eſt, Deum Patrem, ejusque Filium unigenitum,

ac Spiritum ſanctum veneror, omnemque ſalutis meæ ſpem ab illis pendere agnoſco. Appingitis quidem vos nonnulla naturæ Filii Spiritusque ſancti, quæ (ut ego cenſeo) Sacris Literis ſanæque rationi adverſantur: nec ob id tamen tam rigide vobiſcum agere velim, ut, quia divinitatem Filii tanquam æternam colitis, quam ego illi collatam in tempore cenſeo, aut Spiritum ſanctum, qui virtus ſive vis Altiſſimi mihi cenſetur, pro perſona habetis, ſtatim vos idololatras clamare velim. Quis enim noſtrum id arrogare ſibi audeat, ſe naturam Dei tam perfecte intelligere, ut nihil circa illam ſibi imaginetur, quod alius acutius cernens non poſſit falſi convincere? Utinam ne modo alia quædam in Eccleſia veſtra reperirentur, quæ idololatrian ſapere videantur! facilius inter nos conveniret. Jubes me perſonas in una eſſentia tres tanquam totidem relationes concipere. Scilicet huc redeundum fuit, ut, quo unitatem eſſentiæ defenderetis, perſonas ſeparatim ſubſiſtentes in quædam rationis entia transformaretis, & quo Arianiſmus ſcilicet excludatur, Sabellianiſmus à majoribus damnatus ex novo paxillo ſuſpenderetur. Quæ enim alia fuit Sabellii ſententia, quam Deum nunc ſub Patris, nunc ſub Filii, nunc ſub Spiritus ſancti perſona apparuiſſe, relationibus diverſum, reipſa eundem? Sic nimirum & in Cicerone tres perſonas agnoſcemus, boni civis, Conſulis, Auguris. Habet Goſlavius non pauca contra σόφον illud relatio-

num

num φάρμακον in iis, quæ contra Keckermannum Jacobumque Martini ſcripſit, quæ hic reponere nolo. At ais, nullum eſſe religionis Chriſtianæ dogma, quod non paribus, atque iſtud veſtrum de Trinitate, difficultatibus laboret: exemplum affers de eo, quod Deus inviſibilis, infinitus, ſpiritualis res corporeas ac finitas creaverit. Sed non video, quid in eo ſit majoris difficultatis, quam ſi ſpirituales infinitasque condidiſſet: immo infinitas quî potuit, cum id naturæ rerum repugnet? Dicent fortaſſis iſti, quos introducis, Deum corpus, quo ipſe careat, rebus largiri non potuiſſe: ſed quo id argumento probant? at poſito tamen id ita eſſe, num propterea tamen perierit Deo creationis gloria, cui cum Platonicis materiam quandam, ſive chaos æternum ſubſternere poſſemus: quam ſententiam nuspiam (quod ſciam) canonicæ literæ manifeſte ſubvertunt. Miror eſſe, qui mundum hunc imperfectionis arguant, eoque à tam perfecto Deo exſtructum minus poſſint credere: quaſi ipſi mundi naturam exacte perveſtigaſſent: in qua quam multa lateant, inde conjicere licet, quod ab ætatis noſtræ ingeniis quædam de ea prodita ſint, de quibus majores noſtri ne quidem ſomniaverant. Eſſe Deo rerum noſtrarum curam, indignum quidem Deo videri poterat, ſi illum ex magnatum noſtrorum animo metiremur, aut ſi hæc illi cura labore aliquo difficili conſtaret. Nulla noſtra injuria eſt, etiamſi tres illos, qui teſtimonium in cœlo dant,

unum eſſe credatis: nam & nos idem credimus. At vos illud reſpectu eſſentiæ intelligitis ſcio, ſed quam recte id explicetis, ipſi videritis. Nec ego tamen nego, Dei Filium divinæ participem naturæ, cum & nobis id aliquo modo S. Petrus tribuat: de Spiritu quoque ſancto idem planum eſt ex eo ipſo, quod Dei audiat Spiritus. Si quis neget Jeſum eſſe Regem, Meſſiam, aut ex virgine natum, id ego quidem ægerrime feram ob id ipſum, quod ille nullam rei in ſacris nobis conteſtatæ negandi cauſſam habeat. Quæ enim ratio juſta afferri poteſt, cur Jeſu noſtro Nazareno Meſſiæ dignitas abjudicetur? Repugnat quidem communi naturæ ordini virginem parere: at ſi quis providentiam Dei in ſingularibus, ejusque potentiam in miraculis concedat, quam vel invito omnium gentium teſtimoniis extorquebo, quid in eo abſurdi, ſi Spiritum Dei venas in virginis uterum deſcendentes emulſiſſe, atque ex ſanguine coagulato embryonem formaſſe dicam, non aliter atque id fit ſpiritu in maſculo ſemine latente? Tollant ſane ex animo ſuo de Deo opinionem, quibus ea durat impietas: at illum tamen & conſideratio naturæ, & omnium pene gentium traditio, & tot miracula extra naturæ ordinem facta nobis ingerunt, ut cæcitatem eorum merito deploremus, qui vindicem impietatis ſuæ aliquando ſentient, quem auctorem ſuum agnoſcere noluerunt. Non exiguo labore, fateor, Socino atque aliis id conſtitit, ut loca Scripturæ, quæ vulga-

vulgatam de Chriſti divinitate ſententiam majoribus noſtris in Eccleſia ſuaſerant, in alium ſenſum traherent: ſed hunc laborem non tam ipſorum obſcuritas S. Scripturæ locorum, quam præjudicata de eorum ſenſu opinio, & adverſariorum in defendendis falſis interpretationibus eruditio ſupervacua illis impoſuit. Ad explicationem illius loci, πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγὼ εἰμὶ, nulla divinitus facta revelatione erat opus, quandoquidem etiam ante iſtam nonnemini editam revelationem (de qua ego judicium mihi jam non ſumo, ſed ſuo eam loco relinquere malo) fuerunt ex noſtris, qui locum illum tanquam nihil ſententiæ ſuæ de ortu Chriſti adverſantem, commode eum ad modum explicuerunt, quem Grotius ſecutus eſt, ad quem & Calvinus & Beza præiverunt, quique mihi & ſimpliciſſimus & contextui verborum convenientiſſimus videtur. De Antichriſto nolo nunc in diſputationem ingredi, quod ea & prolixam requireret deductionem, & odioſa fortaſſe foret. Tu quidem ridiculos cenſes, qui Pontifices veſtros hoc nomine deſignari putant: at ut illi neque ſoli eo notentur, (quod facile concedo) neque præcipue, verendum tamen eſt, ne, qui non pauca præter, immo & contra Chriſti legem in Eccleſiam Chriſti introduxerint, ſuaque effata tanta ſeveritate ſanxerint, ut illis adverſantes Chriſtianos ferro atque igni perſecuti ſint, & ipſi de nominis illius hæreditate participent. De paganorum, qui vitam ex virtute egerunt, ſalute ſententiam meam quæris.

ris. Sed quis ego ſum, qui judicis hic mihi perſonam ſumam, dicturus & ipſe pro capite meo cauſſam apud communem judicem? Benignius tamen de illis videor mihi poſſe ſentire, qui, antequam Deus per Euangelium voluntatem ſuam orbi promulgavit, in unius Dei notitia vitam cum virtute exegerunt: quanquam & horum pleriſque periculi ex eo non parum imminere videam, quod paternarum legum metu diis, qui habebantur, contra animi ſui ſenſum ſacrificaverint. Nunc difficilior illis res videtur, poſtquam Euangelii promulgatio ignorantiæ excuſationem paſſim abſtulit. Quoniam tamen & paullo ante ætatem noſtram reperti ſunt, & nunc quoque fortaſſis reperiuntur, ad quos Euangelii vox nondum percrebuit, non auſim ne nunc quidem, ſi qui ſunt, qui rerum omnium conditorem ſecundum naturæ legem colant, ad tartara proſcribere, aut cœlorum excludere ſpe, malimque Deo gratiæ potius erga immeritos, quam ſeveritatis gloriam tribuere. De Muſulmannis alia res eſt, quandoquidem & Chriſtianis fere mixti degunt, & ſua ipſorum ex lege occaſionem in Chriſtianæ religionis myſteria inquirendi habent: quæſi nihilo magis amplecti vel volunt, vel poſſunt, quod animum Muhammedis placitis occupatum habeant, vel affectu in aliena à Chriſti lege ducantur, non aliud eorum erit privilegium, quam ſi qui ex Chriſti nomen profitentibus ſenſui cultuique legis ejus adverſantur. Ubi pro-

prodierint, quæ Gaſſendus tuus in philoſophia innovavit, lubens ea videbo: quandoquidem ex aliis, quæ ab illo profecta legi, non vulgare illius ingenium agnoſco. Carteſiana, quæ memoras, vidi quidem, ſed nondum vacavit ea accurate cenſere.

Hic deſunt quædam.

Dabam eid. Febr. cIↄIↄcxLIII.

57.

M. MERSENNUS M. RUARO.

PLuribus de cauſis gaudeo, Vir eruditiſſime, quod noſtræ literæ mutuo nobis reddantur, tum quod ſpiritus harmonicus in me de novo inſiluiſſe videatur poſt tot librorum catalogum.

Ne vero ferram de rebus iisdem reciprocemus, & Deo ſoli cordium omnium ſcrutatori noſtra omnia, ut pote filii & creaturæ patri & creatori committamus. Tria volumina Petaviana de Theologia poſitiva circa feſtum Pentecoſtes audio futura venalia: in quorum ſecundo Crellii librum de Deo Patre refellit, ſuo quarto, ſi bene memini, de Trinitate libro. Doleo certe, quod, cum in attributis divinis adeo conveniamus, non ſit par reliquorum ratio. Faxit Deus, ut illius miſericordiam conſequantur, qui non poſſunt omnibus credere, quæ vera ſunt quidem, ſed non ſatis evidentia, aut conducentia omnibus, ut illis fidem habere poſſint. Et quemadmodum

qui manducat non manducantem ſpernere non debet; ita nolim illos à quopiam ſperni, qui ſingulis credere nequeunt: Spiritus enim Dei ſpirat ubi vult: & ad impoſſibile nemo tenetur, ſi proverbium antiquum veritati congruit. Vale peroptime Ruare. Idibus Martii, cIↃIcↃxLIII.

58.
M. MERSENNUS Eidem.

HAc vice velim incipere, Vir clariſſime, ut ad te quicquid hic optimi lectuque digni occurrerit, *transmittam*. Itaque videbis aliquid ex meis agitatis, quorum tibi permitto judicium. Porro literas alias ad te miſi, ut ſcirem, quid paratum habeat ad edendum ſubtiliſſimus Slichtingius: ſed & quid ipſe paratum habeas, à quo maxime quidpiam videre cupio. Miror autem, quod nondum vidiſtis Petavii librum. Ille vero adeo per totum orbem celebris eſt, quem & Salmaſius ira ſua digniſſimum exiſtimat, teſte nupero Apparatu ad primatum Petri.

Utinam ſatis propinquus eſſem, ut tua, Goſlavii, & Slichtingii manuſcripta videre poſſem! quæ vereor ne nunquam lucem videant, ſed poſt veſtrum exitum blattis committantur. Veſtra ſiquidem ſcripta propterea mihi grata ſunt, quod nullum injuria laceſſatis, licet in vos plures tot verba Chriſtianis minus digna fulminent. Mirabile vero, quod noſtro ſæculo tot in religione

gione varientur; ut neque jam deſint, qui audeant atheiſmum profiteri, quicquid ſcribatur adverſus, quod nolint quidpiam admittere, quod non ſit demonſtratum. Utinam non periiſſet opus Socini, quod audio ſcripſiſſe circa hanc materiam. Quanquam dubito, num fuerit ſatis doctus, ut hoſce contradicentes convinceret. An forte dies extremi judicii inſtat, in quo Chriſtus dicebat vix inventum iri qui fidem habeat? Velim abs te ſcire, quid exiſtimes fuiſſe illam virtutem, quam ſenſit Chriſtus ex ſe egredi, quando fimbria veſtis illius ab hæmorrhoiſſa tacta eſt, Matth. ix. id enim mihi videtur difficile; niſi dicamus, nil eſſe aliud, quam potentiam, qua fluxum illius curavit. Credo nos longe melius intellecturos, quæcunque ſunt in Euangelio, ſi quæcunque dixit & fecit Chriſtus, iis locis ſcriberentur, in quibus ſolum fragmenta ſermonum illius habentur. Rurſus dico, fere omnia de maſſa perditionis, de peccato originali, de prædeſtinatione, & reprobatione &c. ruitura, ſi non recipiatur epiſtola ad Romanos: qua non deſunt qui dicant Paulum turbaſſe conſcientiarum pacem, ne quid gravius dicant. Sed cum à nullo Chriſtiano, quod ſciam, rejiciatur, vix ac ne vix quidem fieri poteſt, quin maximæ ſemper difficultates circa illas materias vigeant: quæ longe magis urgent, quam quæ dicuntur de Trinitate, cujus articulus neminem fere turbat. Non ſpero colloquium illud

illud veſtrum quidpiam boni Chriſtianos inter producturum. Si tres aut quatuor docti vocarentur, verbi gratiâ, tres ex veſtris, & tres ex qualibet ſocietate ſeu ſecta, quibus omnes reges, & principes, & cœtus crederent pro pace Eccleſiæ, forte res melius ſuccederet: ſunt enim quædam coram populo non vulganda, de quibus docti pacificè poſſent apud ſe controvertere, & omnes ſimul ſubſignarent, & ad aliquem Catholicismum redigerent, quæ populo in ſuggeſtu, vel in privatis dicenda forent. Sed cum nullus quidpiam velit de ſuo, quod habere putet, jure decedere, quidnam ſperemus, niſi Chriſtus iterum redeat ſuam voluntatem aperturus?

Admirabile videtur multis, quod Deus nobis, ſeu noſtro intellectui non impreſſerit certas notiones, & claras (quales ſunt Geometricæ) per quas & ſciremus, & vitam exigeremus: nam cum ſimus omnes æquales, & ab æterno viderit futuras in religione diſceptationes, quî fieri poteſt, ut non tulerit & dederit remedium internum, quo componi poſſint? quod ſubjectum ajunt fuiſſe tractatus à Tranſylvano homine Johanne Synadi, qui de providentia numinis ſcripſit. Nunc audio quoſdam conjicere vobis Calviniſtas ſequentibus ſucceſſuros Deiſtas, qui tollant ipſius S. Scripturæ veritatem. Faxit Deus opt. max. ut tandem tanquam ejuſdem Patris filii in eundem Dei cultum conveniamus. Vale.

M. MER-

59.

M. MERSENNUS M. RUARO.

TAndem aliquando, Ruare doctiſſime, abs tuis literis doctus ſum te vivere, quem mortuum plurimis de cauſis, præſertim vero, quod nullum de te nuncium acciperem, & audirem aliquid de morte tua, credere poteram. Gaudeo quidem plurimum, & quod valeas, quodq; libros à me miſſos acceperis. Recte putaſti, me ConfeſſionemSlichtingianam vidiſſe, vel potius explicationem Symboli: in qua vix reperias, quæ non poſſimus amplecti, ſi tamen lectio curſim facta ſufficiat ad judicium de ea ferendum. Nondum vero ſciebam te pro motu terræ potius ſtare, quam pro quiete: propterea que gaudeo, quod rationes Gaſſendi perlegeris, utpote acutiſſimas. Sed cum in eo fides, vel obedientia Catholicorum eluceat, quod nolint quidpiam turbare, nil poſſunt affirmare, donec Eccleſia capitalis conſentiat. Crede mihi, obedientiam ſacrificio anteponendam, eaque ratione Chriſtianis vivendum, ut præ omnibus ſchiſma oderint & vitent. Terra ſit mobilis: ſed non adeo certum, quin contrarium verum eſſe poſſit: & ex mille modis, quibus potuit Deus eadem phœnomena noſtris obtutibus exhibere, quem elegerit neſcimus, neque ſcituri ſumus absque revelatione. Quod cum ſatis viderit Gaſſendus, fecit peroptimè, quod

obediens

obediens fuerit: & vir obediens loquetur victoriam, ut alicubi Scriptura loquitur. Ne vero jam cures de pecunia, qua ſine quidquid pulchri & acuti nobis deinceps occurrerit, tui gratia transferendum curabo. Jamque tanto libentius incipio, quanto citius habeo haſce literas gratis transſcrendas, quibus propediem meam muſicam XII modorum jungo: quam dubio procul absque ſcrupulo tuæ nobiſcum communionis cantare poteris. Quid ſi Eccleſia catholica tantum abs te petat, ut ea devotè canas? Quis enim unquam illum arguet, qui tota vita in ſanctam raptus ecſtaſin, illa vel ejusmodi Deo ſibique canat? Vale, Vir quem Eccleſiæ matri conciliatum velim. Calendis Aprilis, cIɔIɔcLXIV.

60.

M. RUARUS BARTHOLOMÆO NIGRINO.

QUæris ex me, Vir clariſſime, quæ mea ſit ſuper ſatisfactione Domini noſtri Jeſu Chriſti ſententia, cum ob eam peſſimè alioquin vulgo audiamus? Ego vero ingenuè tibi reſpondeo, ex animo me credere, Dominum & Servatorem noſtrum Jeſum Chriſtum abundè voluntati ſui Patris in omnibus ſatisfeciſſe, quæcunque ille generis humani cauſsâ & agenda & perpetienda ipſi impoſuit: hæcque ab ipſo alacriter

ſubita

ſubita atque tolerata, tanti apud Deum fuiſſe momenti, ut illorum intuitu miſeros mortales, mortem æternam ac gehennæ cruciatus meritos, in gratiam recipere, peccatiſque remiſſis æternum beare velit, ſi modo nuncio peccatis remiſſo, reliquum vitæ tempus in fide Jeſu Chriſti pro modulo virium, quas ipſemet ſe invocantibus ſuggerere vult, cum pietate religioſè exigant. Agnoſco etiam, obedientiam, quam Chriſtus tanquam caput electorum omnium, in vita & multo magis in morte ſummam Deo præſtitit, ſufficiens eſſe λύτρον pro peccatis noſtris, adeoque æquipollens ſupplicio, quod nos peccatis noſtris eramus meriti; non quidem ex ſeſe, ne Deo amoris atque gratiæ auferatur gloria, quam Sacræ Literæ tantopere nobis hic inculcant, ſed ex clementi Dei acceptatione, qui obedientiam illam non tanquam mercenarii, ſed tanquam filii unigeniti ex effuſo in eum amore benignè ponderare atque æſtimare voluit. Cum vero meritum ſtricte dictum ab obedientia Chriſti excludo, non nego tamen ejus meritum in laxiore quadam ſignificatione: quo pacto nonnulli ex antiquæ Eccleſiæ Patribus (ſi parva licet componere magnis) piis quoque fidelium operibus interdum meritum aliquod adſcribunt, non ex proportione operum, ſed ex Dei promiſſo aut beneplacito menſuratum. Interim fateor, Chriſti meritum omnia ſanctorum (ſi ita lubet appellare) merita tantopere ſuperare, adeoque ad ſigni-

ſignificationem meriti propriè dicti tanto propius accedere, quanto & perfectior omnibuſque numeris abſolutior fuit ejus præſtita Deo obedientia, & ſublimior natura atque dignitate is, qui eam præſtitit. Pœnam pro peccatis noſtris à Chriſto perſolutam vix auſim affirmare, cum ea definiri ſoleat vindicta noxæ, à qua Chriſtus alienus, nec juſtitia Dei permittat, ut pœna nocenti debita innocenti irrogetur. Si tamen laxiore ſignificatu pœnam interpreteris, perpeſſionem mali, delicti quamvis alieni cauſſâ vel occaſione cuiquam illatam, de vocabulo nolim eſſe difficilis; cum ob peccata generis humani acerbiſſima quæque Chriſtum, Deo ita requirente, ſuſtinuiſſe, cum Sacris Literis ultro tibi largiar. Ut autem ſententiam meam de fructibus mortis Chriſti tanto diſtinctius tibi promam, exiſtimo eos, quanquam multi, imo plurimi ex S. Scriptura colligi poſſint, ad tres tamen claſſes referri poſſe, ſi, quomodo ea ſe mors habeat ad triplex Chriſti munus, conſideretur. Cum enim Chriſtus fuerit Propheta Dei ſummus, & quidem ejusmodi, qui non minus quam Moſes novam populo Dei legem promulgavit; mors Chriſti omnium eorum, quæ vivus in iſto munere docuit, præcepit, promiſit, fecit, inſignis confirmatio, & quoddam velut ſignaculum, immo ſanctio fuit; qua & nos ad ei credendum, legibusque ejus parendum, & Deus ad præſtanda, quæ Chriſtus ejus nomine promiſit, obſtringitur.

Quod ad Sacerdotale munus attinet, cum ejus ſit orare pro populo, & ſacrificare, hoc eſt, mactare victimam, eamque deinde lege imperata ad expiationem peccatorum offerre; Chriſtus utique, qui & paullo ante mortem pro univerſo cum credentium tum crediturorum cœtu preces ad Deum ardentiſſimas effudit, & in cœlos per mortem ingreſſus nunc quoque pro iis apud Deum intercedit, ſe ipſum in cruce tanquam piacularem victimam mactandum ultro præbuit; cumque ea victima corporis ſui per mortem oblationi præparata in cœlos tanquam in ſancta ſanctorum ingreſſus, eam ipſam Deo inter Cherubinos, ſeu potius inter angelorum myriadas ſedenti, immaculatam per ſpiritum æternum obtulit: porroque in perpetuum coram throno Majeſtatis divinæ apparet, ad expiationem peccatorum populi, eorumque remiſſionem procurandam. Denique Domino ac Servatori noſtro Jeſu Chriſto ad Regii muneris obeundam in cœlis functionem, cujus vi omnia, quæ ad electorum ſalutem pertinent, adminiſtrat, quà tutando liberandoque eos à malis, quà bonis eos & ſpiritualibus, & cœleſtibus tandem compotes reddendo, non niſi per obedientiam ad mortem usque præſtitam aditus patuit: ut proinde & hoc reſpectu non parum, immo omnia Chriſto, qui eam tam prompte adiit, debeamus. Porro non abs re duco, commemorare hoc in loco triplicis ex mea ſententia cauſſæ ad rationem ſalutis noſtræ con-

curſum. Earum prima eſt ſumma immortalis Dei miſericordia: altera Chriſti tanquam capitis noſtri pro corpore ſuo ſuſcepta apud Deum cura: tertia fides atque obedientia noſtra erga Deum per ſpiritum regenerationis præſtita. Sed ut vis tertiæ à ſecunda, ita & ſecundæ à prima multum ſuperatur: princeps enim ſalutis noſtræ cauſſa merito agnoſcitur miſericordia atque gratia divina, à qua & cæteræ duæ ſuo ordine inſtitutæ, ſapienterque directæ, vim ſuam præcipuam immo omnem mutuantur. Memini aliquando ex me quæſitum, cur Deus, cum pro jure abſoluti dominii peccata pœnitentiam eorum agentibus remittere poſſit, Chriſti tamen λύτρον ſive ſacrificium hic intervenire voluerit? Huic interrogatori me reſpondiſſe memini, quod non abs re hic repetere viſum eſt: Cur Deus Abimelecho de peccato contra Abrahamum ejusque uxorem admonito, & proinde ab eodem abſtituro, culpam meditatam non alia tamen conditione condonare voluerit, quam ſi Abrahamus pro eo ſibi preces adhiberet? Cur Jobi amicos de injuria erga pium amicum convictos, non aliter in gratiam recipere voluerit, quam ſi ſuppeditatæ ab ipſis victimæ Jobo præſente pro ipſis ſibi offerrentur, atque ipſe Jobus pro illis oraret? Denique (ne plura exempla congeram) cur Deus non ſola ſub Vetere Fœdere delinquentium pœnitentia contentus, ſacrificiorum expiatoriorum leges præſcripſerit, ad quæ & ſacerdotum operam, & innoxio-

innoxiorum animalium necem intervenire neceſſe erat? Nimirum oſtendere Deus hoc pacto voluit, & quantopere peccatum deteſtaretur, cujus veniam eo pollutis non ad ſolas eorum preces, aliosque pios actus indulgere voluerit; nec eorum tamen veniam deſperandam, cujus per innoxios adminiſtros procurandæ ritum certa lege conſtituerit: voluit quoque ſimul docere, quanti faceret eos, quos gratiæ ſuæ proxenetas deſignaverit, ſimulque hac ratione & illos inter ſe ad officia mutua, & ſingulos ſibi ad religionis curam obſtringere. Dixi breviter ſententiam meam de efficacia officii Chriſti circa peccatorum noſtrorum expiationem: in qua ſi nondum plane ſatis tibi feci, ita ſaltem, ut opinor, tolerabilem agnoſces, ut in homine Chriſtiano ferri poſſit. Ut ſingula, quæ dixi, & rationibus & Scripturarum teſtimoniis firmem, nec temporis anguſtia permittit, nec tu, opinor, requiris: quod tamen, ſi ita videatur, alio tempore fieri poterit. De Sacroſancta Trinitate illud unum nunc tantum attexo: illam me, prout eſt in Sacris Literis & in Symbolo, quod Apoſtolicum vocant, prodita, lubenter agnoſcere, & religiosè venerari: immo nec eandem certa ratione divinitatem in Patre, & Filio, & Spiritu S. me negare, modo origo ejus agnoſcatur Pater, qui proinde merito ſolus αὐτόθεος audit, cui & Filius, & Spiritus Sanctus quicquid ſunt, debent. De cæteris pleriſque religionis Chriſtianæ capitibus idem

fere me ſentire dico, quod Chriſtiani paſſim, ſuccedentibus aliquot poſt Chriſti natalem ſæculis: à quo ne nunc quidem maxima eorum pars multum abit. Quod ſi tamen in nonnullis, non novitatis pruritu, ſed conſcientiæ judicio convictus diſſentio, paratus nihilo minus ſum tolerare ex mea ſententia errantes, eosque pro Chriſti membris agnoſcere, modo error eorum ne ducat eos ad violanda Chriſti præcepta: ſine quorum obſervatione tali, cui benignus noſter Judex acquieſcere vult, ſalus omnis eſt in periculo. Vale, & in optimam partem quæ ſcripſi, interpretare.

61.

MICHAEL GITTICHIUS VENECIANUS M. RUARO.

GRotii commentarios in ea Scripturæ loca, quæ de Antichriſto agere videntur, leviter adhuc inſpexi. Si quid ego judico, aut iſte vir, ut eſt excellentis ingenii & ſingularis eruditionis, eruditorum ingenia vexare, & ad diligentius eos locos excutiendos, & contra Antichriſtum Romanum urgendos incendere voluit; aut ſi ſerio rem agit, viam ſibi, per quam ſine ſui nominis contumelia ad Pontificios tranſeat, ſternere ac munire videtur. Scio non defuturos ex Euangelicis & Arminianis cordatos viros, qui in iſta illius commenta calamum ſtringant. Si quid in

hac

hac materia tuis oculis dignum prodierit, pro tuo in me amore mecum communicabis. Bene vale, chariſſime Ruare, & me tuis precibus commendatum habeto. x Novemb. cIↃIↃcXLII.

62.

M. RUARUS M. GITTICHIO.

GRotium habeo pro viro non minus probo quam docto: itaque ut vexare ingenia eruditorum edito de Antichriſto commentario voluerit, nequaquam credo. Pacis eum ſtudio commentatum iſta fuiſſe duco: quo tamen non nego longius eum quam per erat provectum. Fortaſſis & antiquitatis veneratio, quæ gravibus quibusdam Pontificiorum erroribus præluſit, ultra lineam eum protraxit. Remonſtrantium nemo, quod ſciam, calamum in eum adhuc ſtrinxit: at occuparunt hunc laborem aliquot eruditi viri ex Calvini familia, ac præcipue Mareſius quidam eccleſiaſtes Sylvæducenſis, ſed cum magna verborum acerbitate. Vale mi Gittichi. Dab. Gedani XVI Dec. cIↃIↃcXLII.

63.

M. GITTICHIUS M. RUARO.

ITerum atque iterum ago tibi gratias pro opuſculis Grotii, quæ mihi miſiſti. Legi & per legi libellos iſtos. Utinam vero vir iſte, ut eſt

eruditus, ita etiam ſit candidus, & ſuam ſingularem & raram eruditionem ad utilitatem potius afflictiſſimæ reipublicæ Chriſtianæ, quam ad oſtentationem ſuæ eruditionis & popularem auram captandam, ut antiquitatis peritiſſimus & in libris veterum Eccleſiæ doctorum verſatiſſimus videatur, dirigat. Quantum vulnus candori ſuo infligat, videre eſt ex iis, quæ ſcribit in primum caput ad Epheſios pag. 11. cum ait, *In novo fœdere remittit Deus peccata credentibus in Chriſtum ideo, quia Chriſtus id ſua morte cruenta, quippe ſacrificio perfectiſſimo, ideoque gratiſſimo, pleno obedientiæ, demiſſionis, dilectionis, & patientiæ, ab ipſo nobis impetravit.* Quid eſt premere & in injuſtitia detinere veritatem, ſi hoc non eſt? Non enim ille neſcius eſt, iſta quæ hic aſſerit falſa, & in gloriam ſummæ Dei munificentiæ & benignitatis humano generi exhibitæ vehementer injuria eſſe: cum pleniſſimam remiſſionem peccatorum noſtrorum ante Chriſti mortem Deus nobis obtulerit, & mors Chriſti non ad eam impetrandam, ſed jam oblatam (& quidem ex pura puta & mera nullo cujusquam precio aut precibus evocata Dei benignitate, ex gratuita benevolentia & divitiis gratiæ, ut vel iſtud primum caput ad Epheſios luculentiſſimè docet) confirmandam fuerit adhibita. Eodem pertinet concluſio illius, quam explicationi decalogi ſubjicit, cum ait, *Hanc det in nobis augeatque Deus propter Filium ſuum, & Spiritum ſanctum.* Etiamſi

Etiamſi iſta poſſint habere ſenſum commodum, præſtat tamen profeſſori & patrono ſalutiferæ veritatis, quam diligentiſſime formulis S. literarum inſiſtere, neque unquam vel pilum transverſum ab illis diſcedere. Quid Deo propitio ſuſcipere & præſtare valeat is homo, qui tam aperte in gloriam divinæ benignitatis, & ſalutem humani generis privati otii cauſa contumelioſus & injurius eſt, & peſtiferos ſuos errores, quos à Crellio confixos, & terræ mandatos vidit & agnovit, in orbem revocat, & hæc toxica pro ſalutifero poculo veritatis ignaræ plebi Chriſtianæ propinat? Eodem refero etiam ea, quæ ſcripſit in 2 Theſſ. 11. Cum enim in eo capite (ut cuivis legenti patet) Apoſtolus agat de ſingulari quadam, magna, generali, per univerſum orbem diffundenda,& diu duratura labe religionis Chriſtianæ,& fidei in Deum per Chriſtum,eaque per ſummam calliditatem, & ſurrogationem mendacis alicujus & impiæ doctrinæ & religionis in locum doctrinæ Euangelii, ſub prætextu fidei in Deum & Chriſtum inter profeſſores Chriſtiani nominis introducenda, & poſt fata demum Apoſtolorum, ut etiam 1 Tim. 4. 1. patet, ſuum caput pleniſſime exſertura: cum inquam hic de tali labe religionis Chriſtianæ agat Apoſtolus, quid hoc ad Cajum non Doctorem, ſed Cæſarem, palam atheum, & ab omnibus religionibus averſum? Quorſum hic privatum exemplum Simonis Magi? cujus impietas cum ipſo auctore

temporibus Apoſtolorum periit: cujus item deliria non plus damni dederunt fidei & religioni Chriſtianæ, quam Hymenæi & Phileti ſomnia de reſurrectione, aut aliorum id genus diverſa figmenta, qui variarum hæreſium auctores & capita extiterunt. Quod ad oſtentationem ipſius, & captandam auram popularem ex multa veterum Eccleſiæ Doctorum lectione attinet; cum illi quoque ex libris Eccleſiarum noſtrarum perfectiſſimè conſtet, in patrum illorum, & priſcorum Eccleſiæ Chriſti Doctorum ſententia de Deo, Chriſto, Spiritu ſancto, morte Chriſti, &c. nihil prorſus eſſe ſani; quid attinet illum toties ſive ac firmandam, ſive ad illuſtrandam ſuæ ſententiæ & loci alicujus explicationis veritatem, Juſtinos, Hilarios, Tertullianos, Chryſoſtomos, Auguſtinos, & id genus alios in medium producere; niſi ut cordati videant, illum ſententiam ſuam in controverſia de coloribus cæcorum iſtorum judiciis quam maxime munitam velle. Si quantum habet vir iſte ingenii & eruditionis, tantum haberet candoris & genuini in gloriam & veritatem divinam ac ſalutem humani generis amoris, non opus haberet ullis iſtorum adminiculis, neque ita abuteretur otio in fruſtra conquirendis & emendicandis iſtorum ad ſuam ſententiam illuſtrandam ſuffragiis: ſolis Sacrarum literarum teſtimoniis ad ſuæ cauſæ bonitatem oſtendendam contentus eſſet: in explicandis autem difficilioribus Sacrarum literarum locis rationum

pon-

pondera, & alia planiora S. literarum loca urgeret. Hac ratione ille ad S. literas legendas, & in illis ſolis (non per infinita, teterrimis erroribus ſcatentia, & inquinatiſſima priſcorum Doctorum volumina) veritatem religionis Chriſtianæ quærendam omnium ſtudia incenderet. Si tibi eſt aliqua amicitiæ cum iſto viro conjunctio, peccaturum te graviter in amorem Chriſtianum arbitror, niſi illum diligenter moneas, ut in religionis negocio agat religioſè, & tanquam in oculis Jeſu Chriſti, juſti vivorum & mortuorum judicis: cui brevi rationem de credito ſibi talento redditurus ſit. Si enim inutilis ſervus in extimas illas tenebras conjiciendus: quid damnoſo, & quidem pertinaciter damnoſo fiet? qui licet graviſſimi iſtius de morte Chriſti erroris à Crellio convictus ſit, nihilo minus tamen toxica ſua in vulgus ſpargere, & gratuitæ Dei miſericordiæ humano generi per Chriſtum exhibitæ, per ſpeciem gloriæ Chriſti tenebras offundere non deſinit. In explicatione Decalogi pag. 17. ſcribit, *Neque peccaturum putem, ſi quis angeli ſibi apparentis commendationem apud Deum imploret.* Miror, quod vir tantus, quod hic aſſerit, à ſana ratione alienum, quippe majeſtate Chriſtianorum, qui Chriſti ſponſa ſunt, indigniſſimum, non animadverterit. Quis ſana mente præditam dixerit ſponſam dilectiſſimam potentiſſimi alicujus regis unigeniti filii, quæ per aliquem mariti ſui apparitorem gratiam mariti aut illius parentis

quærat? Quis eſt, qui non abſurdiſſimum, & ſtultitiæ pleniſſimum tale factum judicaret? Angelis potius, ſi iſti ulla re egerent, quærenda eſſet gratia Dei & Chriſti per Chriſtianos, non Chriſtianis per angelos. Curæ ſis Chriſto, & tibi Chriſtus, Vir clariſſime, & me cum Eccleſiola mea devotis veſtris precibus commendatum habeto. In territorio Novogrodecenſi in Lithuania ex agro generoſi D. Raphaëlis Cos. XVII Novembr. cIↃIↃCXLII.

64.

M. RUARUS M. GITTICHIO.

Literas tuas 17 Novembris datas ante hos decem demum dies accepi: eoque nec mireberis, quod adeo tardè ad illas reſpondeam. In Grotii ſcriptis à me tibi transmiſſis haud pauca acerbè reprehendis; quorum tamen nonnulla (ut verum fatear) àd ſenſum commodum trahi poſſent. Commentationem ſeu potius commentum ejus in caput 2. poſterioris ad Theſſalonicenſes non excuſo, utpote quod ipſa temporum ſeries ſatis refutet; ne alia congeram, quæ Slichtingius fuſe contra illum deduxit. At quod benignitati Dei injurium cenſes Grotium, eo quod Chriſtum morte ac obedientia ſua id à Deo impetraſſe cenſeat, ut peccata nobis remittat; in eo non poſſum tibi penitus ſuffragari, ſi id quod Chriſtus hic præſtitit, ut conditionem à Deo illi impoſitam, quam pro amore erga Filium non ipſi tantum,

tantum, ſed & iis, qui ſunt membra illius, remunerari velit, accepit. Quæ enim major ex eo divinæ benignitati injuria inferetur, quam ſi Deus à nobis fidei ac obedientiæ conditionem requirat, antequam nos ad promiſſa nobis bona admittat? Non labefactatur benignitas erga nos divina, conditione obedientiæ ſive Chriſto capiti noſtro, ſive nobis membris ejus impoſita; ſi modo conditio hæc non ſit ejuſmodi, ut vim meriti propriè dicti ſubeat; quod à ratione ſalutis noſtræ Sacræ literæ prorſus repudiant: qua de re pluribus tecum, quantum meminiſſe poſſum, Slichtingius atque ego diſſeruimus, cum Czarkoviam eodem curru veheremur. Hinc nec adeo abſurda videri debet ea oratio, cum petitur, ut propter Filium ſuum Deus nobis benefaciat: cur enim magis nos hic offendat ſermo, quam cum Deus ſub veteri fœdere propter Davidem ſe poſteris ejus benevolum teſtatur? Quod veterum ſcriptorum auctoritate Grotius rectas de religione ſententias ſtabilivit, id adeo me non ægro fit, ut & gratias hoc illi nomine agam. Jucundum enim eſt, habere in agnitione veritatis ſocios eos, qui ante nos in Eccleſia doctinæ & pietatis laude claruerunt: & ut mihi quidem auctoritate humana non perſuadeatur divinarum rerum veritas, non parum tamen ea facit ad convincendos alios, qui ſuam fidem illi, volentes inædificant, & ad nos à novitate excuſandos. Si quis angeli ſibi apparentis commendationem apud Deum requirat, in eo non

non plus impietatis video, quam ſi hominis alicujus opem apud Deum Chriſtumve implorem. Idololatria tum demum erit, ſi angelum vel præſentem adorem, vel procul abſentem invocem. Quo in ſtatu ſint res hic noſtræ, ex eo qui has literas tibi offert intelliges; cui quicquid hic proſpere geſtum eſt, magna ex parte debetur. Rependat hoc illi officium Dominus Jeſus: cujus curæ te quoque, mi Gittichi, cum omnibus quotquot iſtic ſunt ejus amantes, commendo. Warſaviæ XXXI Martii, CIↃIↃCXLIII.

Sequentem epiſtolam ex Gallico Autoris vertimus.

65.
M. RUARUS PELSIO.

DOmine, Non bene memini omnium, quæ antehac ſcripſi ad D. Mercierum de facto D. Legati Sueciæ: attamen conſcientia mihi mea teſtatur, me nunquam neque locutum eſſe neque ſcripſiſſe de viro hoc magno, niſi cum reverentia, quam omnes literati maximis ejus debent meritis. Interim dabit mihi veniam, quod utar erga eum libertate, quam ipſe Paulus dedit Corinthiis, id eſt, quod judicium de ejus ſcriptis feram pro captu meo. In ultimis ad te literis inquit, in Eccleſiis Romanæ adhærentibus doceri præcepta Domini noſtri. Sed quæſo te, ubi ſanctiſſima Domini præcepta transformantur in conſilia, & optioni arbitrioque hominum permittantur, imo ad maximam Chriſtianorum partem

tem non pertinere dicuntur, an non hoc eſt omnem eorum vim abolere? Quid dicam de S. Euchariſtiæ adoratione, de invocatione ſanctorum, & imprimis Domini noſtri matris? Meâ ſententiâ non appropinquant illi modo idololatriæ, verum etiam planiſſimè eam committunt; præſertim ſi ad populi mentem ſpectes, imo nonnullorum etiam ex clericis. Nam utut non negem, poſſe quem in ſignum reverentiæ genua flectere coram ſanctis Euchariſtiæ ſymbolis: tamen cum habentur ſymbola pro ipſo corpore & ſanguine Domini, atque adorantur pro corpore & ſanguine Domini, non video qua ratione ab idololatria illi excuſari queant. Ita cum ſanctis adſcribitur, quod audiant preces, & cogitationes tot millium percipiant, qui uno eodemque tempore eos invocant; nonne id eſt Deos ex iis facere aliquos, & illis tribuere honorem, qui ad neminem niſi ad Deum & Dominum noſtrum pertinet? Si ſunt epiſcopi & alii viri docti, qui dant operam, ut emendetur hic error, gratia ſit Deo: ſed quoad hæc tamen agendi ratio in Eccleſia Romana obtinet, quî aliter arbitrari poſſis, niſi idololatriam ſerpere in medio illius? D. Legatus ſcribit, doctrinam de gratia, de libero arbitrio, de neceſſitate tum fidei tum operum bonorum, in Eccleſia Romana eſſe integram: id quod concedo, ſi bona opera intelligantur ea, quæ à Deo nobis mandata ſunt. Interim video, licet illa ibi adhuc doceantur, tamen majoris fieri opera arbitrio hominum

minum introducta; ita ut quamplurimos invenias, qui exempli gratiâ die Veneris inebriari multo malint, quam ovum edere: quod eſt profecto, ut Dominus noſter inquit, excolare culicem, & camelum deglutire. His adde id, quod ipſe D. Legatus fatetur, confeſſionis & indulgentiarum abuſum bonæ doctrinæ virtutem perdere. Quicunque enim perſuaſum habet ſe facillime à peccato ſuo liberari & ſanari poſſe, non difficulter etiam in id prolabi volet, impulſus magni alicujus boni aut voluptatis cupidine. Bene habet, quod D. Legatus velit omnem movere lapidem, ut his abuſibus remedium afferatur. Ego vero ægrotum difficulter inductum iri vereor, ut remedia pati velit, ſi quis ei aduletur, & dicat, morbum ejus non tam eſſe periculoſum, quam eſt revera. Sit ita, fateatur Eccleſia Romana, poſſe ſervari qui ſemper ad Deum & Dominum noſtrum preces ſuas dirigunt: interea ibi damnantur & exuruntur illi, quibus ſanctos invocare religio eſt. Verum eſt, Calvini ſectatores in Gallia morte non plus affici propter religionem ſuam: at etiam bene novi, hanc rationem ibi magis vi armorum eſſe introductam, quam clericorum doctrina. Et quare non utuntur eadem moderatione in Hiſpania, in Italia, & præſertim Romæ, ubi Eccleſiæ caput in ſuis decretis errare neſciens, manu ſua tenet imperii habenas? Vel in Gallia, ubi venia datur Calvini ſectæ, darentur flammis forte alii non pejores Chriſtiani,

Chriſtiani, ſi eos ibi eſſe palam fieret. Si D. Legatus pro virili ſtabilire conatus eſt edicta, quæ Calvinianis concedunt libertatem conſcientiæ, & religionis ſuæ exercitium, magna ab omnibus Chriſtianis bonis gratia debetur ei, & laus Deo pro bono ſucceſſu, qui det ei dignum factis præmium. Verum opto quoque, ut ejus labor æquè felix ſit pro omnibus Chriſtianorum ſectis, ac fuit pro Calvinianis, idque non ſolum in Galliâ, ſed ubique: imo credo cogitationes ejus in id intentas fore, quantum ſeculi noſtri conditio permittit. D. Legatus petit, inter argumenta, quibus convinci me velim, ponam univerſalem Eccleſiæ antiquæ conſuetudinem. Ego vero fateor Eccleſiæ ut bonæ matri honorem habendum eſſe, modo ne hæc mater præcipiat nobis quod Deus noſter Pater prohibuit. At video, multum etiam ſolere abuti homines prætextu univerſalis antiquæ Eccleſiæ conſuetudinis. Etenim pauci ſunt ex primorum ſeculorum ſcriptoribus, quorum opera integra ad noſtra tempora pervenerunt. Et illi ipſi licet nos de illarum Eccleſiarum ſententia doceant, quibus adhærebant ipſi; tamen nec tacent de aliarum ætatis ſuæ diſſenſione, quæ propterea etiam ejusdem antiquitatis cujus ipſorum Eccleſiæ fuerunt. Si vero contra cauſari velint; has diſſidentium Eccleſias exiguo fuiſſe numero; reſponderi poteſt, profeſſorum rei alicujus numerum non ſemper certum argumentum veritatis eſſe. Adde hos bonos Eccleſiæ patres, qui nobis

vel

vel de primis ſeculis reliqui ſunt, ab illis ipſis non ſemper recipi, qui tantopere authoritatem eorum jactant. Exempli enim gratia, longe illi aliam opinionem foverunt, id quod ipſe D. Legatus mihi concedet, de natura & nativitate Domini noſtri, quam quæ poſtea in Synodis eſt conſtituta, & nunc pro vera habetur in omnibus fere Chriſtianorum Eccleſiis & ſcholis. D. Legato etiam bene nota eſt omnium propemodum antiquorum Eccleſiæ doctorum ſententia de millenario Domini noſtri regno: cui neſcio an ipſe calculum ſuum adjecturus ſit. Bonus ille Irenæus, proximus Apoſtolorum ipſorum ſeculo, ſomnia quædam nobis narrat haud abſimilia Talmudicis fabulis; & tamen aſſerit Seniores ætatis ſuæ hæc ab ipſo S. Johanne audiviſſe, qui ea quaſi ex ore Domini profecta prædicaverit. Imo per eandem Apoſtolorum traditionem perſuadere ſe nobis poſtulat; Dominum noſtrum quinquaginta annorum in terris vitam exegiſſe: quod nullam veri ſpeciem habet. Fateor multum Eccleſiæ Chriſtianæ paci concedendum eſſe, & tacenda nonnunquam dogmata vera quidem, ſed minus neceſſaria ad ſalutem. Spero autem D. Legatum mihi etiam conceſſurum eſſe, hanc prudentiam magis convenire tempori, quo homines adhuc inter ſe de dogmate aliquo ferendo conſentiunt. Poſtquam vero diſputari ea de re cœptum eſt, poſtquam in partes ſeceſſum, tum vero oportet, ut, ubi veritas eſt, illas nos quoque partes amplectamur; attamen

ſine

ſine omni nimio affectu & perturbatione animi, non vero ſine demonſtratione, nos errantes odio minime proſequi, etſi errores ſumma quantum fieri poteſt modeſtia refutemus. Etiam fateor non ſtatim rejiciendum eſſe modum loquendi, quem cæteri Chriſtiani in dogmate aliquo amplexi ſunt, licet S. Scripturæ inuſitatum, modo ejus interpretatio cum Scripturæ ſententia conveniat: illud hic etiam cavendum, ne veritatem præcipue in rebus magni momenti perdamus periculoſam illi larvam inducentes. Quod odium D. Legato adverſarum partium prædixi, id exiſtimationem de illo meam oſtendit, quod perſuaſum habeam; D. Legatum nullum ſibi corporale commodum quærere in hoc Eccleſias uniendi ſtudio; quippe qui non ignoret, quam alias mercedem Eraſmus, Melanthon & alii reportaverint. Ad me vero quod attinet, utique non invenio meliorem Chriſtianos adeo diſſentientes uniendi rationem, niſi ut diſtinguantur res neceſſario credendæ & præſtandæ ad ſalutem ab illis, quæ non ſunt adeo neceſſariæ: atque ut rationibus homines perducantur ad veritatem illarum, in his autem alter alterum amore Chriſtiano ferat, orando communem Deum ut ipſe vulnera noſtra ſanet. Gaudeo D. Legatum non tantum viam ad pacem nobis in Germania conciliandam ingreſſum eſſe, verum etiam ſpem ejus habere aliquam: quanquam metuo ſimul atque pax reddita fuerit reipublicæ, ne bellum ibi de-

nuo exoriatur privatorum conſcientiis. Verumenimvero, utut res ceciderit, melius tamen erit propter ſuam religionem à magiſtratu ſuo perſecutionem pati, quam quotidianæ militum vi atque inſolentiæ expoſitum eſſe. Hæc ſunt, Domine, quæ tibi conſideranda dare volui ſuper ultimis D. Legati Sueciæ literis, meliora doceri paratus, ſive à te, ſive ab ipſo D. Legato: cui ſubmiſſa ſi videbitur officia mea deferes, tibique de me perſuadeas, quod permaneam tuus &c. Dabam in Straſzynio, 1 Octobris. CIƆIƆCXLIII.

66.

M. RUARUS FR. LIMBURGIO.

VIr conſultiſſime, Ago tibi gratias, quod intermiſſum inter nos literarum officium redintegrare volueris: cave tamen dixeris, eo & amicitiam noſtram intermortuam fuiſſe. Nam ego te, etiam dum tacui, non minus ſemper amavi; nec ab externis iſtis officiis amorem genuinum ſuſpenſum exiſtimo, qui poſtquam vera virtute (hanc in te ſemper agnovi) excitatus radices in pectore ſemel fixit, ſuo ſtat robore, nec temporis injuriam ſentit. Alloqui te literis per hoc tempus & ipſemet omiſi, tum quod neſciebam, an Amſtelodamum rediiſſes, poſtquam Ultrajecti domicilium figere cœperas, tum quod aliis te negotiis nimis diſtractum crederem. Juriſconſulti enim titulo, ni fallor, auctus es, & de

jure

jure interrogantibus reſpondes, injuriaque oppreſſis ſubvenis: quæ provincia quam ſit operoſa, non ignoro. Quo in cardine res noſtræ per Poloniam, imo & per hanc Pruſſiam verſentur, generoſus tibi Wolzogenius ſine dubio narravit: te enim ſibi nuper in itinere viſum per literas mihi retulit. Ego ruri nunc in ignobili otio dego, quo conceſſi non quidem expulſus ab urbe, ſed expulſionem metuens: malui enim ſpontaneo ſeceſſu libertatem mihi relinquere in urbem, quoties res requireret, redeundi, imo & in ea, ſi meliora ſuccedant tempora, habitandi, quam extrema periclitando, ſententiam æterni exilii provocare. In ea enim nunc devenimus tempora, ut foro utendum, nonnunquam eo & cedendum ſit, ne fruſtra brachia contra torrentem agitemus. Statorius per Dei gratiam vivit adhuc, ni fallor: ſaltem nihil de ejus mihi morte conſtat, (procul enim hinc degit, & ultra centum fere milliaria) quanquam corporis hæc in eo conſtitutio, quam noſti, crebris eum morbis obnoxium reddat. Vir bonus iterum in exilio quodammodo verſatur, publica ſupremi tribunalis ſententia proſcriptus, quanquam nec citatus, nec auditus; idque ſolum alienæ cauſæ occaſione, quæ ipſum non magis attingebat, quam ad me aut te fines aut lites Sieniuttæ cum monachis pertinent, hominis Euangelicam, quam vocant, religionem profitentis. Ea nunc viget hic in judiciis juſtitia, ea religio: de qua non immerito illud Lucretianum uſurpes,

Tantum relligio potuit ſuadere malorum!
Grotii obitus illi quidem non immaturus accidit, (ſuperaverat enim, ni fallor, climactericum magnum, & eam gloriam erat aſſecutus, quam non facile quisquam inter literatos hac ætate) nobis tamen eo magis dolendus eſt, quod à reipublicæ curis exſolutus, reliquum ætatis videbatur impenſurus libris ſcribendis, quibus ſeculum, invitum licet & ingratum, erudiret. Utinam modo ſub hoc extremum vitæ circa controverſias de Paparum auctoritate & placitis aliquanto ſe cautius geſſiſſet, nec auctoritatem famamque ſuam illis excuſandis commodaſſet, quæ præſtaret emendare. Non dubito cauſam hinc ortam, cur minoris ſit habitus ab iis, quorum favori fortuna ejus innitebatur, (de quo illum jam ante biennium ſubmonueram) à quibus cum tandem etiam exauctoraretur, fieri poteſt, ut ea contumelia animum generoſum paulo acrius exſtimulaverit, & morbo quoque ſemina ſuggeſſerit; quem deinde tempeſtas inter navigandum nimium exaſperavit. Librorum, quos petis, tantum mitto, quantum ad manus mihi fuit. Quorundam adhuc in Polonia reſtant exemplaria: ſed eorum copiam ante ver futurum hic deſpero. Quosdam jam pridem hic diſtractos à vobis nos recepturos ſperaveramus: ſed non minus nos iſtic, quam hic inimitia, ceu video, fata exercent. Hæc igitur feramus animo maſculo, & ſecundis nos ſervemus rebus, ſi quas

ſi quas fortaſſe benignum numen ſuggeſſerit: cui te quoque, mi Limburgi, ex animo commendo. Dabam ad Gedanum in Straſzynio pago a. d. v. eid. Novembris cIↃIↃcxlv.

67.

FR. LIMBURGIUS M. RUARO.

JAm annus eſt, & quod excurrit, Vir Clariſſime, ex quo literas ad te dedi, ad quas reſponſum nullum accepi: quid cauſæ ſit neſcio: niſi quod forte multis & moleſtis negotiis diſtraharis, & gravibus Eccleſiarum veſtrarum curis vexeris; præſertim peſſimis hiſce & calamitoſis temporibus, in quibus fere omnia licent, præterquam diſſentire, & nominatim in veſtris regionibus. Vehemens me tenet deſiderium noſcendi, quo in loco res veſtræ ſint, ubinam degant D. Hyſtiæus & reliqui viri probi: quæ ſpes vobis alma affulgeat: an poſt hæc nubila ſerenum tempus ſperare liceat. Mihi videntur omnes in naturæ legem peccare, qui cum ſuis conſcientiis vim inferri nolint, aliorum tamen conſcientiis vim facere omnibus modis allaborant. Aurea naturæ lex eſt, *Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris.* Utinam hæc omnium animis quaſi ferreo ſtylo inſcripta eſſet; non ita alius in alium ſæviret, & multo pacatius atque conſtantius ſeſe res Chriſtianæ haberent; neque in toto Chriſtiano orbe vel unum reperires, qui fratrem ſuum errantem licet

errorem gravem, anathemate aliquo percutere auderet. Quum econtra hodierno tempore quamplurimas hominum myriadas invenias, qui leviſſimis de cauſis, & ob leviculum errorem, pium & innoxium fratrem ſuum cœlo proſcribere & æternis flammis addicere non verentur; neutiquam in memoriam revocantes ſaluberrimam illam Servatoris noſtri Jeſu Chriſti legem, *Ne judicate, & non judicabimini: quo enim judicio judicaveritis, eodem judicabimini.* Si itaque quis hominem probum & pium indignum judicaverit, quicum ſacram cœnam celebret, eo quod judicet eum in errore aliquo gravi verſari; an non etiam Deus ſuperbum iſtum & inclementem judicem judicabit indignum menſa ſua, id eſt, cœleſti gloria, quia infallibilis ille judex judicat eum graviſſimo errore duci, & in naturæ & Dei legem turpiter impingere? quid aliud eſt eodem judicio judicari, quo judicaveris? Hac de re, Vir clariſſime, fuſius tecum agere conſtitueram: ſed video mihi non licere quod libet, & licet liber ſim, nec alicujus poteſtati ſuppoſitus, ingenuè tamen confiteri cogor, me hac in parte non eſſe mei juris. Cujus itaque juris ſim, ex te, Vir clariſſime, diſcere cupio. Vale, unà cum dilectiſſima tua conjuge, & ſi qui alii ſint tibi chari, totaque familia tua, Deo Omnipotenti maximè commendati. VIII Octobris CIↃIↃCXLIX. Amſtelodami.

M. RUA-

68.

M. RUARUS GEORGIO CALIXTO THEOLOGO.

HUmanitatis id eſt tuæ, nec ullo meo merito fit, Vir plurimum mihi ſemper venerande, quod pro libris tibi transmiſſis, tantas agas mihi gratias. Quantum enim eſt in illis beneficii, apud te præſertim virum tantum? Quin tibi potius debere me fatebor, cum eos lectione dignaberis: ex quibus ſi non erit, ut de veritate ſententiarum, quas in religione Chriſtiana ſum amplexus, honeſtius ſentias, illud tamen fortaſſe conſequar, ut excuſatius errare me credas, cum expendes, quam ſpecioſa ſint, quæ errori, ſi quis eſt, meo patrocinantur. Illud vero quanti mihi faciendum, quod precum mihi tuarum auxilium apud divinum numen polliceris? Quanquam enim de ſententia mihi mea hactenus certus videar: haud ita tamen ſuperbio, ut credam errare me non poſſe: eoque, ſi quis menti meæ lumen veritatis clarius à Deo conetur impetrare, ejus affectum exoſculor, eique me plurimum obſtrictum agnoſco. Sanctos illos Chriſti martyres, quorum ſanguine ebria fuit Babylon illa magna, Roma ſub Imperatoribus profanis, & Chriſtianiſmi perſecutoribus idololatrica, quique draconem illum magnum vicerunt per ſanguinem agni, & ſermonem teſtimonii ſui, ego quidem permagni facio: ſed miror ta-

men, quod ad illorum me ſenſum de Chriſti natura tam ſtrictè revoces, cum ignorare nequeas, haud minus eos à vulgata theologorum hodiernorum, quam à mea de Chriſto ſententia in diverſum abiiſſe. Loquor nunc de iis, quorum ſcripta ad manus noſtras pervenerunt: nam alioquin fuiſſe eodem tempore, qui plane mecum fecerint, horum ipſorum ſcripta ſatis loquuntur. Senſerunt illi ſane, fuiſſe τὸν λόγον, antequam ex Maria naſceretur promiſſus mundo Chriſtus: at iidem tamen nequaquam crediderunt, eum fuiſſe ipſummet altiſſimum Deum, mundique creatorem; ſed emiſſum ab illo Spiritum, & quidem (ut eorum nonnulli diſerte addunt) tunc primum, cum mundum hunc Deus creaturus eſſet, cum ad illud uſque tempus intra illum ſubſtitiſſet. Docuit hoc Slichtingius, in præfatione, quam ultimo ſuo contra Meiſnerum libro præfixit, locis ex Tertulliano in medium adductis: quibus non difficile foret ejusdem notæ alios ex Ignatio, Irenæo, Juſtino, Origene, Lactantio, atque aliis, qui ante Synodum Nycænam vixerunt, adjungere, niſi tibi in eorum monumentis verſatiſſimo noti eſſent. Ab hac ſententia non ita multum nos abimus, qui libenter agnoſcimus, Dei Spiritum quendam ſingularem Chriſto ab ipſa conceptione indiſſolubili nexu conjunctum, & (ſi licet ita loqui) incorporatum fuiſſe: qui Spiritus ante hanc conceptionem in Deo prius, imo ab omni ævo extiterit. Quod ſi quis hoc eodem

Spiritu,

Spiritu, cujus vi novæ creationis opus Chriſtus peregerit, mundum hunc ab initio conditum, aut alia quædam inſignia Dei opera confecta contendat; nos quidem ſuo illum ſenſu facile patiemur frui, nec odioſæ propterea litis ſerram cum eo reciprocabimus. At quantum ab hac ſententia diſceſſerunt poſteriores ſcholæ, quæ τὸν λόγον, ut & Spiritum Sanctum, eundem, ac perinde ſummum Deum, quam ſit Pater, cenſent, & cum ſingulos tres dixerunt ſummos Deos, tres tamen ſummos Deos diffitentur. Nos tamen ne hos quidem in devia errore mentis tantoperere ablatos à cœtu Chriſti proſcribimus, nedum illos tanto nobis ac vero propiores: quin potius & hos & illos, & quotquot Jeſum credunt eſſe Chriſtum, id eſt, magnum Dei Prophetam, cujus verbis non minus quam ipſius Dei, fides ſit adhibenda; ac ſummum Sacerdotem, qui ſe ipſum Deo piacularem pro genere humano victimam obtulerit; Regem denique à Deo ſuper omnia in hoc univerſo conſtitutum: qui ſic, inquam, Jeſum credunt eſſe Chriſtum, & vitam ad illius leges cum fide pro virili conſtanter exigunt, quamvis ſub diverſarum ſectarum magiſtris cenſeantur, hos omnes nos pro legitimis Dei filiis, noſtriſque in Chriſto fratribus, non inviti agnoſcimus. Quam proclivis enim ſit in tam ſublimibus materiis error etiam illis, quorum pietas martyriis celebratur, horum ipſorum exempla loquuntur, quorum tu mihi fidem commendas: quos tamen

cum in aliis magni momenti rebus, tum circa notitiam τοῦ λόγου hallucinantes, ipſemet in tuis ſcriptis ſatis aperis. Cum enim plerique iſtorum τὸν λόγον ſubinde inter homines ante τὴν ἐνσάρκωσιν apparuiſſe cenſuerint, atque hinc non exiguum exiſtentiæ ejus argumentum duxerint; tu mihi non obſcure diverſam alicubi ſententiam teſtari videris. Quanquam autem primi iſti martyres, ad quorum me dictamen ablegas, Chriſtum pro ſummo Deo non agnoverint; quid mirum tamen, quod divinis eum honoribus proſecuti ſint, tum propter inſignem cum ſummo Deo communionem, tum quod meminiſſent eum διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφανωμένον, ita quidem ut in illius nomine merito flectatur omne genu cœleſtium, & terreſtrium, & inferorum. Dei nomen non niſi æquivoce tribui ei, cujus natura non ſit independens, infinita, immenſa, & æterna, philoſophi nonnulli fortaſſis docent: at cum uſum tamen ejus vocis, non modo in cæteris ſcriptoribus, ſed & in ſacris literis conſidero, video id ſignificatione quadam analoga de pluribus dici, quos inter id uni illi rerum omnium conditori κατ' ἐξοχὴν congruat: ut proinde non immerito inter illa reputari poſſit, quæ Philoſophi vocant ἀφ' ἑνὸς πρὸς ἕν. Sed longius me, dum literarum tuarum veſtigia ſequor, abreptum video, & fortaſſis cum injuria quadam negotiorum, quæ te nunc iſtic circumſtant. Itaque filum abrumpam, ſi modo unum adhuc rogavero, ut inter

eos

eos me numerare velis, qui magnæ felicitatis loco ducunt, ſi tibi qualicunque ſtudio placere poſſint, quem inter præcipua ævi noſtri lumina veneror. Vale Vir incomparabilis. Dab. ad Ged. 3 Non. Novembr. Anno æræ Chiſtianæ MDCXLV.

69.
Ex M. RUARI *ad* FLORIANUM CRUSIUM *Epiſtola.*

QUæris quid ſit, quod apud Johannem aliquoties inquit D. Jeſus, Patrem in ſe, & ſe in Patre: item ſe in nobis, & nos in ſe eſſe. Ego vero exiſtimo, arctiſſimum nexum, quo inter ſe juncti ſunt, cum Pater ac Chriſtus, tum ipſe ac nos, his loquendi modis ſignificari: quod patere videtur ex eo, quod legimus Joh. XVII. 11. Non incommode tamen diſtingui poſſunt partes: ut aliter ad eundem nexum concurrens Pater in Chriſto, quam Chriſtus in Patre, aliter item Chriſtus in nobis, quam nos in illo eſſe exiſtimemur. Quomodo Pater in Chriſto, & is viciſſim in illo ſit, non male expreſſiſſe mihi videtur Calvinus: cujus proinde verbis id malo, quam meis dicere. Sic autem comment. in Joh. ad cap. x. verſu 38. *In me eſt Pater. Idem repetit, quod ſupra aliis verbis dixerat, Ego & Pater unum ſumus. Huc tendunt omnia, quod in ſua adminiſtratione nihil à Patre diverſum habeat. Pater, inquit, in me eſt; hoc eſt, divina virtus ſe in me profert.*

Et

Et ego in Patre ſum: hoc eſt, nihil ago, niſi auſpiciis Dei, ita ut mutua ſit inter me, & Patrem conjunctio: neque enim hic de eſſentiæ unitate ſermo habetur, ſed de manifeſtatione divinæ potentiæ in Chriſti perſona, unde conſtabat divinitus miſſum eſſe. Idem ad cap. XIV. x. *Quod ego in Patre. Hæc verba non ad divinam Chriſti eſſentiam refero, ſed ad modum revelationis. Chriſtus enim, quod ad arcanam ſuam Deitatem, nihilo nobis notior eſt, quam Pater. Verum dicitur expreſſa Dei imago, quia ſe totum in illo patefecit Deus, quatenus illic immenſa ejus bonitas, ſapientia, & virtus in ſolidum apparet.* Et paulo poſt. *Pater ergo in Chriſto eſſe dicitur, quia in eo habitat plena divinitas, & virtutem ſuam exerit. Chriſtus viciſſim dicitur eſſe in Patre, quia divina virtute ſeſe unum cum illo eſſe oſtendit.* Dicam brevius. Pater in Chriſto eſt, quia & arcanum voluntatis ſuæ, virtutemque ſuam in illum transfudit: Chriſtus viciſſim in Patre, quia & ad nutum ſe illius totum componit, & illius auſpiciis ac viribus omnia operatur. Hinc jam non difficulter intelligi poteſt, quid ſit Chriſtum in nobis, & nos in illo eſſe. Chriſtus in nobis eſt, cum & Euangelio nos imbuit, Spiritumque ſuum in nos tanquam membra effundit. Nos viciſſim in illo ſumus, cum & viva fide illi inſerimur, & tanquam palmites ab illa vite ſuccum trahimus, quo perpetuo vegetemur: quam in rem vide, ſi placet, cap. XV. Johannis ab initio. Quæris ſecundo loco, quas genealogias Apoſtolus intel-

intelligat, à quibus 1 Timoth. 1. 4. & Tit. 3. 9. dehortatur? Credibile eſt, notari ſolicitum nimis examen genealogiarum, quæ in ſacris Veteris Fœderis literis deſcriptæ habent interdum nonnihil ſcrupuli; fortaſſis & non minus ſtudium eorum, qui curioſitate inani ſeriem illarum ad hos illosve ſui temporis deducere laborabant. Eraſmo ſane ne hi quidem ad veram Chriſtianam pietatem magnopere videntur facere, qui de Chriſti genealogia tam anxie, tamque pene dixerim Judaicè, diſputant. Neque vero mirum videri debet, in Judaica gente, cujus ſtirps divinis literis conſecrata eſt, tam negocioſæ ſubtilitatis vanitatem inoleviſſe; cui plerique, quos oriens ſol primus ſalutat, populi pluſculum ſunt dediti; cum in noſtris quoque regionibus eidem argumento libris integris nunc inſudetur. Notatus fuit hoc nomine quondam Maximilianus Imperator. Et memini ipſe videre me in templo Lovanio vicino genealogiam Ducis Areſchotani, per Attilam Hunnorum regem ad primum generis humani auctorem Adamum deductam: ubi profecto lauro mihi opus erat, quam morderem, ne præcordia ſalirent ad riſum. Tertio quæris, an phraſis illa, Chriſtus in nobis, aliis etiam rebus applicari poſſit, & ſi non poteſt, cur nequeat? Sed obſcura quæſtio nunc fortaſſis ſilentio transmittenda eſt: nec enim ſatis explicas, quæras ne, an Chriſtus in aliis quoque rebus, an aliæ res in Chriſto eſſe dici poſſint; deinde quid per res intelligas,

gas, an & eas, quas qualitates dicimus, an ſubſtantias tantum, & inter eas num vivas rationisque participes numeres. Quis dubitet recte dici Chriſtum in utero aut ædibus matris, templo, terra fuiſſe, aut eſſe nunc in cœlo? Ita non minus commode peccatum, aut juſtitia, Deus, aut malus dæmon in hominibus eſſe perhibetur. Sed tu aliud voluiſſe videris: quod nunc non explico: Davus enim ſum, non Oedipus. Ultimo quæris, quid reſpondendum cenſeam illis, qui ex apparitione Spiritus ſancti in forma corporali, item in forma linguarum ignitarum, & venti vehementis, ſaltem hoc colligi poſſe putant, quod Spiritus S. ſit ſubſtantia ſeparata & diſtincta à Deo, & non mera virtus, atque adeo accidens ipſius Dei? Atqui primum mea iſta ſententia non eſt, Spiritum S. quatenus eum in Deo eſſe dicimus, meram virtutem, atque adeo accidens ipſius eſſe: crediderim enim, illum non minus de Dei eſſe ſubſtantia, quam ſit noſter ſpiritus de noſtra. Quin ne illum quidem Spiritum ſanctum, qui in nobis eſt, virtutem meram, atque adeo accidens aliquod dicendum cenſeam: cum per illum non incommode intelligi poſſit ſpiritus ipſe noſter, quatenus eſt divina virtute imbutus. Qui tamen, cum id, quod ſanctus eſt, non à nobis habeat, illius potius, quam noſter, ab illoque & dari, & auferri dicitur. Sed tamen ſapientiorum judicio lubens hoc ſubmitto: ut & illud, quod ſequitur: ſi quis diceret Deum, cum & Chri-
ſtum,

ſtum, & Apoſtolos virtute quadam ſingulari inſtruere vellet, Spiritum aliquem ſubtilem, qui revera οὐσιῶδες aliquid habuerit, in eos infudiſſe, vix videre me in eo, quod magnopere coargui ac reprehendi poſſit. Neque jam diſputo, an ejusmodi Spiritus aliunde à Deo produci, an vero ex ipſo emanare dicatur: qua ratione è nobis ſpiritus aliquis prodit, quo nonnunquam & animalcula mortua vitæ reſtituuntur. Præſtat hæc talia fortaſſis in medio relinquere.

Neſcire velle, quæ Magiſter optimus
Docere non vult, erudita inſcitia eſt.

Id quidem conſtat, ſi quid tale concederetur, jam facilem eſſe reſponſionem ad illam, quam tu proponis, quæſtionem. Sed non eſt tamen neceſſe huc devenire. Quid enim impedit, voluiſſe Deum viſibili aliquo ſigno inviſibilis gratiæ, quâ Chriſtum & Apoſtolos proſecutus eſt, myſterium adumbrare? Sic benevolentiam ſuam in genus humanum iride in nubibus poſita teſtatam voluit. Sic Joh. XII. Eſaias gloriam ſive Dei, ſive Chriſti vidiſſe dicitur, cum ei ſpecies Dei ſolio inſidentis Seraphorumque aſtantium, oblata fuiſſet. Sic Eliæ tranſituri Dei ſignum fuit ventus, & poſt ventum concuſſio, & poſt concuſſionem ignis. Sic vas inſtar lintei de cœlo deſcendens refertum omnibus animalibus indicium fuit Petro, ut vox addita ſtatim docuit, ceſſare diſcrimen illud gentium, quod ſub antiquo fœdere obtinuit. Pleni ſunt ejusmodi apparitionum

omnes

omnes libri Prophetici. Neque ſtatim exiſtimandum eſt, *οὐσιώδες* aliquid ſubeſſe, cum quid corporea ſpecie in oculos incurrit.

70.

D. Z. M. RUARO.

CLariſſime D. Ruare, Rectius te ſub reditum meum, quam per abſentiam meam valere gaudeo, & tibi mihique gratulor. Utique deſiderio tuo mox ſatisfaciam, ſignifico iter meum per Dei gratiam ſic ſatis mihi ſucceſſiſſe. Nam & ſalvus cum comitibus meis redux factus ſum, & quæcunque apud Moravos fratres in Hungaria efficere promovereque cogitaveram, ultra ſpem fere (laus ſit Deo) evenere. Ea nunc paucis habe. Antequam me illorum inſtitutis traderem, (me enim ſingulari eorum pietate commotum in fraternitatem ipſorum tandem conceſſiſſe, ita ut nec impoſitum docendi munus ſubterfugere poſtea potuerim, ingenuè fateor) hæc duo mihi meæque poteſtati ac libertati ſolenniter reſervavi, quod ipſi nolentes volentes tandem indulſere. Primum eſt, ut liberum mihi meique ſimilibus maneret, confeſſionem *noſtram* ubicunque opus foret edere tuerique. Alterum, ut quosvis verè Chriſtianos, eosque ſive noſtræ ſive diverſæ confeſſionis, pro fratribus habere, cumque iis occaſione data ad menſam Domini ſimul accedere liceret, etiamſi tandem hi de communione bonorum, Moravis

fratribus

fratribus propria & ſacra, nondum ſatis edocti perſuaſique eſſent. Sed & hoc ipſimet deinceps ultro adjecere & indulſere, ut ſuis in his oris degentibus integrum quoque eſſet, in plenariam fraternitatem ſocietatemque vel tales recipere, qui proprietatem quidem bonorum ſervent, ſuaque ſibi neceſſaria poſſideant, ſuperfluos tamen reditus ſuos in communem Eccleſiæ uſum pauperumque neceſſitatem conferant. Ex his quam proclives ad pacem & concordiam cum omnibus vere piis, etiamſi diverſæ religioni addictis, ineundam ſervandamque ſint hi Moravi homines, tu ipſe jam facile conjicis imo vides. Non parum Seniorem illorum commovit, inque hanc ſententiam primitus (fateor) pertraxit, ſcriptum illud meum de admodum periculoſo & minime Chriſtiano ſectariorum omnium ſtatu. Quod lectum poſtulatis meis calculum addidiſſe conciliaſſeque videtur. Ita igitur per illos nunc non amplius ſtat, quo minus pii homines, etiamſi in varias ſententias diviſi, inter ſe uniantur concilienturque. Nos vero an omnium nunc eſſemus poſtremi in reparanda promovendaque Chriſtianorum inter ſe & noſmetipſos concordia & unitate? cum primi fere ſignum dederimus, aliosque ad unitatem invitaverimus? Abſit! Quid ergo? Pacem concordiamque (liceat enim mihi tua pace hic facem noſtratibus præferre, ceu animorum illius partis gnaro,) cum Moravis illis hominibus inibimus ſervabimusque, ſi (quod Chriſti

leges & tabulæ volunt æquitasque requirit) neminem ad perfectionis paupertatisque Chriſtianæ ſanctiſſimam & ab ipſo Chriſto ſanctisque Apoſtolis calcatam viam tendentem, quemadmodum nec ipſam de paupertate & perfectione Chriſtiana doctrinam, oderimus, ſufflaminaverimus, aut redarguerimus, ſed totum negotium Domino permiſerimus & commiſerimus: adeo ut in ipſis quoque noſtris conventibus toleremus audireque non abhorreamus perfectionis Chriſtianæ Doctores, prout hi in ſuis conventibus noſtros Doctores (rixoſis tantum utrobique excluſis) audire non dedignabuntur. Porro pacem & concordiam ſervabimus quoque, ſi libertatem utrique parti conceſſerimus, ſacris alterutrius partis intereſſe, quotiescunque, quando & quomodo ſcilicet libuerit, licuerit, aut viſum fuerit; donec tandem animi, hactenus fœdè diſcordes, prorſus invicem concilientur ſenſimque coaleſcant. Nam ne te quicquam celem, ſunt Moravorum fratrum plurimi, qui à ſacris veſtris non propterea tantum penitus abſtinendum & recedendum eſſe putant, verbis & exemplo Apoſtoli Rom. 16: 17, 18. Act. 19: 9. 13: 8, 9, 10. 2 Theſſal. 3: 6, 10, 14. inducti, ſi de perfectionis Chriſtianæ & veræ beatitudinis via malè loquamini, eamque ſequentes avertere nitamini: ſed ob id quoque, ſi bella, pugnas, certamina & lites approbetis, ſique aut ſuperbiam aut avaritiam foveatis. Quo nomine pro ſe citant loca 1 Cor. 5: 2, 6, 10. 1 Tim. 6: 5. Et hinc

aut

aut maturè hæc erunt corrigenda in Eccleſiis noſtris, ne illi offenſionis quicquam hic reperiant, aut libertas eis omnino relinquenda erit, ſacra veſtra tantum prout ipſis viſum fuerit frequentandi: quandoquidem non illi amplius, ſed vos impedimento eſſetis, quo minus ipſi vobiſcum perfectè uniri & ad menſam Domini ſimul accedere poſſent. Et hæc ſunt, quæ de Moravorum fratrum ſententia, propoſito & inſtituto, te ſcire volui, ut, quid hac de re tu ſentias, mihi, poſtquam ea probè conſideraveris, ſignifices. Vale. Gedani XVIII Julii, CIↃIↃCLIV

71.

M. RUARUS D. ZWICKERO.

Magno cum gaudio ex literis tuis intellexi, fratres Moravos multum de priſtino ſuo rigore remiſiſſe: quis enim crediDiſſet, illos pro fratribus ſuis agnituros eos, qui propria quædam bona retinerent, cum iſta, quam ſectantur, bonorum communio, unica aut ſaltem præcipua ſemper cauſſa illorum ab aliis ſeceſſionis habita fuerit? Per mihi quoque gratum eſt, eos tibi *ſententiæ tuæ* profeſſionem illiusque profeſſionis defenſionem ſalva φιλαδελφίας lege permiſiſſe: neque dubito, uſurum te hac occaſione, atque doctrinæ tantopere ad Dei honorem pertinentis notitiam inter illos pro virili propagaturum: quam ad rem non parum conferre poterit liber

tuus, ſi, poſtquam editus à te fuerit, illum legere dignabuntur. Sciam lubens, an hanc judiciorum æquitatem in omnibus, aut ſaltem pleriſque eorum, quorum aulas adiiſti, expertus ſis; an ea paucorum tantum fuerit, ut ſolent inter multos aliqui nonnunquam reperiri ſubſtrictioris judicii animique moderatioris. Quod illorum te ſocietati inſerueris, pietate illorum ſingulari, ut ſcribis, motus, id magis laudarem, ſi aliquanto diutius inter eos verſatus certum tantæ pietatis experimentum capere potuiſſes. Nunc cum per aliquot illorum aulas tantillo tempore vagatus, in unaquaque non niſi pauculos dies triveris, vix potuit fieri, ut in latentia vitia accuratè inquireres. Memini non unum, qui ad noſtras acceſſit Eccleſias, gloriatum, ſe non hominum, ſed angelorum ibi vitam offendiſſe: at temporis progreſſus eos docuit, etiam Satanam nonnunquam ſe transfigurare in angelum lucis. Solent enim in Eccleſiis, quæ diſciplina aliqua continentur, vitia diligenter occultari: interim longa indagine patefit, quod & auriculas aſini Mida rex habet, ut cum poëta loquar. Ego tamen de ignotis non facile ſequius aliquid ſuſpicari velim: quanquam non deſint diutiùs inter eos verſati, qui labes in eis varias obſervaverint: nec invitus conceſſerim, has & pauciores & minus inſignes eſſe, quam in aliis Eccleſiis, ac fortaſſis & in noſtra proh dolor! ob oculos obverſantur. Unde non audeo improbare, quod fraternum cum illis fœdus pepigeris;
præſer-

præſertim cum id feceris ſub honeſtis conditionibus, quas vel inviti tibi tandem indulſere. Quod iidem tibi atque aliis ex ſuis hic degentibus poteſtatem fecerint, alios in eandem ſocietatem adſciſcendi; qui ſuperfluos reditus ultra ſibi neceſſaria in Eccleſiæ pauperumque uſum erogent; in eo conditionem quidem video ſpecioſam; ſed vereor tamen, ne, quod pace tua dictum velim, ea, quæ cuique neceſſaria ſint, incerta interpretatione nimium coarctentur; præſertim ſi præcidatur omnis impendentis ſenectutis aut morborum, itemque liberorum parentibus ſuperfuturorum reſpectus, quibus nulla per ætatem adhuc ſuppetit parandi ſibi victus facultas. Ut non oderimus, qui Chriſtianæ perfectionis imo & paupertatis viam calcare volent, facile à nobis impetrabitur: indignum enim id foret homine Chriſtiano: at nollem tamen eam mihi legem imponi, ne voluntariam amici improvidi paupertatem ſufflaminem, aut in eam temerè ruentem rationibus Euangelio conſentaneis redarguerem. In conventu noſtro Moravos fratres ego quidem lubenter tolerabo, nec invitus ad ſacra noſtra interiora admittam, imo nec obſtabo, quo minus inter nos concionentur cum libuerit; modo viciſſim audiant me aut alios ex noſtris concionantes, atque adeo etiam modeſtè refutantes, ſi quid fortaſſis minus legi Chriſti conveniens protulerint. Cum Act. 13. 10. Simon Magus dicitur tanquam omni dolo & ad ſcelus propen-

 ſione

ſione plenus, omniſque inimicus juſtitiæ, non deſinere ſubvertere rectas Domini vias, eoque cæcitate punitur; id boni iſti fratres malè nobis accommodant. Nec melius ſe gerunt, cum nos dicunt cum Judæis Act. 19. 9. induratos Euangelio obedire nolle, deque via illa (puta Dei aut Chriſti) in conſpectu multitudinis male loqui Nimis tenerè ſuam iſti communionem aliaſque regulas amant, ſi committi ſcelus aut vias Domini ſubverti credunt, cum quis iſtas non ſtatim probat, aut ex ſermone Domini illiuſque Apoſtolorum aſtrui negat. Conferunt, ut ſcribis, iidem nos cum fratribus 2 Theſſ. 3. 6. inordinatè & non ſecundum traditionem ab Apoſtolo acceptam ambulantibus: at oſtendant illi primum, ubinam Apoſtolus ipſorum traditiones ſuas fecerit. Minantur iidem nobis eſuritionem niſi laborare velimus ex verſu ejuſdem capitis decimo: quaſi vero otio nos deditos probaremus, ac non potius unicuique inculcaremus, ut operi alicui honeſto vacet. Nec tamen graves manuum labores unicuique ſine diſcrimine imponimus: à quibus & inter ipſos immunes eſſe ſolent, ut audio, Seniores, ſacrarum rerum meditationi & regimini fratrum intenti; qui non eo deterius aliis veſcuntur. Notari ibidem jubet Apoſtolus & commercio piorum excludi, ſi quis non obediat ipſius ſermoni per epiſtolam: ſed qui hæc in nos torquent iterum ſuæ Eccleſiæ inſtituta Apoſtoli dictatis æquant: in quo μέγα λίαν ἀίτημα agnoſcimus.

ſcimus. Ego vero, ut ingenuè dicam, haud ſatis capio, quomodo ad pacem nobiſcum ineundam proclives cenſeri poſſint, qui talibus criminibus, qualia recenſuiſti, innocentiam noſtram onerant. Bella atque pugnas ego quidem Deo volente nunquam inibo, nec militiam qualis paſſim nunc exercetur, probo: nec tamen damnare auſim, ſi quis vitam ſuam ac ſuorum, aut pudicitiam conjugis filiarumque, armis contra valentem invaſorem defendat, cum nec magiſtratus auxilium in promptu eſt, nec improbus latro ſe vel prece vel pretio ab intentata injuria cohiberi patitur. A litibus abſtinendum omnino cenſeo, ſi quis mihi tunicam auferat, aut aliam injuriam non nimis gravem inferat: at quid, ſi ea mihi eripiat vitæ adminicula, ſine quibus illam tueri nequeam, aut vitam ipſam impetat? Non hic ſaltem licebit Chriſtiani magiſtratus implorare opem? Apoſtolus non preciſe vetat 1 Cor. 6. 1. ſuum jure perſequi: quanquam ſatius exiſtimet injuriam pati, damnumque facere, nempe ſi modo id ſit ulla ratione tolerabile. Nam ſi de re magna agatur, ne ipſe quidem Paulus magiſtratus & quidem ethnici tutelam advocare dubitavit; ut videmus Act. 23. ubi compertis inſidiis vitæ ſuæ ſtructis tribunum militum de iis admonendum curavit; ſine dubio eo fine, ut ab illis pro poteſtate à Cæſare accepta ſe tutum præſtaret: idem quoque, cum ab indulgentia præſulis Feſti erga adverſarios ſuos periculnm metueret, ad

Cæſarem provocavit. Superbiam in veſtibus in Eccleſia noſtra nimium invaluiſſe fateor & doleo: dabo tamen operam, ut illam accidam imo excidam quoad potero. Sed utinam occultius ſuperbiæ genus, cum nimia noſtri opinione turgemus, æqué agnoſci ſimulque expugnari poſſet. Avaritiæ malum pariter fallax eſt, nec ita facile eſt, illius quenquam convincere; niſi quis aut injuſto quæſtui inhiet, aut in cumulandis opibus modum inſigniter excedat, neglectis interim pauperum queſtibus opem illius implorantium. Non omittemus tamen hoc vitii genus diligenter excutere, ut & illius reos caſtigemus, nec innocentibus tamen acerbè inſultemus. De S. Scripturæ locis, quæ hic allegantur; ac præſertim illo palmario 1 Tim. 6. alias inter nos actum eſt. Hæc eſt mea de iſtis, quæ in epiſtola tua tetigiſti, ſententia: cujus reſpectu quo loco me atque alios mei ſimiles impoſterum habere velis, tui eſto arbitrii. Ego Deum rogo, ut mentem tuam atque aliorum, qui à partibus tuis ſtant, ſpiritu lenitatis regat, ne facile quenquam condemnetis, pro quo Dominus Jeſus mortem obiit. Celebratur vulgo moderatio Buceri dicentis, *ſe neminem regno cœlorum proſcribere, in quo aliquid ſit Chriſti.* Sed memorabilior adhuc eſt vox Servatoris edicentis, *Ne judicate, & non judicabimini: Ne condemnate, & non condemnabimini.* Quin hoc potius agatis, qui præ aliis ad pietatis culmen vos pertigiſſe creditis; porrigatis à tergo relictis manum,

ut &

ut & ipſorum aſcenſum promoveatis: docete, qua parte deficiamus: urgete ſubinde, quæ docueritis: inſtate reſtantibus opportunè, importune: nec de ſucceſſu admonitionis veſtræ deſperate, etiamſi non ſtatim quod volueritis obtineatis. Non uno ictu cadit arbor: diſcipulus eſt prioris poſterior dies:

Qui non eſt hodie, cras magis aptus erit.

Fortaſſis & ipſi quædam ex nobis viciſſim diſcere poteritis, perinde ut Apelles ex Intore: niſi vos numeris omnibus ita perfectos putatis, ut negetis vobis quidquam poſſe accedere. Manus manum lavet, atque ita ambæ fient mundiores. Ἡ δὲ χεὶρ τὴν χεῖρα κνίζει δός τι, καὶ λάβοις τι. Morbus meus nonnihil recruduit, & dies aliquot in lecto me detinuit: ea cauſſa eſt, cur litteris tuis tardius reſpondeam. Fortaſſis illum halecis ſalſi eſu irritavi, additis pro more crudis cæpis. Nunc idem denuo remittit. Orandum ut ſit mens ſana in corpore ſano. Utrumque tibi perinde ut mihi ex animo opto. Dabam in Straſzynio xxiv Julii, cIↃIↃCLIV.

Hic deſideratur D. Z. epiſtola, cui ſequens reſpondet.

72.

M. RUARUS *Eidem.*

CLariſſime D. Z. tu fortaſſis exiſtimaſti aulas non eſſe niſi principum & magnatum: eoquo

 viſum

viſum eſt tibi in veſtibulo litterarum tuarum reprobare ſermonem meum, cum Moravis fratribus aulas tribui. At aliud me docuit bonorum auctorum lectio: per quorum ſpatia nolo te nunc deducere: ſed quoniam vox eſt Græca, è Lexico Scapulæ tibi tantum deſcribam, quæ habet de hac voce. Sic igitur ille: *Athenæus libro* v. *tradit* αὐλὴν *ab* ἄω *appellari locum apertum & vacuum ante ipſas ædes expoſitum, qui à ventis perflatur: unde & de ſubdialibus locis uſurpatur apud Homerum. Sic Philo de vita Moſis lib.* III. τὸ ὕπαιθρον *appellatum dicit* αὐλήν. *Quoniam autem in ejusmodi locis ſubdialibus ſtabulari ſolent animalia, ideo ponitur* αὐλὴ *pro ſtabulo, ut Iliad* δ. οἶες πολυπάμμονος ἀνδρὸς ἐν αὐλῇ Μυρίαι ἑστήκασι. *Sic & Odyſs.* ξ. *Item aula domus regia, domus principis, ſic dicta, quod ante ejusmodi domus eſſent ampla loca ſubdialia, vel quod ſatellites ibi ſolerent* παραυλίζεσθαι, *ut ſcribit Athenæus.* Hactenus Scapula. Ego igitur in prima & generali iſta ſignificatione aulas dixi, ubi Moravi fratres habitant, quod exiſtimem locum eſſe amplum ſub dio, quem ædes illorum & alicubi etiam maceries cingat. Villæ nomen, quod tu præfers, rei ruſticæ proprium eſt, & loco, in quo opifices magno numero habitant, minime convenit; multo minus œconomiæ, quæ non locum, ſed adminiſtrationem rei familiaris in certo loco deſignat. Miraris me quæſiviſſe, an illam judiciorum æquitatem, quam tantopere celebrabas, in omnibus aut pleriſque

ſaltem,

ſaltem, quorum aulas adiiſti, expertus ſis: me vero quæſiviſſe non pœnitet. Ex litteris enim tuis jam intelligo, cum Senioribus eorum tibi tantum negotium fuiſſe: unde dubium adhuc manet, quid judicent cæteri fratres vulgares; quos à Senioribus illic nonnunquam diſſentire, ex eo patet, quod ſcribis, illos Senioribus quoque formidabilem diſciplinam ſubinde intentare. An trium hebdomadum ſpatio pluribus in locis habitantium pietatem ita perveſtigare potueris, ut indubitatum de illa teſtimonium perhibere poſſis, ego adhuc dubito; quod in Eccleſiis, quæ diſciplina aliqua continentur, ut in priore mea epiſtola innui, occultari fere ſoleant vitia, idque tanto diligentius, quanto quem vident acrius illis detegendis inhiare; ac proinde non niſi longo temporis tractu & quidem jam factis familiaribus innoteſcunt. Perſtrinxit, ut opinor, oculos tuos illa pars pietatis, in qua tu proram puppimque Chriſtianiſmi ſitam exiſtimas; eoque & in cæteris illos ſui ſimiles credidiſti: in quo fruaris tu ſane tuo ſenſu, quem utinam experientia ne refutet. Nec eſt, quod tanquam nimis credulos aut invidos inceſſas eos, qui mihi labes aliquot in illis deprehenſas retulerunt: crediderunt illi non rumori aut aliorum narrationi, ſed ſuis ipſorum oculis, ut pote diutius inter eos verſati: ab invidia vero illos & integritas ſua, & favor in illos fratres facile abſolvit. Ego ipſe quantum laudi illorum faveam, ex eo animadvertiſti, quod tibi con-

conceſſerim, fortaſſis minus in illis, quàm in noſtris Eccleſiis, eſſe macularum: id nempe caritas erga ignotos mihi ſuadebat, quæ non eſt ſuſpicax, atque omnia credit, niſi evidentia rei ad exiſtimationem ſequiorem retrahatur. In Eccleſia noſtra Satanam ſe transfigurare in angelum lucis non ſimpliciter dixi, ſed nonnunquam: unde patet de quibusdam me tantum id intellectum voluiſſe, qui tamen rarius occurrant: in quo non magis improvida neque durior cenſeri debet locutio, quam cùm Chriſtus Petrum reprehendens Satanam eum vocat. Sed ut in quibusdam noſtrorum vitia aliquando gravia ſe prodere agnoſco; ita non dubito eſſe, qui etiam cum præſtantiſſimis Moravorum fratrum paria in pietate faciant: quæ pietas eo plus habet laudis, quòd non in ergaſterio aliquo incluſa, ſed ubicunque locorum liberrime exerceatur. Tu tuos iſtos fratres culmen perfectionis attigiſſe putas, quod nihil privatim poſſidentes in commune laborent, atque ex communi vivant; cum tamen communionem ejusmodi, quæ illis utramque paginam facit, nec à Chriſto aut illius Apoſtolis præceptam legamus, nec ſatis conſtet, an vel in Hieroſolymitana Eccleſia, cujus exemplo unicè nituntur, ita aliquando obtinuerit; illud vero certum ſit, non diu quidem illic, ſi modo unquam, at in aliis Eccleſiis nunquam obtinuiſſe. Tu quoque, ſi bene memini, ipſemet aliquando pertendiſti, inſignes aliquot virtutes in iſtiuſmodi communione

nione

nione vix habere locum, aut ſaltem non ita eminere, ac cum ſeparatim ſuo quis ſucco vivit. Fides in providentiam Dei neceſſitati noſtræ proſpecturæ non æquè inſignis eſſe poteſt, cum quis centum manus pro ſe laborare novit, quam cum ſolus ſibi relinquitur variis caſibus obnoxius. Caritas quoque in proximum non ita liquere poteſt, multo minus liberalitas, cum quis non habet, quod alii largiatur. Temperantia aliquatenus coacta eſt, cum non habes in poteſtate, quo cuticulam cures: eoque non niſi Senioribus ac promis condisque inter Moravos fratres propriè quadrat. Quæ etiam ſpretarum voluptatum aliarum magna poteſt eſſe de quoquam opinio, ubi earum nulla eſt occaſio? Juſtitia ſuum cuique tribuit: id autem quomodo præſtabit is, qui ſuum nihil habet? Veſtitus quoque modeſtiam minus ſibi vindicare poteſt, qui non niſi ad præſcriptum veſtitur. Denique ubi ex alieni arbitrii lege & dormitur, & editur, & bibitur, & laboratur, omnia denique aguntur, quæ poteſt τῆς ἰδίας προαιρέσεως eſſe laus, ex qua virtus maximè cenſetur? Quid? de mundo quæ poteſt eſſe victoria, cum quis quodammodo extra mundum vivit? In acie ſpectatur virtus militis, non in otio. Quod ſi quis alius extra Moravorum fratrum conſortium laudatas modo virtutes atque alias, & quidem liberè exerceat, ut ſunt ſane per Dei gratiam, qui id faciunt pro virili; an eo minor erit illius commendatio, quod bona ſibi quæ-

dam reſervet, unde ſibi ſuiſque nullam aliis creando moleſtiam proſpiciat, atque alis etiam pro copia ſua benefaciat? An unum tu illi ad implendos numeros deeſſe dices, puta ut cum divite illo juvene, de quo eſt in Euangelio, vendat omnia ſua & det pauperibus. Nempe ſi eadem eſſet omnium Chriſtianorum, quæ iſtius juvenis ratio, idque unicuique Chriſtus præcisè præciperet. At id non ita ſe habere, ut alia non afferam, patet, quod & tunc, & poſt adventum Spiritus ſancti fuerint in Eccleſia, qui id non fecerint; non eo tamen à Chriſto aut ab Apoſtolis reprehenſi. Paupertas Chriſti illiusque Apoſtolorum muneri illorum peculiaris fuit: quam nec illi qui maximè laudant imitantur. Vivebat Chriſtus ex aliena liberalitate de quærendo ſibi victu non ſolicitus, quem tot miraculis in obvios quoſque beneficus ſciebat ſibi nuſquam defuturum: omnia ſua ſecum portabat. An idem de te dicere poſſes, non unum fortaſſe currum illis oneraturus? Moravi quoque fratres non in alios bona ſua elargiuntur, ſed in commune conferunt, ut tanto tutius aſſerventur, iisdem inter ſe fruituri: in commune labores ſuſcipiunt: unde non tantum in præſens victum ſibi cultumque parant, ſed & in futurum procul dubio multa recondunt. Quî poteſt enim aliter, ubi omnes non ægroti diligenter opus exercent, quod non parvo vendunt, atque interim tenuiter vivunt, ut non multa ad exſuperandos futuræ vitæ caſus ſuperſint? quod ego quidem

in illis non reprehendo: ſed hoc tantum noto, illos in colenda paupertate Chriſto nequaquam eſſe ſimiles. Quin & inde concludo non debere eos vitio cuiquam vertere, quod eadem providentia adminiſtret privatam domum, qua illi ſocietatem ex multis familiis conſtantem. Unde mihi periniquum videtur, ſi quos ſocietati ſuæ hic locorum volunt aſcribi, illos ſinant quidem privatim aliqua poſſidere bona, ſed reciſis omnibus, quæ præſens neceſſitas non exigat. Quid enim, ſi morbus ſuperveniat, aut debilis ſenectus, quæ laborare me vetet? an tunc eſuriendum, mihi ſtrenue, quoniam in futurum caſum nihil reſervavi, aut mendicato vivendum? dices fortaſſis, ad fratres in Hungaria mihi recurrendum. Sed antequam ad illos notitia egeſtatis meæ perveniat, antequam auxilium ab illis ad me veniat, jam ego fame perierim. Et cur, quod iſti pro me illic reſervabunt, mihi ipſi, cum in manibus meis eſſet, reſervare non licuit? Idem dico, & quidem multo magis, ſi mihi morienti parvuli aliquot liberi, & fortaſſis etiam infantes ſuperſint, quibus nihil bonorum ad tuendam vitam reliquerim? An illi quoque ad fratres Moravos litteras in Hungariam dabunt, atque illorum opem jejuni præſtolabuntur? Ignoſce, ſi tam ſevera lege ſocietatem veſtram redimere nollem. Quin & ſi alium hic videam iſta lege ſe atque miſeram familiam in difficultates vix niſi miraculo aliquo ſuperabiles ultro induere, nemo mihi pro piaculo impu-

imputare debet, ſi moneam illum, ne Deum provocandis ſine neceſſitate miraculis tentet; ſed ipſe domui ſuæ ex iis, quæ jam habet à Deo ſibi conceſſa, recte conſultum eat, ut ne ſit pagano deterior. Chriſtiana religio haud jubet nos rationis ductum ejurare, ſed eum potius ſequi, quippe quod cultus noſter ſit rationalis. Multi illi anni, in quos curam noſtram extendi vetas, interdum præſentis temporis rationem habent; cum, quantum humano ingenio provideri poteſt, præſidiis vitæ cariturus ſis, niſi ea, quæ præ manibus ſunt, aſſerves: nec vero vel morbus, vel ſenectus, vel liberi parentibus ſuperſtites, pro re tam incerta habendi ſunt, ut eorum cura nihil nos afficere debeat, cum nihil in humana vita frequentius ſit. Quod ſi ad nullos niſi plane certos vitæ caſus reſpicere me jubes, dicam nec arandum nec ſerendum eſſe, cum exploratum non habeam ad meſſem me ut ſata colligam, aut poſt illam, ut collectis fruar, victurum: quod tamen nec D. Jeſus nec ullus Scriptorum Novi fœderis vetat. Atque hæc cum dico, non nego, poſſe tales incidere caſus, cum ea, quæ in noſtram liberorumque noſtrorum ſuſtentationem ſepoſueramus, in pauperes ſine ope noſtra alioquin periclitaturos effundenda, aut & tyrannis incumbentibus propter Chriſtum relinquenda ſunt. Sed tum neceſſitas incumbens aliquanto longius extentæ reſpectum excludit: & ſecurius opem divinam in ſolanda noſtra inopia exſpectare poſſumus, cum eam non

ultro

ultro nobis acceſſiverimus. Cæterum allegas pro aſſerenda tua ſententia Volkelium, Oſterodum, & Crellium. Sed ſi illorum ſtet auctoritas, jam corruerit communio iſta fratrum tuorum Moravorum; ut quam primus eorum diſerte oppugnat lib. IV. cap. 20. poſtremus Eth. Chriſt. lib. IV. cap. 29. ne illam quidem, quæ Hieroſolymis aliquandiu obtinuit, ſimpliciter neceſſariam dicit, quamvis laudabilem fuiſſe concedat. Sed ſi virorum iſtorum mentem propius inveſtigemus, nihil illa cauſſam tuam juvabit. Ait quidem Volkelius, Avaritiam eſſe cupiditatem ditescendi; ſive plura vitæ commoda habendi, quam ad ejus conſervationem ſit opus: ſed eam cupiditatem ita mox explicat, ut nec mihi, nec cuiquam bono unquam probari poſſit; puta quæ ſit ita immoderata, ut in animum ſua ſorte contentum, & in beneficentiam propenſum, & fiducia erga Deum plenum, religioniſque ſtudio incenſum, cadere nequeat. Quid vero, ſi cui divitiæ affluant non modo ſine ulla cupiditate, ſed & ſine cura ſua? an illas ſaltem ſine noxa habere non licet? Reſponderit Volkelius verbis Chriſti, Vendenda quæ poſſidemus, dandámque eleemoſynam: ſed idem tamen paullo poſt mandatum hoc mitigans addit, non loqui Chriſtum de omnibus poſſeſſionibus, ſed de illis, quibus ipſi ad vitam ſuſtentandam non indigeamus: quas ipſas tamen tum demum vendere neceſſe ſit, ſi, niſi id fiat, in pauperes benefici eſſe nequeamus; alioquin

enim ſufficere, ſi ſuperantium bonorum fructus in pauperum uſus inſumam: immo hoc in rem eorum magis futurum, cum ſic benignitas noſtra exhauriri nequeat. Sic igitur aliquando mihi licebit agrum aut ſortem pecuniæ, ex qua vitam tolero, vel ad mortem usque ſervare, modo reditum ejus, ſi quis inde ſupereſt, cum pauperibus communicem. Quærit deinde expreſſe, an in illo, quod ſupereſt, puta ex reditibus, futuri quoque temporis rationem habere non liceat. Ut quæſtionem hanc enodet, reſpondet diſtinctione futuri temporis: cujus quod proxime imminet rationem habendam non negat: negat autem idem de eo, quod longius abeſt, & de quo dubitari poſſit, an unquam venturum ſit, quodque plane incertum ſit, an ad illud nos noſtrique vitam producturi ſimus. Tale vero tempus non eſt morbus aut uſitata inter homines ſenectus, & vita liberorum parentibus ſuperſtitum. Oſterodus deſiderium ſuperflua acquirendi non parum quidem coarctat: at eadem tamen poſſidendi libertatem ſatis benigne concedit, ſi nulla ſingularis in contrarium occurrat neceſſitas, modo de reditibus ſis liberalis: atque ita Volkelio hac in parte conſentit. Crellius cum αὐταρκεία cenſet non pugnare, ſi deſideres aliquid amplius in egeſtate, & aliquo modo cupias rem lautiorem, modò fortunam præſentem patienter feras, & ita propemodum te geras, ac ſi nil deeſſet. Idem dum in Ethica Chriſtiana definiendo deſiderio noſtro

quærit,

quærit, quam longe commoditas vitæ ac neceſſitas extendi queat, ad Ethicam ſuam Ariſtotelicam nos remittit. Ibi vero poſtquam ſuaſiſſet aſſervandam pecuniam in tempus mox ſecuturum, quod propemodum jam inſtare dici queat, & ad quod usque te victurum valde ſit credibile, maxime ſi non perinde certum ſit, te, ſi res partas è manibus dimiſeris, interea illa recuperaturum, quæ tum ſint futura neceſſaria; addit explicationis gratia, Hæc imprimis ſunt obſervanda in ſubſidiis pro ſenectute, morbis, ſuſtentatione uxoris aut liberorum poſt mortem parandis, in dote filiarum, patrimonio cæterorum liberorum quærendo ac relinquendo. Vides, quam iſta omnia pro me ſint: ut proinde fruſtra tuam ſententiam ex his ſcriptoribus ſtatuminare coneris. Nec vero in citatione auctorum avellenda eſt periodus aliqua, quæ ſententiæ tuæ favere videatur: ſed totus locus percurrendus eſt, ut vera tibi auctoris mens innoteſcat. Sed nolo exemplo tuo te hominum quamvis celebrium auctoritate nimis urgere. Redeo ad litteras tuas, in quibus ais ſuſpecta tibi mea verba, cum nolo eam mihi legem imponi, ne voluntariam amici improvidi paupertatem ſufflaminem, aut in eam temerè ruentem rationibus Euangelio conſentaneis redarguam. Diſtinguis vero paupertatem in mendicitatem, & egeſtatem talem, qualem Chriſtus exemplo ſuo ſuorumque imitandam nobis propoſuerit, quam perfectis convenire dicat, ad quam nos toties hor-

 tetur,

tetur, propter quam homines beatos prædicet, regnum cœlorum eiſdem addicens. A priore ſentis retineri quempiam poſſe; non itidem à poſteriore. Sed ut definitionem poſterioris à te poſitam paullum excutiamus: ubinam quæſo Chriſtus paupertatem, qualem ipſe ſuſtinuit, omnibus Chriſtianis ſine diſcrimine imitandam propoſuit? Si id mihi probaveris, ommittamus pariter omnes rem omnem domeſticam, victusque comparandi rationem, & ſine domo, ſine ſupellectili oberremus alienæ liberalitatis indigi: ita enim comparata fuit Chriſti paupertas. Perfectis paupertas ea convenire poteſt, cum Chriſtus hanc nobis ſingulariter imperat, aut neceſſitas ſervandæ rectæ conſcientiæ nos ad illam detrudit. Sine tali cauſſa putida eſt ejus affectatio, & virtutum ſæpenumero obſtaculum. Ubi toties nos Chriſtus ad paupertatem hortetur, per ſe nempe intellectam, ego nondum videre potui. Cum beatos Dominus prædicat pauperes, eisque regnum cœlorum addicit, non tam ad ipſam paupertatem reſpicit (alioquin enim omnes pauperes beati eſſent) quam ad cauſſam ejus, aut & modum ejus ferendæ: nam qui propter Dominum Jeſum in paupertatem incidit, eamque moderatè fert, is demum pro beato haberi poteſt. Nec eo minus beatus eſt, cui ſuperfluum aliquid ſuppetit; immo poteſt etiam paupere eſſe beatior, cum Dominus dixerit, *Beatius eſſe dare, quam accipere*; quorum illud pauper præſtare non ita poteſt, ut ad alios

utilitas

utilitas inde redeat. Ex dictis patet, quid ad quæſtiones tuas reſpondendum ſit: quarum prima eſt, quomodo improvidum aut temerarium nuncupare audeam, qui tam ſacroſanctam ſalutis viam ſibi calcandam elegerit? Nempe accidit aliquando, ut paupertas nonnemini aditum ad ſalutem ſtruat: at eadem multos quoque in interitum præcipitat: quod Agur in precatione ſua (Proverb. xxx) ſatis expreſſit. An hunc in paupertatem ſine cauſſa ruentem improvidum dicere verear? Quæris deinde, qua conſcientia quenquam in paupertatis propoſito ſufflaminem, quem Chriſtus hanc viam inſiſtere juſſerit? At tu proba prius, quod id Chriſtus universè juſſerit, atque certus eſto, me non modo neminem ſufflaminaturum, ſed & ipſummet me, deſerta omni futuri cura, bona mea omnia ad pedes tuos abjecturum. Quæris denique, unde rationes Euangelio conſentaneas accepturus ſim, quibus Chriſti imitatorem redarguere, adeoque contra ipſum Chriſtum pugnare poſſim? Ego vero neminem redarguam, qui Chriſtum imitetur in iis, in quibus ipſe ſe nobis imitandum propoſuit: at ſi quis id in aliis, ac præcipue in iis, quæ Deus ipſi voluit eſſe propria, affectet, non immerito zelum illius inconſideratum arguam: neque eo ſtatim contra Chriſtum pugnabo. Jejunavit Dominus quadraginta dies & noctes, ambulavit ſuper mari, morti ſe victimam ultro obtulit. An, ſi quis alius idem ſui capitis arbitrio ſuſciperet, mihi rationes

deeſſent, quibus illum ab hac inconſulta imitatione Chriſti retraherem? Sic ſi quis Chriſti paupertatem ſuperſtitioſe affectet, dicerem, aliam fuiſſe Chriſti, aliam noſtri officii rationem: non eſſe abjicienda communia vitæ humanæ præſidia, ne tentemus Deum: non exſpectandam alienam liberalitatem, cum ipſi poſſumus nobis honeſta aliqua ratione ſufficere: juberem quoque nonneminem manibus graviter laborare, ut haberet aliquid etiam ſuperflui, quod pauperibus impertiatur. Hæ rationes, ut opinor, ab Euangelii regula non abluderent, ſed optime illi congruerent. Si ea pacis eſt inter nos & Moravos fratres conditio, ne doctrinam de perfectione Chriſtiana pervertamus, nec quenquam ad eam aſpirantem ſufflaminemus, jam res in vado eſt, noſque eam conditionem ambabus ulnis recipimus. At ſi perfectionem illi paupertate quadam imaginaria definiunt, ſibique volunt liberum eſſe, ut eam his in oris ad exemplum Chriſti aliis imponant, quam ipſi tamen non præſtant, immo ſi prætextu paupertatis bona aliena fortaſſis in naſſam Seniorum ſuorum pertrahere conabuntur; ſit nobis venia, ſi huic eorum conatui adverſabimur. Nec eo minus pacis amantes erimus, utpote parati ipſorum & doctrinam & mores non malitioſos, ſed fortaſſis ſuperſtitione nonnihil infuſcatos, ferre; nec minus prompti ad corrigendum in moribus noſtris, quicquid doctrinæ Chriſti non convenire convicti fuerimus. Quo fine Moravi fratres loca

Rom. XVI. 17, 18. Act. XIX. 9. XIII. 8, 9, 10. 2 Theſſ. III. 6. 10. 14. contra nos intorquere voluerint, meum non erat divinare. Interim malè ea nobis accommodata fuiſſe non injuriâ queſtus ſum: quanquam video in priore mea epiſtola oblitum me fuiſſe illius encomii, quod ex loco ad Rom. XVI. 17, 18. nobis applicant, facientes nos diſſidiorum & offendiculorum auctores contra doctrinam Apoſtoli, quique non Domino noſtro Jeſu Chriſto, ſed ventri noſtro ſerviamus, & per blandiloquentiam & aſſentationem corda hominum ſeducamus: egregio certe noſtri ad ſocietatem ſuam invitamento. Ego Dominum Jeſum rogo, ut hanc illis maledicentiam ignoſcat, cum quid dicant neſciant, nobisque indat animi robur, ne talibus convitiis ab illorum amore avellamur. Nos de perfectionis Chriſtianæ veræque beatudinis via male non loquimur, nec eam ſequentes avertere nitimur, neque inordinatè per Dei gratiam vivimus. Sed tu tanquam anus ad armillum, ita ſemper ad paupertatem tuam imaginariam redis, in eaque perfectionem omnem ponens, injuriam putas, cum quis eam Chriſtianis invidet. Acutè etiam conjicis, voluiſſe me Moravis fratribus ægrè facere, cum, quæ dicta in nos conjecerant, ea non potui dividere, ut partem nobis aptarem, aliam partem relinquerem. Rectius me ſimplicem diceres, qui duplicem linguam non intelligam. Facis me quoque aculeatum atque injurium, quoniam bonos iſtos dixi fratres Mo-

 ravos.

ravos. At quid poteram mollius in eos, à quibus nos cum Elyma mago & Judæis induratis in eadem claſſe videbam poſitos. Objicis nobis denuo avaritiam & ſimilia vitia, inter quæ & inimicitias & cædes & bella numeras: eoque cenſes fratres Moravos ſatis habere cauſæ à ſacris noſtris abſtinendi, aut ſuo ea arbitrio frequentandi. Sed ſi accuſare ſufficiat, quis erit innocens? Tibi nos avari ſumus, qui ex bonis noſtris quædam inpoſterum ad communes vitæ caſus reſervamus: interim ab hoc tibi vitio immunes ſunt, qui bonis alienis inhiant, ſuoque arbitrio ea ſubmittenda ſciſcunt. Bella atque militiam, qualis vulgo ſpe mercedis nunc exercetur, non probavi: ſed ob defenſionem ſui extortam neminem damnare ſuſtinui. Tibi innocentium homicidium, vitam quovis pretio redempturorum, violatio honeſtarum matronaram aut puellarum, quin & abductio liberorum in captivitatem Scythicam, eorumque mancipatio ſub Muhammedis legem, longè quid levius videtur, quam vulnus, aut ſi forte cædes nefario latroni ob extremam neceſſitatem illata: qui ſi quid mali patitur, ſuo id ſibi jumento accerſivit. Lites ego non ſimpliciter probavi, & quatenus probavi, tum verbis tum exemplo Apoſtoli, aſtruxi. Lenitati Chriſtianæ ſtudendum omnino cenſeo, quoad ulla ratione datur illi locus. Sed cum per eam nimias malitia vires ſumit, aliquando etiam ſeveritas lenitati ſurroganda eſt, ſed ita ut inviti ad eam pertrahamur: quod in armata

defen-

defenſione, ut ſit inculpata, obſervandum eſt. Hujus lenitatis ſpiritum non ſine cauſa illis optavi, qui membra Jeſu Chriſti, non ob violatam ejus legem, ſed ob inſtituta quædam humana & afflictos ſacræ Scripturæ ſenſus, quos ſalvâ conſcientiâ agnoſcere nequeant, quamvis ingenium omne intendant, damnare ſuſtinent. Operosè tu contra probas, licere aliquando judicare atque adeo condemnare vitiis, quæ ſalutem adimunt, obnoxios: quaſi vero id ego negem: immo me ipſum id cenſere & facere rectè affirmas. Sed tu antequam una cum fratribus iſtis tuis nos è cœlo proſcriberes, probare debebas, aut iis, quæ tu nobis affiricas, vitiis nos ſcatere, aut ea, quæ nos agnoſcimus, eſſe vitia, & quidem talia, quæ cœlorum nobis ſpem adimant. Hic Rhodus, hic ſalta. Chriſti præcepta non omnia ſimpliciter ut ſonant accipienda, lubenter tibi concedo: atque id etiam locum habere puto in illis, quæ ſub calcem litterarum tuarum inculcas. Dictum Chriſti de vendendis facultatibus dandaque eleemoſyna, quomodo limitandum ſit, ex Volkelio ſuperius patuit: idque ipſe quoque in ſcripto meo Germanico, quod tibi olim exhibui, ſatis docui. In eodem etiam oſtendi, non ſtatim pro theſauris à Chriſto vetitis habenda, quæ quis ob incidentes vitæ humanæ caſus ad tempus ſibi reponat, modo ne cor illis apponat. Sed video in animadverſionibus te tuis, quibus meum illud ſcriptum vellicas, regeſſiſſe, cautionem hanc fruſtra addi, cum

ravos. At quid poteram mollius in eos, à quibus nos cum Elyma mago & Judæis induratis in eadem claſſe videbam poſitos. Objicis nobis denuo avaritiam & ſimilia vitia, inter quæ & inimicitias & cædes & bella numeras: eoque cenſes fratres Moravos ſatis habere cauſæ à ſacris noſtris abſtinendi, aut ſuo ea arbitrio frequentandi. Sed ſi accuſare ſufficiat, quis erit innocens? Tibi nos avari ſumus, qui ex bonis noſtris quædam inpoſterum ad communes vitæ caſus reſervamus: interim ab hoc tibi vitio immunes ſunt, qui bonis alienis inhiant, ſuoque arbitrio ea ſubmittenda ſciſcunt. Bella atque militiam, qualis vulgo ſpe mercedis nunc exercetur, non probavi: ſed ob defenſionem ſui extortam neminem damnare ſuſtinui. Tibi innocentium homicidium, vitam quovis pretio redempturorum, violatio honeſtarum matronaram aut puellarum, quin & abductio liberorum in captivitatem Scythicam, eorumque mancipatio ſub Muhammedis legem, longè quid levius videtur, quam vulnus, aut ſi forte cædes nefario latroni ob extremam neceſſitatem illata: qui ſi quid mali patitur, ſuo id ſibi jumento accerſivit. Lites ego non ſimpliciter probavi, & quatenus probavi, tum verbis tum exemplo Apoſtoli, aſtruxi. Lenitati Chriſtianæ ſtudendum omnino cenſeo, quoad ulla ratione datur illi locus. Sed cum per eam nimias malitia vires ſumit, aliquando etiam ſeveritas lenitati ſurroganda eſt, ſed ita ut inviti ad eam pertrahamur: quod in armata

defen-

defenſione, ut ſit inculpata, obſervandum eſt. Hujus lenitatis ſpiritum non ſine cauſa illis optavi, qui membra Jeſu Chriſti, non ob violatam ejus legem, ſed ob inſtituta quædam humana & affictos ſacræ Scripturæ ſenſus, quos ſalvâ conſcientiâ agnoſcere nequeant, quamvis ingenium omne intendant, damnare ſuſtinent. Operosè tu contra probas, licere aliquando judicare atque adeo condemnare vitiis, quæ ſalutem adimunt, obnoxios: quaſi vero id ego negem: immo me ipſum id cenſere & facere rectè affirmas. Sed tu antequam una cum fratribus iſtis tuis nos è cœlo proſcriberes, probare debebas, aut iis, quæ tu nobis affiricas, vitiis nos ſcatere, aut ea, quæ nos agnoſcimus, eſſe vitia, & quidem talia, quæ cœlorum nobis ſpem adimant. Hic Rhodus, hic ſalta. Chriſti præcepta non omnia ſimpliciter ut ſonant accipienda, lubenter tibi concedo: atque id etiam locum habere puto in illis, quæ ſub calcem litterarum tuarum inculcas. Dictum Chriſti de vendendis facultatibus dandaque eleemoſyna, quomodo limitandum ſit, ex Volkelio ſuperius patuit: idque ipſe quoque in ſcripto meo Germanico, quod tibi olim exhibui, ſatis docui. In eodem etiam oſtendi, non ſtatim pro theſauris à Chriſto vetitis habenda, quæ quis ob incidentes vitæ humanæ caſus ad tempus ſibi reponat, modo ne cor illis apponat. Sed video in animadverſionibus te tuis, quibus meum illud ſcriptum vellicas, regeſſiſſe, cautionem hanc fruſtra addi, cum

 ea ſit

ea ſit ἀδύνατον: quaſi vero regius Pſaltes aliquid præceperit, (*Pſalmo* LXII. 11.) quod nulla ratione præſtari poſſit. Video me in proxima tua epiſtola hoc quoque nomine perſtringi, quod animadverſiones tuas reliquerim intactas. Sed cum pleræque ſint ejus generis, cujus eſt hæc, quam modo commemoravi, quid opus fuit laborioſa reſcriptione? Quin & jam ante rogaveram, ut, ſi quid in illo ſcripto meo tibi diſpliceret, de eo coram potius inter nos ageremus, ubi intra horam excuti poſſunt, quibus per ſcripta examinandis dies non ſufficeret. Nunc quoque idem circa hanc epiſtolam meam ut fiat peto, & quidem adhibitis utrimque amicis aliquot, qui judicium ſuum interponere poſſint, & nodum fortaſſis in ſcirpo quærentes ad ingenii moderationem revocent. Deus vero pacis, qui magnum ovium paſtorem in ſanguine Fœderis æterni, Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum ex mortuis reduxit, compingat nos in omni opere bono ad præſtandam illius voluntatem, efficiens in nobis, quod gratum ſit in conſpectu ſuo per Jeſum Chriſtum, cui ſit gloria in ſæcula ſæculorum. Amen. In Straſzynio anno æræ vulgaris CIƆIƆCLIV. XI Auguſti.

73.

D. ZWICKERUS M. RUARO.

CLariſſime D. R. Superſedere potuiſſes omni iſto labore, quem in veſtibulo ſtatim reſponſoriæ

ſponſoriæ tuæ de aulæ appellatione inque verborum Scapulæ deſcriptione inſumpſiſti. Nam quid hic agis aliud, quam ut te ipſum magis magisque coarguas? Ais quidem, te in prima & generali ſignificatione Moravorum fratrum habitationes aulas dixiſſe. At nollem ego tamen in ejusmodi aulis tantum fuiſſe, quas tu innuis, id eſt, in locis apertis & vacuis, ante ipſas ædes expoſitis, qui à ventis perflentur. Nam quid commodi, niſi forte multum incommodi inde habuiſſem? Neque tu ſecundo dices, me in ſtabulo tantum fuiſſe, quæ ſecunda aulæ ſignificatio eſt, quam ex Scapula laborioſè deſcripſiſti. Tertiam ſignificationem tu ipſus iterum à te non eſſe uſurpatam innuis. Annon ergo vel per te ipſum, mi Ruare, habitatio Moravorum fratrum aula commodè appellari nequit? Quod & ego in literis, & ſatis, ut puto, modeſtè his monueram verbis, Mallem hic ſubſtitui villas aut œconomias. Nam nullum, mihi crede, in Moravorum fratrum habitationibus reperi aulicum: niſi forte & tu quoque in aula habites, (cum tamen unam tantum Straſchinii aulam eſſe ſciam) & hinc domeſticos etiam tuos aulicos à me appellari velis: de quo tamen nihil adhuc conſtat. Vides ergo, mi Ruare, nec proprium tuum exemplum ſignificationem illam ferre, quam urges, teque eo ipſo tantum, dum mordicus tua defendere ſatagis, vitata Charybdi in Scyllam incidere. Repudiato itaque odioſo & invidioſo aulæ nomine, habitationes fratrum Mora-

Moravorum villas potius, aut, quæ appellatio Germanicæ voci *Haushabe oder Haushaltung* (prout ipſimet Moravi fratres habitationes ſuas nominant) magis adhuc reſpondet, œconomias dicendas eſſe putavi. Tu, ut nodum in ſcirpo quæras, propriam à me locutionem exigis: quaſi vero figuratarum locutionum & ſimilium quidem non ſatis ſit in mundo. Sufficiat vero nunc unum Oeconomiæ Mariæburgenſis exemplum, ad quam multas ſpectare habitationes optimè noſti. Miror vero te ſubinde tum in his tum in prioribus tuis literis, non ſatis quid à me dicatur attendere & conſiderare, ſed verba mea tanquam in eculeo torquere, iisque contra me abuti. Nam mox hic me ſcribere ais, vulgares fratres inter Moravos Senioribus formidabilem diſciplinam ſubinde intentare. Ego vero tantum ſcripſeram, me intuitum quoque eſſe Moravorum fratrum diſciplinam eccleſiaſticam Senioribus quoque formidabilem, & ſubinde inflictam: per Moravos fratres totam eorum Eccleſiam, ex Senioribus & vulgaribus fratribus conſtantem, non vulgares fratres primario & tantum intelligens. Ubi ergo hæc, quæ tu mihi imputas, habentur? Quaſi vero diſciplina eccleſiaſtica Seniori aut Senioribus nonnullis non ab aliis etiam Senioribus infligi poſſit, ſed à vulgaribus tantum fratribus infligi debeat? Sed tu diſſenſum inde monſtrare conabaris inter vulgares fratres & Seniores, qui jam totus evaneſcit & corruit. Nam nullus quoque

eſt,

eſt, aut in negocio etiam meo cum Senioribus & aliis unquam interceſſit. Neque eſt, quod cramben tuam de brevitate temporis, quod inter fratres illos Moravos tranſegi, iterum apponas. Audiſti enim eam temporis brevitatem arctiſſima illa familiaritate, quæ mihi cum illis interceſſit & intercedit, ſatis eſſe penſatam. Ad id vero tu nil præter tuas opiniones adfers. Labes in eorum nonnullis reperiri diſciplinâ & pœnitentiâ eluendas, non negavi: hoc vero eſt quod nego, graviores maculas in Eccleſia eorum, quemadmodum quidem in aliis Eccleſiis fit, foveri aut tolerari. Cui teſtimonio ſi quis contradicat, hunc ego aut credulum, aut invidum, aut incautum adhuc dixerim. Locutionem tuam de Satana in angelum lucis ſeſe in Eccleſia noſtra transfigurante, etiamſi jam emollire ſtudeas à me monitus, non video tamen rem tibi ſatis ſuccedere. Sed de eo judicent alii. Hinc, ne prorſus noſtros infra Moravorum fratrum pietatem depreſſiſſe videare, jam ad id te accingis, ut paria etiam nonnullos ex illis cum his in pietate facere probes. Videamus igitur quid velis, aut quid etiam poſſis. Extollis noſtros, quod non in ergaſterio aliquo pietatem exerceant. Sed quam quæſo te? Et an propterea primæ illius Eccleſiæ Hieroſolymitanæ pietas minus habuit laudis, quod tantum Hieroſolymis, non vero ubicunque locorum exercita fuerit? Dicis communionem fratrum Moravorum nec præceptam legi, nec, ſi unquam Hieroſolymis viguit,

viguit, diuturnam fuiſſe, alibi vero nunquam obtinuiſſe. Verum ſi theſauros in terra recondere prohibemur, ſi divitias nec quærere nec aſſervare licet, ſed bona noſtra vendere pauperibusque erogare jubemur, an longè ita à communione tali aberimus? & an non eam tum ultro quæremus & recipiemus? Quo de aut jam legiſti epiſtolam G. W. miſſam, aut legere adhuc poteris, ſolidè, ut puto, hanc pietatis partem tractantem. Cæterum, communionem Hieroſolymis viguiſſe, in qua fidelibus omnia fuerint communia, non video qua fronte negari aut in dubium vocari à quoquam poſſit. Si quoque martyrium Stephani poſt ſeptimum demum annum à paſſione Chriſti cœpit, (id quod Molinæus in Novit. Papiſmi lib. 2. cap. 8 veriſimile facit) ſat durabile & firmum communio iſta habuit initium. Cur vero demum hæc communio in aliis quoque Eccleſiis non perinde obtinuerit, de eo miſſa ad G. W. epiſtola videri iterum poterit, quandoquidem ea id argumenti prolixè pertractavit. Me olim de nonnullis huc ſpectantibus paulo aliter ſenſiſſe fateor: ſed jam rectius edoctus opiniones illas tuis ſimiles miſſas libenter facio. Fidem in providentiam Dei non æquè inſignem eſſe, cum quis centum pro ſe manus laborare novit, quam cum ſolus ſibi relinquitur variis caſibus obnoxius, utraque concedo manu. Sed jam applicare hæc debuiſſes ad noſtros, quos extollere cœperas, & monſtrare, fuiſſe & eſſe noſtratium nonnullos,

qui

qui ſpretis & calcatis divitiis, ſibique ſoli relicti, tam inſignem fidem in providentiam Dei neceſſitati noſtræ proſpecturi, profeſſi fuerint, nec tamen tandem communionem aliquam amaverint aut expetierint. Monſtra ſodes vel unum primum. Nam te talem eſſe experientia reclamat. Monſtra proximum ut ſe ipſum & abſque avaritia diligentem? (pergis enim illuſtriorem charitatem & liberalitatem &c. depreſſis fratribus Moravis monſtrare) monſtra verè & ſecundum Chriſtum liberalem: monſtra divitem verè temperantem & voluptatibus omnibus renunciantem: monſtra de ſententia Chriſti juſtum, monſtra divitem in externis non luxuriantem & ſuperbientem? &c. Non enim ſatis eſt dicere, Eſſe ſane qui laudatas has virtutes ſinguli exerceant. Eccur vero tales vel à me vel ab aliis tanto temporis intervallo, quo fratres cognoſcimus, non ſunt animadverſi? Nimirum hoc ipſum eſt, mi Ruare, quod & nunc faſſus es, in Eccleſia ſcilicet noſtra Satanam ſeſe nonnunquam in Angelum lucis transfigurare, & ignaris, aut incautis, aut jam ſatis ditatis, ſub aliqua pietatis ſpecie facile imponere. Cæterum per latus fratrum Moravorum & Apoſtolos ipſos in communione viventes non raro fodicas. Annon enim hi fidem in providentiam Dei immotam ſervarunt, etiamſi centum pro ſe manus laborare noverant? Annon charitas & liberalitas ipſorum ſarta & recta manſit; etiamſi nihil proprii habuerint quod erogarent, poſtquam ſemel omnia reliquiſſent?

quiſſent? An temperantia eorum propterea coa-ctior fuit, quod non habuerint in poteſtate quo cuticulam curarent? Ego vero cum Chriſto ſummæ eſſe virtutis . perfectionis Chriſtianæ ſtatuo, non fucatam liberalitatem exercere, & ſibi interim quam maximè magnisque opibus proſpicere, ut tuam tuorumque cuticulum cures; ſed ſemel aut ſucceſſive omnia ſua vendere, eaque pauperibus erogare; hinc Chriſtum ſub perpetua paupertate, cum illis, qui itidem divitias omnes ejurarunt, ſequi; non ſuum amplius ſed quod alterius eſt quærere; Eccleſiæ ſeſe ſubjicere; ultro temperantem fieri, & voluptatibus mundanis valedicere; juſtum eſſe inque externis modeſtum; & tandem crucem Chriſti fortiter ſuſcipere, & ſub ea ad mortem usque tolerantem eſſe. Id quod de multis Moravorum fratrum hiſtoriæ, tum ſuperioris ſeculi tum hujus, in Martyrologiis annotatæ, imo recens quoque obſervatæ, clariſſimè teſtantur Quæ contra paupertatem Chriſtianam denuo objicis, ea in citata epiſtola D. W. miſſa jam habentur refutata. Hæc ergo videnda erit, ne actum hic agam. Diſſimilitudinem inter Moravos fratres & Chriſtum inde oſtendere vis, quod Chriſtus miracula ediderit, & propterea ex aliena liberalitate vixerit. Quaſi vero omnes fideles ex patratis miraculis vixerint, & non potius ex impoſito ſibi labore, eoque ſive ſpirituali, ſive manuario? Et falſum prorſus eſt, Moravos fratres non in alios quoque, quam in

ſuos

ſuos bona elargiri, & in futurum quoque tempus multa recondere. Experientia enim & conſcientia ipſorum longe aliud loquitur & teſtatur. De quo quia prolixum eſſet ſcribere, forte coram. In reliquis, quæ hic ſubdis, tuam fere tantum puſillanimitatem prodis. An enim propterea Thomas, aut Apoſtolorum alius, Paulus item, Epaphroditus &c. fame periere, quod longis itineribus à ſociis & Eccleſiis ſuis aliquando abfuerint? imo quod eorum nonnulli aliquando in itinere in morbos inciderint, & in carcerem conjecti ſint? Hinc vide, ne vel ignorans adhuc, & nondum rectè excuſſis Chriſti præceptis, viam Domini & veritatis pervertere præſumas. Durum enim tandem erit contra ſtimulum calcitrare. Et putas, te ſolum cultum exercere rationalem, reliquos vero obbrutuiſſe ingeniique nihil habere? Quid vero, ſi prudentia tua ſapientia ſit mundi & carnis? qualem etiam Apoſtolus in Corinthiorum Eccleſia notabat? Unde enim monſtras, multos illos annos, in quos curam noſtram extendere vetamur, interdum præſentis temporis rationem habere? Et quis tam perſpicacis aut tam divini eſt ingenii, ut verbi causâ his millenis dicere confidenter poſſit, Vos olim divitiis veſtris & ipſimet & omnes veſtri indigebitis? aliis vero millenis iterum dicere queat, Neque vos ipſimet neque veſtri divitiis veſtris unquam opus habituri eſtis? Cedo prophetam noſtri temporis talem, & viceris, aut omnes ſeducentur. Neque

huc quadrat exemplum tuum de agricola, de quo itidem incertum ſit, utrum ad futuram proximi anni meſſem victurus ſit, necne. Nam primo ponis illum non ad multos annos proventum ſuum ſervare, ſed tantum ad unius anni ſpatium. In quo (quemadmodum jam olim in annotationibus meis, ad Germanicum tuum ſcriptum tibi miſſis, nec tamen à te adhuc refutatis, monſtravi) quæſtionis cardo non conſiſtit. Deinde vides, eum præſentis neceſſitatis habere reſpectum. Quæ duo neceſſario ſemper in hac quæſtione ſunt conſideranda, & tuum exemplum de noſtro oppidò ſeparant: quandoquidem agricolam ita conſiderare debuiſſes, Utrum hic, ſi usque ad futuram proximi anni meſſem victurus eſſet, hornotino ſuo proventu minime opus habiturus eſſet? quemadmodum quidem alias conſtat, divitiarum poſſeſſorem, etiamſi ad multos annos vivat, divitiis ſuis omnibus, ſi cautus ſit & maneat, aut raro, aut nunquam indigere. Neque melior multo tua eſt exceptio, ad explicationem Volkelii, Oſterodi, & Crellii, à te allata. Cardinem enim totius quæſtionis noſtræ minime ferit, ſed extra oleas, ut ajunt, vagatur, tertium comparationis non tangens. Quis enim ignorat, Volkelium, Oſterodum, & Crellium communionem fratrum Moravorum non probare? Probant tamen illud principium & fundamentum, quod & Moravi fratres urgent, & ex quo communio tandem ultro ſequitur: quemadmodum

dum

dum in epiſtola ſæpius citata videre eſt. Neque ut comparata in omnibus ſint ſimilia opus eſt: cum alioquin comparata nulla adhiberi, in diſputatione poſſent. Quocirca recte tandem, ambagibus prolixioribus omiſſis, ad Volkelii, Oſterodi, & Crellii explicationem accedis. Et Volkelium quidem dicis, præceptum illud Chriſti Luc. 12. de vendendis bonis, poſtea mitigare. Verum vides tamen, illum mox iterum tria contra te quoque aſſerere: quorum primum eſt; quod omnes ut minimum ſuperantium bonorum fructus in pauperum uſus inſumi velit: à qua ſententia tamen adhuc longe abes: ſecundum eſt, quod longe futurum tempus (non quemadmodum tu ſentis) proſpici poſſe dubitet: & tertium, quod ſimpliciter neget, tempus illud longe futurum eſſe curandum. Ut jam de eo non dicam, quam ſine ulla adhibita certa ratione mitigationem ſuam proferat: cum tamen ejusmodi mitigatio, aut limitatio, quemadmodum ſimpliciter profertur, ſimpliciter etiam tanquam fundamento carens ſit rejicienda; imo cum textui & locis etiam parallelis contrarietur. Sed & Oſterodus expreſsè ait, in Inſtitut. pag. 238. & 239. omnes eos, qui ſuperantes ſuos reditus, non erogent ad promovendam Dei gloriam, pauperumque neceſſitatem, pro avaris omnino eſſe habendos: id quod tu non fateris. Deinde pag. 242 fatetur, inter multos millenos Chriſtianos vix unum reperiri, qui, quod longe futurum tempus

curet & proſpiciat, avaritiæ vitio non ſit maculatus: quod tu iterum non fateris. Crellius tandem in Eth. Chriſt. futurum tempus per craſtinum diem explicat, & avaritiam in eo ponit, ſi quis præſentibus, id eſt, ad præſentem neceſſitatem ſpectantibus, non ſit contentus. In quo cum Volkelio facit, tibique contradicit. Quæ omnia, quid Autores hi, quemadmodum in prioribus literis dixeram, eo adferant, ut doceant, neceſſaria non ad multos annos caſusque incertos extendi, ſed avaritiæ potius hanc extenſionem imputari debere, ecquis eſt, qui non videat? Adeo, ut tandem immerito dicas & addas, omnia illa, quæ ego citaveram ex Volkelio, Oſterodo, & Crellio, pro te eſſe, & me meam ſententiam fruſtra ex illis Autoribus ſtatuminaſſe. Contrarium eſt manifeſtum; etiamſi in ſpeciem nonnulla alia loca pro te facere videantur. Neque eſt, quod tibi nimium blandiaris; putans, me non integra citatorum Autorum percurriſſe loca, ſed tantum periodos aliquas hinc inde decerpſiſſe, quæ ſententiæ meæ favere videantur. Vides enim jam, me Volkelium imprimis & Oſterodum ita excuſſiſſe, ut non ſit amplius, quod contra opponere ex illis poſſis. Hinc ad caput totius rei tandem deſcendis, & quæris, ubinam Chriſtus paupertatem qualem ipſe ſuſtinuerit, omnibus Chriſtianis ſine diſcrimine imitandam propoſuerit? ita ut ſine domo certa oberremus alienæ liberalitatis indigi? Reſpondeo, te diſtinguere ſemper

debere

debere inter paupertatem ipſam, & inter pauperum accidentia. Deinde (ut jam in prioribus meis literis monui) inter mendicitatem, & ſpontaneam paupertatem; de qua mihi ſermo eſt. Nam quousque hæc non diſtinxeris, te tantum ſemper intricabis, non extricabis. Dico igitur, Chriſtum per totum prædicationis ſuæ tempus ſpontaneam paupertatem & docuiſſe & vita profeſſum eſſe. Docuit ubi theſauros recondi vetuit, & ubi vendere ſua juſſit, non Adoleſcentem tantum divitem, ſed omnes etiam ſuos diſcipulos, eaque pauperibus erogare, ſibique hac ratione theſaurum in cœlis comparare. Docuit quoque, ubi divitibus væ annunciat, pauperibus vero diſcipulis ſuis, quos propter ſuſceptam paupertatem beatos prædicat, regnum cœlorum addicit; imo ubi illos avaritiæ inſimulat, qui ſuperflua & ad vitam non neceſſaria velint; & ubi cor noſtrum fore ibidem dicit, ubi theſaurus noſter futurus ſit. Docuit tandem, ubi diſcipulos ſuos ſibimet terrenos theſauros colligere dedocet, inque Deo divites eſſe debere docet: ubi amicos ſibi facere monet ex Mammona injuſto, usque ad Mammonæ defectum: & ubi Mammonæ pariter & Deo ſerviri non poſſe monſtrat, quandoquidem alteruter odio habeatur & contemnatur. Vitâ quoque ipſâ Chriſtus ſpontaneam profeſſus eſt paupertatem. Nam & expreſsè pauper dicitur, & ipſemet fatetur, ſe non habere, (ſcilicet proprii quicquam) ubi caput reclinet. Unde mani-

teſtum eſt, eum divitem non fuiſſe, neque theſauros terrenos recondidiſſe. Ex his omnibus jam ſine dubio vides, quam Chriſtus paupertatem ſuſcipi à ſuis velit; talem nimirum, quæ omnes divitias, & reconditos theſauros, horumque deſiderium excludit. Quæ enim tu moves de Chriſti paupertate, qua ſcilicet ſine domo certa oberraverit, alienæ liberalitatis indigus, hæc non paupertatem ipſam reſpiciunt, ac ſi nemo citra has conditiones pauper eſſe, aut dici poſſit, (fuere enim Hieroſolymis multi propter Chriſti mandatum ſpontanei pauperes, qui tamen non ſtatim ſine domo certa oberrarunt quemadmodum Chriſtus:) ſed pauperum tantum nonnullorum ſunt accidentia; quæ ſalva paupertate adeſſe vel abeſſe poſſunt, prout ſcilicet vocatio pauperum alia atque alia id requirit. Nimium vero hic tibi tribuis, mi Ruare, imo officis, dum Salvatorem noſtrum alienæ liberalitatis indigum vixiſſe ais. An enim liberalitatis fuit, Chriſto laboranti & deſudanti alimentum & neceſſaria præbere, vicemque quaſi rependere; & non potius juris? Num & tu ex liberalitate aliorum vivis? An ignoras dignum eſſe operarium mercede ſua? Et ſi qui aliis ſpiritualia ſeminant, non magnum eſſe, ſi iidem eorum carnalia meſſuerint? Vide igitur, ut hos in te aſcendentes & intumeſcentes fluctus impoſterum compeſcas, neque verbis tuis ita offendas. Sed nec putidam amplius dixeris velim ſpontaneæ paupertatis affectationem, virtu-

tumque

tumque ſæpenumero obſtaculum: quandoquidem vides, Chriſtum hanc paupertatem nobis ſingulariter imperaſſe & commendaſſe. Et vanum ſane in eo adhuc effugium quæris, ubi ſcribis te nondum videre potuiſſe, ubi nos Chriſtus toties ad paupertatem hortetur, per ſe nempe intellectam. Mi Ruare, ubi Chriſtus divitias & theſauros erogari in pauperes vult, an non paupertatem vult per ſe intellectam? Ecquis enim præter te hic aliud intelligeret aut ſentiret? Ubi Chriſtus miſericordes, pacificos &c. beatos prædicat, an non miſericordiam paciſque ſtudium vult per ſe intellectum? Quid eſt ſane nodum in ſcirpo quærere, ſi hoc non eſt? Hinc ſcilicet mox ipſemet id vides, quod modo te non videre poſſe dixeras. Addis enim Chriſtum, ubi beatos prædicat pauperes, non tam ad ipſam paupertatem reſpicere, (alioquin enim omnes pauperes beati eſſent) quam ad cauſam ejus, aut & modum ejus ferendæ. Nam qui propter Dominum Jeſum in paupertatem incidat, eamque moderatè ferat, eum demum pro beato haberi poſſe. Ubi ſane concedis, Chriſtum quodammodo etiam ad paupertatem reſpexiſſe, per ſe nempe intellectam. Porro vero unde conſtat, Chriſtum ad cauſam potius paupertatis, & modum ejus ferendæ, quam ad ipſam paupertatem reſpicere, dum pauperes prædicat beatos? Num Chriſtus ſententiam ſuam alicubi ita explicavit, ut id tam confidenter aſſerere audeas? Aut num Apoſtoli, aut alii etiam,

 domos

domos & agros ſuos propter Chriſtum relinquentes, non tam propter ipſam deſertionem bonorum ſuorum, quam propter ejus cauſam, aut modum ejus ferendæ, vitam æternam hæreditatis jure poſſidebunt? Apage hæc inania & carnis blandimenta! Quicunque enim propter Chriſtum ultro paupertatem ſuſcipit, is non tantum moderatè eam fert, ſed & libenter & hilari animo: ut cauſam paupertatis aut modum ejus ferendæ reſpicere opus non ſit. Niſi forte tamen iterum hic mendicitatem pro paupertate ſumis & ſupponis, adeoque te ipſum, ut ſupra prædixi, hac ratione confundis & intricas. Sed pergis, neque eo minus beatum eſſe ais, cui ſuperfluum aliquid (clarius dixiſſes: cui theſaurus aliquis) ſuppetat. At quam vellem te hæc non tantum dicere, ſed & ex Euangelio probare! quandoquidem ego illud væ, divitibus denunciatum, vehementer reformidem. Probas tandem, imo (quod nunquam à te exſpectaſſem, niſi forte iterum hic ludis vocabulo paupertatis, adeoque vel te confundis, vel me confundere conaris) poſſe etiam divitem paupere eſſe beatiorem, ex illis Chriſti verbis elicere vis, ubi dixerit, Beatius eſſe dare quam accipere; quorum illud pauper ita præſtare non poſſit, ut ad alios utilitas inde redeat. Quid audio? Ergone divites & ipſo paupere Chriſto fuere beatiores? Ut qui parum aut nihil dare potuerit ita, ut ad alios utilitas inde redierit? Egregiè vero tu Chriſtum iterum flagellas,

gellas, mi Ruare, quem paulo ante etiam alienæ liberalitatis indigum vixiſſe dicebas? Sed & Paulus, qui hæc Chriſti verba pro ſe citabat, an dives erat, & non potius pauper? Annon igitur vides, poſſe & pauperes dare potius, quam accipere; & ita divitibus, qui accipere potius volunt, quam dare quod jubentur, beatiores eſſe eſſeque poſſe. Ex dictis patet, te ad quæſtiones meas infirmiter admodum & impertinenter reſpondiſſe, illisque adhuc firmiter conſtrictum teneri: ſcilicet ubi quærebatur primo, quomodo eum ſalva pietate tua improvidum aut temerarium nuncupare poſſes, qui tam ſacroſanctam ſalutis viam (ſpontaneam ſcilicet paupertatem) ſibi calcandam eligeret? Secundo, quomodo ejusmodi hominem in ſanctiſſimo propoſito ſuo ſufflaminare illæſa conſcientia tua queas, quem Chriſtus viam illam inſiſtere juſſiſſet jubeatque? & tertio, unde rationes Euangelio conſentaneas accepturus ſis, quibus Chriſti imitatorem redarguere, adeoque contra Chriſtum pugnare poſſis? Reſpondes enim ad primam quæſtionem; paupertatem multos in interitum præcipitaſſe, quod Agur in precatione ſua expreſſerit; & hos in paupertatem ſine cauſa ruentes te improvidos dicere poſſe. At quid hæc paupertas cum ſpontanea propter Chriſtum ſuſcepta paupertate, de qua mihi ſermo eſt, habet commune? præſertim cum & illa Aguris paupertas, mendicitas potius ſit, quam paupertas Chriſti & Apoſtolorum?

adeo ut denuo, cum non bene diſtinguas, hic erres. Ad ſecundam quæſtionem dicis, me probare debere, Chriſtum paupertatem universè juſſiſſe. Sed quis credidiſſet, te hanc Chriſti ſententiam ex tot allatis & indicatis ejus dictis ac præceptis clariſſimis colligere non potuiſſe? Age, ergo vel ex jam dictis & citatis eam clarius nunc conjice & collige. Ad tertiam quæſtionem regeris, Deum paupertatem Chriſto voluiſſe eſſe propriam, quemadmodum jejunium XL dierum & noctium &c. poſſeque te adeo paupertatem Chriſti ſuperſtitiosè affectantem monere, eidemque ita dicere; aliam fuiſſe Chriſti, aliam officii noſtri rationem; Deum tentandum non eſſe; neque exſpectandam alienam liberalitatem, cum ipſi nobis poſſumus honeſta ratione ſufficere; laborari debere, ut aliquid etiam ſuperflui habeatur, quod pauperibus erogetur: quandoquidem hæ rationes ab Euangelii regula non abludant, ſed optime illi congruant. Verum quantum hæ tuæ rationes ab Euangelii regula abludant & deflectant, ex iis nunc ſatis colligere poteris, quibus ſuperius monſtratum eſt, Chriſtum per totum prædicationis ſuæ tempus ſpontaneam paupertatem & docuiſſe & vita profeſſum eſſe. Adeo ut male omnino & perperam imitatorem Chriſti moniturus, dicturusque eidem eſſes, aliam fuiſſe Chriſti, aliam officii noſtri rationem. Deum vero paupertate propter Chriſtum ſuſcepta tentari, quis unquam præter te dicat?

dicat? Tibi ergo Eccleſia Hieroſolymitana Deum tentaſſe videtur, ubi paupertatem illam ſuſcepit? Quid putas? Ejuſdem farinæ & illud eſt, ubi diceres; non exſpectandam eſſe alienam liberalitatem cum Chriſto: quod & jam ante perſtrinxi, & hoc quoque nomine explodendum hic nunc eſt, quod paupertati Chriſtianæ nomen dantes alienam liberalitatem nunquam exſpectent, ſed officium ſuum rectius quam omnes alii Chriſtiani faciant, ſibique & aliis, quæ neceſſaria ſunt, honeſtè laborando proſpiciant. Gravius vero illud adhuc eſt, ubi alienam liberalitatem non eſſe cum Chriſto exſpectandam diceres, cum ipſi nobis poſſumus honeſta ratione ſufficere; honeſtam vitæ rationem exſpectationi liberalitatis alienæ, qua vitæ ratione Chriſtum uſum eſſe putas, opponens. Ecquid tandem, mi Ruare, de Chriſto ſentis? Inhoneſta ipſum uſum eſſe vitæ ratione? ita ut ea alios dedeceat? En quo te iniquarum divitiarum propugnatio & amor perducat? Et an non pauper Chriſtus ſibi quoque honeſta ratione ſuffecit? An non laboravit, ut aliquid etiam haberet, quod pauperibus erogaret? Id quod tu tandem Chriſti imitatoribus, ad ea jam ante ſatis paratis, tanquam neſciis dicere velles? Vide autem, mi Ruare, ut paria tantum cum Chriſto facias, & quod aliis dicturus præſcripturusque eſſes, ipſemet verè præſtes, nimirum ut id ſuperflui quod habes, pauperibus eroges. Turpe enim eſſe doctori noſti, cum culpa redarguit ipſum.

Et hinc

Et hinc jam rationes tuas Euangelio minime congruere, quæſtiones meas præterea per te adhuc firmas ſtare, prudens animadvertis. Neque dubito te tandem conſideratis omnibus, conditionem pacis inter te & Moravos fratres ea lege obviis recepturum ulnis, ne doctrina inpoſterum de paupertate Chriſtiana pervertatur, nec quiſquam ad eam aſpirans ſufflaminetur; etiamſi id adhuc præ te non feras, ſed potius detrectes: præſertim cum tandem indignatione relicta te cum tuis paratum eſſe ſcribas, Fratrum Moravorum & doctrinam & mores ferre. Id quod Deus ratum & firmum eſſe jubeat. Cæterum id mihi minus placet, quod, etſi cauſam nullam habueris, loca Rom. XVI. 17, 18. Act. XIX. 9. XIII. 8, 9, 10. 2 Theſſ. III. 6, 10, 14. aliorſum accipiendi & trahendi, quam quo nomine à me citata fuerant; nimirum ut ex iis tantum appareret, Fratres Moravos non abſque ratione à ſacris veſtris abſtinendum eſſe credere, ſi de perfectionis Chriſtianæ veræque beatitudinis via malèloquamini, eamque ſequentes avertere nitamini; quandoquidem Apoſtolus in allegatis locis idem & juſſerit & fecerit, imo ejusmodi hominibus graviter indignatus fuerit: etiamſi recens quoque de injuria ipſis facta monitus ſis, adhuc tamen dicere non verearis: *Meum non erat divinare: & malè ea nobis accommodata fuiſſe non injuria queſtus ſum:* neque ullam negationis rationem afferas aut afferre etiam poſſis. Mi Ruare, ſi tam promtus

tus es, ut hic ſcribis, ad corrigendum in moribus tuis aliorumque, quicquid doctrinæ Chriſti non convenire convictus fueris, cur injuriam factam monſtratamque non agnoſcis? Imo cur locum Rom. XVI. 17, 18. tanquam per oblivionem in prioribus tuis literis à te præteritum & neglectum, novè adhuc in injuriam fratrum Moravorum interpretaris, eisdemque maledicentiam & convitia, quæ nulla ſunt, imputas? Taceo aculeata tua, aut iracundi omnino hominis verba mihi dicta: *Tu tanquam anus ad armillum, ita ſemper ad paupertatem tuam imaginariam redis.* Taceo ironiam: *Acute conjicis.* Taceo duplicem linguam Moravis fratribus à te, qui ſimplex videri vis, immerito tributam. Taceo novam & æque manifeſtam injuriam, ubi jam ſecundo ais, te ab Moravis fratribus cum Simone Mago in eadem claſſe poni: cum tamen in meis verbis Simonis Magi nec vola nec veſtigium reperiatur. Taceo denique graviſſimam illam injuriam hominibus innocentiſſimis à te illatam inque Apoſtolos ipſos, ceu ad quorum pedes venditorum agrorum aut domuum pretium primitus deponebatur, redundantem, dum Moravos fratres bonis alienis inhiare aſſeris. Quid enim convitiari eſt, ſi hoc non eſt? Sed exſpecto correctionem & emendationem promiſſam, & pergo. Neminem nos occidere debere, imo ſatius eſſe occidi quam occidere, injuriam pati quam facere, eccur non dicam? ſiquidem illud lex Chriſti dicat & inculcet? Tu

leni-

lenitati Chriſtianæ ſtudendum eſſe cenſes, quoad ulla ratione detur illi locus: ſed cum per eam nimias malitia vires ſumit, aliquando etiam ſeveritatem lenitati ſurrogandam eſſe putas, ita tamen, ut inviti ad eam pertrahamur, armatam quoque defenſionem hac ratione excuſans. Sed annon hæc tua ſententia cum illo Apoſtoli interdicto adverſa fronte concurrit, ubi ait, *Ne vincitar à malo, ſed vince bono malum?* Et quidni ſemper locus detur mandatæ lenitati? Aut ſi ſeveritatem aliquando lenitati ſurrogare non vereris, cur id in aliis damnas? Sin lenitatem ſemper adhiberi vis, cur ad defenſionem armatam remis veliſque ipſemet contendis? Neque eſt, quod invitum te ad ſeveritatem pertrahi dicas. Ita enim muliercula quævis convitia ſua & plagas aliis inflictas, excuſare poſſet, imo excuſat. Cæterum bella, pugnæ, certamina, lites, ſuperbia, avaritia &c. ea demum vitia illa ſunt, propter quæ abſtineri à ſacris veſtris debere Moravi fratres cenſent, & ob quæ tu ſpiritum lenitatis mihi optabas, ne ſcilicet quenquam facile condemnarem, pro quo Chriſtus mortuus eſſet; non vero (ut tu jam, poſtquam de eo etiam, in quo aliquid ſit Chriſti, ob ejusmodi vitia judicari poſſe & debere vides, pertendis) inſtituta quædam humana, & affictі aliqui Sacræ ſcripturæ ſenſus. Nam & ego in meis literis citata tantum vitia urſeram, & tu in reſponſoriis tuis de iisdem quoque ſolis, non vero de inſtitutis & ſenſibus nonnullis egeras. Neque

etiam

etiam vitia illa à me vobis, ut falſo iterum ſcribis, affricantur: ſed adeo vera, clara, conſpicua, manifeſta, & notoria ſunt, ut & extranei nobis eadem ſæpius objectent, & noſtratium plurimi ea mecum deploraverint deplorentque, & tu denique ipſemet in prioribus tuis literis, vel ſingula, dum excuſaſti, aſſerueris, vel paſſim vigere conceſſeris, vel tandem nimium invaluiſſe (quod de ſuperbia expreſſé dicis) ultro faſſus ſis doluerisque. Porro utrum dicta vitia, bella ſcilicet, pugnæ, certamina, lites, ſuperbia, avaritia &c. è regno cœlorum excludant necne, de eo conſulendus eſt Apoſtolus, qui in locis Gal. v. 20, 21. 1 Cor. vi. 10. & Eph. v. 5. affirmativam tuetur. Et de hac probatione ego tecum nunc dicere poſſem, Hic Rhodus, hic ſalta. Sed pergo. Sub calcem epiſtolæ meæ nuperioris dixeram me ſæpe mirari, quî fiat, quod Chriſtiani, dum monentur aut reprehenduntur, hæc Chriſti verba, *Ne judicate &c.* adeo ament, ſimpliciter recipiant, & urgeant; alia vero ejusdem Chriſti verba & præcepta, verbi gratiâ, *Ne theſauros recondite in terra*; *Vendite quæ habetis &c.* non ita ament, ſimpliciter recipiant, aut urgeant: cum tamen ex illa parte manifeſta quoque ſint judicandi mandata; ex hac vero parte theſauros recondendi aut ſervandi nulla prorſus præcepta exſtent. Ad hæc tu putare te ais, memorata Chriſti præcepta non eſſe ſimpliciter accipienda: & addis, *Dictum Chriſti de vendendis facultatibus*

bus dandaque eleemoſyna, quomodo limitandum ſit, ex Volkelio ſuperius patuit, idque ipſe in Germanico meo ſcripto, quod olim tibi exhibui, ſatis docui. Sed ſi putare hic ſufficit, mi Ruare, puto ego te valde in literis tuis errare. Nam & in eo erras, dum me ad Volkelium remittis, qui tamen nullam certam aut veram limitationis ſuæ rationem attulit, ſed ſententiam ſuam tantum dixit. Erras quoque dum ſcriptum tuum Germanicum mihi olim exhibitum hic appellas. Quam infirmiter enim limitationes tuas ibidem prolatas aſſerueris, teſtabuntur annotiones meæ, reſponſi loco ad ſcriptum illud tuum tibi datæ: quas, ſi cauſæ tuæ recte conſulere voluiſſes, hic allegare, & cum à te refutatæ nondum ſint, refutare ſimul debuiſſes. Erras denuo, & novum incautæ tuæ lectionis mox ſpecimen edis, dum me in animadverſionibus meis regeſſiſſe dicis, cautionem tuam (ne ſcilicet quis theſauris cor apponat) fruſtra addi, cum ea ſit ἀδύνατον. Nam ubi, quæſo, in animadverſionibus meis de impoſſibilitate cautionis iſtius vel verbum? Hoc dixi, quemadmodum adhuc dico, me non credere poſſe, homines V. Teſt. divitiis ſuis non aliqua ratione cor appoſuiſſe, quandoquidem divitiæ & opes obedientiæ & pietatis eorum præmium & merces fuerint. Et etiamſi dixiſſem quoque (quod tamen non dixi) V. Ti. homines theſauris ſuis cor prorſus appoſuiſſe & addixiſſe, ne ſic quidem cautionem illam impoſſibilem ſtatim proclamaſſem:

maſſem: quandoquidem aliud ſit, factum aliquod aſſerere, aliud vero, impoſſibile eſſe dicere, ut aliter fiat. Sub ipſum epiſtolæ tuæ finem hoc te adhuc malè habet, quod in proximis meis litteris dixerim, te animadverſiones illas meas reliquiſſe intactas; & addis, Cum pleræque ſint ejus generis, cujus eſt hæc, quam modo commemoravi, quid opus fuit laborioſa reſcriptione? At quid? ſi ego itidem nunc, poſtquam monſtravi te malè, ut alias, animadverſionem illam meam, quam modo commemoraſti, inſpexiſſe & allegaſſe, teque non animadverſionem meam aliquam; ſed umbram tuam hic refutaſſe, paucis immutatis dicerem; cum pleræque refutationes tuæ ſint ejus generis, cujus eſt hæc, quam modo monſtravi, quid opus fuit laborioſa reſcriptione? Utri noſtrum fides haberetur? Quid? ſi adhuc dicerem; cum pleræque refutationes tuæ ſint ejus generis, cujus eſt hæc, quam modo monſtravi, ſcilicet minus attemperatæ, & quodammodo injurioſæ, quid opus fuit hactenus orali fugitivaque & ſine arbitris inſtituta refutatione; quam hic mox te poſtulaſſe innuis? Sed mitto hæc, & ſiquidem animus tibi eſt, uti ſcribis, coram potius, quam ſcriptis, adhibitis tamen utrinque arbitris, & ſive de hac epiſtola, ſive de aliis ſcriptis, mecum agere, age, habes me tibi obſequentem, & in æquioribus quibuscunque minime repugnantem. Faxit vero Deus pacis, ut idem loquamur omnes, & non ſint inter nos diſſidia;

 ſed

ſed ſimus impacti eadem mente & eadem ſententia, per nomen Domini noſtri Jeſu Chriſti, cui ſit honor & gloria. Amen! Gedani xx Aug. cIↃIↃCLIV.

74.
M. RUARUS D. ZWICKERO.

CLariſſime D. Z. Ego vero fateor, utrumque noſtrum ſuperſedere potuiſſe, & te reprehenſione ſermonis mei, & me operoſa illius defenſione: nec enim fortunæ Græciæ in eo ſitæ ſunt, quo nomine appellandæ ſint fratrum Moravorum iſtæ συνοικίαι. Exiſtimo tamen etiamnum, non male dici poſſe aulas, generali illa acceptione, quam Scapula primo loco ponit. Sed tu metuere videris, ne in iſtis aulis compluaris, utpote in locis apertis, & injuriæ aëris expoſitis: at ego nihilo plus ejus in Latinorum Græcorumque aulis metuo, quam in illis Germanorum *Bruderhofe*, licet & Germanis *Hof* locum patulum ſignificet: nam ſalva res eſt, quod aulæ iſtæ dicantur eſſe ante ædes, ſub quarum tectum ſubire licebit, poſtquam in aula ſatis obambulavero. Sed tu, ut facetus videaris, nullum te reperiſſe ſcribis aulicum in Moravorum fratrum habitationibus, adeoque metuere videris, ne & domeſticos meos aulicos vocem. Sed haud videris attendiſſe, cum vox primitiva diverſas habet ſignificationes, derivata interdum ab una ſignificatione deduci,

quæ

quæ non poſſit omnibus aliis accommodari: quod vel in hac ipſa aulæ voce obſervare licet. Derivatur enim ab ea & κ̓υλείτης, id eſt, villicus: an & hunc in aulam inſeres, cum principis domus per eam denotatur? Sed tu mavis iſtas συνοικίας vel villas vel œconomias appellare. De villa, ut video, nullum tibi ſuccurrit exemplum ſimile: at pro œconomiæ ſignificatione allegas vulgarem Polonorum ſermonem, qui totum aliquod territorium, cui Regius œconomus præeſt, œconomiam vocant. At ne dicam, exemplum hoc non uſquequaque huc quadrare; quid facit vulgaris Polonorum conſuetudo ad dandam mihi Latinitatis legem? Eodem jure & Staroſtas & Capitaneos me dicere juberes, quos poſſum Latinius Præfectos aut Præſides. Sed piget inutilis λογομαχίας. Paratragœdias deinde, cum verba me tua quereris velut in equuleo torquere: nempe quia, cum tu dixiſſes Moravorum fratrum diſciplinam eccleſiaſticam Senioribus quoque formidabilem, iisque ſubinde infligi, inde concluſeram, vulgares fratres à Senioribus nonnunquam diſſentire, quandoquidem & his illi nonnunquam obloquantur. Tu vero contra aſſeris, per Moravos fratres te totam illorum Eccleſiam intelligere; in qua Seniores in Seniores inſurgere poſſint diſciplinæ ſeveritate. Sed quæro, an excluſis ab accuſandi libertate vulgaribus fratribus? ſi his excluſis, oportet magnam inter illos vigere ſervitutem, cum hiſcere vulgaribus fratribus non li-

ceat, etiamſi Seniores ita ſe gerant, ut reprehendi alioquin mereantur. At ſi & his libertas permittitur diſciplinæ aciem in Seniores ſtringendi, apparet horum ſenſum ab illorum factis nonnunquam diſcrepare. Videris innuere, facere quidem id vulgares fratres, ſed non primario, neque ſolos. Patet ergo ſuum aliquod judicium illis relinqui etiam contra Seniores aliquos. Sed quid, ſi omnes Seniores in aliquid minus rectum conſpirent? an tunc captivus erit in illorum obſequium vulgarium intellectus? Dicesne prius illud uſu inter ipſos non venire? ita ergo novos ex illis Papas mihi fabricabis, qui errare nequeant. Cramben tu vocas repoſitam, objectionem de tempore breviore, quam ut intra illud Fratrum Moravorum mores penitus explorare potueris. At hanc ego objectionem non ſimpliciter repetiveram, ſed addita ratione, ad quam non videbam ſolide quicquam à te reſponſum. Nam quod tu arctam tuam cum Senioribus familiaritatem tanquam aliam cramben meæ opponis, hæc non tollit rationem meam, qua dixeram in Eccleſiis, quæ diſciplina aliqua continentur, occultari ſolere vitia, præſertim coram advenis novitiis, qui detegendis illis inhiant. Sed annon ſufficere tibi poterat, quod tuo te patiebar frui ſenſu? an vis me cogere, ut credam felicibus non trimeſtres tantum, ut eſt in proverbio, ſed & trium hebdomadarum naſci liberos? Labes in nonnullis Moravorum fratrum reperiri diſciplinâ & pœnitentiâ

eluen-

eluendas, ipſemet jam agnoſcis. At quid aliud ego dixeram? Nam quod tu graviores maculas in eorum Eccleſia foveri aut tolerari negas; quid illud contra me, aut eos, quorum ego fidem ſecutus eram? cum id ego non dixerim, immo cum etiam conceſſerim, has maculas & pauciores & minus inſignes eſſe, quam in aliis Eccleſiis reperiantur. Locutionem meam de Satana in angelum ſe lucis transformante non emollivi, neque ut eam emollirem monitore te erat opus: ſed cum tu eam omiſſione particulæ *nonnunquam* exaſperaſſes, additamentum illud non immerito detrivi. Dixeram pietatem nonnullorum ex noſtris cum pietate Moravorum fratrum paria facere, illamque eo plus habere laudis, quod non ergaſterio alicui incluſa, ſed ubivis locorum liberrime exerceatur. Tu contra quæris, quænam ſit illa pietas? quaſi ita fueris hoſpes inter nos, ut eam in nemine noſtrum deprehenderis: nempe quoniam eam tu metiris ex novello tuo ſenſu Moravorum fratrum imaginationi conformi. Quæris deinde, an primæ illius Hieroſolymitanæ Eccleſiæ pietas eo minus habuerit laudis, quod Hieroſolymis tantum, non vero ubicunque locorum exercita fuerit? Ubi miror, te ampliſſimam Hieroſolymorum urbem, & cum per ſe, tum ob confluxum ex omnibus regionibus Judæorum atque Gentium populoſiſſimam, cum ergaſterio aliquo conferre; quaſi non major in illa, quam in hoc ſit peccandi occaſio aut licentia, ac proinde nec

maior à peccato ſibi temperantis virtus. Qui Hieroſolymis vivebant fratres & illiciis voluptatum tentari poterant, & exemplis ad eas invitabantur, nonnunquam etiam minis à pietate retrahebantur. At qui ergaſteria incolunt fratrum Moravorum, iis ſæpe & materia deeſt, in qua peccent, & occaſiones peccandi præciduntur, nec otium, quod eſt multorum malorum mater, permittitur; oculis quoque circumſtantium à peccando prohibentur, quin & minis retinentur, ne præſidiis vitæ, quibus in ea ſocietate fruuntur, excidant. Quod ſi ergo eadem nihilominus fuerit illorum quæ horum eſt abſtinentia, non dubium tamen eſt, quin minor his quam illis laus debeatur. Communionem qualis inter Moravos fratres obtinet, uſpiam præceptam, aut ſi Hieroſolymis aliquando obtinuit, ibidem diuturnam fuiſſe, alibi vero locorum nunquam obtinuiſſe, etiamnum nego. Sed quæris, ſi bona noſtra vendere & pauperibus erogare jubeamur, quam longè à tali communione abfuturi ſimus? Reſpondeo, poſito eo, quod id jubeamur univerſe facere, prout tu cenſes, tantum nos inde abfore, quantum intereſt inter eum qui nihil habeat, & inter eum, qui non modo ſua, ſed & aliorum bona juxta cum aliis poſſideat. Quam ſolide iſtam, quam tu vocas, pietatis partem probaveris in epiſtola ad Wolzogenium, ex reſponſione fortaſſis illius patebit, ſi diſcutere illam dignabitur. Ego id ex epiſtola tua

tua memini, (nam non niſi ſemel eam legi) te paupertatem, quam tantopere præceptam contendis, tandem periculoſam fateri, eoque communionem bonorum magis ſuadere, atque ita prudentiæ tuæ ſcitum præcepto, quod putas, Chriſti præferre. Communionem bonorum Hieroſolymis inter primos Chriſtianos viguiſſe nunquam negavi. At ea non fuerat ad legem Moravorum fratrum cum opinione neceſſitatis, & ſublata prorſus privata bonorum poſſeſſione: quorum prius patet ex ſermone Petri ad Ananiam *Act.* v. 4. *Nonne manens*, puta poſſeſſio, *tibi manebat, & vendita in tua erat poteſtate*; poſterius cum ex aliis, tum ex illis Lucæ verbis *Act.* IV. 32. *Neque quiſquam aliquid eorum, quæ habebat, ſuum eſſe dicebat.* Ex quibus liquet, habuiſſe quidem eos ſua, ſed uſum eorum aliis feciſſe communem. Quod ſi ergo ne cœpit quidem Hieroſolymis communio iſta Moravica, quomodo dices diu eam obtinuiſſe? Neque vero longa fuiſſet ætas, etiamſi vel ad Stephani Martyrium, ut tu pertendis, duraſſet. Hoc quidem apparet, quo tempore Paulus Epiſtolam ad Romanos exaravit, non omnes Hieroſolymis fratres æquè pauperes ac divites fuiſſe, cum dicat Apoſtolus *Rom.* XV. 26. *Libitum fuiſſe Macedoniæ & Achaiæ, collationem aliquam facere in pauperes ſanctorum*, (prout ex Græco vetus interpres recte vertit) id eſt, in pauperes, qui erant inter ſanctos ſive Chriſtianos. Perſtringit quidem hanc verſionem

 Eraſmus,

Eraſmus, tanquam nimis fidam & quæ ſchema quoque & idioma Græci ſermonis expreſſerit: quaſi vero vel optimis Latinitatis auctoribus inſuetum ſit, partitionem adjecto genitivo plurali exprimere, qui præfixis præpoſitionibus *inter*, *è ex vel de*, exponatur: prout exempli gratia, quod eſt apud Plinium, *nigræ lanarum*, pro nigræ inter lanas dicuntur. At præſtat interpretem, præſertim Sacrarum literarum, verba auctoris religioſe exprimere, quam dum Latinitati nimium ſtudet, ſenſum eorum pervertere aut obſcurare: quod Eraſmus & qui illum ſequuntur fecerunt, vertendo hic *pauperes ſanctos*: quæ verſio ſignificat quidem, non aliis pauperibus, quam qui ſint Hieroſolymis ſancti, beneficium deſtinari, at non perinde notat, fuiſſe alios ibidem ſanctos, qui non eſſent pauperes, quod ex Græcis verbis manifeſtè ſatis colligitur. Cur communio bonorum in aliis Eccleſiis non perinde ac in Hieroſolymitana obtinuerit, ejus tu quidem cauſſam in epiſtola ad Wolzogenium proponis, ſed quam optarim te nunquam in papyrum effudiſſe. Scribis enim, ſi bene recordor, Paulum non auſum Eccleſiis, quas alibi locorum paſſim fundabat, culmen hoc perfectionis imponere, adeoque non integre doctrinam D. Jeſu ad ſalutem neceſſariam illis tradidiſſe: quod miror in mentem tibi venire potuiſſe, cum ipſemet Mileti coram presbyteris Eccleſiæ Epheſinæ teſtatus ſit *Act.* xx. 27. *ſe non ſubterfugiſſe, quo minus omne Dei conſilium*, puta

ad

ad ſalutem eorum pertinens, *illis annunciaverit.* An vero non terret te anathema illud, quod in primo ad Galatas capite in eos, qui aliud præter id, quod ipſe Galatis Euangelium prædicaverat, prædicent, bis velut fulmen aliquod ſtringit? Interim accipio quod das, communionem bonorum in aliis Eccleſiis præter Hieroſolymitanam non viguiſſe, nec ab Apoſtolo Paulo iis, quos ipſe inſtituit, injunctum fuiſſe: quod idem, ut opinor, & de aliis, quas reliqui Apoſtoli, aut illorum in opere Domini conſortes, extra Judæam paſſim inſtituerunt, concedes: nullum certe, quod ſciam, ejuſmodi communionis, cujuſmodi eſt, quam tu requiris, veſtigium in illis occurrit. Utinam vero, mi Zwickere, noſtra pietas illum modo aſſequatur vivendi gradum, quem Apoſtoli Eccleſiis extra Judæam præſcripſerunt! nec enim dubito, quin ad ſalutem in cœlis obtinendam abunde nobis ea ſufficiat. Sententiam te in eo, quod tibi tribueram, mutaſſe, invitus intelligo, quoniam exiſtimo id factum in deterius: nec enim δεύτεραι φροντίδες ſemper σοφώτεραι. Et tamen ſtatim ecce concedis, fidem in providentiam Dei non æque inſignem eſſe, cum quis centum pro ſe manus laborare novit, quam cum ſolus ſibi relinquitur variis caſibus obnoxius. Atqui hoc primum erat exemplum, quo probare nitebar, inſignes aliquot virtutes in Moravorum fratrum communione vix habere locum, cum in ea vel trecentæ nonnunquam manus indigen-

tiæ uniuscujusque ſolandæ ex lege conventus ſint obſtrictæ, quibus inniti fiducia cujusque poteſt. Illud ergo cum mihi concedas, hactenus te non modo mihi, ſed & tibi ipſi, qualis quidem olim fueras, conſentientem habeo. Sed jubes me dictum illud noſtris applicare fratribus, & vel unum monſtrare, qui ſpretis & calcatis divitiis, ſibique ſoli relictus, fidem in providentiam Dei neceſſitati noſtræ proſpecturi profeſſus fuerit, nec tandem tamen communionem aliquam bonorum expetierit. At non illud hoc loco quærebatur, quid fratres noſtri faciant; ſed an Moravi fratres inſignem aliquam fidem in Deum indigentiæ illorum ſuccunſurum præſtare poſſint, cum in ſua ſibi ſocietate nihil defuturum ſciant. Hanc virtutem cum illis aſſerere debuiſſes, tu contra objicis, in fratribus eam noſtris deſiderari; perinde ut pueri ſolent, qui de delicto aliquo accuſati, accuſatorem ſuum illius quoque, aut ſimilis reum criminantur; quaſi ſatis defenſa foret innocentia mea, cum alterum arguero nocentem. Sed deinde quomodo negare audes, fratres noſtros fidem in providentiam Dei profiteri, cum vix ullum ego noverim Chriſtianum, qui illam negare audeat? Voluiſti fortaſſis non profeſſionis, ſed ipſius nobis fidei defectum objicere. At vidiſti tamen, ne illud quidem ullo te nobis colore tribuere poſſe, niſi addita, quam interſeris, conditione de ſpretis ac calcatis divitiis: de cujus neceſſitate lis adhuc eſt inter nos ambigua.

gua. Quid enim? an patri omnium Deo fidentium Abrahamo fidei quoque in Deum laudem abrogabis, quam Sacræ illi litteræ tribuunt, quoniam divitias Dei benignitate ſibi conceſſas non abjecit? Quid etiam, ſi quis divitias quidem non ſpernat pedibusque non calcet, at iis tamen careat (quales multi ſunt in Eccleſia noſtra) an ille ſeſe contra defectum rerum neceſſariarum fulcire non poterit ſpe auxilii divini? immo quis magis id poterit quam tales, quales per Dei gratiam paſſim eſt videre, non in noſtra tantum, ſed & in aliis Eccleſiis: ut mirum ſit, te illos non videre, quos omnes vident. At quid illud eſt, quod ſubdis, eos ex noſtris, qui in Dei providentiam fiduciam ſuam poſuerint, tandem communionem aliquam adamaviſſe. Credo cavere te tibi voluiſſe, ne & tibi fiduciam in Deum, quamdiu numero noſtro aggregatus fuiſti, ademiſſe videaris, cum & ipſe tandem communitati Moravorum fratrum te inſerueris. Sed hoc ipſo non auges opinionem de tua in Deum fiducia, ſed minuis potius: nam eo ipſo minus credi poteſt fiduciæ te Dei innixum vivere, cum præſidium indigentiæ tibi paraveris in communitate eorum, quorum manus tibi alendo ex lege conventus ſemper intentas eſſe noſti. Involas deinde in me divinæ providentiæ fiduciam mihi adimendo, eodem, ut opinor, ſenſu, quo & aliis; quod mediocres facultates, quæ non improbo quæſtu, ſed præter votum meum hæreditate propinquorum,

rum, quos maluiſſem certe vivere, bonisque ſuis ipſos frui, obvenerunt, ad lubitum tuum non abjiciam. Interim pro nihilo tibi eſt, quod vides mihi eſſe uxorem & liberorum amplum numerum, & nonnullos quidem parvulos, omnes ad victum ſibi parandum ineptos; quibus ſi ſenex brevi moriturus nihil relinquam, cum eſurie fortaſſis conflictarentur, aut miſerè diſperſi alienæ opi inhiarent. Sed dicere tu ſoles, Deum illis proſpecturum: quod quidem & ego ſpero. Sed cum videam, jam id illum aliquatenus feciſſe, cur præſtitam gratiam ſpernam pedibusque conculcem? Interim non ignoro, quot caſibus obnoxia ſint ea, quæ divina mihi conceſſit benignitas: nam & partem eorum bonam jam eripuit mihi malorum hominum improbitas, & reliquum cum aliis modis, tum vi eorum, quibus & religio & vitæ genus, quod ſequor, inviſiſſimum eſt, tam facile auferri poſſet, quam quis manum verterit. An vero hoc mihi ſaltem non concedes, credere me, Deum aut iſta, quæ jam dedit, conſervaturum, aut aliunde mihi meisque proviſurum, niſi ſatius duxerit, è vita nos hac ad meliorem transferre? Ego vero illud credo; & hac fiducia nixus nihil indignum profeſſione mea committo, quo pericula iſta evadam: quod pronum eſſet, ſi illorum me voluntati accommodarem, quorum arbitrio res humanæ ut plurimum vertuntur. Sed quid mirum eſt mihi te detrahere, cum

neges

neges inter omnes noſtros fratres ullum poſſe monſtrari, qui proximum ut ſe ipſum & absque avaritia diligat; qui ſecundum Chriſti diſciplinam ſit liberalis, aut inter opes ſuas temperans voluptatibus renunciet; qui de ſententia Chriſti juſtus ſit; qui in divitiis non luxuriet ac ſuperbiat. Poſſem ad iſta tua convitia gravius aliquid reponere, ſed ſufficiat nunc illud Comici:
Homine imperito eſt nunquam quidquam injuſtius,
Qui, niſi quod ipſe facit, nihil rectum putat.
Tibi enim, ut opinor, non adimis illas virtutes, quas in ullo te noſtrum animadvertiſſe negas, nempe ſecundum eum modulum, quo benignus ille operum noſtrornm æſtimator in decretorio illo die velit eſſe contentus, niſi te ipſum regno cœlorum abjudicas. At ſi tales nos tibi ſumus, cur tanto tempore nobis impoſuiſti fratres nos in Chriſto appellando, & communia ſacra nobiſcum obeundo? An id decuit inter eos, quibus tot virtutum Chriſtianarum deliquium aſcribis? At quod addis, nec alios virtutes iſtas in nobis agnoſcere, in eo falſi manifeſto teneris. Multos enim & ego & alii audivimus, qui cum ob ſenſum in religione hæreſeos nos graviſſimæ accuſarent, virtutum tamen laudem ultro etiam præ ſuis nobis concederent. Neque vero eſt quod dicas, fratres me tuos Moravos pariter criminatum, cum virtutum illis quarundam laudem derogavi. Nec enim ſimpliciter id feci, ſed reſpectu inſignis in illis eminentiæ, quæ quidem in oculos incurrat;
idque

idque non περιουσίας defectu, ex qua virtutis pretium juſtiſſimum æſtimari ſolet; ſed quod ſtatus iſte vitæ, quem ſibi delegerunt, virtutibus iſtis inſigniter exercendis locum vix relinquat. Cæterum videris tu tibi belle in nobis tot virtutum defectum probaſſe dicto illo meo, cum faſſus ſum in Eccleſia noſtra Satanam nonnunquam in angelum lucis transfigurari. At quæ logica te docuit ex particulari universè aliquid concludere? Neque eſt, quod tantopere confeſſionis iſtius repetitione nobis inſultes: quaſi vero dicti mei veritas non & in aliis liqueat Eccleſiis, & quidem in nonnullis, quæ præ aliis ſanctitatis opinione tument. Quod vero ſcribis, Apoſtolos per Moravorum fratrum latus ſubinde à me fodi, in eo ratio te fugit. Nam & ipſe concedis, communionem bonorum inter fratres in urbe Hieroſolymorum fere tantum viguiſſe, extra quam plerique Apoſtolorum vivebant, nec cæteri illorum Hieroſolymis ita erant affixi, quin alioſum ad prædicandum Euangelium ſubinde excurrerent: nec communio, quæ Hieroſolymis aliquandiu obtinuit, erat ad exemplum Moravorum fratrum lege aliqua ſancita, ſed à libera cujusque voluntate pendebat. Itaque quod ais de fide illorum in providentiam Dei immota, id ambabus tibi manibus concedo, præſertim cum cogito, quibus ſe incommodis ac periculis ob Euangelium ultro objecerint. Neque tamen in illos peccavero, ſi certi generis caritatem aut liberalitatem aliquando

ab

ab illis externo opere exercitam fuiſſe negem; nempe cum dicerent *Act.* III. 6. *Aurum & argentum non habeo:* at exercebant utramque tamen virtutem aliorum bonorum communicatione, quæ auro & argento erant potiora. Nec in auro tamen & argento erogando parcos illos fuiſſe exiſtimo, cum id in manibus forte habebant: quod apud plebem Moravorum fratrum nunquam fit. Neque temperantia eorum ex mea ſententia erat coacta, ſi, ut exiſtimo, privatim nonnunquam habebant, unde genio ſuo indulgere potuiſſent; ac multo minus, ſi, ut tu cenſes, aliorum bonis ad exemplum Moravorum Seniorum præfuiſſent: cum & his ego temperantiæ laudem conceſſerim, quæ in aliis è plebe eorum minus elucere poteſt, utpote peccati materia deſtitutis. Fucatam liberalitatem non tu ſolus cum Chriſto aſpernaris, ſed & illi, quibus ſuppetit, unde liberalitatem exercere poſſint: quos dum tu ſcribis propterea de opibus ſibi proſpicere, ut cuticulam ſuam ſuorumque curare poſſint, more tuo facis, ut aliorum facta ſiniſtrè interpreteris. Illis vero quod me quoque pro affectu tuo immiſces, quo jure facias neſcio. Egone de opibus mihi proſpicio? Si non aliunde quid haberem, quam de quo ipſe mihi proſpicio, jampridem una cum meis ſtrenue eſurirem. Alius mei ſtatus atque morum magis gnarus diceret potius, me rebus meis male proſpicere, qui, quæ mihi aliorum induſtria ne quidem cogitanti reliquit, tam negligenter habeam,

habeam, ut ex iis aliorum iniquitas non parum jam detriverit. Sed unde iſta quoque in me criminatio, quod de cuticula curanda ſim ſollicitus? nec enim (quod ſciam) te lautius vivo; fortaſſis etiam aliquanto minus, quod robuſtior aliquanto corporis mei conſtitutio omnis generis cibos, quam tua, facilius ferat. Quæ deinde ſubjungis alia ſummæ virtutis & perfectionis Chriſtianæ ſpecimina, in iis me partim habes & ſenſus & ſtudii tui conſortem, puta quæ à Chriſto illiusque Apoſtolis præcepta ſcio: in aliis, quæ improvida religio illis allevit, laudem, quam ex iis captas, tibi non invideo: quanquam videam te ea, quæ erga alios tantopere urges, ipſum tamen parum præſtare. Necdum enim omnia tua vendidiſti & pauperibus erogaſti: in quo ſapere mihi videris, cum id Chriſtus unicuique ſine diſcrimine perſonarum & occaſionum non præceperit. *Ut non ſuum, ſed quod alterius eſt quærant,* Corinthiis quidem præſcriptum ab Apoſtolo lego 1 Cor. x. 24. ſed idem tamen apud Philippenſes ſe explicans, ut non noſtra, ſed & quæ alterius ſunt, ſpectemus ſuadet *Phil.* II. 4. ubi conjunctio *&* noſtra quoque aliquatenus ſpectari atque quæri poſſe oſtendit: quod te cum aliis itidem bonis atque prudentibus facere video. Quid de Moravorum fratrum nonnullis hiſtoria teſtetur, mihi nondum legere contigit: interim laudi eorum faveo, & ut virtutes eorum aliæ Eccleſiæ imitentur, quæ quidem veræ ſint virtutes, opto.

Quo-

Quomodo tu ea, quæ contra paupertatis neceſſitatem attuli, refutes in epiſtola ad Wolzogenium, jam non recordor: ſentio enim ſenectutis vitium, neque tam tenax eſt mihi memoria, ut eorum, quæ ſemel legi, non obliviſcar: quocirca Wolzogenio ea jam diſcutienda relinquo. Quod ſcribis, *diſſimilitudinem inter Moravos fratres & Chriſtum inde me oſtendere velle, quod Chriſtus miracula ediderit, & propterea ex aliena liberalitate vixerit:* id quorſum pertineat vix ſatis capio. Credo te tamen alludere ad hæc mea verba, quæ ſubjungam: *Paupertas Chriſti illiusque Apoſtolorum muneri illorum peculiaris fuit; quam nec illi, qui maximè laudant, imitantur. Vivebat Chriſtus ex aliorum liberalitate, de quærendo ſibi victu non ſollicitus, quem tot miraculis in obvios quosque beneficus ſciebat ſibi nuſquam defuturum; omnia ſua ſecum portabat. An idem tu dicere poſſes, non unum fortaſſis currum illis oneraturus?* Vides hic me diſcrimen inter Chriſtum & vos non in ſolis ponere miraculis, ſed cum in diverſitate muneris, cum Chriſti quidem ut & Apoſtolorum ejus muneri paupertas peculiaris fuerit, veſtro non itidem, tum paupertatis ipſius; cum Chriſtus quidem ex alieno vixerit, vos vero ex eo, quod in commune congeritis, Chriſtus omnia ſua ſecum portaverit, tu vero non unum currum bonis tuis oneraturus eſſes. Quod autem de miraculis Chriſti injeci; id non tam ad aperiendum inter Chriſtum atque vos diſcrimen com-

memoravi, (quanquam in eo diſcrimen ingens eſt) quam ad cauſam dicendam, cur Chriſtus minus de victu potuerit eſſe ſolicitus, quam vos poſſitis; eoque ad excuſationem veſtram potius id facit, quam ut Chriſti exemplo miracula à vobis requiram: eoque fruſtra mihi inſultas eo dicto, *Quaſi vero omnes fideles ex patratis miraculis vixerint*: quod mihi nunquam venit in mentem, nec ex verbis meis ſequitur. Quod dixi Moravos fratres non in alios bona ſua elargiri, id non de tenui eorum particula; qualis nomine univerſæ eorum ſocietatis mendicis conferri ſolet, intelligo, ſed de univerſis: quod ex oppoſitione apparet, cum in commune hæc illos conferre dico, quomodoque tu id à ſingulis noſtrum requiris. In futurum tempus eos multa recondere, tu quidem ſtricte negas; ſed ad rationem, qua id veriſimiliter aſtruxeram, non reſpondes. Sed video multa te paſſim in epiſtola mea prætergredi, ad quæ non habes, quod reſpondeas: ſicut contra nonnulla quoque tibi ſumis refutanda, de quibus ego ne quidem ſomniavi. Ubi enim metum fuiſſe dico, ne Apoſtoli aut Apoſtolici viri fame perirent, quod longis itineribus ab Eccleſiis ſuis abeſſent? De te potius illud metuiſſem, cum iter Hungaricum nuper ingredereris, niſi pecuniam ad iter alicunde aſſumpſiſſes. Quin & de illis credere licet, eos, cum iter ſuſciperent longinquum, viaticum ab illis, quibus operam ſuam adhuc impenderant, recipere non
dedi-

dedignatos: neque neſciebant, eam ſibi adeſſe ſpiritus vim, qua, cum vel ad ignotos veniebant, compararent ſibi fratres, qui ſpiritualibus bonis ab illis ditati, ea, quæ alendo illorum corpori erant, ipſis ſufficerent. Quod me mones, ne viam Domini & veritatis pervertam, gratiam habeo: tu vero cave ne idem facias: tam enim tibi quam mihi præſumpta opinio imponere poteſt, atque ita utrique noſtrum durum erit, contra ſtimulum calcitrare. Miror, cur mihi objicias, quod ſolum me putem cultum rationalem exercere, reliquos vero obbrutuiſſe; cum in eo, de quo inter nos lis eſt, eandem quam ego rationem ſequantur quotquot ſunt uſpiam Chriſtiani, præter paucos tuos fratres, idque ego non ignorem: nec tamen te cum fratribus illis obbrutuiſſe cenſeo. Poſſunt enim etiam viri ſapientes à rationis ductu aliquantum excidere: cujus exemplum habemus in tot pugnantibus philoſophorum immo & Chriſtianorum doctorum ſententiis. Prudentiam meam eſſe ſapientiam carnis & mundi facilius tibi crederem, ſi conſtaret te eſſe Apoſtolo Paulo parem, & me Corinthiis illis ſimilem, quos Apoſtolus Paulus reprehendit 1 *Cor.* III. 19. de quorum utroque multum dubito. Facis me dein dicentem, *Multos illos annos, in quos curam noſtram extendere vetamur, præſentis aliquando temporis rationem habere:* abſone certe, ſi quidem ſic ego ſcripſiſſem. Cum enim probare voluerim, non eſſe id contra interdictum Domini de

cura craſtini, etiamſi quis in multos annos curam ſuam aliquando extendat, cum multi anni interdum præſentis temporis rationem habere poſſint, quomodo faterer, in multos nos annos curam noſtram extendere vetari. Sed non ſic ego ſcripſeram, verum ita; *Multos illos annos, in quos curam noſtram extendi vetas*, tu inquam, non Chriſtus, *præſentis temporis interdum rationem habere.* Si quæris, unde id quoque demonſtrem; relege epiſtolam meam, & videbis rationem ibidem ſtatim ſubjunctam, cujus hæc eſt vis. Voluit Dominus, ne de craſtino eſſemus ſolliciti. Atqui incidunt in communi vita talia, de quibus niſi multo ante cogitemus, ut ea vel paremus vel aſſervemus, fruſtra, cum illis opus erit, ea requiras. Nemo noſtrum non morbum aliquem metuit, omnes ad ſenectutem voto noſtro aſpiramus. At ſi nihil in anteceſſum mihi paraverim, unde in morbo aut ſenectute vivam, aut ea etiam, quæ in id ſepoſita habueram, in *alios* effuderim, quid tum me fiet miſero? Morbus enim & ſenectus ita me jam tum debilitaverint, ut ad victum tum mihi parandum ineptus ſim. Sic etiam cum habeo liberos, quos mihi opto & ſpero ſuperſtites, ac fieri nihilominus poſſit, ut antequam ipſi ad ſuſtentandam ſuam vitam adoleſcant, ego fatis concedam; an peccatum fuerit, ſi in eos annos vivus illis proſpexero, quibus ipſi ſibi ſufficere poterunt? Unum tantum excipio caſum, quem & olim tibi expreſſi, ſi forte incidat, ut vel gloriæ

divinæ,

divinæ, vel præſenti fratris alicujus calamitati non aliter ſuccurri poſſit, quam facultatum mearum, quas ob morbi metum, aut ſenectutis ſpem, aut ad ſolandam liberorum inopiam, aſſervare volueram in futurum, impendio: tum enim, quod longius abeſt magis præſenti neceſſitati cedere debet. Idem, quod ſuperioribus exemplis, aliquando tibi probavi illo hortulani, qui ſi fructibus horti veſci volet, arbores annis aliquot ante vel plantet vel inſerat neceſſe eſt. His exemplis addo nunc & illud, quod te propius tangit. Si quis artem aliquam exercere velit, qua & generi humano proſit, & ſibi ſimul de victu proſpiciat, puta medicinam, ei certe multis annis ante in aſſequenda ejus notitia laborandum eſt. At vetamur à Domino ſolliciti eſſe de craſtino. Hic igitur, niſi omnes illos contra interdictum Domini deliquiſſe cenſeas, tempus illud, quo iſta, quæ dixi, nobis aut noſtris paramus, & quo paratis nos aut illi frui debent, pro uno velut die habendum eſt. His omnibus nihil habes quod opponas, præterquam hoc unum, neminem eſſe tam perſpicacis aut divini ingenii, ut poſſit dicere, his quidem mille, opibus illorum aut ipſis aut ipſorum liberis impoſterum opus fore, aliis vero mille id non fore: ac proinde in incertum non laborandum, aut aliquid aſſervandum. Sed quid ſi tamen, quod nunc incertum eſt, paullo poſt, aut etiam poſt aliquot annos certum evadat? tum vero, ut uni ex his mille tam ſint vecordes, ut con-

filium tuum ſecuti inediam patienter vel ad mortem ferant; de aliis tibi prædico, quamvis propheta non ſim, eos mille mala tibi imprecaturos, quod eos tam fœdè ſeduxeris, immo etiam necem tibi, niſi te ſubduxeris, intentaturos. At licere nobis etiam in incertum laborare, aut aliquid de partis bonis reſervare, probavi in ſuperiore mea epiſtola exemplo agricolæ; quem nemo reprehendere poteſt, quod hujus anni auctumno ſementim faciat, cujus ſegetem non niſi ſequentis anni æſtate meſſurus eſt; & quod præterita æſtate collegit, ex eo ad futuræ æſtatis meſſem ſeu meſſis potius finem aliquid ſibi reſervet: cum ſcire tamen nec ipſe nec quiſquam poſſit, an ad id temporis vitam ſit producturus. Sed tu exemplum illud huc quadrare negas. Cur vero? Quia ponis, inquis, illum non ad multos annos proventum ſuum ſervare, ſed tantum ad unius anni ſpacium. At hic ego nihil quoque de multis annis probare volui, quod in ſuperioribus exemplis abunde feci, ſed illud tantum, ut ex epiſtola mea conſtat, licere nobis in parandis aut aſſervandis vitæ præſidiis etiam ad incertos caſus reſpicere. Tam autem incertum eſt, an agricola quis in unum annum provicturus ſit, quam quod hortulanus in ſexennium aut decennium. Interſeris hic, me annotationes tuas ad ſcriptum meum Germanicum, in quo hoc agricolæ exemplum primum propoſueram, nondum refutaſſe. Videris innuere, illas ita validas, ut

nec

nec refutare eas potuerim. In quo nimium illis tribuis: poteſt enim alia eſſe cauſſa, cur id non tentaverim, & eſt revera hæc, quod laboris ſim fugitans cujus fructum nullum prævideam. Si enim tam æquam tibi ſententiam, quam in illo meo ſcripto propoſueram, non perſuaſi, quid opus erat laterem lavare? Novi, quam ſis ſententiarum, quas ſemel arripuiſti, tenax, & niſi tibi ipſi quid veniat in mentem, cur à concepta prius opinione diſcedas, aliis te non ſuccumbere, quantiſcunque argumentis in te pugnent. Unde nec hunc ipſum laborem, quem epiſtolæ tuæ proximæ refutandæ impendo, vim ullam ad mutandum tuum animum habiturum ſpero: do tamen illum non tam tibi, quam aliis, qui me ad illum ſtudioſe impulerunt. Sed venio jam ad alterum, quod contra iſtud meum de agricolæ in futurum proviſione infers. Ais vero, agricolam præſentis temporis reſpectum habere. Immo vero ſequentis anni reſpectum & in arando ſerendoque & in metendo ſatu habet. Poteſt ergo futurus quoque annus intra præſentis temporis rationem redigi. Cur vero non & anni aliquot futuri, quod tu ſuperius negaſti? An ſexennium aut octennium hortulani eo minus pro præſenti tempore reputari poteſt, quod ſit agricolæ anno longius? Atque reſpectu operæ & fructus eadem utrobique ratio eſt. Addis agricolam ita me conſiderare debuiſſe, Utrum hic, ſi usque ad futuram proximi anni meſſem victurus eſſet, horno-

tino ſuo proventu minimè habiturus eſſet opus? Poteſt fieri, ut eo habeat opus, poteſt etiam, ut non habeat, ſed aliquid etiamnum ſuperſit: de quo & mihi quærere liceat, an ejus non liceat aliquid Joſephi exemplo ob metum futuræ ſterilitatis etiam in alterum annum aſſervare? Ita agricolæ biennium quoque pro præſenti tempore imputari poſſet. Sed dices fortaſſis, Joſepho licuiſſe eſſe tam prudenti, nobis non licere. Sed miſſa hac quæſtione ad tuam redeo. Quid autem ex ea infers? Illud opinor, quod & ego faſſus ſum, illum ſi vivat, proventu agri ſui opus habiturum. Sed quid ſi non vivat? tum igitur opus eo non haberet: nec eo minus permittis eum opus facere, cujus fructum non ipſe, ſed poſteri ejus ſenſuri ſunt. Sed quicquid iſta tua quæſtione obtinere voluiſti, id & allegatis ſuperius exemplis, immo ſexcentis aliis, quæ in communi vita occurrunt, applicare poſſum. Quæram, ſi quis opibus nonnullis pollens in multos annos vivat, atque interim morbis ſæpiuſcule conflictetur, an ſuis iſtis opibus haud habiturus ſit opus, ſi rei faciendæ ipſemet ſit ineptus?

Reliqua deſiderantur.

75.
M. RUARUS MIERZYNIO.

QUod frater tuus ad rem militarem aſpirat, non nimium miror, ut in juvene, cui fervet

adhuc

adhuc circa præcordia ſanguis,nec,quanta & pericula & peccata vita iſta ſecum involvat, experto, aut cogitante. At te, (quod pace tua dictum ſit) id illi non modo concedere, ſed & commendationibus hunc illius impetum fovere velle, non poſſum non mirari. Ego vero, ut damnare nolim, ſi quis periculo ſuo aut ſuorum compulſus, neceſſariæ defenſionis gratiâ ad arma proſiliat; ita voluntariam iſtam militiam, quæ vel animi gratia, vel gloriæ aut compendii alicujus ſtudio ſuſcipitur, multum abhorrere exiſtimo à regula vitæ, quam Servator nobis noſter, illiusque Apoſtoli, præſcripſerunt. *Beati*, inquit ille, *pacifici*; *nam filii Dei vocabuntur:* quomodo vero vocabuntur, qui pacis amorem nulla neceſſitate coacti abjiciunt? *Diligite*, inquit idem, *inimicos veſtros*; at quanto magis eos, qui nullo neque verbo neque facto nos unquam læſerunt? Quid autem magis adverſum dilectioni, quam bellum, quo & vitam, & facultates alterius hoſtiliter impetas? Apoſtolus quoque, *ſi fieri poteſt* ait, *quantum in vobis eſt, cum omnibus pacem colite:* an vero cum Hiſpanis aut Hiſpanienſibus eam frater tuus colere nequit? Nolo plura Novi fœderis edicta in hanc rem congerere, quia & hæc pauca apud DEI reverentem ſufficere debent: nec ignota tibi ſunt dicta ſimilia, quæ pacem & amorem & manſuetudinem nobis inculcant, & ab omni proximorum, immo & inimicorum odio nos abducunt: quorum ſimplicem

 ſen-

ſenſum velle incruſtare, ut libidini noſtræ ſubſerviant, non eſt ejus, qui oracula Dei reverenter amplectitur. Cum vel juſta de cauſſa quis in bellum propellitur, multa tamen, ut nunc mos eſt, iniqua in innoxios patrantur, immò & pene patrare neceſſe eſt, ſi ducum iram incurrere nolis; quorum difficilis apud Deum erit excuſatio: at quo colore nos tutabimur, cum nec de juſtitia armorum ſatis nobis conſtat? quam in iſto Gallorum contra Hiſpanos bello ignorare me fateor, nec magis eam ſcit, ut opinor, frater tuus. Immò memini, magnorum virorum judicium id fuiſſe, litem inter duas iſtas nationes in Monaſterienſi conventu æquis rationibus componi potuiſſe, niſi paucorum obſtitiſſet ambitio, qui ſe deſperabant ſalvos, niſi in turbido, futuros. Itaque ne ægrè quæſo feras, ſi conſcientiæ meæ ductum ſecutus, fratrem tuum à tam cruento vitæ propoſito dehortabor: cum enim de illo mihi jam conſtet, vereor, ne ſilentii gravem DEO rationem reddere cogerer. Vale XIV. Maji, CIↃIↃCLVI.

76.

M. RUARUS *Eidem.*

MAgnifice ac generoſe Domine, Quæ frater tuus excuſando ſuo de militia Gallica propoſito mihi reſpondet, mihi quidem non ſatisfaciunt. At mihi tamen ſatis eſt, quod pio conſilio

ſilio

ſilio conſcientiam alieni peccati communione exoneraverim. Signiferi munus, quod affectat, non ſtatim fortaſſis aſſequetur: & ut aſſequatur commendatione principum illorum, quorum illi literas à te miſi, quid intereſt, ſuane manu alios occidat, an ſignum ad occidendum præferat? Aliud certe ab illius ſenſu docet ſapiens ille Æſopus, fabulâ de tubicine. Deinde nec in illo ſe munere ſiſtet, ubi cœperit ejus ambitio, ſat ſcio; ſed cum poterit ad alia progredietur, quæ ſine ſanguinis fuſione geri non poterunt, & quidem eorum, à quibus ne verbo quidem unquam læſus ſit, nedum ut neceſſitatem illi patrandæ cædis fecerint, aut patratæ excuſationem præſtent. Aliquanto minus in aulis, ut opinor, peccatur, ad quas tu illum invitaveras, ſtructurus hunc illi gradum ad reliquæ vitæ ſuſtentationem, quam per militiam vix aſſequetur; ubi vel unius globuli igniti jactus ſpes omnes cum ipſa vita abrumpere poteſt. Sed faber eſt quisque fortunæ ſuæ, ut habet vetus dictum, qua per me prout volet frater tuus fruatur. Vale XXVI Januarii, CIↃIↃCLVII.

Sequentes epiſtolas ſerius repertas alieno loco, ut ex anni ſubſcriptione patet, collocare, quam omittere maluimus.

77.

M. RUARUS, SAMUELI NÆRANO.

NEſcio ubi ſis, mi Nærane, & tamen literas ad te ſcribo. Hoc ſane mirum, ſed multo magis

magis alterum, ſi illæ te inveniant. Ubicunque vero exigas ætatem, ego te tamen mordicus teneo, quatenus poſſum, & in hoc pectore concluſum per maria & montes & immenſa locorum ſpacia ab eo tempore, quo inter nos vidimus, circumgeſtavi: nec ullum erit tempus, quamdiu quidem ipſe, quo Næranus mihi excidet, ille tam eximius gratiarum pullus, ille non minus ſeverus maſculæ virtutis alumnus & cultor, ille theſaurus inexhauſtus omnis literaturæ ſive ſacræ ſive profanæ. Quæſo vero te, præſtantiſſime Nærane, ut & me, ſi non plane ſum indignus, in aliqua amoris parte apud te poſthac hærere patiaris. Recordor certe cum interiori quodam animi ſenſu, quoties tibi coram adfui, non vulgarem te affectum mihi teſtificatum fuiſſe: quem licet ego fortaſſis non merear, tuæ tamen eſt conſtantiæ cavere, ne vel tunc amandum tibi ceperis, cujus mox oblivиſci velles, vel ne nunc obliviſcaris, quem non ita pridem amore tuo dignatus ſis. Unum vero eſt, quod nunc modeſtè à te peto, nec minus tamen calidè deſidero, ut me, quantum epiſtola patitur, de ſtatu tuo (nam ut & de aliis te appellem, jam nimis hoc fortaſſis ſit immodeſtum) nonnihil certiorem facias: de quo non immerito ſollicitus ſum, ſi modo in fœderato iſto Belgico, ut ſuſpicor, adhuc vitam trahis. Scio enim, quibus iſtic inſidiis obnoxii ſint genuini veritatis profeſſores: ſcio quanta inclementia deprehenſi carnificentur. Spero quidem, hactenus

nus

nus tutum inter tot pericula te evaſiſſe: idque præcipue quidem divinæ providentiæ & piorum hominum precibus, in parte tamen prudentiæ tuæ, quam in te ſcio eſſe egregiam, aſcribo: interea tamen quam ſecurus iſtic agas, utpote ſub cultro ſemper vivens, & per cineres igni ſuppoſitos incedens, facile conjicere poſſum. Eſt hoc profectò ſummæ erga Deum pietatis graviſſimæque virtutis in te argumentum, quod cum poſſis alibi ſat commodè rationem vitæ componere; (cur enim minus id poſſis tu, quam alii tui ordinis?) malis te tamen tanta cum moleſtia, tanta cum animi ſollicitudine ac metu, tanto cum periculo divinæ veritatis propagationi, piorumque hominum in ea confirmationi impendere. Quod ſi tamen illius te vitæ tædium aliquando ſubeat, aut fortaſſis jam ſubierit: (quis eſt enim ita ferreo corpore, cui valetudo perpetuo inter iſta tormenta durare poſſit? cujus tamen homini Chriſtiano habenda eſt ratio, ne & ſui ipſius veluti carnifex exiſtat, & divinæ gloriæ aliorumque hominum commodis promovendis ſua ſe voluntate ante tempus inutilem reddat) ſi, inquam, illius te vitæ tædium ſubierit, & ad exemplum aliorum tui ſimilium & ipſe te alio conferre ſtatueris; velim ſane occupare de loco, teque de Dantiſco maturè admonere: quod cur adeo à veſtris hactenus neglectui ſit habitum, ut nemo ex omnibus exulibus, qui quidem in ſacris populo præire poſſit, eo ſe receperit,

cœperit, cauſam diſpicere non aliam poſſum; quam quod aliquanto longius à patria veſtra abſit. At quid in eo longinquum, quod maritimo itinere, quo veſtri unicè delectantur, intra quinque ſex dies obiri poteſt? Et etiamſi tandem paulo longior hic eſſet diſtantia, itane tamen gravis hæc & intoleranda videtur, ut nemo contra expendat, eſſe illic locum, ubi cuique, quod optimum in religione videtur, ſentire, & quod ſentit liberè profiteri licet, atque etiam cœtus in vicinia agere? Quippe quod alibi precibus, libellis, precatoribus interpoſitis magno ambitu perſequimini, hic in propatulo expoſitum eſt; & eo ipſo fortaſſis non eſt cuiquam cordi; ut & hic verum fiat illud nequiſſimi Arbitri,

Nolo, quod cupio, ſtatim tenere.

Deinde ſunt in eadem urbe variarum ſectarum aſſeclæ, homines curioſi, rerum novarum cupidi, & interdum magiſtris ſuis non ſatis æqui, à quibus concurſum ad vos fore, dubium non eſt. Quin & noſtrorum non paucos vobis adhæſuros exiſtimo, cum hoc tempore vix habeant, & nec habere ex nobis poſſint, qui eorum curam ita gerat, quemadmodum par eſt. Unde etiam credo, ſi tu aut alius tui ſimilis pedem illic figeretis, noſtros non contemnendam ſtipendii partem ad vitæ præſidium lubentur ſuppeditaturos. Sed quid ago, mi Nærane? dum tecum ſermonem ingreſſus ſum, vix videor mihi exitum illius invenire poſſe: ita ſuave eſt, dum veluti præſentem

tem te mihi fingo, in ſinum tuum tam amicum effundere, quicquid in ſolum venit. Et eſſent ſane alia non pauca, de quibus tecum confabulari vellem, niſi ultra leges epiſtolam fere jam produxiſſem. Itaque abrumpendum tandem eſt illius filum: quod tamen facile denuo connectam, ſi intellexero & ſatis tutum & non ingratum tibi eſſe, literas meas recipere. Nunc nihil aliud reſtat, quam ut Deo ter opt. max. te commendem: quem, ut omnibus tuis conſiliis dux adſit, actiones tuas fortunet, & ad nominis ſui gloriam convertat, teque ipſum contra omnes inſidias omnemque vim defendat, ſupplex ex animo etiam atque etiam rogo. Dabam Francofurti ad Oderam a. d. IV eid. Nov. cIↃIↃCXXIII.

78.

SAMUEL NÆRANUS M. RUARO.

Litteræ tuæ rectè mihi redditæ ſunt Roſtochii in ædibus D. Huswedelii. Gratiſſimæ eæ mihi fuerunt, & eò gratiores, quò ex propinquiore loco miſſæ, qui ſpem facit crebriorum poſthac ultro citroque miſſitandarum. Non eſt, quod metuas, mi Ruare, ne locorum vel temporis intervallum, quo disjuncti fuimus, quidquam detraxerit de amore meo tui, quem conciliarunt virtus & eruditio tua. Illæ ut conciliatrices ejus fuerunt, ita & nutrices ſunt & erunt: nec metuendum

tuendum eſt, ut hic decreſcat, dum illas creſcere ex non vanis argumentis perſuaſiſſimum habeo. Diſtuli aliquantiſper reſponſum ad tuas meum, dum indies exſpecto nautam ex Hollandia, ut plene deſiderio tuo cognoſcendi non tantum ſtatum meum, ſed & Eccleſiarum noſtrarum, ſatisfacere poſſem. Ex Tranſyſſulania nunciatum mihi eſt; ad concionandi officium, alicubi per conjurationis nuper manifeſtatæ turbas intermiſſum, Hollandos non ſegniter rediiſſe: nec decreta Ordd. contra cœtus noſtros ſatis aſpera acceſſione novi alicujus eſſe exaſperata: quod tamen futurum non vane nobis videbamur augurari. Incredibile enim videbatur, tam ſpecioſam per conjurationem iſtam præbitam occaſionem graviora in nos ſtatuendi dimiſſuros homines tam hoſtiliter in nos animatos. Fuit iſta formido quibusdam è noſtris cauſſa cogitandi de quoquam ad tempus ſecedendo; non refragantibus Eccleſiis, quibus abundè in tantis anguſtiis videbatur fore proſpectum per eos, quibus decretum erat in patria permanere, nec commodum eâ excedere. Illud ad tempus ſecedendi conſilium mihi quoque non diſplicuit: & ſi qui ſunt, quibus certum eſt in patriam non redire, donec deſæviat ibi tempeſtas, eos perpaucos eſſe arbitror. Atque ea præcipua cauſſa eſt, opinor, quod in longius diſſitas regiones exſules noſtri non divertunt. Nemo longius à patria diſceſſit quam ego, quantum quidem mihi notum eſt.

Pellexit

Pellexit me huc ſpes liberi religionis noſtræ in hac urbe exercitii. Accedit quod hic quoque aliqua in ſtudiis progrediendi mihi & filio meo, jam annum XVI agenti, ſe offert occaſio. Iſti tamen opportunitati præferrem παῤῥησίαν, qua frui datur in urbe, cujus ipſe mentionem facis. Si noſtrates carere poſſent opella mea ad longum tempus, nullum ego locum præferrem iſtis *Parriſiis:* in quibus profectum majorem in iis, quas præ cæteris amo, literis ſperarem, quam olim feci, & noſtri hodie, credo, faciunt in Lutetianis. Sed

Non minor eſt virtus, quam quærere, parta tueri.

Et imprimis nobis huc omni ope connitendum erit, ne quid Eccleſiæ noſtrates detrimenti capiant. Antigrotium ſub prælo eſſe intellexeram. Iſtam ſententiam facilius orbi probabitis, quam priorem illam, à tot refragantibus Scripturæ dictis extortam. Notas in V. & N. Teſtamentum dudum promiſiſtis, quas & ſub prælo eſſe, ni fallor, audivi: illas mihi mitti pervelim. Omnia prope præla typographica Germaniæ excudendis veſtrorum dogmatum refutationibus fervere videntur. Non deerunt, credo, veſtri ſuis defenſionis partibus: nec in iis tua ceſſabit induſtria, à quo exſpecto non vulgare patrocinium veritatis. Equidem mihi gratulor de hinc illinc ex iſto hodierno argumentorum colliſu exſilientibus ſcintillis veritatis: ad quas quin lux veritatis major etiam, quam adhuc lucet, accendi poſſit non dubito. Vidi excerpta quædam è Notis Grotia-

nis ad Matth. v. quas ſi vidiſſes, non dubitarem, quin judicaturus eſſes, magnos etiam quoſdam viros, plus iſti capiti caliginis quam lucis intuliſſe. Utinam aliquo tui ſimili ſtudiorum ſocio frui liceret! ut volupe eſſet in omnia religionis Chriſtianæ, quæ vulgo traduntur, capita accuratius inquirere, eaque ad Scripturæ normam exigere! Vix dubito, quin omnibus aliquid ex præconceptis ſuæ ſectæ opinionibus inhæreat erroris non animadverſi, quia non excuſſi. Mihi, quo hic & alibi ſuſpectiora ſunt omnia noſtra, eo opus eſt agere circumſpectius. Miræ tenduntur ubique epiſtolis eorum, qui ſeorſim à vulgo doctorum ſentiunt, intercipiendis inſidiæ: quo magis cavendum nobis eſt, ne capiant quod captant. Vale, Vir amiciſſime. Deus magis ac magis illuſtret oculos noſtros luce veritatis, largiaturque ut eandem fortiter, prudenter, ac fructuosè profiteamur. xx Oct. MDCXXIII. Vide quæſo, an bene obſignatæ hæ tibi reddantur.

79.
M. RUARUS S. NÆRANO.

CLariſſime Nærane, Abſolvo te à metu procacium manuum: literas tuas bene obſignatas, integras, & ut ita dicam, virgines, recte accepi, conſtantiamque tui erga me affectus in illis exoſculatus ſum: quem tamen nolim ex virtutis vel eruditionis meæ meritis pendere, cum utraque

que ſit in me perexigua; niſi tu fortaſſis conatui generoſo judicium tuum imputas, ſecundum illud, *In magnis voluiſſe ſat eſt.* Quæ de patriæ tuæ ſtatu narras, grata mihi fuerunt, non quod optima ſint, ſed quod peſſimis, quæ de illa mihi ominabar, meliora. Interim gaudeo tantum tibi animi, ut libertatem recte ſentiendi loquendique in ea tibi polliceri audeas, eaque ſpe conſilium tibi à me præbitum repudies; quod tamen non deſinam iterum urgere, ſi ſpem tuam, cui votum meum lubens gratificor, eventus deſtituerit. Perculit vero me, poſt acceptas tuas literas, luctuoſus rumor de immenſa maris circa patriam tuam exundatione, quæ & urbes & pagos, & in illis homines pecudeſque non paucas graviter afflixerit imo abſorpſerit. Vereor ne iſta ſit pœna ſævitiæ in ſinceros veri ac recti cultores tot annos exercitæ; juſta quidem illa, & majeſtati numinis ita ſuperbè ſpreti conveniens, nobis tamen non minus quam cauſa illius lugenda; qui nec Deum Opt. Max. precibus noſtris ſollicitare deſiſtemus, ut utrique metam hic ponat, ne & iſti committant amplius, quod puniri poſſit, nec ipſe puniat amplius quod hactenus fuit commiſſum. Nos quoque propemodum ſub cultro hic vivimus, quod facile agnoſces, ſi cogitabis, quinam rerum in his oris nunc potiantur: interim non ceſſamus gnaviter hoc agere, quod noſtri eſt officii, & eventus curam ei commendamus, qui ſupra nos curat. De receſſu amicorum quorun-

dam in Gallias, diu eſt, quod accepi: ſed quo fructu ibidem tam diu verſentur, à nemine ſatis hactenus intelligere potui: tu ſi quid habes, quæſo ne me cela. Nec enim crediderim viros tantis ingeniis, eruditione, prudentia, addo & pietate, utut odioſo vero ocium permittere, cœlorumque munificentiam ſuo tantum emolumento definire; in ea præſertim natione, quam & ingenium vividum, & inſitum novitatis ſtudium vernacula quarunvis rerum capaces fecit. Grotii illas in Matthæum notas juxta tecum valde vidiſſe vellem. Nam ſpero nondum mihi ita præjudicio pectus occalluiſſe, ut nihilo rectius horno ſapere poſſim, quam anno feci, ſi qua veritatis aura purior mihi aſpiret: cujus rei, ſi voles, periculum facias licet. Idem & de quibusdam amicorum meorum tibi recipio. Notas in V. & N. fœdus amici cujusdam mei quicunque ſub prælo eſſe dixit, videat qui fidem ſuam tibi præſtet. Nimirum tantum nobis hactenus negocii ab inquietis ingeniis faceſſitum fuit, ut ad id genus ſcripta expolienda, quæ tamen longe utilius publice proſtarent, parum ocii ſuperfuerit: unde neſcio, an gratulari nobis debeas, omnia prœla typographica tantopere contra nos fervere. Me certe quod in campum illum vocas, propemodum fruſtra es: nec enim

Auxilio tali, nec defenſoribus iſtis
Tempus eget,

qualis ego, aut neſcio quis Marrucinus mei ſimilis;

milis; quem, ſecundum proverbium Græcum, conſultius eſt, φαλακρὸν ὄντα κατὰ χειρῶν μὴ νυσάζειν ἀντιπρόσωπον. Quin ſi quid poſſem tandem extundere, quod ferret oculos ſæculi tam eruditi, in alio potius ſcribendi genere minus vehementi ingenium occuparem, quod natura fere mite mihi dedit, & à palæſtra alienum. Sed quid tu, mi Nærane? nihilne cudis nobis boni? nihilne ab iſto tuo ingenio tam præclaro atque excelſo in publico aliquando videbimus, quod una nobiſcum ſera poſteritas admiretur? nec enim adeo negligentem publici te credo boni, multo minus ita invidum, ut ſepulta tecum aliquando velis, quæcunque cum iſto ingenio, indefeſſo tot annorum ſtudio, in omni doctrinarum genere, tibi acquiſiviſti: quæ ſi tu fortaſſis in nonum aut amplius annum premere ac limare cogitas, interea liceat ſaltem nobis amicis ſpe futuri in ſinu gaudere, & auxiliari votis, ut pulcherrimum fœtum felici puerperio enitaris. Sed quicquid de illo ſit, non deſinam tamen pro te precibus ambire Dei Opt. Max. aures, ut conſiliis tuis omnibus benigno numine adſit, eaque dirigat in illum ſcopum, quem tu ſine dubio pro tua pietate ſemper ob oculos tibi ponis. Tu ſi idem pro me feceris, magni id beneficio loco reputabo. Vale, mi Nærane, & quos videbitur amicos meo nomine ſaluta. Dabam in Mœſtichiano nobiliſſimi Caſparis Sacci pr. Kal. Martii Gregoriani, cIↄIↄↄxxiv.

80.

S. NÆRANUS M. RUARO.

ORnatiſſime atque amiciſſime vir, Non videntur noſtrates zelotæ ullis indiciis iræ divinæ terreri, ullis eluvionibus, hoſtium incurſionibus ſane quam terribilibus, qualis fuit nupera illa in Velaviam, cohiberi, quo minus ſæviant in innoxios. Amſtelodami nuper capti duo ex fratribus: alter eorum eſt D. Veſetius, qui in Synodo Dordracena forte tibi notus eſt, erat enim ex XV viris; alter eſt D. Cupus Woerdanæ olim eccleſiæ miniſter. Abducti ſunt illi de nocte (forte enim de die per interceptores non licuiſſet) Louveſteinium, & cæteris ibi detentis fratribus additi. Si augetur ita magis ac magis captorum fratrum (quod Deus avertat) numerus, erit nobis de reditu in patriam cogitandum. De fratribus in Gallia degentibus quod quæris, certo non ſcio. D. Tilenum, quem noſtrum eſſe non ignoras, ſcio id agere, ut editis Gallicè libellis Calvinianos Gallos à ſententia ſua rigida de Prædeſtinatione & ei annexis demoveat. Et intelligo id eum agere non ſine ſucceſſu. Cæteri fratres idem, credo, agunt, & Remonſtrantiſmo propagando inibi ſtudent, incerti adhuc ubi ſedem fixuri. Allatæ mihi ſunt à D. Epiſcopio litteræ Luteriâ, in quibus ſcribit inter alia: *Nos hic favore & gratia Regis fruimur: nec dubium*,

bium, quin libertate etiam fruituri eſſemus, niſi tam ſibi à nobis metuerent Catholici quam Calviniani. Interim pro veritate & bona cauſſa noſtra facimus quicquid poſſumus. D. Grotii notæ in Matthæum agunt de judiciis publicis capitalibus, de vi, an eâ vim repellere Chriſtianis & quatenus liceat, de bello &c. Concludit ut in poëmatis ſuis,

Cœlum niſi bella coacta
Non probat.

Et ea demum pia eſſe arma, quæ neceſſaria, hoc eſt, quæ capiuntur ad evitanda mala armis graviora. Putarem D. Epiſcopii ſcripta & D. Grotii notas aliquid momenti adferre poſſe ad quoſdam veſtrorum deducendos à ſententia illa, quæ ſtatuit Chriſtiano magiſtratui illicitum eſſe fundere ſanguinem facinoroſorum. Non dubito, quin de ea ſententia, cujus quidam à noſtris inſimulantur, ſuſpicio multum noſtræ cauſſæ obſit. Ejus ſi convinci poſſemus, proditionis patriæ convictos nos tenere ſe adverſarii noſtri opinarentur, quæ ſine bello defendi non poſſet. Tam tibi, quem puto moderatius ſentire de iſtis capitibus, quam quibuſdam è veſtris optabam lectionem iſtarum notarum: quanquam nihil eſt forte, cur tale quid optem, quaſi tam oculatorum oculos argumenta fugerint, quæ iſtam ſententiam, quæ communis fere Chriſtianorum eſt, fulciant. Non poſſum ego adduci, ut credam aliquem ex Euangeliſtis prætermiſſurum fuiſſe ea, quæ

cap. v. Matth. ſcripta ſunt, ſi ibi medulla doctrinæ Chriſtianæ contineretur, ut quibusdam videtur. Qui nobis recenſent & repetunt ea, quæ multo minoris momenti ſunt, ab aliis etiam narrata, non videntur fuiſſe ſuperſeſſuri narratione concionis, eam partem doctrinæ Chriſti continentis, quæ ejus doctrinam à doctrina V. Fœderis diſcriminat. Et quemadmodum veſtri mihi longe falli videntur in eo, quod ſtatuant moralium præceptorum numerum à D. Jeſu eſſe auctum; ita non minus mihi falli videntur, cum negant, vitam æternam ſub V. Fœdere fuiſſe promiſſam. Videtur mihi locus Act. xxvi. 6, 7, 8. collatus cum xxiii. 7. in terminis, quod ajunt, iſti ſententiæ contradicere. Libenter ex te intelligo, eſſe præter te etiam alios, qui opere ipſo, id eſt, diſſenſu ab aliis oſtendunt, ſeſe non juraſſe in ullius magiſtri verba. Vacuus ille à præjudiciis animus haud dubiè admittet veritatem etiam monſtratam in quibusdam ab illis, qui in aliis tam craſsè videntur errare, ut vix capaces videantur veritatis alicujus, ad quam dignoſcendam opus ſit limatiore judicio. Præla quod multa in refutatione quorundam veſtrorum dogmatum excudenda ferveant, ideo vobis gratulandum eſſe puto, quod dum veritas magis magisque & ſolidius confirmatur & examinatur, putem veſtros quoque poſſe facilius conſpicere quædam, quæ nondum videntur conſpexiſſe: & anſa ipſis ſubminiſtratur, veritatem in aliis confirmandi

& la-

& latius diſſeminandi. Quod cogitas de te huic pugnæ non admiſcendo, fruſtra, puto, es: nec ſinet te amor veritatis, tuo judicio oppugnatæ, & laborantis forte etiam, ſubterfugere hoc certamen. Plus enim negocii undique vobis exhiberi puto, quam ut cuiquam veſtrum à talibus negotiis liceat feriari: nedum tibi, qui utut tibi ipſi videaris ex poſtremis, talis non videberis primipilis veſtris, quâ ſunt judicii acrimoniâ. Eſt autem & hoc interdum modeſtiæ, judicium ſuum non præferre judicio aliorum de ſe ipſo; ſaltem hactenus, ut non detrectemus ſuſcipere patrocinium bonæ cauſæ meliore patrocinio deſtitutæ.

Hic nonnihil deeſt.

81.

M. RUARUS RHENANO.

Accipio confeſſionem ſilentii à te orti, Rhenane eruditiſſime; cui niſi iniquitas temporis patrocinaretur, non levi utique brachio mihi caſtigandus eſſes. Quod in patriam cogitas, vellem equidem uti bonis avibus: ſed nondum mihi liquet, qua in ea conditione futurus eſſes, quave lege: an ut religioſi ſilentii ſponſione uſum publici redimas, an ut in aliquo puteo ad exemplum boni illius Athanaſii deliteſcas; quorum quidem neutrum mihi ſatis arridet. Invitarem te has ad oras, in quibus ipſe nunc dego, (dego

autem extra Germaniam, in illius tamen vicinia) niſi tu ipſe periculum aliquod hic nobis metuendum inculcares: quod ego tamen, (ut verum fatear) non admodum adhuc formido. Magis ego ſane Acignios, qui viciniam noſtram turbant, metuo, ne forte tam ſecundo rerum ſucceſſu elati, ambitionem ſuam huc proferant, & iisdem injuriis, quibus nihil jam non pervium eſt, in nos deſæviant. Creſcunt enim indies illis à fortuna animi; adeo ut & ſummis quibusdam in vicinia principibus minari jam credantur, imo & ferantur. Huc ſcilicet illi Arioviſti atque Arminii nepotes ceciderunt. Quod ſi tamen fortunam nobiscum periclitari tibi libuerit, omnem tibi benevolentiam, non à me tantum, quem tuis commodis jam pridem devotum noſti, ſed & ab illis, apud quoscunque cohortatio mea aliquid poterit, ultro promitto. Vivunt jam nobiſcum in hac aula duo optimarum artium profeſſores ex vicino incendio elapſi, viri inculpatæ vitæ, & divinarum humanarumque rerum ſcientiſſimi. Miſera profecto rerum eſt facies: cui niſi divinum numen aliquid opis è machina attulerit, actum eſt. Quod exiſtimas magis magisque nos veſtros potius, quam vos noſtros fieri; tu vero rectius nos jam eſſe diceres. Si enim plerosque tuorum reſpicias, concedes fortaſſe nobis, ut cum Apoſtolo gloriemur, *quod plus vos diligentes minus diligamur*: atque ita ſane veſtri magis ſumus, neque id diffitemur; cum nihil vos minus

nus

nus videri velitis. Sed alio tu ſenſu nos veſtros evadere cenſes, quippe quia ſententias de religione veſtras magis magisque indies conſectemur. At eo reſpectu vos magis etiam noſtros auſim dicere. *Si enim omnia noſtra ſunt, ſive Paulus, ſive Apollo, ſive Cephas*; quidni Arminius noſter ſit? ſervus ſcilicet & ipſe Jeſu Chriſti: apud quem ſi quid Magiſtri deprehendimus, id nobis non arrogamus ut alienum, ſed ut noſtrum vindicamus, qui membra ſumus Catholicæ illius Eccleſiæ, quæ ab aliis quidem in factioſa nomina diſcerpitur, nobis tamen una eſt. Quanquam poſſem interrogare, unde tibi conſtet, Commentatores iſtos, quos mihi obducis, aliter quondam de iſtis quatuor capitibus ac nunc, aut nos cæteros, quos cum illis vobis jam propius accedere putas, idem nunc quod illos ſentire? Noli quæſo fortunam noſtram ex aliorum ſuperſtitione æſtimare, quaſi nihil præter anteceſſores noſtros ſapere aut deſipere audeamus. Sive enim eadem, ſive alia commentatores noſtri prodiderunt, ſive etiam vitulâ veſtrâ araverunt, non exiſtimo ullam nobis notam propterea extimeſcendam, cum nihil magis Chriſtianum hominem deceat, quam γηράσκειν αἰεὶ πολλὰ διδασκόμενον. Venio nunc ad illud, in quo nos nimiopere à vobis abeſſe doles, ſerioque mones, ut de ratione, quâ propius vobiſcum conjungamur, accuratè cogitemus. Videmur tibi non agnoſcere (quod animus horret eloqui) Jeſum eſſe Dei viventis filium,

filium, quoniam divinæ eum naturæ participem negemus, quæ tibi maxime propria τῆς υἱότητος ratio videatur. Poſſem regerere; non negare nos, Jeſum etiam in terris adhuc agentem, nedum nunc, divinæ naturæ participem fuiſſe, ut in quo tot virtutes, ſive qualitates divinæ reluxerint; ut ob eas jam tum quoque in divina forma fuiſſe legatur. Poſſe vero quem ob divinas, quæ illi inſint, qualitates naturæ divinæ participem dici, ex notiſſimo Petri loco in Epiſtola poſteriori capite primo cuilibet patet. Sed ſi Tarnovius in contrarium, quod alicujus ſit momenti, affert, id ob oculos huc te mihi produxiſſe optarem. Mihi enim liber illius non amplius eſt ad manum: & ſi licet ἐξ ὀνύχων τὸν λέοντα κρίνειν, ex iis, quæ olim in illo legi, non tanti mihi viſus eſt, cui nummos iterum habeam impendere, qui tot aliis bonæ frugi libris ob inopiam carere cogor. Ac ne ille quidem hæreticorum catalogus, in quo ſententiam tuam recenſeri ais, unquam mihi viſus fuit, tantum abeſt, ut cujus coloris ſit norim, teque rogo, ut nomen auctoris mihi indices, quo tanto melius in eum inquiram. Miror altum S. literarum de illa tua ſententia ſilentium, quæ tamen ſi vera eſt, ut tu ipſe innuis, ad ſalutem, ut ſciatur, non parum eſt neceſſaria. Eſt autem id tanto magis mihi mirum, quod cum & de conceptione atque ortu, itemque præſtantia Chriſti divina, & de Dei erga genus humanum benevolentia atque

ſtudio,

ſtudio, non ſemel & alicubi ſatis prolixè ab Euangeliſtis atque Apoſtolis agatur, non videantur id, quod & ad conſtitutionem naturæ Jeſu Chriſti, & ad Dei erga nos φιλανθρωπίαν celebrandam tantopere facciebat, pede tam ſicco ullo modo prætерituri. Deinde dici non poteſt, quantum & ſolatio noſtro in malis, & ſalutis ſpei, ad quam communitas ſimilis in Chriſto naturæ nos erigit, quid item conatui noſtro ad vitam ſecundum regulam atque exemplum Chriſti agendam, imprudens quidem, ut exiſtimo, ſed tamen adimas atque ſubducas. Sed & ulterius mihi vide, quam appoſitè divinam illam, quam fingis naturam, non modo affectibus humanis, ſed & aliis naturæ noſtræ infirmitatibus, earumque emendationibus, & profectui in melius, quæ omnia Chriſto myſticis in Literis attribuuntur, ſubjicias. Triſtatus enim fuit Chriſtus & turbatus animi, metuit ſibi, miratus eſt, à diabolo tentatus, quædam ignoravit ac didicit, profecit ſapientiâ, crevit ſpiritu, obedivit matri, nedum patri, preces ad *Deum* fudit. Quæ ſingula, ut in ipſam naturam divinam ceciderint neceſſe eſt, ſiquidem animæ eam loco in Chriſto eſſe velis. Denique quorſum opus fuerit, ejusmodi in Chriſto, qualem tu vis, naturam exiſtere divinam? An quicquam eſt in triplici illo munere, quod cum S. literis merito illi tribuimus, quod ab ejusmodi Chriſto, qualem nos agnoſcimus, exſpectari aut peragi nequeat? Satisfactio enim pro dilictis

noſtris,

noſtris, qualem vos docetis, quæ non ſolutione integri debiti, ſed acceptilatione quadam ſub obedientiæ gratæ conditione peragitur, etiam ejusmodi homini divino, qualem nos Chriſtum fatemur, committi poterat.

Reliqua deſunt.

82.

Ex M. RUARI *ad* JOANNEM NÆRANUM *Epiſtola.*

Gedani VI *Maji*, cIↃIↃcxxxvIII.

CUm ante triduum hucusque ſcripſiſſem, interea nuncium è Comitiis affertur de acerbo in Racovianos decreto. Tres adoleſcentes ſeu pueri per petulantiam illi ætati atque nationi vernaculam imaginem Chriſti crucifixi in finibus Racoviæ inſciis omnibus lapidibus petitam dejecerunt. Ea ſatis magna cauſſa viſa eſt, cur & Miniſtri Eccleſiæ illius & Magiſtri ſcholæ omnes extra Poloniam in exilium agerentur, ſcholaque ipſa atque typographæum tolleretur: immo Palatinidæ Sienienio ipſi capitis periculum intentatum eſt, quod vix jurejurando innocentiam ſuam teſtatus evaſit. Et qui ſcimus, quid decreto, cum ſcriptum edent (quod durantibus comitiis obtineri non potuit) annexuri ſint ii, qui rerum nunc potiuntur? Hæc eſt illa pietas iſtorum, quos iſte propinquus tuus, quem in literis tuis notas, pro legitimus fratribus olim agnoſcebat.

JOAN-

83.

JOANNES NÆRANUS M. RUARO.

SI vales bene eſt, Præſtantiſſime Ruare: ego valeo Dei gratiâ. Sed longè optimus & cariſſimus pater meus, acuta febri confectus, maximo cum dolore noſtro fatis conceſſit, & ingens ſui deſiderium mihi meiſque reliquit. Occupavit nos luctuoſus iſte caſus adoleſcente Decembri, cum ego infelici Antiſtitum noſtrorum decreto ſacrorum cauſâ recens in Friſios transvectus, iſtic ingruente gelu ſolito maturius veluti fato obſiderer. Cui ego, penetrante tamen ad me nuncio tandem, magna mole obnixus, ab ultimis Friſiis in pedes me conjeci, cum neque equis neque velis tranſitus pateret: atque oram omnem maritimam, longumque Geldriæ ac Tranſiſſulaniæ tractum permenſus ſeptimo itineris & obitus paterni octavo die Amisfurtum attigi, cum non multo ante terræ mandatus eſſet eodem die. Sic ingenti labore ad luctum & lacrymas properavi: in quibus necdum ſatis colligo animum, quando quo ſim orbatus patre repeto mecum. Homo nempe ſum; humani à me nihil alienum. At forſan id ipſum non ſatis fuerit cum ratione, ſi naturæ inſtinctus, & caritatis intimæ affectus, in tanta clade mox conticeſceret ad nutum intempeſtivæ rationis. Divinis

vinis tamen placitis utcunque etiam acquieſco: & hoc confert mihi tam propinquum domi exemplum humanæ fragilitatis, ut fluxas & futiles hujus vitæ ſpes opesque magis jam contemptim habeam, ſerioque me comparem ad moriendum. Faxit modo Deus rerum arbiter, ut paternis veſtigiis inſiſtens conſtanti gradu erumpam in venæ melioris ævum: in quo parentem meum, virum profecto, ſi fas eloqui, caſtigatiſſimæ probitatis, plena animi fiducia conſtituo. Et hæc quidem pro affectu & dolore meo minime, omnino pro tempore & inſtituto hic ſufficient. Novi jam nihil ſperamus ex illa olim tam fœcunda officina, poſtquam obſtetrices illæ ingeniorum formulæ manibus excuſſæ, diſturbatum Eccleſiæ ſeminarium, & velut proſcripta ſunt & profligata ſtudia. Incrudeſcit enim rabies, invaleſcit potentia iſtius factionis, cui hoc eſt inter prima officia pietatis, diverſos ſibi quantumvis innoxios, nullo non perfidiæ & ſævitiæ genere exſcindere & delere funditus. Quare Nigrini vel ſtuporem demiror, vel pravitatem deteſtor, qui iſto rerum articulo hominum genus ἄσπονδον, intractabile, & inſidum, candide ſerioque de pace acturum cum adverſariis toto velut cœlo diviſis, & jam fractis ac pene fatiſcentibus, vel ipſe ſperet, vel ſperare velit alios. Cœpti iſtius hunc exitum exſpecto, ut autor pœniteat, aut ingenium prodat. In Galliis fertur idem moliri Grotius: nec omnino
abſimile

abſimile vero eſt, ſi cum hoc rumore ſcripta ejus noviſſima conferantur. Negotium id geri audio Rege conſcio & Cardinali callidiſſimo, qui videtur ſpectare ad defectionem à Sede Romana, & primatum forſan Gallicum meditari. Pontificis certe auctoritas ibi multis modis evileſcit. Fuerunt è clero, qui publicè declamaverunt de ſyncretiſmo: & nonnulla doctrinæ capita, de quibus acerrima digladiatio, illuc accommodaverunt, ſenſu alieniſſimo à receptis placitis Pontificiæ diſciplinæ. Sed contumelioſe reclamabant noſtri Calviniſtæ, & novos illos magiſtros, tanquam impoſtores averſabantur. Grotii conſilia diſturbarunt fortaſſe turbæ Anglicanæ, quæ Puritanorum conjuratione magis magisque efferveſcunt: & ſi vates omnino vanus non ſum, in civilem lanienam erumpent, cui jam præludunt Hyberni. Ea niſi in Anglia eveniſſet rerum converſio, creditur ad negotium ſarciendæ concordiæ, gentis ejus Epiſcopos, non omnino ab ea cogitatione abhorrentes, fuiſſe ſollicitaturum. Nunc ego ſic animum induco; aliud Grotium, aliud ejus ſocios ſpectare, homines ambitioſos, & regnandi avidos; ſi quid veri habent indicia, nec bona fide Chriſtiano orbi concordiam curare; adeoque ſpem iſtam Grotium perſequi inani plane conatu, præſertim quia altera partium in conſulta, & ſibi etiam totique iſti cauſæ infeſta, rem adeo difficilem & hoc ſæculo odioſam molitur. Sed rectius ego judicium non interpono meum

ignotæ tractationi, cujus me origo & ratio latet. Cum Papa quidem, niſi, quod fiet nunquam, Papam ejuraverit, & faſces poſuerit ſupremæ dictaturæ, fruſtra tranſigimus. Sed Caſſandri poſteritas, & plures in Galliis meliorum partium pontificii, ipſi juxta ac nos Papalem tyrannidem peroſi, quorum Grotius haud dubiè voluntate nititur, præberent ſe forſan tractabiles, ſi qui agunt ab his diverſi, in tolerabilibus pluſculum largiri & gratificari docti eſſent paci orbis Chriſtiani. At noſtri hic Alaſtores ad nomen etiam pacis cohorreſcunt. Illis una ſalus bello: quamdiu nempe rerum potiuntur, ſic tutius Reipublicæ opes ſibi & ſuis vendicant. Denique dictis & factis Papatum nobis ex vero repræſentant: niſi quod maleferiatam libidinem inſani ordinis Procerum obſequia ad vim jam magna ex parte deſtituunt: etſi nonnullis adhuc in locis eorum valet autoritas, ſed quam inquieto ingenio & contumaci decoctum eunt, dum multis in locis magiſtratibus, ſi quæ non ad guſtum ſuum geſſerint, præcipue in iis quæ ſpectare ad Eccleſiam volunt, acerbe obſtrepunt. Voetius tamen regulum quendam & epiſcopum Trajectinum agit: & quanquam inviſus ſuorum plurimis ob factioſam & ſuperbam indolem, omnes nihilominus obnoxios habet. Catecheſi noſtræ librum ineptiſſimum oppoſuit (ſcis puto noſtram Catecheſin editam, concinnatam ob Wtenbogardo) Catecheſin Catecheſeos noſtræ: è qua quæſtionum

tan-

tantum myriadas elicit, & ſingulis capitibus parallela Sociniana ſubjicit, aliorumque, ni fallor, hæreticorum, & identidem librorum illorum ingentem indicem texit: cæterum nihil refellit. Calci acceſſit diſputatio, in qua laudat ſupplicia Genevæ in Helvetiis & apud Anglos ſumta de hæreticis: & Euangelicos Proceres veſtros, cum primum ingruerent per Poloniam blaſphemiæ Socini, in Comitiis de opprimenda hæreſi & proſcribendis ejus patronis ac ſectatoribus verba feciſſe; ſed à Pontificiis fuiſſe turpiter deſertos. Quod ſi ſplendidum, ut ego ſuſpicor, mendacium eſt, velim copiam mihi facias documentorum, quibus ineptæ fabulæ vani hominis redarguantur, & doceri poſſit, quantopere alieni ſint iſtic illi Proceres ab immanitate illa, omni tyrannide deteriore. Sed id omnino urgeo multorum nomine, ut exhibeas nobis Crellii Epiſtolam de ſtatu impiorum poſt mortem, quam parenti ſcripſit veſtri Sieniutæ. Cui ſi quid præterea potes adjungere ejus argumenti, omnino illi cauſæ bene conſules: quæ ob libellum à Camphuſio editum, meo quidem judicio peſtilentiſſimum, paſſim malè audit. Interea forteàn & noſtri nova ſubſidia in arenam producent. Voetii nova inſaniendi methodus contemnitur: ſed refellit ὁ διδάσκαλος Eccleſiaſten Leidenſem, qui cordatius cenſuram ſtrinxit in noſtram Catecheſin. De me ſi porro jam quæris; nunc Friſiis Doccumenſibus in ſacris miniſtro extra ordi-

 nem,

nem, pulſo eorum Eccleſiaſte B. Sapna Clericorum impulſu. Trimeſtri legatione perfunctus, Deo volente ad meos gregarios reverto ad Veterem amnem, ubi ſtatio ſtudiis meis commodiſſima in functione minime difficili: quare non patiar inde niſi invitus me revelli. Amisfurtenſium ſtudiis defertur mihi cathedra parentis, ſerioque illuc invitor. Sed ſugito ego conſpicuas ſedes, quantum alii affectant: nec facile cuiquam à me competitori periculum. At ſi me cogent decreta Patrum, parendum neceſſitati. Numquid vis amplius? Mihi reſtat id unum ut valeas, Deusque tibi & tuis omnia optata ſemper adferat, & omnes bonos vindicet à machinationibus malevolorum: quas non ita reformido, ne quid erres, ut diffidam Deo, cujus in ultimo periculo proximum eſſe auxilium ſolet, nedum ut haſtam velim abjici: quinimo humana deficiente, eo fidentius ſpei divinæ innitor, quam animo firmam teneo, votis apud Deum mihi vobisque aſſerere laboro veſter totus J. N. Dat. VI Eid. Febr. CIƆIƆCXLII. apud Doccumenſes.

84.

M. RUARUS *ad* MATTHIAM RHAWUM *illiusque aſſeclas ne Semijudaizantes in Tranſylvania perſequantur.*

QUanquam de animo veſtro erga gloriam atque majeſtatem Domini noſtri JeſuChri-

ſti

ſti optime nobis conſtet: non poſſumus tamen probare, quod Eccleſias patriæ veſtræ unum Deum Patrem agnoſcentes odiis atque vexationibus communium adverſariorum objiciatis. Nam ſi quos de Chriſti officio atque dignitate minus rectè ſentire creditis; hos potius ſpiritu manſuetudinis erudiendos, quam ſuppliciorum intentatione atque minis exaſperandos cenſemus. Interim videmus eam ab illis proditam fidei Chriſtianæ confeſſionem, in qua nec ipſi quidem forte, quod reprehendatis, invenitis; cui ad C L Eccleſiarum paſtores nomina ſua ſubſcripſiſſe intelligimus. Quod ſi forte dicetis, haud bona fide confeſſionem hanc ab illis editam, & aliud eos animo fovere, quam ore profiteantur, aut profiteri videantur: hic vos cogitetis velimus, quantum vobis ſumatis, qui ſpreta vocis profeſſione, de internis animorum ſenſibus, quos Deus Dominusque Jeſus ſolus ſcrutatur, judicium ſumitis. Quocirca rogamus vos atque obſecramus, ut mitiora ſequamini conſilia, quæ vobis nobiliſſimus atque eruditiſſimus Jonas Slichtingius, quem iſtuc denuo mittimus, ſuggeret; quem una vobiſcum non minus Chriſti ſtudere honori, quam vos ipſos, ne vos quidem, ut opinor, dubitatis. Optaſſemus ſane, cum ſuperiore hieme vobis adeſſet, illi vos obtemperaſſe; cum jam fortaſſis eo per vos deducta ſit res, ut pedem referre difficulter poſſitis. Quisquis vero ſit eventus futurus, teſtamur nos ab omni op-

preſſione, quæ cuiquam ob religionem atque conſcientiam infertur, alienos. Eam mentem nobis inſevit mitis Chriſti Spiritus: quem non vobis modo, ſed & illis, qui in hac cauſſa ſententiam ferent, ex animo optamus. Gratia D. Jeſu ſit vobiſcum. Amen. Zabnæ non. Junii, ↀIↃIↃCXXXVIII.

85.
STEPHANUS CURCELLÆUS M. RUARO.

REv. & Cl. Vir, frater mihi in Chriſto omni obſervantiâ colende, Quod ſerius literis tuis reſpondeam in cauſa eſt gravis morbus, qui me hebdomadas aliquot lectulo affixum detinuit, & à quo necdum ſatis bene ſum confirmatus. Typographus valde avet ſcire, ecquando Ethica Chriſtiana ad nos ſis transmiſſurus. Multi hic ſunt alibique mihi cogniti boni, qui avidè opus iſtud expectant. Ante trimeſtre aut circiter libri aliquot Racovienſes, inſtigantibus Calviniſtarum miniſtris & jubente magiſtratu, publicè Leovardiæ flammis ſunt abſumpti. Nimirum id facilius iſtis hominibus eſt viſum, quam argumentorum vim refellere. Non putarim æquiſſimos hujus civitatis rectores ejusmodi quid unquam tentaturos. Nuper cum apud eos inſtaret Synodus Hollandica, ut Epiſcopius Theologiam docere prohiberetur, repulſam tulit. Cum appendicem ad tractatum de Antichriſto perlegeris,

ris, ne ſententiam de ea tuam ad nos perſcribere graveris, aut publico invideas. Non vacat nunc ad D. Hiſtiæum ſcribere. Significabis ei, omnes qui hic ſunt amicos bene valere, eumque officioſè ſalutare, & pro ejus veſtrorumque omnium incolumitate preces ad Deum indeſinenter fundere. Illius te gratiæ commendo. Amſt. IX Oct. CIↃIↃCXLI.

86.

Idem M. RUARO.

REv. & doctiſſime vir, Exſpectas dubio procul, ut quam poſtremis meis literis ſpem feci, re ipſa impleam, & quem à te accepi manuſcriptum libellum, typis excuſum remittam. Sed proh dolor! intervenerunt quædam ab illo tempore, quæ nos voti compotes eſſe non ſinunt. Hujus urbis Prætor, facta cum quibusdam Eccleſiaſtis conſpiratione, Cæſiis inopinantibus operis Volkeliani quæ habebant reliqua exemplaria circiter quadringenta quinquaginta ereptum ivit, & à quatuor ſuarum partium Scabinis, inter quos duo linguæ Latinæ ignari eſſe dicuntur, obtinuit ut poſtero die fiſco addicerentur, & Cæſiis mille ducentorum florenorum mulcta imponeretur. Deinde poſt interjectam octidui moram, libros illos omnes publicè flammis tradi curarunt. Crimini id præcipue datum, quod Trinitatis dogma ad Satanam auctorem referant.

 Judi

Judicium hoc inconſultis & inſciis Conſulibus, penes quos ſumma urbis poteſtas eſt, pronunciatum fuit. Quod audio illos ægerrimè ferre, & ſtatuiſſe, ne quid ſimile in poſterum fiat, pro viribus impedire. Typographus non abjecit omne propoſitum ejusmodi ſcripta excudendi: ſed tamen aliquandiu differendum cenſet, donec nimirum ille perſecutionis æſtus paulum deferbuerit. Utinam veſtrum aliquis præceps Scabinorum noſtrorum judicium vellet expendere, & iſtos librorum incendiarios peccati ſui coarguere. Si quem noveris ei rei idoneum, urge ut aggrediatur. Deum ſupplex oro, ut te ab omni malo immunem præſtet. Dab. Amſtelodami, VIII Febr. CIↃIↃCXLII.

87.

Idem M. RUARO.

CL. Vir, Credo jampridem in manus tuas perveniſſe literas quibus de Volkeliani libri exuſtione certiorem te faciebam, & copiosè totam illius rei hiſtoriam enarrabam. Nunc gratiore te recreabo nuncio; niſi forte & eum jam ante ad vos fama detulerit. Magiſtratus novi ineunte Februario pro more hujus civitatis creati, judicium illud ſibi quotidie à libertatis amantibus exprobrari audientes, re iterum in deliberationem adducta, anteceſſorum ſuorum ſententiam, ipſis etiam, ut ferunt, non repugnantibus,

tibus, revocarunt, & è publicis regiſtris expunxerunt. Ita factum eſt, ut Cæſii à mulcta impoſita, quam nondum ſolverant, ſint liberati. Sed tamen ita illo conſternati caſu, ut non facile poſthac ejusmodi ſint libros excuſuri

Hic deſunt quædam.

Amſtelodami, XII Aprilis, CIƆIƆCXLII.

88.

Ex M. RUARI *ad* ST. CURCELLÆUM *Epiſtola.* CIƆIƆCLVII, 17 *Martii.*

AD quæſtionem de Sabbato, quam ipſe propoſueram, illud reſpondendum cenſeo; ſanctimoniam ſabbati ab exordio quidem mundi à Deo decretam ob perfectam ante illud rerum creationem, legem tamen de illo feriando jam tum nullam fuiſſe latam, quæ genus humanum univerſum obſtringeret: ſed populo demum Iſraëlitico, accedentibus & aliis illi peculiaribus cauſis irrogatam; quæ proinde cæteras gentes, niſi Iſraëlitis immixti habitarent, non innodaret. Ipſimet Judæi, ſi bene memini, ſabbati religionem non includunt præceptis Adamo Noæque datis. Unde recte tu obſervaſti, primam obſervandi ſabbati mentionem Exodi XVI haberi, ubi religio illius Iſraëlitis manifeſto cohibitæ mannæ documento commendata fuit. Cæterum, ſi quæratur, an nos etiam, qui Chriſto nomen dedi-

mus, ſabbati vinculo conſtringamur; reſpondere velim cum Apoſtolo, nemini jus eſſe, nos damnandi ἐν μέρει diei feſti, aut novilunii, aut ſabbatorum; ut quæ fuerint umbra futurorum, cum nos corpus, quod eſt Chriſti, teneamus. Nam & idem Apoſtolus alibi tam eum, qui diem quemvis peræque æſtimat, quam qui diem præ die æſtimat, in animo ſuo plene certum eſſe jubet, puta ſe, quod agat recte agere; cum quicquid non eſt ex fide pro peccato habeatur. Quin & Act. xv. cum in Synodo Hieroſolymitana leges quædam rituales ethnicis ad Chriſtum converſis, ad ſanciendam inter ipſos & Iſraëlitas converſos concordiam, ferrentur, nihil illis de ſabbatorum feriis inculcatum fuit. Ponitur quidem ibidem, Moſi ab antiquo id honoris haberi, ut in Synagogis per omne ſabbatum legatur; nulla vero ibi lex promulgatur, ut id in Eccleſiis Chriſti perpetuo fiat. Quanquam vero exiſtimem, nos præcepto Decalogi de ſabbato directe non obligari; recte tamen ſic concludi putem, ſi Iſraëlitæ ſeptimam vitæ partem cultui divino conſecrare juſſi ſunt; quid nos facere æquum eſt, quibus non, ut illis terrena, ſed cœleſtis felicitas eſt promiſſa? Item ſi Deus Iſraëlitas & ſibi & familiæ & pecori quietem ſeptimo quoque die indulgere voluit; nos utique par eſt haud magis illis labori reique faciendæ intentos eſſe, & familiam pecuſque noſtrum laboribus fatigare. Sic vero & alias rituales leges in uſum Chriſtianorum

trahi

trahi poſſe credo. Verbi gratia, jubebantur Iſraëlitæ & primitias frugum, atque primogenita, itemque decimas Deo conſecrare: tantundem igitur & Chriſtiani, aut etiam amplius de facultatibus ſuis decidere, & vel Dei promovendæ gloriæ, vel uſui pauperum impendere merito debebunt, ſi modo eo carere poſſint. Atque hæc quidem iſta de re mea eſt ſententia.

Tu ſi quid rectius iſto:
Candidus imperti.

89.

M. GITTICHIUS VENECIANUS M. RUARO.

ANimus erat, ſed otium non erat, tecum de nonnullis tuis verbis, quæ in menſa generoſi domini Moſcorovii noſtri protuliſti, Czarkoviæ colloqui. Quod tum fieri non poterat, id jam mihi erit materia ſcribendarum ad te literarum: cum quo unà vivere ſi mihi contingeret, in non poſtrema parte terrenæ felicitatis reputarem. Cum alia ex aliis, ut fieri ſolet in menſis, necteremus, & delapſi eſſemus in ſermonem de jejuniis, tu autem diceres, in ædibus tui ſoceri omnes ſingulis hebdomadis jejunare, non eodem tamen die omnes; te vero ipſum diem Veneris tibi in eum uſum delegiſſe, idque ad memoriam paſſionis Domini, qui die iſto trucidatus; eo etiam die,

die, quia Dominus paſſus eſt in carne, te quoque ad memoriam illius paſſionis ita pati in carne, ut abſoluto etiam jejunio, die iſto à carnibus, quia ex his fiant delicatiores cibi, omnino abſtineas: Romanæ Eccleſiæ aliquo cive digniſſima, minus digna, quæ ex ore Chriſtiani, & doctrinam Euangelii probè edocti hominis unquam prodiret, mihi viſa eſt iſta oratio. Ut enim ab omnibus peccatis, ita etiam ab omni ſuperſtitione, quæ præſentiſſima peſtis veræ religionis eſt, alieniſſimum eſſe debere Chriſtianum hominem ſtatuo; hac autem via & ratione ſublatam ex univerſo orbe veram pietatem, & vitæ Chriſtianæ ſanctitatem, ac veram religionem, introductam in ejus locum ſuperſtitionem, & quæ inde ſequuta eſt, omnem impietatem. Hac ratione, & hoc prætextu, invaluit in Chriſti Eccleſia in diſcrimine dierum & ciborum doctrina, ut eam Apoſtolus vocat, dæmoniorum: quam labes univerſæ religionis Chriſtianæ breviſſimè ſubſequuta. Hac ratione nonnulli ex fratribus noſtris (quod in mea quoque Eccleſia dolenti animo videre mihi contigit) ſtruxerunt gradus ſuis liberis, ut alii illis adhuc viventibus, alii poſt ipſorum fata, ad pontificiam idololatriam ſeſe conferrent. Cum enim inclinante jam ad ſenectutem ætate ſeſe Eccleſiæ noſtræ adjunxiſſent, & ab ineunte adoleſcentia, à ſuis inſtituti majoribus, nihil unquam de cibis in Eccleſia Romana vetitis diebus Veneris attingerent, roborata in illis

illis longiſſimi temporis uſu iſta conſuetudine, etiam cum jam in Eccleſia noſtra eſſent, nullis rationibus perſuaderi ſibi patiebantur, ut eâ relictâ quidquam ex iis cibis iis diebus guſtarent. Hæc cum viderent illorum liberi, idque ex Eccleſia Romana, in qua diſcrimen iſtud ſervatur religioſiſſimè, petitum animadvertiſſent, ex his religionem Romanam eſſe divinam ideoque ſibi ſequendam decreverunt. Ita hæc conſuetudo, quod Ephodus ille Gedeoni in ſua domo collocatus, in laqueum & ruinam illorum familiæ fuit: quod ne noſtris quoque liberis per ejus generis ſuperſtitiones fiat etiam atque etiam videndum. Non eſt autem ulla alia ratio huic malo obviam eundi, niſi ut ea facultate, quam nobis Dominus largitus eſt omnibus cibis quibusvis diebus ſine ullo diſcrimine veſcendi, iis imprimis diebus, quibus diabolus per unigenitum ſuum hominum conſcientias obligavit, ne quisquam de carnibus, ovis & lactariis quidquam attingere audeat, utamur; & his ipſis ab antichriſto vetitis cibis in oculis liberorum noſtrorum (quorum in tenera ætate fides & religio à fide parentum maximè pendet) veſcamur. Quod Dominus die Veneris paſſus, ad religionis Chriſtianæ negotium nihil omnino pertinere arbitror. Hinc eſt, quod ſolennem mortis Chriſti memoriam, non diebus Veneris, ſed diebus qui vocantur Solis, per fractionem panis celebremus: ea vero conſuetudo ab ipſis Apoſtolorum temporibus initium

tium ſumſiſſe videtur. Patientia in carne, abnegare nos ipſos, morte afficere carnem cum affectibus & concupiſcentiis, quid cum eo habet ſimile, ne quidquam de carnibus die Veneris, aut id genus aliis diebus, quos jejuniis noſtris conſecramus, guſtemus? Hac ratione, inquis, ſubduco carni fomenta luxuriæ, cum ex carnibus delicatiores cibi parentur. Atqui ii ex quibusvis eſculentis, condimentis adhibitis, & ex piſcibus imprimis (qui etiam carnes ſunt) ut videre eſt apud ditiores pontificios, parari poſſunt: & omnia luxuriæ fomenta, non diebus tantum Veneris, ſed omnibus vitæ noſtræ diebus ſine ullo dierum diſcrimine, carni noſtræ ſubducenda. Pati in carne, & mortificare carnem cum affectibus & cupiditatibus, ut tute non ignoras, non eſt ab hoc vel illo cibi genere religionis cauſa abſtinere; ſed moderatè omnibus, quæ nobis Dominus ad vitam tuendam largitus eſt, nullo dierum diſcrimine veſci, in perpetuum vale dicto omni luxuriæ, libidini, comeſſationibus, ebrietatibus, & quæcunque aliquam affinitatem cum iis habent: quorum nobis catalogum Apoſtolus Col. III. & Gal. V. ob oculos ponit. Ἀταξία etiam iſta, quæ eſt in domeſtica ſoceri tui Eccleſia, tibi in ſolidum adſcribenda, mihi diſplicet: quod ſcilicet iisdem ædibus concluſi omnes, alii diem Lunæ, alii diem Martis, Mercurii, Sabbati, tu diem Veneris, jejunio conſumendum ſtatueritis. Si omnibus vobis ſingulis hebdomadis jejunare libet;

libet, cur non potius te auctore & impulſore unum diem in eum uſum vobis deligitis, & ut eo ſanctius & religioſius ſit jejunium veſtrum, eo ipſo die, furtivis licet horis propter metum Judæorum, mane imprimis & veſperi, in aliquod penetrale vos recipitis, & te ſubmiſſa voce præeunte omnes unà oratis? Libertatem hanc meam iſta ad te ſcribendi, tum ſanctitati religionis noſtræ, tum ſingulari meo in te amori adſcribe. Hugonis Grotii libellum, quod papa non ſit antichriſtus, legere cuperem. Videtur mihi iſte homo per ejusmodi paradoxa rimam quærere, per quam honeſtè ad pontificios elabatur, & aliis quamplurimis non feneſtram, ſed portas ad idolomaniam pontificiam aperiat. Si enim papa Chriſto adverſus non eſt, quî ita impia ejus religio ſtatui poteſt, ut quicunque eam ſequantur, à ſempiterna ſalute penitus exciderint. Vale quam feliciſſime Vir clariſſime, & me tui amantem redama. xv Julii, cIↃIↃcxlii.

90.
M. RUARUS M. GITTICHIO.

CLariſſime Gittichi, Controverſiam, quam de jejunii mei die, atque modo mihi moves, mallem coram agitaſſes: ita enim non tibi ſolum, ſed &, ſi quibus aliis natus eſt ex ſermone meo ſcrupulus, illum eximere promptum mihi fuiſſet. Exiſtimas, ita me diei quem

quem vocant, Veneris, jejunium meum aſtringere, ut eo non jejunare mihi religio ſit. Atqui noris, me licet in memoriam paſſionis Chriſti, hoc potius, quam alio quovis die, carnem meam jejunio affligere ſoleam, nulla tamen ſuperſtitione teneri, quin, ſi ita res ferat, & prandium eodem die capiam. Accidit interdum, ut in itinere die Veneris circa meridiem ad fratrum aliquem divertar: hic cum incivile, ac penè inhumanum videatur, ex ædibus fratris absque cibo ſumto diſcedere, ego illum liberè ſumo, & jejunium, ſi fortè non anticipaverim, in poſterum diem transfero. Memini me id aliquando feciſſe in ædibus Pauli Sleſzynii, & fortaſſe non ſemel, prout Lehocius mihi teſtis eſſe poterit; idque tanto lubentius, quod cum uxor Sleſcynii die Veneris ſuperſtitioſius jejunare ſoleat, exemplo meo ad libertatis Chriſtianæ uſum præire illi voluerim. Niſi tamen cauſſa quædam ſingularis obſtet, fateor, diem me Veneris jejunio conſecrare ſolere. Id vero tibi ſuperſtitionem Pontificiam redolere videtur, adeoque periculoſum, ut & liberos ejusmodi parentum jejunio ad pontificiam aliquando religionem impulſos dicas. Poſſem reſpondere, non omnia, quæ apud pontificios obtinent, ſuperſtitionis damnanda, præſertim ſi non hodie demum, aut nudiustertius inter ipſos invaluerunt, ſed recenti adhuc Chriſtianiſmo, ac proinde à ſuperſtionibus alieniore, uſurpata fuerunt: nec ab actionibus

bus alioquin bonis aut indifferentibus ob id ſemper abſtinendum, quod improbuli quidam earum exemplum ad pravæ libidinis excuſationem prætexant. Sed illa mihi reſponſione non eſt opus, cum mea circa diem illum religio, ut ſuperius oſtendi, multum à ſuperſtitione Pontificiorum differat. Idem adhuc magis apparebit, ſi modum ſive rationem jejunii mei propius expendas. Pontificii cum cibo atque potu ſapido probe diſtenduntur, jejunio ſe defunctos putant, modo à carnibus ac lacticiniis abſtineant: ego vero, ut & vis ipſa vocis docet, & mos inter nos eſt, cum jejuno, tota die cibum potumque omnem abdico; ſuccedente veſpera cœnam ſine carnibus quidem plerumque ſumo, eo quod copioſius alioquin nutrimentum corpori præbeant, at non ſemper tamen, cum aliter fert occaſio, lacticiniis vero promiſcuè veſcor. Quid hic quæſo ſimile inter meum, & illud, quod Pontificii vocant jejunium? Periculum, ne quis meo exemplo ad Pontificiorum Eccleſiam impellatur, adeo nullum eſt, ut cum numeroſam ſane habeamus familiam, vix unus aut alter jejunii mei diem modumque imitetur, & ne id quidem conſtanter, me nemini propterea litem movente. At in eo tibi quoque ἀταξία quædam ineſſe videtur, quod non eodem omnes die iiſdem in ædibus jejunemus. Vide, mi frater, quam nihil poſſit eſſe immune à reprehenſionibus, ſi quis in eas ſit intentus! Si eundem omnes diem jejunio transfi-

geremus, fortaſſe Pontificiorum ſuperſtitioni affines tibi diceremur, ejusque ego dux inceſſerer: nunc cum privatam pietatem liberè, prout cuique commodum eſt, exercemus, inordinati atque incompoſiti audimus. Mihi vero quodammodò pietatis id expreſſioris argumentum videtur, quod non indicto die alienaque lege, ſed ſinguli pro arbitrio jejuniis atque precibus libere vacemus. Nec eo tamen quicquam nobis arrogo, aut aliis nos præfero, qui certa lege jejunia ſua definiunt. Fruantur illi ſuo arbitrio, fruamur & nos noſtro, modo demus omnes operam, ut ſtudio pietatis minime fucato gratiam apud communem Deum obtineamus. Hæc ad amicam tuam reprehenſionem reponere volui: quæ ut tu non minus æquo animo legas, atque accipias, ac ego illam, & opto, & etiam atque etiam te rogo. Vale. III Oct. CIↃIↃCXLII.

91.

M. GITTICHIUS M. RUARO.

MAximas tibi ago gratias, quod te mihi tam amanter purges, & ad ea, de quibus tibi litem aliquam moveram, reſpondeas. Miror, quod frater D. Slichtingius, qui poſt noſtrum Czarkoviâ abitum aliquot adhuc dies tecum contrivit, nihil de iis tuis verbis tecum loquutus ſit; quod tamen à me cum ipſi valedicerem rogatus facere debebat. Paradoxa enim in auribus

bus omnium qui tum menſæ D. Moſcorovii aſſidebant, illa tua fuit oratio, cum nihil omnino interſit, quo quisque die memoriam mortis Chriſti celebret, & pati in carne nihil omnino communionis cum abſtinentia ab eſu carnium habeat: cum & pati in carne perfectiſſime poſſit is, qui ſingulis diebus carnibus veſcatur, & viciſſim nihil omnino in carne pati, qui etiam toto vitæ ſuæ tempore ab eſu carnium & lactariorum abſtineat. Ut libenter tibi do, non omnia ſuperſtitionis damnanda, quæ apud pontificios obtinent, ita viciſſim daturum te mihi quoque confido, ea omnia, quæ ulla ratione, multo vero magis, quæ evidenter in doctrinam Chriſti incurrant, eamque evertant, quale iſtud eſt de diſcrimine dierum & ciborum in religionis negocio, quod Chriſtus penitus ſuſtulit, non ſuperſtitionis tantum, ſed etiam impietatis damnanda eſſe; & homini Chriſtiano tanto magis talia omnia fugienda, quanto magis aliquam ſpeciem & colorem pietatis habere videantur; cum non aliam ob cauſam Apoſtolus talia dæmonum doctrinam appellaverit. Dæmonum enim eſt laxare quæ Deus conſtrinxit, & conſtringere quæ ille laxavit, quæ ille vetat concedere, & quæ conceſſit prohibere, quæ rata eſſe vult irrita efficere velle, quæ irrita fecit rata eſſe debere ſtatuere. Ideoque ne ea quoque juſta cauſa cuiquam eſt, jejunio peracto in cœna carnibus abſtinendi, quod carnes copioſius nutrimentum corpori præbeant.

Sumendæ carnes in minori quantitate, & non tam copioſum nutrimentum præbebunt: ſumendæ tamen, (quod imprimis paſtoribus, in quorum exempla omnium auditorum oculi defixi, faciendum) ne cuiquam in confinia doctrinæ dæmoniorum delapſi jure videamur, & quod maxime rem cauſamque continet, ne tandem exemplo noſtro (ut exempla regentum facillime in vulgus manant) rudioribus laqueum & tendiculam ſtruamus. Nihil etiam roboris in eo eſſe puto, quod iſta non nudius tertius nata, ſed recenti adhuc Chriſtianiſmo uſurpata fuerint. Recenti enim adhuc Chriſtianiſmo, & ipſorum Apoſtolorum tempore, graviſſimorum errorum & impietatis fundamenta jacta & uſurpata. Tanto autem magis omnis error cordatis fugiendus, quanto antiquior: cum videamus omnem ſuperſtitionem temporis antiquitate roboratam paſſim pro lege, regula, & ratione haberi. Do tibi etiam libenter, expreſſioris pietatis argumentum id videri, quod non indicta alienaque lege, ſed ſinguli pro arbitrio jejuniis atque precibus vacetis. Sed id quoque te mihi daturum confido, ſi qui ſint in eadem domo, qui ſibi hanc legem fixerint, ut ſingulis hebdomadis diem aliquem jejunio & precibus conſecrent, multo expreſſioris pietatis argumentum fore, ſi iidem omnes unum diem in eum uſum ſibi deligant & conſtituant, quam ſi hic iſta, ille alia, tertius item alia die hoc ſacrum negocium peragant. Ut enim

excel-

excellentiores preces, quæ congregatis in nomine Chriſti duobus aut tribus concipiuntur, quam eæ quæ ſeorſim à ſingulis fiunt; ita etiam de jejunio, quod devotius fundendarum precum cauſâ inſtituitur, ſtatuendum eſt. Hæc ſunt, Vir clariſſime, frater in Chriſto plurimum honorande, quæ me impediunt, quo minus nonnullis, quæ de ratione jejuniorum veſtrorum attuliſti, acquieſcere poſſim. Tu παῤῥησίαν iſtam meam meo in te amori, & religionis Chriſtianæ ſanctitati attribuas, à te etiam atque etiam peto. Bene vale. x Nov. cIↃIↃCXLII.

92.
M. RUARUS M. GITTICHIO.

Clariſſime Veneciane, Slichtingius ſcrupulum de eo, quod te tantopere offendit, cum in Moſcorovii & Goſlavii fundo unà ageremus, nullum mihi movit; ac ne hîc quidem, cum dies pluſculos in ædibus noſtris triviſſet, verbum ad me de eo fecit, niſi poſtquam ipſemet ultro litem à te mihi motam illi aperui. Non acquievit ille quidem penitus purgatione mea: mitius tamen, quam tu, de facto meo cenſet. Cum autem denuo me jam impetas, lubet nonnulla dictorum tuorum, quæ præcipui videntur momenti, ad examen revocare. Ais, nihil intereſſe, quo quis die memoriam paſſionis Domini celebret. Si nihil intereſt, cur ergo non

pateris eo me die id facere, quo mihi lubet, quandoquidem ego te diebus pro arbitrio tuo uti fruique permitto. Neque nulla tamen ratio eſt, cur hunc ego diem memoriæ paſſionis Domini magis ſolennem faciam, quod illo die Dominus crucem pro me ſubierit. Videmus Deum, cum populo ſuo veteri memoriam beneficiorum ſuorum celebrandam præſcripſit, eosdem dies, quibus res geſta eſt, in id elegiſſe: idem populus ille obſervavit in feſtis absque mandato Dei inſtitutis. Cur idem mihi non liceat in privatæ pietatis diſpenſatione, cum ejusdem obſervationis legem aliis in præjudicium Chriſtianæ libertatis non obtrudam? Si exemplo meo inducuntur alii, ut factum imitentur: quid tum? modo & ſenſum hic meum teneant? Ego quidem neminem adhuc vidi, cui ab exemplo meo periculum eſſet: quod alioquin vel ea de cauſſa non invitus omitterem. Ais τὸ pati in carne, nihil habere commune cum abſtinentia à carnibus. Atqui dixeram tibi antehac, me, cum carnem meam affligere volo, toto die ab omni cibo potuque abſtinere: die tranſacto me quidem carnes ſuperſtitiosè non averſari, (nam & cum res ita fert, liberè illis veſcor) ut tamen jejunium commodius finiam, malle me cœnam absque iis cibis peragere, quæ copioſius corpori nutrimentum præbent. Retulit mihi Slichtingius, ſe poſt jejunia cœnam ſolo fere pane abſolvere: qua in re fateor ab illo me adhuc ſuperatum, ac fieri poteſt, ut & exemplum

plum ejus inpoſterum æmuler, ſaltem in ſolenmioribus publicèque indictis jejuniis, ſi videro, valetudini meæ id non adverſari. Sic utique gravior ea foret carnis perpeſſio. Audes tu diſcrimen dierum & ciborum in religionis negotio non modo ſuperſtitionis, ſed & impietatis damnare, & abſtinentiam à cibis Apoſtoli exemplo doctrinam dæmoniorum vocas: ſed vereor ne abſque diſcrimine. Quæſo enim, an impietas tibi videtur, quod die Dominico, immo & aliis quibusdam ab Eccleſia inſtitutis feriis, ad rem ſacram conveniamus, & ab opere ſervili, niſi neceſſitas aliud ſuaſerit, abſtineamus? An jejunia religionis cauſſa ſuſcepta tibi dæmonum doctrina? Quid? an peccare tibi videbitur juvenis, qui, ut caſtimoniam facilius obſervet, ab omni cibi potusque genere ſibi temperet, unde luxurioſius corpori nutrimentum præbeatur, quodque Venerem incitare poſſit? Non hæc eſt, mi frater, impietas, dæmonumve doctrina, ſi diem unum præ altero religionis cultui conſecres, aut à cibis vel omnibus, vel certis, cum lubet, intendendæ pietatis cauſſâ abſtineas: ſed ſi ipſis diebus religionem aut cibis impietatem ineſſe putes, aut ſaltem diſcrimen dierum ciborumque; quod tibi forte arriſerit, cum metu peccati, ſi aliter egeris, obſerves, aliisve cum diſpendio libertatis Chriſtianæ obſervandum certa lege obtrudas. Horum autem nihil ego per Dei gratiam facio. Tu vero, mi frater, vide, ne dum jejunio peracto

 carni-

carnibus me præciſe veſci jubes, jugum imponas fratri, qui legibus tuis non tenetur. Putas etiam nihil referre, an recenti adhuc Chriſtianiſmo aliquid inoleverit, an adulto jam Antichriſti regno. Fateor errori ab ætate nullum eſſe veritatis privilegium, nec minus fugiendum inveteratam ſuperſtionem, quam quæ heri nudiusve tertius invaluit. Exiſtimo tamen, hoc honoris antiquitati deferendum, ut quæ primo aut ſecundo poſt Apoſtolorum exitum ſeculo à viris in Eccleſia piis obſervata lego, non tam facile contemnam, quam quæ proximis aliquot ſeculis ab hominibus idololatriæ ac ſuperſtitionis convictis ortum duxerunt. Quanto longius à fonte, tanto plerunque lutoſius aqua fluit. Itaque ut illa damnem rationibus convincendus ſum: hæc vero ab ipſamet ætate, ſequioribusque auctoribus mihi ſuſpecta ſunt. Trojani (ut habet poëtarum princeps) metuebant Danaos & dona ferentes: idem & hic mihi contingit. Ut unum diem omnes iisdem in ædibus mecum viventes quothebdomadibus jejunio tranſigant, ego ab illis exigere non audeo, ne alienæ pietati legem pro arbitrio meo præfigere videar. Preces perinde pranſi atque jejuni conjungere poſſumus, modo nihil interveniat aliunde, quod nos turbet. At ea fere eſt ſingulorum in ædibus noſtris de die occupatio, ut difficulter eadem hora omnibus vacet: ut proinde metuendum eſſet, ne dum unus alterum exſpectat, omnibus orandi opportunitas

tunitas pereat. Ego quidem imprimis ita negotiis diſtringor, itaque à ſalutatoribus infeſtor, ut me ſuffurari quodammodo neceſſe ſit otium, quod de die precibus impendo. Atque hæc ad iteratam tuam reprehenſionem regerere volui: quæ ut in meliorem partem interpreteris, rogo. Vale mi Gittichi. Dab. Ged. XVI Decembris, MDCXLII.

93.

M. GITTICHIUS M. RUARO.

DUo ſunt, quæ in tuis ſermonibus in menſa D. Moskorovii noſtri mira, & tua eruditione atque auctoritate minus digna fratribus videbantur. Alterum, cum in ſermonem de jejuniis eſſemus delapſi, & tu in veſtris ædibus alios hunc, alios alium diem jejunio ſuo deſtinaſſe dixiſſes, te tibi in eum uſum diem Veneris elegiſſe; idque in memoriam paſſionis Domini, qui eo die crucem pro nobis ſubierit. Alterum, te quoque eodem die peracto jejunio à carnibus penitus abſtinere, ut te quoque ad ſimilitudinem Chriſti in carne conformes. De his tuis verbis monendum eſſe te exiſtimavi, ne te ulla ſuperſtitione obſtringas, aut ſaltem occaſionem ita de te ſtatuendi cuiquam præbeas, ut quidem Czarkoviæ factum, cum à te iſta profecta eſſet oratio; & quod maxime verendum eſt, ne in confinia doctrinæ dæmoniorum delapſus videaris, & tuo

exemplo (quod celebrium virorum exempla facere conſueverunt) cuiquam ruinæ periculum ſtruas. Non videtur ergo quidquam ad rem noſtram facere, cum jam ſcribis, an jejunia religionis cauſa ſuſcepta tibi dæmoniorum doctrina? Quid enim iſta quæſtio ad meam ſententiam, qui in eo dæmonum doctrinam, quod ad dierum & ciborum diſcrimen attinet, ſitam exiſtimo, ſi quis ſtatuat (quod jam faciunt pontificii) omnibus diebus Veneris neceſſario jejunandum, à carnibus, ovis, & lactariis iis diebus omnino abſtinendum: ideoque tibi videndum eſſe dixi, ne merito in confinia doctrinæ dæmoniorum alicui delapſus videaris, qui ſanctius tuum jejunium eſſe ſtatuis, (ut quidem tua verba præ ſe ferebant) quod hoc potius quam alio die jejunes; & quod magis iſtam de te ſuſpicionem augere poteſt, quod ad rationem pontificiorum iis diebus, & quidem ut cum Chriſto patiaris in carne, (quod tamen nihil omnino communionis habet cum paſſione in carne) à carnibus te abſtinere dixeris. Auges etiam nunc iſtam de te ſuſpicionem, cum ſtatuis, ſanctius & religioſius eſſe D. Slichtingii jejunium, & te ab illo ſuperatum aſſeris, quod is poſt peracta jejunia ſolo fere pane cœnam abſolvat; ideoque etiam fieri poſſe ſcribis, ut exemplum ejus in poſterum æmuleris. Quid ſi aliquis etiam inter noſtros exiſtat, qui peracto jejunio ſolo pane contentus, ne cereviſiam quoque attingere velit, ſed ſolam pauculam aquam

bibat? iſte quoque quia & te, & D. Slichtingium ſuperaverit, imitandus tibi videbitur. Ex his gradibus ſuperſtitio in doctrinam dæmoniorum delapſa, ex animis plurimorum mortalium veram & ſolidam pietatem exturbavit. Morem iſtum D. Slichtingii ego non condemno, dummodo ille non ſtatuat, ſuum jejunium ſanctius eſſe quam tuum, qui etiam lactariis abſoluto jejunio uteris, & aliorum, qui hoc ſpectant ne ullas compedes libertati Chriſtianæ injiciant, & aliis ſuo exemplo in doctrinas dæmoniorum ruinæ periculum ſtruant, ideoque quibusvis cibis promiſcuè, moderatè utuntur, & carnes etiam ad ſuas cœnas adhibent; ſi item ſua jejunia ad diem Veneris non aſtringat. Hoc enim illius exemplo facilius adhuc quam tuo, qui tum lactariis veſceris, in doctrinam dæmoniorum quispiam ruere poſſet. Nihil etiam ad quæſtionem noſtram facit iſta tua quæſtio de juvene, qui ut caſtimoniam facilius obſervet, ab iis cibis & potionibus abſtineat, qui luxurioſius corpori nutrimentum præbeant. Quæſtio enim noſtra eſt de ſolis diebus Veneris, & iis cibis, qui tum peracto jejunio moderate ſumuntur. Si enim talis juvenis frugalitatem ejusmodi ſuam ad ſolos dies Veneris adſtringat, non dubito quin tu quoque iſtam illius rationem tuendæ caſtitatis non religioſam, ſed ſuperſtitioſam, imo etiam ex fontibus doctrinæ dæmoniorum hauſtam, ſis appellaturus. Ne id quoque quidquam ad theſin meam pertinere videtur,

videtur, cum ad mea verba reſpondens ais, Si nihil intereſt, quo die paſſionis Domini memoria celebretur, cur ergo non pateris eo die me id facere, quo mihi lubet? Non enim de die ſimpliciter inter nos quæſtio eſt, ſed de eo, quod tu ſanctius tuum jejunium ſtatueres, quod illud eo die, quo Dominus paſſus eſt, in honorem & memoriam ejus paſſionis (hoc enim ſignificare videbantur tua verba) celebres. Non id quoque ad fulciendam tuam iſtam cauſam quidquam facere videtur, quod ipſe Deus ſub V. Fœdere eos dies memoriæ certorum ſuorum beneficiorum celebrandæ conſecraverit, quibus iſta beneficia ſuo populo exhibuit; quodque id etiam populus ille in aliis Dei beneficiis celebrandis absque ullo mandato Dei obſervaverit. Hoc enim maxime pertinebat ad carnalem illum cultum: hoc ad puerilem illam religionis ætatem fuit accommodatum. Novi Fœderis, quod nos ab omnibus iſtis puerilibus avocat, longe alia eſt ratio. Hinc eſt, quod Apoſtolus 2 Cor. 5. 16 dicat, *itaque nos poſthac neminem novimus ſecundum carnem: quod ſi etiam cognovimus Chriſtum ſecundum carnem, nunc tamen non amplius novimus.* Puerilia ergo jam iſta ſunt adultis Dei cultoribus omnino omittenda, ad certos dies memoriam aliquorum Dei beneficiorum adſtringere, & alium quidem diem paſſioni alium reſurrectioni, aſcenſioni Chriſti alium, demiſſioni S. Spiritus in Apoſtolos item alium aſſignare.

aſſignare. Iſtæ compedes veram & ſolidam pietatem è medio Chriſtiani populi penitus ſuſtulerunt, & prima incunabula doctrinæ dæmoniorum, & omnis idolomaniæ inter Chriſti nominis profeſſores exſtiterunt. Quod in Europæis oris die Dominico potius quam alio ad rem ſacram conveniamus, & ab omni ſervili opere abſtineamus, duplex cauſa eſt. Politica altera, quod ſcilicet omnes tum otientur. Altera theologica, ut ſcandala vitemus, quæ maxime inde, ſi ſecus faceremus, oriri poſſent. In Lituania noſtra duas ſolenniores congregationes noſtras, alteram XXV Januarii, X Julii alteram, ſive id tempus in diem Dominicum, ſive in diem Martis, Jovis, & alium aliquem incidat, ob ſolas politicas cauſas celebramus. Alieniſſimum id à me eſt, ut te peracto jejunio carnibus præcisè veſci jubeam, & jugum iſtud tibi imponam. Non tibi jugum ullum impono: ſed ne tuo exemplo compedes libertati Chriſtianæ injicias, & vitium aliquod ſanctiſſimæ religioni Chriſtianæ offeras, laboro. Ideoque ſententiam tibi meam, in qua adhuc ſum, conſiderandam propono, ſatius eſſe ſtatuens, ut tu peracto jejunio die Veneris, quem tibi in eum uſum deſtinaſti, carnibus modicè, aut etiam infra modum ſumtis, ſi ita copioſius ex illis nutrimentum refugis, veſcaris, quam ut omnino ab illis abſtineas. Illa enim ratione (quod ſemper omnibus religionem Chriſtianam probè edoctis etiam atque etiam videndum)

dendum) nemini fidelium ullum unquam offendiculum præbere poteris; hac vero facillime poteris. Quod neminem adhuc videris, cui periculum eſſet à tuo exemplo, id non præcludit ei periculo viam. Qui ſcire poſſumus, quid in animo hujus vel illius jam agitetur, multo vero minus, quid poſtridie aut perendie agitari poſſit? Qui ſtatuere potes, omnibus, quibus de ratione iſta tua, quam domi obſervas peractis jejuniis, conſtat, ſenſum etiam mentis tuæ in ea ratione eſſe perſpectum? Præſtat autem viris cordatis, Chriſtianam religionem probè edoctis, ſemper tutiora ſequi, & ea via incedere, in qua neque eſt, neque eſſe unquam poteſt quidquam ulli fidelium periculi, quam ea, ex qua, ut olim pericula exſtiterunt, ita etiam nunc aliquando oriri poſſunt. Impietatem & doctrinam dæmoniorum, quod ad diſcrimina dierum & ciborum attinet, in eo ſtatuis, ſi ipſis diebus religionem, aut cibis impietatem ineſſe putemus. Fortaſſe ſcribere volebas, non ipſis cibis ineſſe impietatem, ſed cibis aliquibus certis diebus veſci eſſe impietatem. Hoc ipſum eſt, quod ego vereor, ne quis de te ſtatuat, & tuo exemplo mentis tuæ ignarus in eam ſuperſtitionem delabatur: ideoque cuperem, ne etiam tantillum in te ſit, quod cuiquam vel tenuiſſimam de te ſuſpicionis ſpeciem præbere poſſit. Facile autem in eum de te errorem aliquem incidere poſſe nemo inficiaverit, qui videat impietatem iſtam univerſum orbem

orbem oppreſſiſſe, & pro eximia aliqua pietate & pro ipſiſſima domitione cupiditatum carnalium vulgo haberi. De antiquitate in religionis negocio idem etiam nunc ſtatuo, extra ipſas S. N. fœderis literas, & in iis exempla Apoſtolorum, nullius omnino antiquitatis habendam cuiquam Chriſtiano ullam rationem. Cum enim non ſecundi tantum, ſed etiam primi ſeculi poſt fata Apoſtolorum antiquitas, cujus tu aliquam rationem habendam ſtatuis, nihil aliud fuerit, quam nidi, in quibus pii iſti, quos dicis, viri plurima variorum errorum & ſuperſtitionum ponebant ova, ex quibus poſtea omnis impietatis & doctrinæ dæmoniorum pulli excludebantur; quis non videat, à ſolis S. literarum teſtimoniis & exemplis omnibus, qui in errores aliquos delabi nolint, pendendum, neque quidquam ad ullos alios doctores & pios viros attendendum: idque ob eam etiam cauſam, quod nulli errores, nullæ ſuperſtitiones in Eccleſia ad plebem promiſcuam Chriſtianam, aut profanos & impios aliquos homines, ſed omnes ad viros eruditionis & pietatis gloria celeberrimos, referendæ ſint. Videre id eſt ex iſtorum quæ habemus ſcriptis. Permirum, quod ſtatim à fatis Apoſtolorum omnes in varios errores proruerint. In doctrina de Deo, Chriſto & Spiritu ſancto quantum apud iſtos chaos, quæ & quanta contradictionum contorta portenta! In doctrina de Juſtificatione quantæ tenebræ! Origenes, quo nullus inter

Græcos

Græcos doctores pietate & eruditione excellentior, in Epiſt. ad Romanos lib. 11. cap. 2. aſſerit proprie nos à diabolo redemptos, diabolo quod poſcebat pretium ſanguinis Chriſti datum. Quî ergo inter iſtos locum habere poterat vera & ſolida pietas Chriſtiana? Ut quisque ſe magis ſuperſtitionibus aliquibus obligabat, ita etiam pietate & eruditione celeberrimi doctoris nomen magis merebatur. Videre id licet imprimis ex epiſtola Baſilii de ſua vita ſolitaria ad Gregorium theologum. Is enim humilitatis Chriſtianæ ſtatuebat interdum dejectos habere oculos, habitum neglectum, ſqualidam comam, veſtem ſordidam, tunicam unam craſſam, ut alio non opus eſſet indumento. Quod ad victum attinet, ſolo pane & aqua, & ex leguminibus opſoniis contentus erat. Hæ ſuperſtitiones, quibus poſtea & ſemetipſum, & alios quamplurimos ſuo exemplo (cum auctor vitæ monaſticæ exſtitiſſet) in doctrinas dæmoniorum præcipitavit; hæ inquam ſuperſtitiones ora & oculos omnium in ipſum converterunt, & ut poſthac non amplius ſimpliciter Baſilius, ſed Magnus Baſilius ab omnibus ſalutaretur, effecerunt. Hinc eſt, quod Egeſippus primus hiſtoriæ Eccleſiaſticæ ſcriptor referente Euſebio libro 3. capite 32 aſſerat, *Eccleſiam Chriſti ſola ætate Apoſtolorum virginem puram & incorruptam fuiſſe: iſtis è medio ſublatis, impii erroris conſpirationem in Eccleſiam irruiſſe, eamque oppreſſiſſe.* Nihil ergo omnino eſt, quod tu talia

tu talia non nudius tertius exorta, ſed recente adhuc Chriſtianiſmo poſt fata Apoſtolorum uſurpata fuiſſe ſcripſeris, quodque illius antiquitatis, quæ primo ſaltem & ſecundo ſeculo poſt fata Apoſtolorum fuerit, habendam in his aliquam rationem ſtatuas. Imo tanto magis talia omnibus fugienda, quod per ea ab ipſis fatis Apoſtolorum omnis vera & ſolida pietas ex Chriſti Eccleſia excluſa, ſuperſtitiones autem & doctrinæ dæmoniorum omnia oppreſſerint; ut vel ex iſta vivendi ratione Baſilii videre potes: quæ quidem multo magis tibi, quam Slichtingii cœnandi ratio poſt jejunia, ſi quid in his eſſet religionis, invidenda & imitanda eſſet, cum ille fortaſſe cereviſia poſt jejunia utatur, Baſilius autem ſolo pane & aqua ac leguminibus perpetuo viveret. Hæc ſunt, quæ mihi adhuc ad tuas literas de tuorum jejuniorum ratione ſcribenda eſſe putavi; non aliquo tui offendendi, quod à me alieniſſimum eſt, ſed libertatis Chriſtianæ ſartæ tectæ in noſtris Eccleſiis ubique conſervandæ ſtudio. Tuum eſt etiam atque etiam omnia expendere, & videre ne qua ratione opus Domini perdas, ne tuo exemplo libertati Chriſtianæ vincula injicias, & ſanctiſſimæ religioni Chriſtianæ aliquod vitium offeras. Propter tuas excellentes animi dotes, ob quas te omnes magni faciunt, & ſigillatim propter ſingularem tuum in me amorem, nemini ſum in te colendo ſecundus. Tu me tuum amare non deſinas, & meam ſcribendi ad te liber-

tatem, quod te hactenus feciſſe non dubito, meo in te ſingulari amori, & noſtræ religionis ſanctitati tribuas. Quod ad Grotium attinet, digniſſimum eſſe judico, qui depreſſa ſuæ eruditionis, qua vehementer abuſus eſt, gloria, bene depectatur, & vapulet, cum in tanta luce Euangelii tenebras clariſſimæ veritati offundere, & antichriſto ſuam operam navare, quam veritatem contra antichriſtum tueri & propugnare maluerit. Non dubito, quin Arminiani prævideriint, daturum illum hujus ſuæ temeritatis graves pœnas Calvinianis; ideoque illis iſtam provinciam, in ipſius libellum de antichriſto ſcribendi, de induſtria reliquerint. Indignum certe homine Chriſtiano, ita paci & quieti publicæ ſtudere, ut per eam Chriſtiana veritas aliqua, nedum tam inſigni injuria afficiatur. Chriſtus Jeſus Dominus & Salvator noſter ſervet vos omnes incolumes. Ex ædibus generoſi D. R. Koſi. CIƆIƆCXLII. XXI Jan.

94.
M. RUARUS M. GITTICHIO.

MIror te mihi toties objicere, quod ſanctius ducam jejunium die Veneris, quam quovis alio celebratum, cum illud tamen (quod ſciam) neque dixerim, neque ſcripſerim: imo contrarium ex eo appareat, quod alios iisdem in ædibus mecum viventes arbitrio ſuo in deligendo

gendo jejunii die liberè frui permittam; cui certe aliquantum intercederem, ſi plus ſanctitatis in meo more ineſſe crederem. Illud tamen non perinde tibi do, ne quanto ſeverius obſervetur jejunium, tanto plus illi ſanctitatis inſit, ſi modo cætera ſe recte habeant. Quis enim negabit, triduanum illud Ninevitarum jejunium ſanctiſſimum fuiſſe; ut quo & Deus ad remittendam pœnam civitati peccatrici intentatam impulſus fuit? Itaque nec mireris, quod Slichtingius ſtrictiore ſuo jejunio ad æmulationem me provocaverit. Interim ſcio, Slichtingium exemplo ſuo nemini legem figere: nec magis id ego cogito, etiamſi exemplo præeuntem ſequerer. In abſtinentia à carnibus non plus religionis colloco, quam in abſtinentia ab aliis cibis, qui luxuriem corporis alere poſſunt. Si viverem iis in locis, ubi periculum eſſet à forma mei jejunii, tuam legem non invitus admitterem: at hic nondum eſt, quod morem me meum migrare cogat. Nec raro tamen, ut & antehac tibi innui, etiam hic eum deſero: nempe cum cauſſa aliqua juſta occurrit, verbi gratia cum die Veneris vel hoſpes ad prandium offertur, vel ipſemet ab aliquo invitor, cui commodè negare nequeo, vel valetudo cibum requirit. Sic & carnibus eo die ſine religione veſcor, cum vel ab aliis forte offeruntur, vel culinæ meæ ratio non aliud, quod ſuggerat, habet. Cum vel horum vel ſimilium nihil obſtat, quis vetabit, quo minus vel jejunem,

cum mihi placet, vel eo veſcar, aut abſtineam, quod viſum fuerit? Nullum ego laqueum ſciens aliis ponam: ſed nec mihi legem ponat quiſquam præter eum, quem Deus nobis legiſlatorem præpoſuit, Chriſtum. Antiquitati hoc apud me privilegium eſt, quod in moribus ævi Chriſti aſcenſioni in cœlum proximi, nihil ſine gravi ratione damnare audeam: at poſteriorum ſæculorum inſtituta, etiam antequam ea excuſſero, vel ob hoc ipſum mihi ſuſpecta ſunt, quod invaleſcente Antichriſti regno obtinuerint: nec hujus me judicii adhuc pœnitet. Adſit nobis Dominus Jeſus, dirigatque pedes noſtros in via veritatis atque pietatis. Tu Deo precibus incolumitatem noſtram commenda, atque vale, Vir clariſſime. Dabam Gedani III Martii, cIↃIↃCXLIII.

95.

M. GITTICHIUS M. RUARO.

CRamben de tuis verbis in menſa D. Moſcorovii nolo amplius recoquere. Adſit nobis Dominus, ne cuiquam noſtræ vitæ exemplo ullos unquam laqueos ſtruamus. Hoc mihi permirum, quod tu, (pace tua quæſo dixerim) alio verba mea deflectas, & quod dicitur, quærenti de cœpis de allio reſpondeas. Non eſt inter nos quæſtio de ipſis jejuniis, ſed de cœnis, quas poſt peracta jejunia ſumimus. An ſcilicet ex diver-

ſitate

ſitate ciborum in iſtis cœnis aliquod ſanctitatis pondus jejuniis veſtris accedat. Ponamus verbi gratiâ, tres aliquos pios fratres, qui ſingulis hebdomadis unum diem jejunio conſecraverint, æquè autem omnes tres jejunia illa precibus & ſanctis meditationibus peragant: abſoluto vero jejunio primi cœna ſit ſola buccella panis, cum hauſtu cerevisiæ, ſecundi unum ſorbile ovum, tertii fruſtulum carnis. Nego ſanctius ſtatuendum eſſe primi jejunium propter ſuam ejusmodi Pythagoricam cœnam, quam ſecundi, & tertii. Imo exiſtimo ad ſuperſtitionem Baſilii Magni proximè accedere, & in confiniis doctrinæ dæmoniorum verſari qui id ſtatuat. Quorſum ergo tu hic in exemplum affers triduanum Ninivitarum jejunium, cum tibi de cœnis Ninivitarum poſt peractum illud jejunium fuiſſet dicendum? Licet non ſim neſcius, puriorem aliquanto eſſe eam aquam, quæ ex aliquo limpidiſſimo fonte per lutulentos campos fluat, quæ ipſi fonti propior ſit: qui tamen puriſſimam aquam habere velit, ſatius eſſe judico, ut illam ex ipſo fonte, quam ex rivo, quantumvis ipſi fonti proximo, hauriat. Nulli antiquitati extra ipſas Sacras Novi Fœderis literas quidquam in religionis negotio tribuendum puto. Periculoſiſſimum enim id eſſe vel ex ipſo die Veneris video. Perſcrutatus diligentiſſimè in hiſtoricis, quo tempore primum tanta religio ei diei haberi cœperit, ut nefas ſtatuatur, quidquam eo tempore de carnibus

guſtare, nusquam id reperire potui. Unde colligo, tam antiquam iſtam doctrinam dæmoniorum eſſe, quam antiqua eſt ipſa doctrina Apoſtolica, & ſtatim cum ipſa naſcente religione Chriſtiana in aliquibus nominis Chriſti profeſſoribus natam, progreſſu temporis creviſſe ad tantam auctoritatem, quantam jam in Eccleſia Romana videmus. Deus & Pater Domini noſtri Jeſu Chriſti vos omnes conſervet incolumes. VI Apr. CIↃIↃCXLIII.

96.
M. RUARUS M. GITTICHIO.

QUoniam cramben noſtram recoquere non vis; ego illam quoque miſſam facio. Objicis tamen, quod de alliis tibi quærenti de cæpis reſponderim. Sanctius quippe agnoveram jejunio meo illud Slichtingii, qui ſuum ſolius panis eſu aquæque potu finire ſoleat. Ais autem, malè huc me trahere exemplum Ninevitarum, qui jejunium in triduum produxerunt, cùm de cœnis eorum poſt jejunium peractum dicere debuiſſem. Fateor ſane exempli diverſitatem, ſi ſtricte mecum agere velis: manet tamen illud, quod intenderam, jejunio ſanctitatem aliquam accedere, cum parciore gulamque minus irritante cibo finitur. Sicut enim, quæ ipſius jejunii tempore à nobis fiunt, ita & ea, quibus illud vel incipimus, vel finimus, commendare Deo jejunium

nium noſtrum poſſunt. Dabo etiam tibi hoc, non multum intereſſe, ſive *quis* buccellam panis, ſive ſorbile ovum, carnemque aſſam cum pane, addito fortaſſis etiam vini aut cereviſiæ hauſtu, *ſive* ſolum panem cum aqua *in cœna ſumat*; *modo etiam hoc mihi des*, illis appoſitis magis quam his appetitum invitari, & ut pari ſumantur menſura, majorem tamen durare carnis caſtigationem inter cibos potumque minus ſapidum. De antiquitatis prærogativa ſcripſeram, hoc honoris illi me deferendum exiſtimare, ut, quæ primo aut ſecundo poſt Apoſtolorum exitum ſeculo à viris in Eccleſia piis obſervata legam, non tam facile contemnam, quam quæ proximis aliquot ſeculis ab hominibus idololatriæ ac ſuperſtitionis convictis ortum duxerunt: addideramque, aquam quanto longius à fonte, tanto plerumque lutoſius fluere. Hic tu reponis, ſatius eſſe, ut, qui limpidiſſimam velit habere aquam, eam potius ex ipſo fonte, quam ex rivo fonti proximo hauriat. Atqui hoc nihil facit contra id quod ego dixeram, qui non aquam rivi cum fontis, ſed rivi fonti propioris cum remotioris contuleram. Sed pejus adhuc inde concludis, nihil ulli antiquitati extra Sacras literas in religionis negotio tribuendum. Atqui jam tribueras rivo fonti proximo aquam limpidiorem, quam eidem longius inde provecto. Si tamen hoc dicere vis, ab antiquitate nos ad nulla obſtringi ſive dogmata, ſive præcepta, quæ Sacris

literis ſint ignota; tecum ſentio, ut qui jam ante tibi quoque ſcripſeram, fateri me, nullum errori ab ætate veritatis accedere privilegium, nec minus fugiendam inveteratam ſuperſtitionem, quam quæ heri nudiusve tertius invaluerit. At eo non tollitur id quod dixeram, ut illa damnem, quæ proximis ab Apoſtolorum exitu ſeculis à viris in Eccleſia piis uſurpata legam, rationibus me convincendum eſſe, cum ea quæ nuper invaluerunt, ab ipſa ætate ſequioribusque autoribus mihi ſuſpecta ſint. Sed iterum ad diſputationes delabimur, quibus jam volueramus finem imponere. Vale Vir clariſſime Gittichi, & Deo incolumitatem noſtram precibus tuis commenda. Dabam Gedani XXII Maji, CIↃIↃCXLIII.

97.

Ex literis M. GITTICHII *ad* M. RUARUM. XIV *Julii*, CIↃIↃCXLIII.

TRiduanum jejunium Ninivitarum fuiſſe, non tuus tantum lapſus eſt, ſed meus etiam, antequam S. literas inſpexiſſem fuit, & fratrum Stoiniorum, & aliorum, quibus eam quæſtionem in hac præterita noſtra Szedliſcenſi congregatione proponebam, Eccleſiarum Chriſti miniſtrorum. Mirum unde is error in animos noſtros (qui tamen in diverſis, & à ſe ſatis remotis locis educati, & à diverſis præceptoribus inſtituti ſumus) irrepſerit. Ex ſubtili aliqua patrum ratiocinatione

tiocinatione illum profluxiſſe arbitror. Legi quondam in Bernardo Abbate Clarevallenſe, Chriſtum non pro iis tantum, qui à ſua nativitate exſtiterunt, & ad conſummationem mundi futuri ſunt, ſed pro illis etiam, qui illius in mundum adventum ab ipſo mundi exordio antegreſſi ſunt, ſatisfeciſſe. Rationem hujus ſuæ ſententiæ attulit, quod non ſolum ſubſequens Chriſtum Hieroſolymam proficiſcentem, ſed etiam antecedens turba clamaret, *Hoſanna filio Davidis.* Ad eundem modum hoc quoque æque ſubtili ratiocinatione ab iisdem patribus eſſe ortum puto; triduanum ſcilicet fuiſſe Ninivitarum jejunium, eo quod Ninive eſſet urbs magna itineris trium dierum. Vale plurimum amande & honorande in Chriſto frater, & me tui amantiſſimum redama.

98.

M. RUARUS *cuidam.*

INſpecto propius loco ad Coloſſenſes ſecundo, de quo heri mecum, Vir clariſſime, egiſti, videor mihi iſtic animadvertere, vanam illam deceptionem, cui nos in prædam permittere non debeamus, generaliter accipiendam, ita ut cum Phariſæiſmum atque adeo ipſam Moſis legem, quatenus tanquam ad ſalutem omnibus ſuis partibus neceſſaria urgetur, tum & philoſophiam ipſam complectatur; & eam quidem non tan-

tum quatenus vanis ſpeculationibus atque erroribus erat infuſcata, quomodo quidem à Platonicis, Epicuræis, ac Stoicis, quæ ſectæ ea tempeſtate maximè, ni fallor, florebant, tradebatur; ſed & quomodocunque ea ſuis è principiis vel à perfectiſſimo magiſtro, qui Chriſtianam religionem ignoret aut averſetur, quam optimè deduci poſſet. Miſer enim inter Chriſtianos merito haberi queat, qui felicitate vel ab Ariſtotele tanto naturæ myſta monſtrata acquieſcat: & qui in virtutum ſtudio non progrediatur ulterius, quam Ariſtoteles præcepit, ille vir quidem ac civis bonus audire fortaſſis poſſit, pius certe non poſſit. Itaque ſenſus Pauli verborum is eſſet: Cavete ne quis vos deprædetur, ſive per Philoſophiam & erroneam plerumque & ad felicitatem veram obtinendam minime ſufficientem, ſive per quamcunque aliam deceptionem. Utut enim ſpecioſum illi nomen ſubtiliſſimorum celeberrimorumque virorum, à quibus manaverit, patrocinetur, utut rudi quoque mundo doctrina illa quondam accommodata, atque ita pro temporis ratione ferenda fuerit, tamen pro nihilo habenda eſt præ Chriſto illiusque Euangelio, in quo divinitatis quædam plenitudo, non ut in Lege olim adumbrata, ſed re ipſa exhibita eſt, & corporaliter habitat.

Hic aliquid forte deſideratur.

M. RUA-

99.
M. RUARUS VINC. FRISIO.

VIr conſultiſſime, Dudithius *Socini* de Deo atque Chriſto ſententiam amplexus fuerat, nec ab ea, quod ſciam, unquam reſiluit. De aliis quoque non paucis idem cum Socino ſenſit. At cum intelligeret, ex una ad Laſicium, altera ad J. Cratonem epiſtola, honori ſuo periculum imminere, ſententiam ſuam abſcondere cœpit: eoque magnas aliquando gratias. Jac. Monavio egit, quod epiſtolam ad Cratonem ſibi forte oſtenſam, velut blaſphemias illius indignatus, in ignem conjeciſſet. Nam altera ad Laſicium etiamnum extat, & tibi, ni fallor, viſa eſt. Cæterum ut erat vir ingenii pene nimis cauti, quoniam tam multa, quæ tanquam κυρίαι δόξαι vulgo jactantur, falſa deprehenderat, cœperat de nonnullis, quæ apud omnes Chriſtianos alioquin debent eſſe certa, non dicam dubitare, at cum Socino tamen diſputare. In quo certamine cum nec ipſe ſibi, nec alii fortaſſis illi plane ſatisfacerent, cœpit paullatim animum ab his, quæ diſceptationibus videret obnoxia, πρὸς τὰ μαθηματικὰ revocare, quod illorum principia, & quæ illis ſuperſtruuntur, convelli non poſſent: quanquam & ab illis, quæ in mathematicis certa ſunt, paullatim ad Aſtrologiæ partem, quæ ex ſiderum poſitu atque motu de rerum ſublunarium eventu auguratur, delapſus eſt; atque ita dum

Cha-

Charybdim vitare vult, in Scyllam incidit. Huc, ut opinor, Socinus reſpiciens, optat, ut in rerum precioſiorum poſſeſſionem, qua ſe ipſemet exuerat, quamprimum redeat. Calvinum atque Bezam in hæreticos, quos vocant, ſententiam tam horridam pronunciaſſe, juxta tecum miror; præſertim cum eodem tempore fumarent adhuc rogi ab exuſtione gregalium illorum, non alio prætextu accenſi, quam cui ipſi jus aſſererent. Credo in mente illis fuiſſe illud Comici,

Duo cum faciunt idem, non eſt idem,
Non quia diſſimilis res eſt, ſed quoniam is, qui facit.

quam recte vero id huic negocio applicetur, ipſi viderint. In Eccleſia Pontificia non omnes eſſe idololatras tibi aſſentior: quod ſatis patet ex Caſſandro illiusque aſſeclis, quorum non paucos alit Gallia. At quomodo tamen ab idololatria abſolvi poſſint, qui quam vocant hoſtiam, non panem eſſe ſed Deum cantitant, idque ita eſſe non figuratè, ſed ἁπὲρ τρόπυ credunt, & quod nos panem ſcimus, eodem honore, quo Deum ipſum adorant; item qui ſanctos fato functos omnium notitiam è longinquo habere, & eodem tempore preces infinitorum auſcultare credunt, eoque ad eos cum quadam opinione divinitatis (quid enim aliud inde concludere poſſumus?) confugiunt, (ut alia jam non adducam) ego certe non video. Æquivocationibus cautè utendum cenſeo homini Chriſtiano, quem ſimplicitas & integritas animi maximè commendare debent,

Diſſi-

Diſſimulationem ſimulationi tantum præſtare cenſeo, quantum mendacii ſpeciei ſilentium. Vale. Gedani XVII Oct. CIƆIƆCXLII.

Verſus Andreæ Dudithii, quos nocte illa, quam ultimam habuit, uxori reliquit.

O cæcas animi latebras, & neſcia corda,
Craſtina venturo quid ferat hora die!
Quis noctem me illam, convivia & illa putaſſet
Ultima tam charo ducere cum capite!

100.

M. RUARUS PHILOMATHÆ.

TErnas à te literas accepi, ſeu quaternas potius (primæ enim duplices erant) partim Jacobi, partim Eſavi (ut tu jocaris) manu ſcriptas, quibus adhuc reſponſum debeo; quod cur prius non ſolverim, cauſas quidem varias allegare poſſem; ſed præcipua tamen eſt, quod ocium ad ſcribendum defuerit, interdum mittendi occaſio; cui addas licet imprudentiam cum ignorantia conjunctam, per quam difficulter à me impetro, ut in anteceſſum futuræ occaſioni literas parem. Hæc de mora reſpondendi præfari volui: nunc ad tuas, mi Philomatha, venio; quarum capita ordine perſequar, non omnia tamen, ſed ea tantum, quibus exiſtimabo cum fructu aliquid reponi poſſe. De Johanna Papiſſa non eſt, quod nimium tibi placeas in tuo illo Chronico Norimbergenſi. Antiquior illo ſine dubio eſt longe Sige-

Sigebertus, tum Marianus Scotus primus illius narrationis auctor. Et tamen durat Pontificiis animus, ad rejiciendam tam antiquorum ſcriptorum auctoritatem: nec id ſane, ut mihi quidem videtur, ſine cauſa. Cur enim ante Marianum nemo id ſcriptis prodidit, ad cujus ætatem tamen ab illa Johanna anni plus quam ducenti decurrerunt? nec enim defuerunt interea temporis ſcriptores ſedi Romanæ ſatis infeſti, ex Græcis præſertim & Francis, qui interdum etiam è trivio arripuerunt rumores, quibus Pontificem infamarent. Addunt præterea pontificii, ſatis conſtare, literas Athenis nequaquam ea tempeſtate floruiſſe, ut ex Germania usque hæc Johanna ſe illuc cum amatore conferre debuerit, quemadmodum vulgaris de illa narratio habet. Quid ad has rationes jure noſtri reponere poſſint, ego quidem nondum video. Scripta illa nonnullorum theologorum de efficacitate Euangelii ſive ſcripti, ſive annunciati, quorum mentionem facis, non vidi; & (ut dicam quod res eſt) nec admodum videre deſideravi. Mihi inter alia negocia majoris, ut exiſtimo, momenti vix vacat, ut ad lites iſtas me demittam: quas tamen meo judicio facile diſcernet, cui ingenium eſt à partium ſtudio alienum, & mediocriter in ſacris exercitatum, addo & ſenſus communis bene compos: quem nulli propemodum magis excutere videntur, quam qui ſacra profeſſi ſunt. Tu quoque ſi me audis, noli te ingerere in alienas lites: depugnent illi

illi ſuas pugnas ſoli, quibus glorioſum videtur vitam in vulnere ponere, ut cum Poëta loquar. Sunt alia credo, quæ majori cum tuo aliorumque fructu agas. Si controverſias quaſlibet ad vivum reſecare voluerimus, quid tandem nobis reſtabit otii ad pietatem populo inculcandam: quæ tamen ſola nos cœlo beat, & inter Chriſtianos tantopere exulat? Si tamen virilis animus in pugnas pro religione & honore Chriſti obeundas tibi fervet, habes alium campum longè magis illuſtrem & ſpacioſum, in quem te libri illi, quos à me habes, inducunt: quem tamen ipſum non aliis te legibus ingredi velim, quam quas Remonſtrantes in præfatione Confeſſionis ſuæ præſcribunt, quam tu non immerito auream appellas. Hoc tamen obiter moneo, ſuſpicari me, auctorem Vindiciarum, quem aliquoties allegas, eſſe Danielem Brelerum, qui nunc paſſim Daniël Hermannus audit; quem Altorſium olim fovit, tibi ut exiſtimo non ignotum. Degit is apud Auguſtum Lunæburgicum principem in ferventi gratia: mihique ante biennium, cum Hamburgi eſſem, dictus eſt myſterium aliquod iniquitatis moliri, in quo famoſos quoſdam theologos mordaci ſale defricare, eorumque mores publicare ſtatuiſſet: id quod illi tum per amicum utriusque noſtrum Joachimum Morſium ſerio diſuaſi: nec enim placere mihi poteſt Chamus, qui pudenda Noachi patris nuda fratribus oſtendit: quid ſi eadem ipſe retegat? quid ſi non fratribus, ſed hoſtibus circumſtantibus eadem

dem oſtendat? Ego quodnam illius libri, quem tu citas, argumentum ſit ignoro: ſed ut amicus apud amicum conjecturam promo: quam tu quæſo in optimam partem interpretare. Utinam quotquot Antichriſtum odimus, ea arma, quibus in nos mutuo ſævimus, in Antichriſtum converteremus! Nunc ille vulneribus noſtris impunè inſultat, quem nos, ſi vires noſtras conjunxiſſemus, virtute Chriſti jam pridem confeciſſemus. Explicatio illa de peccato in Spiritum ſanctum; quam ex Vorſtiano examine tractatus Piſtoriani de Prædeſtinatione adducis, non multum abludit ab eo, quod de eodem Urbevetanus diſſerit in commentario in priorem Johannis Epiſtolam ad vers 6. cap. 5. ubi tamen & timidiuſculè, & niſi fallor, paulo etiam cautius, quam Vorſtius, ſententiam ſuam proponit: quæ, quod ad ſcrupulum iſtum tuum attinet, talis eſſe videtur. Poſt quodlibet peccatum à nobis admiſſum, præſertim aliquanto gravius, ſeria pœnitentia & deprecatio nominatim adhibenda eſt, ut illius veniam à Deo impetremus. Interim tamen ſi fiat, ut quis antequam ad pœnitentiam illius agendam ſe componat, rebus humanis eximatur, tanta benignitas eſt Novi Fœderis, ut uno illo peccato, quantumvis gravi, ſalus illius nondum periclitetur; modo alias non exiguo temporis ſpacio antehac ſecundum ſpiritum ambulaverit, ut cum Paulo loquar. Declarabo rem exemplo, ut liquidior fiat. Oritur viro probo ex improviſo

viſo litigium cum adverſario: à verbis ad verbera, ut fit, imo ad vulnera fit gradus, incaleſcente pugna alter alterum ferro jugulat. Quis neget grave peccatum eſſe homicidium? non vacat tamen bono viro culpam apud Deum ſerio deprecari. Quid tu? an ei propterea ſalutem abjudicabis, ſi alias vitam ex virtute antehac egerit? vix illud mitis Chriſti lex permittit. At aliud eſt de peccato in Spiritum ſanctum: niſi enim, quisquis ſe e̓us aſtrinxerit, ejus nomine, antequam finem vitæ faciat, pœnitentiam ſtudioſè ſuſceperit, non eſt, quod ſibi de Divina indulgentia multum polliceatur. Cur ita dices? Utique tam horrendum flagitium, utut ſemel admiſſum, inſignis eſt argumentum malitiæ: in qua ſi quis huic ſeculo valedicat, quam ille ſpem alterius fovere poſſit? At dices, ſunt & alia peccatorum genera, quæ, ſi modo ſemel perpetrentur, non vulgaris improbitatis argumentum præbeant. Sint ſane. Itaque & ſimile ab illis metuendum eſt periculum, idque tanto majus minusve, quanto quodque propius ad peccatum in Spiritum ſanctum, quod divinæ literæ ſummum faciunt, improbitatis argumento, accedere, aut ab eodem longius recedere videtur. Ita expoſita Urbevetani ſententia, jam pronum eſt reſpondere ad ea, quæ quæris. Prius eorum eſt, quid per ſingularem & extraordinariam pœnitentiam intelligatur. Non ſunt illæ voces Urbevetani ſed Vorſtii, & tamen ſic ſatis commodum habent

 ſenſum.

ſenſum. Singularem pœnitentiam opponere ſine dubiò voluit generali, eamque ſignificare, cum quis non ſatis habet, ſi de peccatis ſuis in genere, & quidem ex animo doleat; ſed & illud, quod cæteris gravius eſt, aut recens commiſſum, nominatim ad animum revocat, illiusque cauſâ divinam miſericordiam implorat. Extraordinariam pœnitentiam intelligere poſſumus eam, cum quis & precibus multis, iisque ardentiſſimis, & jejunio, & eleemoſynis, aliisque nonnullis operibus eximiis ad honorem Dei, inque rem proximi ultro ſuſceptis, divinam indignationem placare ſtudet, quamvis id fiat cum moleſtia & periculo non exiguo. Quod deinde Urbevetano loca ad Hebræos 6 & 10 obducis, tanquam & in illis tale deſcribatur flagitium, à quo ſingulari & extraordinaria pœnitentia ſit opus; fruſtra ſane facis. Nec enim in illis locis de una aliqua actione flagitioſa ſermo eſt, quale eſt peccatum in Spiritum ſanctum, quod propterea Urbevetanus tantopere exaggerat; ſed vel de defectione ab univerſa Chriſti religione, vel de improbitate pertinaci, quæ nullis dehortationibus cedat: quam quis neget ſingulari & extraordinaria pœnitentia expiandam, ſi reus in gratiam cum Deo redire cupiat? Locus Joh. XVI. quem deinde proponis, explicatur ab Urbevetano in libello, in quo præter initium primi capitis Johannis Euangeliſtæ varia ſacræ Scripturæ loca excutiuntur; ſed (quod pace illius dixerim) ita fere, ut poſtquam illius

expli-

explicationem legeris, Delio adhuc natatore opus eſſe videatur. Ante omnia videndus eſt in his verbis ſcopus Servatoris; qui, niſi fallor, hic eſt. Dixerat hactenus, quibus machinis tranquillitatem Apoſtolorum oppugnaturus eſſet mundus: nunc ſubdit quid contra auxilii illis allaturus ſit Spiritus ſanctus. Per Spiritum ſanctum hic intelligo virtutem illam divinam, quæ die Pentecoſtes in Apoſtolos de cœlis effuſa eſt, homines rudes variarum linguarum rerumque divinarum cognitione inſtruxit, ſimulque vi quadam admiranda ad perpetranda miracula armavit. Is ergo Spiritus mundum arguiturus dicitur non verbis, ſed factis, per Apoſtolos numine tanto repletos deſignandis. Arguere hoc loco non eſt accuſare, (quis enim, ut paulo poſt dicetur, juſtitiæ quenquam accuſaverit?) ſed argumentis convincere, ut fateri cogatur, ita rem eſſe. Ita ergo Spiritus ſanctus convincet mundum, ut agnoſcere cogatur, ſe peccati reum. Cur vero? quia in Chriſtum non credunt cives illius, per cujus fidem ſolam peccatorum reatum evadere poterant. Vis exemplum hujus promiſſionis, ſed eventu felix? Vide Actorum ſecundo, quam commota fuerit concio poſt viſum prius linguarum miraculum, & illius occaſione habitam à Petro concionem: his auditis, inquit Lucas, illi animo compuncti Petrum & cæteros Apoſtolos ſic alloquuntur, *Quid agemus fratres?* Addit deinde Servator, futurum ut idem ille Spiritus

convincat mundum de juſtitia, ut negare nequeat, quænam illa ſit, & in quo ſit. Quo vero argumento id evincet? quod ego juſtitiæ illius præco, inquit, in cœlos ad Patrem me recipiam, à quo ſubornatus legationem in terris obivi, conſpectu ique humano me, cujus infirmitate multi hactenus offenſi fuerunt, ſubducam. Dices forte, at quomodo hoc ipſum ex Spiritus ſancti adventu patere poterat, Chriſtum in cœlos aſcendiſſe? poterat certe, cum illi ipſi, qui Spiritu illo afflati inuſitatæ rei ſpectaculo omnes in admirationem converterant, profiterentur, Spiritum illum à Jeſu Nazareno de cœlis in ſe effuſum, ſeque illum prius reſuſcitatum, & in cœlos ſublatum vidiſſe: qua de re leges in ejusdem Petri concione, quam paulo ante allegavi, verba iſta; *Hunc Jeſum ſuſcitavit Deus, cujus nos omnes ſumus teſtes; is Dei dextrâ evectus, ſanctique Spiritus promiſſum à Patre conſecutus, effudit hoc quod vos nunc cernitis & auditis.* Poſſit & illud ſcrupulum non nemini movere, cur cum ſe dicere vellet humanis oculis ereptum iri, non dixerit potius, *Et non amplius videbunt me*, ſed *videbitis.* Sed reſpondeo, idem hoc eſſe: ſenſus enim eſt, homines, quales vos eſtis, me non videbunt amplius: niſi quod oratio Servatoris eſt ἐμφαντικῶς. Habuit tamen cauſam, cur ita loqui mallet, quod ultimi mortalium Apoſtoli eum viſuri eſſent: quaſi diceret, Vos quidem ad Patrem me videbitis aſcendentem, ſed tamen & ab oculis

vestris

veſtris tollar. Reſtat tertium membrum in hoc loco tam obſcuro; cui hac explicatione fortaſſis lux fiet. Idem ille Spiritus denique convincet mundum, ut agnoſcat judicium damnatorium ſibi imminere, idque ex eo, quod princeps illius jam ſit judicio legitimo damnatus, cum quo tanquam capite ſuo cum cauſam habeat communem, non eſt, quod meliorem ſententiam exſpectet. At quomodo, regeret quis, princeps mundi damnatus fuit, & quomodo id miſſo Spiritu ſancto conſtitit? Reſpondeat primum pro me Apoſtolus, qui ad Col. 2. ait, Chriſtum per crucem in ſpoliatos principatus & poteſtates exemplum ediſſe, eosque triumphaſſe: ſub principatibus autem illis & poteſtatibus venit etiam is, qui inter eos eſt princeps. Huc ſpectant & illa Servatoris verba Joh. 12. *Nunc eſt judicium hujus mundi, nunc princeps hujus mundi exigetur foras.* Quod ſi tantum potuit Servator noſter moriendo, quid cum ex mortuis reſurrexit? quid cum evectus eſt in cœlos, & ad dextram Dei aſſedit, cumque omnia pedibus illius ſunt ſubdita, eo ſolo excepto, qui omnia illi ſubdidit? An vero non ſatis paſſim conſtare potuit, Spiritu ſancto miſſo, hæc Servatoris diabolo erepta victoria, cum illius Spiritus virtute permoti tot populi ab illius imperio deſciverunt? cum oracula & fatidici ab ipſo prius inſpirati ad exortum novi hujus Spiritus velut pudore repreſſi conticuerunt? cum ad ſolum auditum nominis Jeſu immundi iſti ſpiri-

 tus

tus obſeſſorum corpora, quamvis inviti deſeruerunt? Hæc ſatis ſint quoque ad illum Johannis locum. Quod locum illum 1 Tim. 6. attinet, equidem riſu mihi digni videntur, qui per τὴν ψευδώνυμον γνῶσιν magis Ariſtotelicam philoſophiam, quam quorumvis aliorum ſapientiam, qui vano ſe titulo contra Euangelium Chriſti ſuperbè jactant, notari exiſtimant. Duo illi boni viri Arndus & Weigelius, quos ais Ariſtoli tantopere infeſtos, facile ſuis ſcriptis oſtendunt, ſe tanquam cæcos de coloribus judicare: ſi enim Ariſtotelis illiusque ſimilium ſcripta ſtudioſius triviſſent, paulo συλλογιστικωτέρως ſua deducerent; in quibus nunc pietatem equidem ſuſpicio, ſed nervos & robur argumentorum, quibus hanc ipſam aliis perſuadeant, ſæpenumero deſidero. Si tamen quis contendat, omnino vel illo ad Timotheum, vel altero ad Coloſſenſes loco, quem pariter mihi allegas, nominatim philoſophorum aliquem eſſe perſtrictum, ei concedi poſſet, non Ariſtotelem, qui parum iſta tempeſtate ſcholis erat notus, ſed Platonem potius denotari, cujus philoſophia μυστηρίζουσα, plurimos tunc temporis habebat admiratores: qua & inflati nonnulli, qui Chriſtianam religionem poſt Apoſtolos ſcriptis expoſuerunt, portentoſis quibusdam dogmatis integritatem illius corruperunt. Ego alias judicio tuo, quod de Ariſtotelis philoſophia fers, plane ſubſcribo: nec enim in quovis theologo eam requiro, neque tamen negaverim omnibus utilem,

lem, quibusdam vero, quibus cum noſtri ſeculi ſophiſtis res eſt, etiam neceſſariam eſſe. Qui philoſophiam omnem è republica Chriſtiana proſcribunt, eo quod Apoſtolus Coloſſenſes ut ſibi caveant monet, ne quis eos per illam deprædetur, perinde mihi facere videntur, atque ſi quis ſtatuat (prout etiam nonnulli faciunt) Sacras literas procul habendas, quia & per illas imponi nobis poſſit. Quaſi non & optimæ rei poſſit eſſe abuſus, ſi poſſeſſorem nanciſcatur aut imperitum aut improbum. Quid aliud eſt philoſophia, quam ſapientiæ ſtudium? quod qui ſuperbè damnat, ad medicos relegandus videtur potius, quam rationibus operosè convincendus: quas ſi ullas ipſe admitteret, eo ipſe cauſæ ſuæ prævaricaretur. De capite xx Apocalypſeos quod deinde quæris quæ ſit noſtrorum hominum ſententia; ea vero non una fortaſſis eſt, pro ea libertate, quæ Dei gratia inter nos hactenus obtinet; quanquam nec adeo exactè hactenus in aliorum opiniones hic inquiſivi. Cum enim nimis multa ſint alibi, quæ imperitiam meam fatigent, ego quodammodo conſulto ab illius libri ſenſibus indagandis abſtinui, qui velut in profundo demerſi altum requirunt ingenium, à quo in apertum producantur. Illud tamen diſſimulare nolim, iſtuc me magis inclinare, ut credam adhuc nobis imminere felicem illam chiliada, quam Johannes nobis promittit. Rationes cur ita ſentiam non adſcribo, quod exiſtimem, tibi

eas non ignotas, qui & ipſe in eam partem, in quam ego, propendes. Præcipuus difficultatis nodus in eo eſſe videtur, qui fortaſſis & te maximè exercet, qua ratione animæ decollatorum propter teſtimonium Jeſu propterque ſermonem Dei, item ii, qui neque beſtiam aut imaginem ejus venerati ſunt, neque notam ejus in frontem aut manum ſuam acceperunt, revixiſſe dicantur, & cum Chriſto mille annos regnaſſe, antequam reliqui mortuorum revixerint. Is nodus ita mihi explicari poſſe videtur, ſi dicamus non illos ipſos, qui occiſi aut mortui fuerint, revixiſſe intelligendos, ſed tales, & in cauſa Chriſti cum iisdem conjunctiſſimos in eorum locum ſucceſſiſſe. Noſti Sacrarum literarum morem, quæ diverſorum temporum hominibus nonnulla interdum tribuunt, quæ non omnia ſingulis, ſed ſingula omnibus, alia aliis longa ſibi ſerie ſuccedentibus conveniunt. Ita poſteris interdum exprobrantur majorum ſcelera, quorum locum & perſonam exceperunt, non tanquam aliena, ſed ut propria, tunc præſertim cum nec ipſi multum probi. Ita ergo & hic populus Chriſti, qui primum ſub tyrannorum ſecuribus, poſtea ſub acerbo beſtiæ dominatu propemodum abſumptus perierat, poſtea dracone ligato, ex quo pax aliqua & libertas hominibus piis reddita eſt, reſumpſiſſe vires, & in tam numeroſam frequentiam ſubito excreviſſe intelligendus eſt, ut qui prius interierant, videri poſſint ſubito ex mor-

tius

tuis reſurrexiſſe. Quanquam nec illud abhorret vel à Sacrarum literarum, vel à popularis ſermonis conſuetudine, ut is revixiſſe dicatur, cui ſimilis alter exortus eſt; absque eo, quod in eodem populo ſibi continuo ſucceſſiſſe cenſeantur. Ita Eliam veniſſe dicit Chriſtus, cum Johannem Baptiſtam intelligeret, qui ſpiritu & virtute Eliæ præditus fuit. Ita olim Durero veſtro exorto, dicere mihi licuiſſet Apellem revixiſſe: in quo ſermone quis tropum non intelligat? Ita nonnulli quoque interpretantur illud, quod legimus 2 Paralip. 21. literas ab Elia ad Joramum delatas, qui tamen Elias aliquot annis jam ante è conſortio humano ſublatus fuerat: quippe quod ab aliquo illius diſcipulo ſtylo illius conceptæ Eliam ſpirabant. Quanquam ille nodus ab aliis alia quoque ratione inciditur: qua de re nunc non eſt diſputandi locus. De Steinhawero, itemque Borgia & Antonino nihil ab aliis intelligere potui: itaque ſi quid de iis habes amplius præter ea, quæ ſcripſiſti, nolim me celes. Lis illa Jeſuitarum, quam innuis, non interceſſit illis cum Epiſcopis, ſed cum academicis Cracovienſibus: inter quos cum illi contra vetera academiæ privilegia novam academiam velut ex adverſum aperire vellent, ægre id tulerunt academici, ſeque injuriam illam ad animum revocare publicè teſtati ſunt Quidam etiam è pueris academicis Jeſuitarum theſes templi valvis affixas adhibito harpagone deripuerunt: unde iterum Jeſuitis nata occaſio

de injuria conquerendi. Contra eam querelam nonnemo ἀνώνυμος deinde academiæ nomine libellum vulgavit ſatis erudite ſcriptum, & multo ſale non illo tantum Mercurii, ſed & Momi perſperſum; in quo bonos iſtos fratres ita defricat, ut tam crudam manum ad vivum ſenſiſſe videantur. Detulerunt itaque cauſam ad amicum regis tribunal, à quo facile impetrarunt, ut libellum iſtum, quem dixi, tanquam famoſum à carnifice publicè exuri juberet: quin & non nemo, qui eum ſparſiſſe arguebatur, vir equeſtris dignitatis, in carcerem ea de cauſa conjectus fuit Jeſuitis inſtigantibus: qui tamen cum criminis eum convincere non poſſent, culpam apud indignantem deprecati ſunt. Exemplaria libelli in Polonia ſuppreſſa vix jam amplius haberi poſſunt: inveniretur tamen fortaſſis aliquod alicubi, ſi cui tanti eſſet, ut vellet alibi recudendum dare. Pelargo melius vult Deus quam fama, quæ mendaciis cum ſuis apud vos vita ſpoliavit. Fortaſſis nonnulli libenter narrant, quod optant, & factum vellent. Inſultant quidem bonis Calviniſtis, ut nunc nomina ſunt, Papiſtæ: forte quod exiſtiment ſe mortuo leoni barbam impune vellere. Quid ſi autem leo ille non eſſet mortuus, ſed ſpiritum tantum ſuppreſſiſſet? Nemo ſibi nimium placeat fortunæ favore: quæ, ut poëtæ nobis eam depingunt, & vela facile mutat, prout aura reflaverit, & pedes habet alatos, denique (ne quid ab illa certi ſperes) volubili globo

globo inſiſtit. Nondum omnium dierum ſoles occiderunt. *Eſt profecto Deus, qui quæ nos agimus auditque & videt:* ut piè ait Comicus non admodum pius. Huic nos fidamus, mi Philomatha, dum alii mutua in ſe tela acuunt. Ita ſpero,

Si fractus illabatur orbis,
Impavidum ferient ruinæ. Vale.

FINIS EPISTOLARUM.

Sequens

Sequens ſcriptum eſt etiam quaſi epiſtola, ad D. Brenium, ni fallor, ſcripta: ſed quoniam centuria jam eſt completa, & charta adhuc nonnihil vacat, extra numerum hanc adjungimus.

M. RUARUS *de Magiſtratu.*

QUæſtio quam proponis, magni momenti eſt, & per multos jam annos me exercet. Tractavit illam eruditè ut ſolet ὁ μέγας veſter. Crediderim tamen reſtare poſt illum quoque aliquid ſcrupulorum in animis piorum, ſi qui iſtas partes, quas ille, ſequantur, ſive qui eas impugnent. Aſtutè tu dum meum exploras ſenſum, tuum diſſimulas. Liceat mihi, dum ad quæſtionem reſpondeo, regerere non quod ipſe ſentio, ſed quod conabor contra aliter ſentientem veritatis inveſtigandæ gratiâ pro virili tueri. Dicam igitur magiſtratum ab homine Chriſtiano geri poſſe, pœnas item corporales atque adeo capitales hominibus ſceleratis infligi, quin & armis invaſores repelli, atque innocentiam bello protegi, ſi aliter tuta eſſe nequit. Argumenta non annecto, contentus iis, quæ Grotius è ſuo armamentario ſuppeditat: quanquam non omnia æquè valida, quædam etiam ſic ſatis infirma mihi videantur: quod in conflictu melius patebit, ſi tibi contra in aciem progredi libuerit. Sed tu non acquieſcis ſimplici reſponſione, ſed porro quæris, an cuivis Chriſtiano iſta ſint permiſſa, etiam ei, qui

non

non inter infantes, ſed inter adultos in Chriſto cenſeri velit? Atqui noſti vix ullum eſſe vitæ genus, quod etiamſi per ſe licitum, cuivis tamen Chriſtianorum permiſſum eſſe debeat, eo quod certas ob rationes non conveniat. Quid enim ſi non ſatis ſit inſtructus iis præſidiis, quæ ad munus ejusmodi requiruntur? quid ſi poſſit aliud aliquod divinæ gloriæ hominumque ſaluti utilius opus ſuſcipere? quid ſi alio aliquo ſit occupatus, quod cum iſto commodè jungi nequeat? Interim dicam fieri aliquando poſſe, ut is quoque cui religio ſerio cordi ſit, magiſtratu fungatur,& ea quæ illi adhærent expediat. Sed tamen & hoc fatendum cenſuerim, ea poſſe incidere tempora, & ſi oculos ad ætates gentesque omnes circumferas, plerunque fuiſſe atque etiamnum eſſe, ut difficilius ſit Chriſtiano magiſtratum gerere, ſummum præſertim, quam diviti in regnum cœlorum ingredi. Sunt enim quædam per ſe quidem licita, ſed tamen ubi ad praxin deventum fuerit, ita præſtitu difficilia, ut abjicienda potius ſint Chriſtiano, quam ineptè & ſine ullo fructu in hac ſeculi malitia perſequenda. Hæc jam eſto ſententia, contra quam ſi tela tua direxeris, quid pro illius defenſione poſſim periclitabor.

M. Ruari

M. Ruari rationes, cur Romanæ Eccleſiæ aſſeclæ non deberent adeo infenſi eſſe Unitariis, quos Socinianos vel Arianos vocant.

1. QUod hi ſincera fide omnes utriusque Fœderis literas canonicas pro regula credendorum, ſperandorum, faciendorumque admittant.

2. Quod Symbolum vulgo Apoſtolicum dictum, in cujus ſolius confeſſionem baptiſmus omnibus ab antiquo ad hodiernum uſque diem adminiſtrari ſolet, unami cum aliis conſenſu agnoſcant ac profiteantur.

3. Quod quæ hi circa religionem dogmata affirmant & pro veris tenent, omnia S. literarum verbis ſint expreſſa, nec ab ullo Chriſtiano negari debeant. Addit quidem illis Eccleſia Romana non pauca, quæ hi nec capere nec per conſcientiam agnoſcere queunt: nec ob id tamen horum fides tanquam falſa damnari debet, cum ea conſiſtat, non in illis, quæ non credunt, ſed in illis quæ credunt: nec ſimplicitas eorum condemnari meretur, niſi quis eadem operâ condemnare velit tot idiotarum millia intra ipſam Eccleſiam Romanam, quæ multa Eccleſiæ illius decretis ſancita vel ignorant, vel nulla ratione capere & intelligere poſſunt. Nam nec paterfamilias è domo & ſupellectili ſua vaſa minora propterea ejicit, quia tantundem quantum grandiora capere non poſſunt. Et ut oculis propriis non alienis ſolem aſpicimus, nobisque non aliis de ſole credimus; ita pro ingenii captu ac propriæ conſcientiæ modulo de rebus judicamus, easque vel approbamus, vel rejicimus, vel in medio relinquimus.

4. Quod Romana Eccleſia pleraque, quæ ultra

Unita-

Unitariorum fidem credenda ſtatuit, fateatur non expreſsè in S. literis haberi, ſed ex traditionibus aut Patrum Conciliorumque auctoritate deducat. Cum autem traditionum, Conciliorum Patrumque auctoritatem in ſtatuendis fidei articulis æque rejiciant cæteri circa religionem ab Eccleſia Romana diſſidentes atque hi, quos *Unitarios* vel *Socinianos* vocant, non eſt, cur his magis quam illis ſuccenſeat: licet illi fortaſſis eadem de nonnullis cum Eccleſia Romana ac contra ſua ipſorum principia profiteantur.

5. Quod *Unitarii* neminem ob ſolos errores damnent, modo iidem abnegationem ſalvificæ veritatis & impietatem in moribus atque factis ſecum non trahant: eoque parati ſint fraternitatem cum omnibus colere, qui Jeſum credunt eſſe Chriſtum, & vitam ex præſcripto ejus exigunt.

6. Quod iidem nec circa ritus Eccleſiæ inolitos, nec circa phraſes ab antiquo de dogmatis uſurpatas ſint difficiles, modo ſibi liceat has & illos ſecundum fidei analogiam in S. literis interpretari.

7. Quod in præcipuis Chriſtianæ fidei articulis cum Romana Eccleſia magis conveniant, quam ulla alia ſecta: verbi gratiâ in doctrina de Prædeſtinatione, de Electione atque Reprobatione conditionata, de univerſalitate gratiæ Dei fructusque mortis Chriſti, de Libero arbitrio illiusque interventione in converſione hominis ad fidem, de Juſtificatione quæ ſit per charitatem efficax, de neceſſitate bonorum operum, quæ longe magis urgent quam ulla alia Eccleſia, de poſſibilitate ſervandi præcepta Dei, de differentia Veteris Novique Fœderis, hujusque præ illo præſtantia cum ratione promiſſorum tum præceptorum, de diſcrimine peccatorum venialium atque mortalium, de diſcrimine Johannis baptiſmi & Chriſti. Solet

Solet quidem vulgo probroſè objici, quod S. Trinitatem non credant, quod Deitatem Filii Dei ejusdemque ſatisfactionem pro peccatis noſtris negent, quod pædobaptiſmum damnent. At illi reſpondent ac teſtantur, ſe in Patrem, Filium, & Spiritum S. ex animo credere, ſeque exinde in nomine Patris, Filii, & Spiritus S. baptizare, in eorumque Trinitate unitatem agnoſcere; ſe Jeſum Chriſtum pro Dei Filio veroque Deo habere atque adorare; ſe credere Chriſtum voluntati Patris ſui in omnibus, quæ is illi peccatorum noſtrorum cauſâ agenda patiendaque impoſuit, abundè ſatisfeciſſe, adeoque peccata noſtra corporis ſui victimâ expiaſſe. Pædobaptiſmum quidem fatentur in S. literis non eſſe præceptum (quod & Romana Eccleſia agnoſcit) nec eos tamen damnant, qui eum uſurpant, imo & vitandi ſcandali cauſâ eundem quibusdam in locis ipſi uſurpant, neminem vero ad iterandum baptiſmum cogunt, qui in infantia fuerit baptizatus. Rem ergo in his quæ negare dicuntur agnoſcunt: ſcholaſticas diſputationes circa modum rei tanti non ducunt, ut propterea unitas fidei diſrumpatur.

8. Denique quod iidem, ſicubi errent, parati ſint ex S. literis edoceri, quodque pietati erga Deum, charitati erga proximos, vitæque modeſtiæ pro viribus ſtudeant, & injurias omnes religionis ſibi nomine à legitimo magiſtratu illatas, patienter ferant.

F I N I S.

SE-

Sequitur epiſtola reſponſoria ad M. *Ruari literas pag.* 282. *quam volebamus omittere: ſed poſtea veriti, ne quis dicere poſſit, nos minus candidè egiſſe ea omittentes, quibus Ruarus refutatur, hunc ei locum dedimus, ut lector ſuo judicio utatur, & nos excuſatos habeat.*

M. GITTICHIUS M. RUARO.

GRotii patrocinium in iis quas ad me Warſaviâ dediſti literis ſtudioſiſſimè agere videris. Dominus autem noſter Jeſus Chriſtus largiatur nobis ſpiritum ſapientiæ, ne unquam per noſtram incuriam, & minus intentos in S. literarum ſententiam oculos, alicui errori, qui nunquam in rebus divinis abſque incommodo religionis committitur, patrocinemur. Nonnulla eorum, quæ in iſto viro reprehendo, ad commodum ſenſum trahi poſſe aſſeris. His ipſis verbis confirmas id, quod ego in viro iſto utinam tam candido, quam eruditus eſt, reprehendo. Hoc enim illi crimini do, quod non apertè & candidè in ſuis ſcriptis agat, & trahi oporteat illius verba, ne erroneam & abſurdam ſententiam de iræ Dei in humanum genus per Chriſti dolores & cruciatus placatione, ſequi & tueri videatur. Aſſentari ſcilicet adverſariis veritatis, non religionis & veritatis cauſam apertè agere, illi propoſitum fuit. Si ad eam rationem ageremus omnes, quid hoc aliud eſſet, quam veritatem in tenebras trudere, & de induſtria oppreſſum ire? cum tamen noſtri officii ſit, in eam curam ſumma ope incumbere, ut eam è tenebris eruamus, & in lucem quam clariſſimam eductam, omnium oculis ſpectandam proponamus: ideoque ita nobis ubique loquendum & ſcribendum, ne unquam trahi ulla noſtra verba oporteat, ut commodum ſenſum

habere poſſint. Taceo manifeſtam illius impietatem, vel ut leviſſimè dicam imprudentiam, aut ἀφροσύνην à Chriſto Marc 7. reprehenſam, (parce quæſo mihi ſcapham ſcapnam & ligonem ligonem appellanti) cum in gratiam Antichriſti ea, quæ ab aliis contra pontificem Romanum recte ex Sacris literis deducta ſunt, ſuis ineptiis in dubium vocat, & multorum infirmiorum fidem labefactat; atque ita oſtendit, ſe non hoc agere, ut Chriſti Eccleſiam ædificet, ſed ut diruat potius, aut ſaltem aliorum labores in ea ædificanda impediat: quod ne tu quoque alieniſſimum eſſe debere ab omnibus cordatis & candidis viris, quibus gloria Dei cordi eſt unquam inficias iturus ſis. Remiſſionem peccatorum populo primum Iſraëlitico, deinde etiam univerſo orbi à Deo oblatam, per Chriſtum proclamatam, miraculis, morte, & exaltatione illius confirmatam, à Chriſto morte cruenta, quippe ſacrificio perfectiſſimo nobis impetratam dicere, quod facit Grotius, alieniſſimum eſſe à mente Sacrarum literarum ſtatuo: cum vel ex ipſo ſolo primo capite ad Epheſios, ubi gratiam & divitias bonitatis toties inculcat, (in cujus capitis verſus 6 explicatione pagina 2. Grotius id aſſerit) luculentiſſimè conſtet, nullius opera, auctoritate, aut precibus ad tantam gratiam nobis offerendam Deum impulſum, ſed ſola ſua incredibili benignitate ardenter incenſum, paternum ſuum amorem, & inæſtimabiles ineffabilis ſuæ clementiæ & benignitatis theſauros nobis obtuliſſe. Nihil jam de eo dico, quod perfectionem ſacrificii Chriſti morti, quæ inchoatio tantum illius fuit, tribuat, ludens etiam hic ambiguitate vocis ſacrificii, & in carectis erroneæ Pontificiorum & Euangelicorum ſententiæ ſuam ea de re ſententiam occultans. Trahi ſcilicet iſta etiam verba oportet, ut commodum & cum Sacris literis congruentem ſenſum habere queant. Talibus certe religionis Chriſtianæ doctori-

bus

bus nihil unquam in rerum divinarum cognitione profeceris. Quod ais, *non adeo abſurdam mihi videri debere eam orationem, cum petitur ut propter filium ſuum Deus nobis benefaciat. Cur enim magis hic nos offendat ſermo, quam cum Deus ipſe ſub Veteri fœdere propter Davidem ſe poſteris ejus benevolum fuiſſe teſtatus eſt?* videris mihi cum Grotio contentionem eorum facere, quæ extra omnes leges comparationis poſita ſunt. Non vivens, & quidem ad dexteram throni Dei, ſed mortuus tantum Chriſtus cum Davide non tantum mortuo, ſed etiam vivente comparari poteſt & debet: ut quemadmodum propter Davidem viventem & mortuum multa Deus illius amicis benignè faciebat, ita etiam mortuo Chriſto propter Chriſtum, & illius jam jam morituri & ſuos ardentiſſimè Deo commendantis preces, illius amantes tueretur. Quod attinet ad Chriſtum exaltatum, neque facit jam quidquam Deus propter Chriſtum, neque opus eſt ut faciat. Pater enim jam non judicat quenquam, Chriſtum effecit caput ſui populi: Chriſtus etiam ardentiſſimo in ſuos amore præditus, omnia ſub pedes ſuos ſubjecta habens, & potenti ſuo verbo omnia portans, non opus habet (quæ Davidis imbecillitas fuit) ut quiſquam in gratiam ipſius ſuis benefaciat. Per Chriſtum, non propter Chriſtum jam Deus omnia in ſua Eccleſia facit. Ideoque etiam hoc tantum modo de Dei in nos benignitate loquuntur Sacræ literæ, non autem eo, quem tu ex Grotii theologia petitum uſurpas. Parum ergo attendere videntur ad ſtupendam majeſtatem, & ardentiſſimum Chriſti in ſuos amorem, addo etiam ad eum finem, in quem Deus Chriſtum perfectiſſimè miſericordem, ad ſuccurrendum ſuis, per omnium generum calamitates efficere, tantaque potentia & auctoritate cumulare & coronare voluerit, qui orant ut non per Chriſtum, quemadmodum Sacræ literæ loquuntur, ſed propter Chriſtum Deus illis hæc & illa

 faciat

faciat & largiatur: quaſi quidpiam reperiri poſſit, quod Chriſtus ipſe in uſum ſuorum ad gloriam Dei facere aut non poſſit, aut nolit: quaſi non ipſe Chriſtus omnia impleat in omnibus Suſpecta falſitatis eſſe omnibus merito debere ea dogmata, in quibus neceſſe eſt, nos iis verbis & phraſibus uti, quibus non uſi ſunt ſacri Scriptores, perfectiſſimi divinæ veritatis magiſtri, aſſeruit alicubi Socinus in libro de Servatore. Idem certe ob eandem rationem de iſta Grotiana, quam tolerari poſſe ais, ſententia ſtatuendum; cum non poſſit oſtendere, quenquam ſacrorum Scriptorum unquam ita loquutum, & ratio evidentiſſima à me allata illam luculentiſſime convellat Cavendum nobis eſt etiam atque etiam, ne dum novos aliquos articulos fidei, per ſpeciem magnæ cujusdam in Chriſtum pietatis, cudere volumus, per ejusmodi cuniculos univerſam gloriam Chriſti, quæ in ſumma potentia & auctoritate, atque ardentiſſimo illius in ſuos amore ſita eſt, imprudentes ſubruamus. A qua peſte nunquam erimus ſecuri, niſi nos ita ad S. literas adſtringamus, ut in ſermonibus & ſcriptis noſtris de aliquibus rebus divinis, periculum eſſe ſtatuamus vel pilum etiam transverſum ab iis verbis & phraſibus diſcedere, quibus in ſuis de iisdem rebus ſermonibus uſi ſunt perfectiſſimi rerum divinarum univerſo orbi à Chriſto donati doctores & magiſtri. Dixeram, Grotium in confirmandis ſuis ſententiis veterum patrum auctoritate perinde agere, atque ſi quisquam ſuam de aliquibus coloribus ſententiam confirmaturus, cæcorum ea de re quamplurima judicia diligentiſſime conquirat, & in medium afferat; atque ita cauſam ſuam rectè conſtitutam, & validiſſime munitam exiſtimet. Ad iſta reſpondes; *Quod veterum ſcriptorum auctoritate Grotius ſuas explicationes, rectasque de religione ſententias ſtabiliat, id adeo me non ſit agro, ut & gratias illi eo nomine habeam. Jucundum enim eſt habere in agnitione veritatis*

ſocios eos, qui ante nos in Eccleſia doctrina & pietatis laude claruerunt. Si in patribus iſtis, quorum ſententiis ſua perpetuo confirmare nititur Grotius, fuiſſet aliqua conſtantia in iis ſententiis, quas unquam recte docuerunt, ſi non eſſent in ſuis aſſerendis varii & inconſtantiſſimi, amiſſa penitus non longe poſt fata Apoſtolorum veritate religionis Chriſtianæ, eſſet ſane non de nihilo, eos etiam & eorum judicia in patrocinium veræ noſtræ ſententiæ vocare. Jam cum Grotio ſatis conſtet, & omnibus ex noſtris, qui illorum libros unquam legerunt, teſtatiſſimum ſit, in ſummis ignorantiæ tenebris patres iſtos omnes fuiſſe demerſos, cum in nullo fere articulo Chriſtianæ fidei veritatem haberent perſpectam, eſſentque cæcis ſimiles, qui diverſis itineribus trepido gradu huc atque illuc feruntur, ideoque nihil illis in ſuis ſcriptis inconſtantius, ita ut nonnunquam, quod jam alicui plena manu largiuntur, verſa in illorum libris una atque altera pagina, fidentiſſime auferant; nemo non videt, quam ineptum ſit, à talibus auctoribus ad quidpiam noſtrum confirmandum ſuffragia emendicare, & in illis evolvendis otium, quod legendis S. literis, aut alicui alteri negotio utilius impendi poſſet, conſumere & prodigere: nemo non videt, quam inepta & nullius uſus ſint iſta illorum veræ noſtræ ſententiæ quæ dicis ſtabilimenta. Cum eſſem adoleſcens 19 annorum in ſchola Euangelicorum Kocloviæ, & hoſpes meus homo pontificius ſacerdotem ſuum, qui etiam illic ſuum habebat templum, ad prandium invitaſſet, alia ex aliis loquuti tandem delapſi ſumus in ſermonem de purgatorio; quem ille patrum auctoritate probare ſatagebat. Aſſerebam ego, vel ex ſolo Auguſtino, qui apud pontificios ſit ſummæ auctoritatis, luculentiſſime conſtare, ſententiam de purgatorio à S. literis alienam, & merum humanum commentum eſſe: in eam rem producebam eos locos Auguſtini, quos mihi ex libro

quodam Bezæ de religione exſcripſeram. Regeſſit ille, non poſſe ſe in animum ſuum inducere, quicquam tale Auguſtinum ſcripſiſſe. In ſua bibliotheca eſſe libros Auguſtini, & ſe habere in promptu locos in ejus libris notatos, quibus ille docet ignem purgatorium eſſe; ſeque id mihi, ſi eum in ipſius ædes comitari vellem, ſtatim demonſtraturum. Periculum ejus rei facturus ſequutus ſum hominem in illius ædes. Invenimus ea quæ aſſerebat de igne purgatorio in Auguſtino haberi. Invenimus ea etiam, quæ ego ex Beza exſcripta in contrarium afferebam bona fide à Beza citata. Stupebat homo ille, & ejusmodi ſuâ inconſtantiâ omnem auctoritatem ſuis libris ipſum Auguſtinum detrahere aſſerebat. Similia etiam nuper deprehendi de eodem Auguſtino in Cornelio Cornelii, qui aſſerit, illum cum junior eſſet, Paulum capite ſeptimo ad Romanos de irregenito homine loqui ſtatuiſſe. Provectiori ætate autem, & maturiori judicio rectius ſenſiſſe, & de viris ſanctis, & ſe quoque ipſo jam regenito Paulum verba facere docuiſſe. Quid igitur iſtorum auctoritate confirmes, qui cæcorum inſtar temere vagabantur, & recta etiam via relicta, quæcunque ſors offerebat, ſequebantur? Sed quid pluribus opus eſt, ut videas univerſum Grotii apparatum, in operosè conquirendis patrum iſtorum ad ſuam cauſam ſtabiliendam ſuffragiis atque rationibus, vaniſſimum eſſe, cum non ſis neſcius, quanta inconſtantia patres iſti laborent, quippe qui non minus pro pontificiis, quam pro Euangelicis in eadem cauſa ſententiam dicant, ideoque omnem auctoritatem & fidem ſuis ſcriptis ipſimet abrogent? Gladium Delphicum illorum ſcripta veriſſime dixeris. Ob eam rationem vir doctiſſimus Flaccius Illiricus in ſua Clave Scripturæ, in altera parte, tractatu ſeptimo, numero 15. 16. 17. 18. 21. fruſtra eſſe, qui ex iſtis ſenſum S. Scripturæ, & veritatem religionis Chriſtianæ diſcere

cere velint, eruditè & luculenter docet; & illorum diſputationes ebriorum in aliquo convivio pugnæ aſſimilat, qui cum à verbis ad verbera devenitur, non laborant,ut ſe ad gladios corripiant,ſed obvia quæque quisque rapit, ita ut etiam omnia convivialia inſtrumenta, patinæ, quadra, canthari, panis etiam ipſe, & cyathi vicem teli illis præſtare cogantur, quantumvis ſint ad eum uſum minus idonea. Habes luculentam rationem,cur ſtatuam,univerſum Grotii apparatum, in operosè conquirendis ad ſuam ſententiam patrum illorum ſuffragiis, nullius uſus eſſe; ad pompam tantum & commendationem hominis à multa veterum doctorum, imo etiam rabbinorum lectione, inſtitutum eſſe Beatæ memoriæ Socinus & Crellius noſter nullis Maimonidarum ineptiis ſua confirmabant; ſolis teſtimoniis S. literarum, & ſanæ rationis argumentis pugnabant Quantum autem iſti profecerint,& quam ad illorum ſcripta ne comparanda quoque ſint omnia theologica ſcripta Grotii, & ratio docendi, videt jam orbis Chriſtianus,indies magis ac magis idem viſurus. Si quispiam verus Chriſtianus (de his enim loquor) angeli ſibi apparentis commendationem apud Deum requirat, quod fieri poſſe Grotius ſtatuit, nullam impietatem & idololatriam, quod tu mihi in tuis literis impingere videris,ſed magnam imprudentiamGrotii eruditione indigniſſimam judico Quid enim? num tu putas majorem eſſe auctoritatem apud Deum alicujus angeli,quam veri Chriſtiani? aut angelum citius cœlos penetrare, & in conſpectu Dei & Chriſti ſeſe ſiſtere poſſe,quam preces & ſuſpiria veriChriſtiani in aures Dei & Chriſti perveniant? Hoc certè ſtatuere æque abſurdum videtur, atque ſi quis ſtatuat, apud aliquem regem majoris auctoritatis eſſe gregarium quemvis aulicum, quam illius ſponſam dilectam, & ſponſam ejusmodi poſſe ſine crimine ſtultitiæ alicujus aulici ſui mariti commendationem apud maritum

requirere; ſi quis item pronunciet, Deum & Chriſtum ea luculentius videre, & celerius audire, quæ in proximo ſibi aliquo loco fiant & dicantur, quam ea, quæ in aliquo à ſua perſona remotiſſimo. Exempli, quod ad Grotii rem fulciendam affers, diverſiſſima eſt ratio. Uterque enim Chriſtianus, tam is, qui ab altero petit, ut ſuam cauſam Deo & Chriſto commendet, quam alter ille, à quo id petitur, ſponſa Chriſti eſt. Adde, quod id nobis à Chriſto expreſſis S. literarum teſtimoniis, ut ſcilicet alii pro aliis oremus, mandatum, & ipſorum etiam Apoſtolorum exemplis commendatum ſit: ideoque in hoc exemplo nihil non Chriſtiani hominis prudentia digniſſimum, alterum illud Grotianum mera imprudentia Chriſtiano homine indigniſſima eſt. Hæc ſunt, Vir clariſſime, quæ impediunt, ne tecum ſtatuere poſſim, Grotium alias virum incomparabilem in humana literatura, eſſe alicujus uſus in Chriſti Eccleſia. Virum iſtum magnum eſſe politicum foro uti ſcientem, & perlibenter etiam utentem, ob eas, quas tibi expoſui cauſas, ſtatuo. Fieri enim nulla ratione poteſt, quin vir tam acris ingenii, tam eruditus, tam linguarum peritus, divinam veritatem in omnibus Chriſtianæ religionis, quam profitemur, dogmatis exactiſſimè perſpectam habeat; ideoque etiam de illa luculentiſſimè loqui & ſcribere, atque ita inſigniter Dei & Chriſti gloriam, ſi modo ea perverſitas ab animo illius abeſſet, poſſit. Si cuidam alteri, huic certe vel imprimis viro, cujus eruditionem univerſus fere Europæus orbis admiratur & adorat, danda eſſet opera, ſi Dei & Chriſti gloriæ, & ſaluti humani generis conſultum vellet, ut quam apertiſſime de omnibus ad negotium religionis pertinentibus ſcribat & loquatur. Largiatur illi Dominus ſaniorem mentem, ſuam vero Eccleſiam à talibus Grotiis conſervet, efficiatque pro ea qua pollet auctoritate, ne unquam ulli Grotii in ſua Eccleſia

exiſtant;

exiſtant; cum à talibus plus ſemper ſit Eccleſiæ Chriſt: periculi & damni, quam ab apertis illius hoſtibus & antichriſtis. Vale. XIV Julii, CIↃIↃCXLIII.

Index *Epiſtolarum & argumentorum.*

Epiſt. 1.

M. *Ruarus Erneſto Ludovico Burgſtorphio* ſcribit de ſuo religionis ſtudio pag. 1
2. *Idem Johanni Crellio*, an Pontificii propter ſuam religionem damnandi ſint 3
3. *V. Grunewaldus Ruaro*, de Taulero, deque ordinaria & extraordinaria Eccleſiæ miniſtrorum miſſione 4
4. *Idem Eidem*, de lectione S. literarum & de Spiritu S. 20
5. *Ruarus V. Grunewaldo* reſpondet ad ſuperiores epiſtolas 21
6. *V. Grunewaldus Ruaro*, de eadem materia, & de reformatione Belgica 42
7. *Ruarus V. Grunewaldo* reſpondet, & finit diſputationem 52
8. *Idem anonymo*, de Grotio, Crellio, Voſſio, Vorſtio, Remonſtrantibus, Barneveldio atque aliis, de interno & externo Verbo, de loco Col. 11. 9. 59
9. *Idem J. Peuſchelio*, de Verbo Dei ad converſionem noſtri 68
10. *Idem Nicolao Dumlero*, de Anglia nonnihil, de perſecutione Remonſtrantium Belgica 70
11. *Idem Petro Bertio*, de eadem fere materia, & de Gallicis novis, & D. Tileno 74

12. P. Ber-

31. *Idem H. Grotio* commendat quoſdam, & de loco Arriani de baptiſmo Judæorum eum conſulit 165
32. *H. Grotius Ruaro* reſpondet de loco Arriani 168
33. *Ruarus H. Grotio*, de morte Crellii, loco Arriani, conjugalibus quæſtionibus & divortio 169
34. *H. Grotius Ruaro* reſpondet ad ſuperiora 176
35. *H. Grotius Johanni Crellio* ſcribit de epiſcopo unius mulieris viro, 1 Tim. 3. 2. 180
36. *Ruarus Grotio*, de baptiſmo Judæorum, conjugalibus quæſtionibus & divortio 182
37. *H. Grotius Ruaro* reſpondet ad ſuperiora 187
38. *Idem Eidem* de peccatis hominem damnantibus, de Pythagoræis & Eſſenis 193
39. *Idem Eidem* de commendatione cujusdam, cæterum officioſa eſt epiſtola 169
40. *Idem Eidem* de peccatis damnantibus 197
41. *Idem* de ultione & reſiſtentia, Matt. 5. 197
42. *Idem Eidem* de libris quibusdam, & de periculis ſuis 201
43. *Ruarus Abrahamo Calovio* amicitiam, officia, libros offert, & quomodo ſe gerat in iis legendis monet 203
44. *Idem Eidem* de ſuo in religione ſenſu & moderatione, & de rationis captivitate diſputat 205
45. *Albr. Calovius Ruaro* inquirens in Unitariorum nec non in ipſius Ruari de variis in religione capitibus ſententiam, & de rationis captivitate diſputat 208
46. *Ruarus A. Calovio* judicium ſuum de Serveto & aliis exponit, de reſurrectione impiorum, ſalute gentilium ac infantium, nec non de rationis captivitate contra eum diſputat 216
47. *Idem Eidem* de quibuſdam quæ in ipſius ſcriptis reprehendat, de F. Socino, Lælio, Alciato, Gentili, Caſtellione, Ochino, & aliis 223

48. *Idem*

48. *Idem anonymo*, de Eccleſia Romana deque ejus antiquitate, de Chriſto & de religionis Chriſtianæ fundamentis, miraculis, Antichriſto, de peccatis hominem damnantibus 228

49. *Ruarus Marino Merſenno* ſcribit de Calovio, Biſterfeldio, & libris quibusdam, de atheis 234

50. *M. Merſennus Ruaro* reſpondet de Crellio, Biſterfeldio, Calovio, Vanino, de concordia Chriſtianorum, de atheis, chymiſtis, ceremoniis, Petavio 237

51. *Ruarus M. Merſenno* de Crellii libro, de Grotio & Heinſio judicium ſuum profert, & quid in Grotii ſcriptis deſideret 242

52. *M. Merſennus M. Ruaro* de Grotii Notis & pacis ſtudio, de S. Trinitate, religionem Catholicam ſuadet, de gentilium religione & ſalute, de Antichriſto, quod is non ſit Romanus Pontifex, de ceremoniis, de comparatione Grotii, Heinſii, Salmaſii. 244

53. *Idem Eidem* de peccato originali, Gentilium religione, Grotii ſtudio pacis 251

54. *Idem Eidem* de Patribus, de S. Trinitate, de gentilibus & Chriſtiana religione, de Grotii ſcriptis judicium ſuum profert 254

55. *Ruarus M. Merſenno* reſpondet de Annotationibus Grotii, de Heinſio & Salmaſio, de Grotii ſtudio pacis, quid in eo, quid in Pontificiis deſideret, de ſua in religione moderatione 256

56. *Idem Eidem* reſpondet de S. Trinitate, Sabellianiſmo, creatione & providentia Dei, Chriſti nativitate, de loco Joh 8. 58. de Antichriſto, an is ſit Romanus Pontifex, de paganorum & Muſulmannorum ſalute 259

57. *M. Merſennus Ruaro* reſpondet ſe eum non condemnare propter ipſius religionem 265

58. *Idem Eidem* de Petavio & Salmaſio, de Polonorum

rum ſcriptis, de Chriſtianorum diſſidiis, deque eos uniendi ratione 266
59. *Idem Eidem* de Gaſſendi Philoſophia, de obedientia & concordia Chriſtianorum 269
60. *Ruarus Bartholomæo Nigrino* de Satisfactione Chriſti 270
61. *Michaël Gittichius Venecianus Ruaro* ſcribit de Grotio, quem culpat 276
62. *Ruarus M. Gittichio* reſpondet pro Grotio 277
63. *M. Gittichius Ruaro* de Grotio, culpans ejus ſcripta de Satisfactione Chriſti, de Antichriſto, & de invocatione angelorum 277
64. *Ruarus M. Gittichio* reſpondet ad iſta pro Grotio 282
65. *Idem Pelſio*, quid in Grotii ſtudio pacis, quid in pontificiis deſideret 284
66. *Idem Franciſco Limburgio* de adverſis ſuis & aliorum, & de obitu Grotii 290
67. *Fr. Limburgius Ruaro* ſcribit contra eos, qui perſequuntur alios propter religionem 293
68. *Ruarus Georgio Calixto* ſententiam ſuam de Chriſto exponit 295
69. *Idem Floriano Cruſio* reſpondet de Chriſti cum Patre conjunctione, deque ejus genealogia, & de Spiritu S. 299
70. *Daniel Zwickerus Ruaro* de fratribus Moravis, deque cum iis concordia, quid illi deſiderent 304
71. *Ruarus D. Zwickero* reſpondet ad ſuperiorem epiſtolam 307
72. *Idem Eidem* de aulæ appellatione, de fratribus Moravis & communione bonorum, de paupertate Chriſtiana 313
73. *D. Zwickerus Ruaro* reſpondet prolixè ad omnia 330
74. *Ruarus D. Zwickero* reſpondet de eadem materia 354
75. *Idem Mierzynio* ſcribit contra militiam voluntariam

riam 376
76. *Idem Eidem* de eadem fere materia 378
77. *Idem Samueli Narano* amicitiæ inter ipſos memoriam refricat, de perſecutione Belgica, de Dantiſco, quo invitat eum 379
78. *S. Naranus Ruaro* reſpondet ad iſta,& de religione quædam 383
79. *Ruarus S. Narano* reſpondet ad ſuperiorem epiſtolam, eumque hortatur ut edat aliquid 386
80. *S. Naranus Ruaro* reſpondet de perſecutione Belgica, de Tileno & Epiſcopio & Grotii Notis in Matth. 5. de bellis, an ea licita Chriſtianis, & de aliis 390
81. *Ruarus Rhenano* de Remonſtrantibus, de divinitate & humanitate Jeſu Chriſti 393
82. *Ruarus Joanni Narano* de Racovianorum expulſione 398
83. *J. Naranus Ruaro*, de obitu parentis ſui, de Racovia, de Nigrini & Grotii ſtudio pacis, de Pontificiis & Calvinianis, de Voetio & de ſimilibus, nec non de privato ſuo ſtatu 399
84. *Ruarus Matthiæ Rhawo* perſecutionem Semijudaizantium diſſuadet 404
85. *Stephanus Curcellæus Ruaro*, de libris Racovienſibus Leovardiæ combuſtis 406
86. *Idem Eidem* Amſtelodami idem factum dolens ſcribit 407
87. *Idem Eidem* de iſtius facti emendatione 409
88. *Ruarus H. Curcellæo*, de Sabbato 409
89. *Michaël Gittichius Ruaro*, de diei Veneris jejunio & dierum ciborumque diſcrimine ipſum reprehendens 411
90. *Ruarus M. Gittichio* ſe purgat 415
91. *Gittichius Ruaro* reſpondet de eadem materia & de antiquitate 418
92. *Ruarus Gittichio* ad iſta reſpondet 421

93. *Gittichius Ruaro* reſpondet ad omnia, eumque refellit 425
94. *Ruarus Gittichio* iterum reſpondet 434
95. *Gittichius Ruaro* reſpondet, & finem diſputationi imponit 436
96. *Ruarus Gittichio* reſpondet adhuc ad quædam 438
97. *Gittichius Ruaro*, de errore ipſius circa triduanum Ninivitarum jejunium 440
98. *Ruarus cuidam* explicat locum Col. 11. 8, 9. 441
99. *Ruarus Vincentio Friſio*, de Dudithio, quam cautus fuerit in religione, de Calvini & Bezæ in hæreticos acerbitate, de Pontificiorum cultu hoſtiæ & Sanctorum, de ſynceritate Chriſtiana 443
100 *Idem Philomathæ*, de Johanna Papiſſa, de fugiendis controverſiis & pietate ſequenda, de D. Brelero, de peccatis damnantibus & pœnitentia, de explicatione loci Joh. 16. 8, 9, 10, 11. Item 1 Tim. 6. 20. de Philoſophia Ariſtotelica & Platonica, & illius contemptoribus, de Apoc. 20. & chiliade futura, de lite Jeſuitarum & academicorum Cracovienſium, de Pelargo 445
M. Ruarus de Magiſtratu. 460
M. Ruari rationes, cur Romanæ Eccleſiæ aſſeclæ non deberent adeo infenſi eſſe Unitariis, quos Socinianos vel Arianos vocant. 492
M. Gittichius M. Ruaro Grotium defendenti reſpondet & in Grotium invehitur 465

FINIS.

Gratia ſit Deo, laus & honor in ſecula ſeculorum. Amen.

Errata typographica

Ignoſcat nobis, quæſo, benevolus lector, & eorum quædam, quæ percurrenti librum occurrerunt, ita corrigat:

pag. 42.	*lin.* 20. *pro*	ultranea *lege*	ultronea.
61.	19.	adverſarias	adverſarios.
80.	13.	ὀ᾽ρθονοδεῖν	ὀρθοποδεῖν
109.	19.	literalis - - -	literulis.
133.	26.	ille - - - - - -	illa.
175.	9.	poſſet - - - -	poſſe.
177.	6.	immune - -	impune.
183.	11.	ſacra - - - -	ſara.
352.	12.	annotiones -	annotationes.
454.	9.	Ariſtoli - - -	Ariſtoteli.
462.	11.	unami - - -	unanimi.

Reliqua in accentibus præſertim Græcis ob typographi imperitiam commiſſa, ejus linguæ non ignarus per ſe ipſum emendare poterit.

LECTOR CANDIDE,

Quoniam plurima in Græcis dictionibus errata deprehendimus, eas omnes accuratius hic denuo deſcriptas & explicatas inſuper damus.

In Præfat.

Pag. 2. Τὴν κατ' εὐσέβειαν.	Quæ ſecundum pietatem eſt.
23. σὺν θεῷ	Cum Deo.
26. ὡς ἐξουσίαν ἔχων.	Tanquam poteſtatem habens.
28. ὑπερβολικῶς.	Per hyperbolen.
ibi. καπηλεύειν τὸν λόγον.	Cauponari verbum.
32. οἰκοδομήν.	Ædificationem.
34. εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον.	In ſignum cui contradicitur.
ibi. ἀναστατοῦντες τὴν οἰκουμένην.	Conturbantes. Orbem terrarum.
41. μέμνασ' ἀπιστεῖν.	Memento diffidere : id eſt, nemini facile credas.
ib. ἐκ τῶν Διὸς δέλτων.	Ex tabulis aut codice Jovis : id eſt, divinâ autoritate.
63. τὸ πρῶτον ψεῦδος.	Prima maximaque falſitas , caput erroris.
67. ἔνστασιν.	Inſtantiam.
ib: σῶμα.	Corpus.
ib. σώματα.	Corpora.
68. σώματα αἰχμάλωτα.	Corpora captiva.
71. ἐπισκοπήν.	Inſpectionem, curam.
72. ὧν οὐκ ἔστιν ἄξιος ὁ κόσμος.	Quibus dignus non eſt mundus.
74. ἀδύνατον.	Impoſſibile.
75. ἀλλὰ χθὲς ἢ πρώην.	Sed heri aut nudius tertius: proverbialiter dicitur de re nuper nata.
76. εἰ καὶ τούτων φροντίς.	Si tibi & horum cura eſt.
ib. Θεοῦ ἐν γούνασι κεῖται.	Deo ante genua aut pedes ſitum eſt: proverbialiter, pro Deus optimè novit.

80. καθάρματα & περιψήματα τοῦ κόσμου.	Purgamenta & rejectamenta mundi.
ib. ὀρθοποδεῖν.	Recto greſſu ſive rectâ viâ incedere.
88. ἐκ τινὸς προτάσεως.	Ex quo initio ſeu primo actu fabulæ.
94. τῆς μαθήσεως.	Tyrocinii.
98. ὕστερον πρότερον ὁμηρικῶς.	Poſterius priori loco, ut Homerus fecit.
99. προτρεπτικὰ.	Adhortatoria ſcil. ſcripta.
ib. ἄλλος βίος, ἄλλη δίαιτα.	Alia vita, alia vivendi ratio.
100, τούτοις ἕλκεσι βρύειν.	His ulceribus ſcatere, id eſt, hujuſmodi vitiis obnoxios eſſe.
102. ἀμοιβαῖα.	Alterna, controverſa, quibus alter alteri reſpondet.
ib. ἀκμῇ.	Maturitati.
106. ὡς ὄνος πρὸς λύραν.	Ut aſinus ad lyram: proverbium.
114. λάθε βιώσας.	Vive latens, id eſt, vitam in obſcuro trahe.
119. τὴν αὐθεντίαν.	Autoritatem, ſufficientiam.
129. δὶς διὰ πασῶν.	Omnino, adverſâ fronte.
132. οὓς ναῦς μὴ μία πάντας ἄγει.	Quos omnes una navis non poteſt vehere: proverbialiter de magno numero dicitur.
133. τὸ ἐν ἀρχῇ.	Id quod primo probandum erat.
146. ὡς ἐπὶ δεύτερον πλοῦν.	Velut ad ſecundam navigationem: proverbialiter dicitur, cum quis occaſione prima amiſſa, ſequenti utitur.
153. Νήπιος ὃς τὰ ἕτοιμα λιπὼν ἀνέτοιμα διώκει.	Stultus eſt, qui parata relinquens imparata perſequitur.
ibid. τὸ πρὸ ποδὸς ἄριστον ἀεὶ τὸ χρῆμα.	Semper optimũ eſt, quod ante pedes eſt negotium, id eſt, parata res ſive occaſio optima & certiſſima.

Digitized by Google

166.	παρόραμα.	Error, lapſus.
ibid.	τί οὖν Στωικὸν λέγεις σεαυτόν; τί ἐξαπατᾷς τοὺς πολλούς; τί ὑποκρίνῃ Ἰουδαῖος ὢν Ἕλληνας; οὐχ ὁρᾷς, πῶς ἕκαστος λέγεται Ἰουδαῖος, πῶς Σύρος, πῶς Αἰγύπτιος; καὶ ὅταν τινα ἐπαμφοτερίζοντα ἴδωμεν, εἰώθαμεν λέγειν, οὐκ ἔστιν Ἰουδαῖος, ἀλλ' ὑποκρίνεται. ὅταν δ' ἀναλάβῃ τὸ πάθος τὸ τοῦ βεβαμμένου καὶ ᾑρημένου, τότε καὶ ἔστι τῷ ὄντι, καὶ καλεῖται Ἰουδαῖος. οὕτω καὶ ἡμεῖς παραβαπτισταὶ λόγῳ μὲν Ἰουδαῖος (Ἰουδαῖοι) ἔργῳ δ' ἄλλο τι.	Quid ergo Stoicum te nominas? quid multos decipis? quid imitaris Græcos, cum ſis Judæus? Nonne vides ut quiſque dicatur Judæus, ut Syrus, ut Ægyptius? Quod ſi quem alternantem viderimus, ſolemus dicere, non eſſe ſed ſimulare ſe Judæum. Cum vero affectum baptizati ſectamque profeſſi ſuſceperit, tum revera Judæus & eſt, & nominatur. Sic & nos qui perperam baptizamus, nomine quidem ſumus Judæus, (Judæi) re vero ipſa quiddam aliud.
168.	λόγῳ μὲν σπουδαῖος, ἔργῳ δ' ἄλλό τι,	Nomine quidem probus, re vero ipſa quiddam aliud.
174.	ὅσα προσφιλῆ, ὅσα εὔφημα.	Quæcunque amabilia, quæcunque bonæ famæ.
176.	μιᾶς γυναικός.	Unius mulieris.
177.	περὶ περιτομῆς.	De circumciſione.
ibid.	ἐκ διασπορᾶς.	Ex diſperſione.
178.	παρεχαράχθη.	Adulterata eſt.
ibid.	ἐν στιγμῇ.	Accuratè.
ibid.	παρὰ τοῖς ἔξω.	Apud extraneos
179.	ἀπὸ τοῦ λίαν ἀκριβοῦς.	A ſummo rigore.
180.	τριάνδρων.	Trium virorum.
181.	σώφρων.	Sobrius, prudens.
ibid.	ἐγκρατής.	Continens.
184.	τῆς εὐχαριστίας.	Euchariſtiæ, Cœnæ ſacræ.
185.	Ἐπικτήτειον φιλόσοφον.	Epictetæum aut Epicteti ſectatorem philoſophum.

187. ἀδιαφόροις.	Indifferentibus.
188. τὸ τῶν Ἰουδαίων ἄμικτον.	Inſociabilitatem Judæorum.
ibid. τοῖς ἀλλοεθνέσιν.	Alienigenis.
ibid. τῶν Ἰουδαϊζόντων.	Judæorum more viventium.
189. εὐταξίας.	Boni ordinis ac decoris.
ibid. τῆς μονοθέου θρησκείας.	Unius Dei cultus.
ibid. ἄνομον.	Exlegem.
190. οἱ πολύθεοι.	Multorum Deorum cultores.
ibid. τοὺς ἕλληνας.	Græcos.
192. πορνείας.	Fornicationis.
ibid. ἐνέχω.	Hæreo.
ibid. ἀρχιεπισκοπήν.	Archiepiſcopatum.
193. τῶν ἀδιαφόρων.	Indifferentium.
ibid. τοὺς χριστωνύμους.	Nomine Chriſtianos, id eſt, qui re ipſa non ſunt tales, ſed tantum appellantur.
194. προαίρεσιν.	Prælectionem, propoſitum.
195. ταῦτα δὲ ἔπραττε καὶ ἔλεγε τὰς Ἰουδαίων καὶ Θρᾳκῶν δόξας μιμούμενος.	Hæc vero fecit & dixit Judæorum & Thracum dogmata imitans.
ibid. πολλὰ τῶν παρ' Ἰουδαίοις νομίμων εἰς τὴν ἑαυτοῦ μετήνεγκε φιλοσοφίαν.	Multa, quæ apud Judæos legibus conſtituta ſunt, in ſuam ipſius philoſophiam tranſtulit.
ibid. ὁμακοεῖος.	Communibus auditoriis.
ibid. διαίτῃ χρώμενοι τῇ παρ' Ἕλλησιν ὑπὸ Πυθαγόρου καταδεδειγμένῃ.	Vivendi ratione utentes apud Græcos à Pythagora inſtitutâ.
ibid. συνεμπτώσει.	Fortuitæ convenientiæ.
199. τῷ θέλοντί σοι κριθῆναι.	Qui vult tecum in judicio contendere.
ibid. αἰτοῦντί σε δίδου.	Petenti abs te dato.
200. ἀντιστῆναι.	Reſiſtere.

ibid.

ibid.	περὶ δὲ τοῦ ἀνεξικάκους καὶ ἀοργήτους ἃ ἑώρα ταῦτά ἐστι.	Hæc ſunt, quæ circa tolerantiam malorum & animi lenitatem obſervavit.
ibid.	ὁ θεὸς τὸ κατὰ δύναμιν ἀπαιτεῖ, καὶ καθ' ὃ ἔχει τις, οὐ καθ' ὃ οὐκ ἔχει.	Deus exigit quantum quis præſtare poteſt, & pro eo quod habet, non quod non habet.
ibid.	ἐπαιτεῖ μὲν τὸ ὑπὲρ δύναμιν, οὐκ ἀναγκάζει δὲ τούτους ποιῆσαι ταῦτα.	Exigit quidem quod ſupra vires eorum eſt, non cogit autem illos hæc præſtare.
ibid.	τοῦτο γὰρ ἡ λαμπρὰ νίκη, τὸ πλεῖον αὐτοῦ παρασχεῖν ὧν βούλεται, καὶ τοὺς ὅρους τῆς πονηρᾶς ἐπιθυμίας αὐτοῦ τῇ δαψιλείᾳ τῆς οἰκείας ὑπερβῆναι μακροθυμίας.	Hæc enim eſt ſplendida victoria, plus illi concedere quam ipſe velit, & metas malæ illius cupiditatis abundantiâ propriæ lenitatis ſuperare.
ibid.	ὕβρις οὐκ ἀπὸ γνώμης τῶν ὑβριζόντων, ἀλλ' ἀπὸ τῆς διαθέσεως τῶν πασχόντων ἢ συνίσταται ἢ ἀπόλλυται.	Ignominia non à mente eorum, qui eâ afficiunt aliquem, ſed ab affectu eorum, qui patiuntur illam, aut aliquam aut nullam vim habet.
201.	ἀριστοτελίζει.	Ariſtotelizat, Ariſtoteli inhæret eumque imitatur.
203.	πολιτικώτερον.	Civilis ſocietatis magis amans.
204.	τὰ νοήματα ἡμῶν.	Cogitationes noſtræ.
ibid.	αἰχμάλωτα.	Captivæ.
205.	παρὰ δύναμιν δ' οὐκ ἔστι καὶ ὁ ἀσύμφυον πολεμίζειν.	Ultra vires nemini datur fortiter pugnare.
206.	ἐπὶ σωτηρίᾳ τῆς ἀληθείας.	Ut veritas ſalva maneat.
ibid.	καὶ τὰ οἰκεῖα ἀναιρεῖν.	Etiam propria noſtra deſtruere.
207.	τὸ λογικὸν ἄδολον γάλα.	Rationabile lac, quod eſt ſine dolo.
ibid.	τὴν λατρείαν ἡμῶν.	Cultum noſtrum.
208.	λογικήν.	Rationalem.

212. πᾶν νόημα.	Omnem cogitationem.
214. τὸ φρόνημα τῆς σαρκός.	Prudentia carnis.
215. ἄλογα.	Irrationabilia.
ibid. ἀφροσύνην.	Stultitiam.
217. ἐν παρόδῳ.	In tranſitu.
220. τοὺς ψυχικούς.	Animales.
ibid. τὰ τοῦ πνεύματος.	Ea quæ ſunt ſpiritus.
221. περιφράζει.	Circumloquitur, plenius explicat.
224. ἀντίδωρον.	Donum dono relatum.
ibid. ἀμετρία τῆς ἀνθολκῆς.	Propriè nimietas tractionis in contrarium, id eſt, nimium ſua tuendi aliiſque contradicendi ſtudium.
226. ὁμόψηφον.	Suffragantem, conſentientem.
229. κριτήρια.	Indicia, ſecundum quæ judicari oportet.
242. εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον.	In ſignum cui contradicitur.
243. ὅσιον προτιμᾶν τὴν ἀλήθειαν.	Sanctum, æquiſſimum eſt, præferre veritatem.
248. ὁ γραικὸς ἐπιθέτης.	Græcus impoſtor.
251. δικαίως, εὐγνωμόνως, ἴσως, καὶ ἐγκρατῶς, καὶ κοσμίως.	Juſtè, grato animo, æqualiter, & continenter, & modeſtè.
ibid. Δία πρόγονον.	Deum progenitorem.
252. ὁμοιωθῆναι τῷ δημιουργῷ.	Similem effici omnium opifici.
ibid. πρὸς κανόνα τὴν ἀρίστην.	Ad optimam regulam.
259. τὴν τριάδα.	Trinitatem.
260. σοφόν.	Sapiens, ſophiſticum.
261. φάρμακον.	Medicamentum, incruſtamentum.
263. πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγώ εἰμι.	Antequam Abraham fieret, ego ſum.
271. λύτρον.	Redemptionis pretium.
275. αὐτόθεος.	A ſe ipſo Deus.

296.	τὸ λόγον.	Verbum
298.	τὴν ἐνσάρκωσιν.	Incarnationem.
ibid.	διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφανωμένον.	Propter paſſionem mortis gloriâ & honore coronatum.
ibid.	καθ᾽ ἐξοχήν.	Per excellentiam.
ibid.	ἀφ᾽ ἑνὸς πρὸς ἕν.	Ab uno ad unum.
303.	οὐσιώδης.	Subſtantiale.
307.	Φιλαδελφίας.	Fraternæ charitatis.
310.	μέγα λίαν αἴτημα.	Nimis magnum poſtulatum.
313.	ἡ δὲ χεὶρ τὴν χεῖρα κνίζει, δός τι, καὶ λάβοις τι.	Manus manum fricat: da aliquid, & accipies aliquid. Proverb.
314.	ὑπαίθριον.	Subdiale.
ibid.	Il. δ. ὄϊες πολυπάμμονος ἀνδρὸς ἐν αὐλῇ μυρίαι ἑστήκασι.	Il. IV. Oves locupletis viri in ſtabulo innumeræ ſtant.
ibid.	προσαυλίζεσθαι.	Excubare.
317.	τῆς ἰδίας προαιρέσεως.	Propriæ electionis, voluntatis, liberi arbitrii.
322.	αὐτάρκεια.	Animo ſua ſorte contento.
330.	ἀδύνατος.	Impoſſibilis.
354.	συνοικίαι.	Cohabitationes, ſeu plures domus eodem loco conjunctæ.
355.	λογομαχίας.	Verborum aut de verbis pugnæ, rixæ.
361.	δεύτεραι φροντίδες.	Poſteriores cogitationes.
ibid.	σοφώτεραι.	Sapientiores.
385.	παῤῥησίαν.	Loquendi libertatem.
389.	φαλακρὸν ὄντα κριῷ κελεῦ μὴ νυστάζειν ἀντιπρόσωπον.	Cum calvus ſim, contra arietem adverſa fronte non nutare, id eſt, cum fortiori non concurrere.
395.	γηράσκειν ἀεὶ πολλὰ διδασκόμενον.	Multa aſſiduè diſcendo conſeneſcere.
396.	τῆς υἱότητος.	Filiationis.

ibid. ἐξ ὀνύχων τὸν λέοντα κρίνειν.	Ex unguibus leonem cognoſcere. Prov.
397. φιλανθρωπίαν.	Amorem erga homines.
400. ἄσπονδον.	Irreconciliabile, fœdifragum.
403. ὁ διδάσκαλος.	Magiſter, ſcil. Epiſcopius.
410. ἐν μέρει.	In parte.
414. ἀταξία.	Propriè irregularitas, cum non obſervatur ordo.
443. κυρίαι δόξαι.	Rata dogmata, de quibus dubitare & diſputare nefas eſt.
ibid. πρὸς τὰ μαθηματικά.	Ad diſciplinas Mathematicas.
444. ἄτερ τρόπου.	Sine figura, propriè.
452. ἐμφατικώτερα.	Significantior.
454. τὴν ψευδώνυμον γνῶσιν.	Falſo nominatam ſcientiam.
ibid. συλλογιστικωτέρως.	Magis ſyllogiſticè, cum aliquid rationibus & argumentis magis confirmatur.
ibid. μετεωρίζοντα.	Altum petens, circa res ſublimes occupata.
458. ἀνώνυμος.	Sine nomine, id eſt, diſſimulato nomine.
460. ὁ μέγας.	Magnus, id eſt, Grotius.

In Latinis hæc adhuc vitia alicujus momenti animadvertimus.

Pag.	lin.	
27.	11.	pro *nullus* lege nullis.
263.	17.	- - *hac* - - hoc.
270.	16.	- - *LXIV.* - XLIV.

In Indice ad Ep. 25. - - *inſtituent* - - inſtituerit.
Ibid. ad Ep. 35. pro 1 *Tim. III, 5.* lege Tit. I. 6.

F I N I S.

Digitized by Google

VER·C

Digitized by Google

VER·C